Birikim

AYLIK SOSYALİST KÜLTÜR DERGİSİ

MEHMET NURİ GÜLTEKİN ▪ *Ortadoğu'nun yeni şiddet sarmalı ve dış politika mezarlığı olarak Suriye*

NERGİS CANEFE ▪ *Mülteciden sığınmacıya, başvurucudan göçmen işçiye: Suriye'den arafa giden yol*

ÖZGE ÜNVER ▪ *Kemalistler ve muhafazakârların Ortadoğu algısı ve oryantalizm*

EMİN BAKİ ADAŞ ▪ *Hangi tarihin sonu? İşte halk hadi dans et!*

MESUT YÜCEBAŞ ▪ *Gaziantep yerel basınında Suriyeli imgesi*

YUSUF EKİNCİ ▪ *Suriyeli sığınmacılar ve sosyal dışlanma*

DOĞUŞ ŞİMŞEK ▪ *Suriyeli sığınmacılar ve 'misafir' olma hali*

KEMAL VURAL TARLAN ▪ *Irak'ın işgalinden "Arap Baharı"na Ortadoğu'da Çingeneler: Öteki sığınmacılar*

MUHSİN SOYUDOĞAN ▪ *Ben Arus'tan Kobane'ye: Suriye'de bir savaşın anatomisi ve Türkiye*

EBRU EREN ▪ *Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılar ve göçün görünmeyen yüzü kadınlar*

YEŞİM YASİN-OSMAN ELBEK ▪ *Sınır siyasetinin sıfır noktası: Sağlık hakkı: İnsanlık "sınır"da*

MERİN SEVER ▪ *Göçmenin makbulü*

Ortadoğu

METE ÇUBUKÇU ▪ *IŞİD kurgu değil, uzağımızda da değil*

SAİME TUĞRUL ▪ *İslâm ve şiddet*

Sol

AKSU AKÇAOĞLU ▪ *Türkiye'de solun temsil krizi ve tebliğ siyaseti*

Kitap eleştirisi

SAVAŞ KILIÇ ▪ *Cahil Hoca'nın "imkânsız" eğitimi*

MART 2015 ▪ 10,00 TL

GEÇEN AYIN BİRİKİMİ

OMER LAÇİNER *AKP'nin "yeni" seçim stratejisi: Olgular, mantık ve yalanlar*

311

6358888300004

Birikim 311

AYLIK SOSYALİST KÜLTÜR DERGİSİ — MART 2015

Geçen ayın birikimi

3 ÖMER LAÇİNER
AKP'nin "yeni" seçim stratejisi: Olgular, mantık ve yalanlar

Suriye ve mülteciler

7 MEHMET NURİ GÜLTEKİN
Ortadoğu'nun yeni şiddet sarmalı ve dış politika mezarlığı olarak Suriye

17 NERGİS CANEFE
Mülteciden sığınmacıya, başvurucudan göçmen işçiye: Suriye'den arafa giden yol

27 ÖZGE ÜNVER
Kemalistler ve muhafazakârların Ortadoğu algısı ve oryantalizm

31 EMİN BAKİ ADAŞ
Hangi tarihin sonu? İşte halk hadi dans et!

38 MESUT YÜCEBAŞ
Gaziantep yerel basınında Suriyeli imgesi: Yeni taşranın yeni suskunları: Suriyeliler

48 YUSUF EKİNCİ
"Misafirlik dediğin üç gün olur!": Suriyeli sığınmacılar ve sosyal dışlanma

55 DOĞUŞ ŞİMŞEK
Suriyeli sığınmacılar ve 'misafir' olma hali

63 KEMAL VURAL TARLAN
Irak'ın işgalinden "Arap Baharı"na Ortadoğu'da Çingeneler: Öteki sığınmacılar

70 MUHSİN SOYUDOĞAN
Ben Arus'tan Kobane'ye: Suriye'de bir savaşın anatomisi ve Türkiye

81 EBRU EREN
Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılar ve göçün görünmeyen yüzü kadınlar

87 YEŞİM YASİN - OSMAN ELBEK
Sınır siyasetinin sıfır noktası: Sağlık hakkı: İnsanlık "sınır"da

95 MERİN SEVER
Göçmenin makbulü

Ortadoğu

99 METE ÇUBUKÇU
IŞİD kurgu değil, uzağımızda da değil

102 SAİME TUĞRUL
İslâm ve şiddet

Sol

110 AKSU AKÇAOĞLU
Türkiye'de solun temsil krizi ve tebliğ siyaseti

Kitap eleştirisi

114 SAVAŞ KILIÇ
Cahil Hoca'nın "imkânsız" eğitimi

AYDA BİR YAYIMLANIR • YEREL SÜRELİ YAYIN

Kurucular	*Murat Belge - Ömer Laçiner*
İmtiyaz Sahibi:	*Birikim Yayıncılık Limited Şirketi*
Tüzel Kişi Temsilcisi ve Genel Yayın Yönetmeni:	*Ömer Laçiner*
Yayın Koordinatörü:	*Tanıl Bora*
Sorumlu Müdür:	*Sezar Atmaca*
Görsel Tasarım:	*Ümit Kıvanç*
Kapak:	*Suat Aysu*
Kapaktaki Fotoğraf:	*Kemal Vural Tarlan*
Sayfa Uygulama:	*Hüsnü Abbas*
Ofset Hazırlık:	*İletişim*
Baskı ve Cilt:	*Sena Ofset* SERTİFİKA NO. 12064 *Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi* *B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11* *Topkapı 34010 İstanbul Tel: (0212) 613 03 21*
Dağıtım:	*Punto Kitap Hizmetleri* *Tel: (0212) 496 10 50 Faks: (0212) 551 30 13*

BİRİKİM YAYINLARI SERTİFİKA NO. 11248
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han, No.7/2
Cağaloğlu, Eminönü 34122 İstanbul
Tel. (0212) 516 22 60-64 Faks. (0212) 516 12 58
web: www.birikimdergisi.com
e.mail: birikim@iletisim.com.tr

Abone olmak için aşağıda belirtilen abone bedelini Birikim Ltd. Şirketi'nin ilgili banka hesabına yatırmanız; adınızı, adresinizi, posta kodunuzu ve abone işleminizin hangi sayıdan başlamasını istediğinizi belirtmeniz yeterlidir:

İş Bankası Cağaloğlu Şubesi
Yurtdışı: Dolar Hesap No: TR19 0006 4000 0021 0953 2742 43
Euro Hesap No: TR02 0006 4000 0021 0953 2742 58
Yurtiçi: TL Hesap No: TR75 0006 4000 0011 0950 6784 90

Abone bedelleri:
Yurtiçi: 100 TL
Avrupa-Ortadoğu: 80 Euro
Amerika-Avustralya: 120 $

ISSN 1300-8358
Birikim - İstanbul: Birikim Yayıncılık Ltd. 1989

Birikim dergisinde ve derginin internet sitesinde yayımlanmasını istediğiniz yazıları ve çizgileri **yazi-birikim@iletisim.com.tr** adresine gönderebilirsiniz.
Gönderilen yazılar en kısa sürede değerlendirilip yazarlara bilgi verilecektir.

Geçen AYIN BİRİKİMİ

Türkiye

AKP'nin "yeni" seçim stratejisi: Olgular, mantık ve yalanlar

Mevcut veriler pek değişmediği, gidişatın yönünü değiştirecek büyük ve beklenmedik bir gelişme olmadığı takdirde AKP'nin yine çoğunluğu ve tek başına iktidar konumunu koruyacağının neredeyse belli olduğu; ama onun dikta rejiminden pek de farkı olmayacağı şimdiden belli bir "başkanlık rejimi" kurmasına yetecek bir oy ve milletvekili oranı tutturup tutturamayacağını göreceğimiz Haziran 2015 seçim kampanyası Mart ayında fiilen başlamış olacak.

Muhalefetteki parti ve akımların tümünün karşı olduğu bu Başkanlık projesini geriletebilmek, yenilgiye uğratmak için ilk akla gelen propaganda temaları dışında neler yapacakları henüz meçhul. Buna mukabil AKP'nin Recep Tayyip Erdoğan yönetim ve yönlendirmesiyle nasıl bir kampanya yürüteceğinin işaretleri şimdiden verilmeye başlandı.

Daha önceki AKP kampanyalarından esaslı –ve önemle üzerinde durulması gerekli– bir farkı olacağı anlaşılıyor bu yeni kampanya stratejisinin. Özetle ifade edecek olursak daha önceki AKP kampanyaları seçmenleri etrafında toparlayacağı hesaplanan –demokrasi, "vesayetten kurtulma", "milli irade egemenliği" vb.– siyasal temaların ve –"duble yollar", "sağlık düzeni", köprüler gibi bir kısmı da "çılgın"– projelerin reklamı üzerine kuruluyor iken; bu kez toparlanmış seçmeni konsolide etmeye yönelik bir "algısal kuşatma" stratejisi yürürlüğe konuluyor.

İkisi arasındaki ayrım çizgisi gayet nettir. İlkinde, yani siyasal temalardan, ekonomik, toplumsal hizmet projelerinden bahsettiğinizde seçmen kitlesinin siyasal hafızasındaki olguları, deneyim ve sonuçları canlandırmaya çalışırsınız. Hizmet projeleriyle yine zihinde ve gerçeklikte fayda ve çıkarın somut karşılıkları olan iş ve eylemleri parlatırsınız. Oysa az sonra örnekleriyle anlatacağımız algısal kuşatma stratejisinin olgunun, müktesebatın bizatihi kendisiyle ilgisi, hatta ilişkisi olması gerekmez. Tam tersine olguyla, onun nesnel ve mantıkî bağlantılar ile ilgi ve ilişkisinin kararılmasına, kesilmesine yönelik ve stratejidir bu. Dahası or-

tada stratejinin ona dair kullandığı "kuşatma" malzemesinin tam zıddı özellikleri olan bir olgu dahi olabilir; hatta herhangi bir olgu da yoktur. Düpedüz bir yalan, uydurma üzerinden de bu malzeme devreye sokulabilir.

Bu iki strateji arasındaki farkı, kabaca 2011 seçimlerine –daha net bir tarihle Gezi İsyanı"na– kadarki AKP'nin propaganda portföyü ile bundan sonrakini yan yana getirerek görselleştirebiliriz. 2011'e, Gezi'ye kadar, rakamlar, şemalar, istatistik ve resimlerle gerçekliğine, olgusallığına inandırılmak istenen bir büyüme, refaha erme ve daha özgür olma tablosunu her vesileyle öne çıkararak kendi propagandasını yapan bir AKP vardır. Daha sonra ise bu parlatılmış tablonun yerini komplolara maruz kalan, düşmanlarının karanlık emelleri hatta kıskançlıkları ile boğuşan, herhangi bir vesileyle tetiklenebilecek hükümet darbelerine karşı diken üstünde "millet desteği"ne sığınmış bir AKP tablosu alır. Bu tablo, olgusal kanıt göstermeye neredeyse hiç gerek görmeden çizilir. Örneğin bir darbe teşebbüsü olarak gösterilen Gezi İsyanı'nın ve 17 Aralık soruşturmalarının "hükümet darbesi" diye nitelenmesi için hukuken gerekli hiçbir unsuru taşımaması, bu iddia ile mahkemeye çıkarılan kişiler hakkında "yandaş" hakim ve savcıların dahi ciddi bir delil gösterememeleri AKP propaganda makinasını durdurmaz. Gezi ve 17 Aralık'tan sanki ortada kanıtlanmasına bile gerek olmayan apaçık bir olgu varmışçasına darbe teşebbüsü olarak bahsetmeye daha da ısrarla devam edilir.

Bu iki olayda da "hükümet darbesi" iddiası sadece bunların AKP hükümetini zor durumda bırakması duygusuna dayanır. Kuşkusuz bu duygu yeterli sayıldığında AKP hükümetine –ve özel olarak Erdoğan'ın niyetlerine– engel olan her eylem ve durumda darbe ihtimalini varsaymak "normal"leşir.

Ancak, 2015 seçimleri öncesinde AKP ve bizatihi Erdoğan'ın kampanya stratejisi, bu "normal"i de yeterli saymayan bir mantığa "zıplamış" görünüyor. Recep Tayyip Erdoğan'ın alelade bir muhbir konumuna düşmeyi de göze alarak şahsen duyurduğu kızı Sümeyye Erdoğan'a suikast hazırlığı iddiası ve aynı günlerde yandaş medyanın neredeyse emsalsiz bir zafer havasında sunduğu Süleyman Şah Türbesi'nin nakli operasyonu, bu mantıksal dibe zıplamanın açık örnekleridir.

Sümeyye Erdoğan'a suikast iddiasından başlayalım. İddianın kanıtı olarak Recep Tayyip Erdoğan'ın "hastası" olduğunu söyleyerek şişinen Ethem Sancak'a ait üç gazetede aynı anda yayınlanan Emre Uslu ve CHP milletvekili Umut Oran arasında geçtiği öne sürülen twitter yazışmalarının içeriğine dair söylenecek en hafif niteleme "deli saçması" olur. Bırakın Sümeyye Erdoğan'a yapılacak bir suikastın Erdoğan'dan başka hiç kimseye siyasal yarar sağlamayacağını, onun tepe tepe kullandığı mağduriyet edebiyatına bitimsiz bir malzeme sağlamaktan öte bir işlevi olamayacağını... suikast gibi gayet ciddi bir konunun, Emre Uslu gibi gayet deneyimli bir polislik geçmişi olan biri ile CHP'yi diplomatik düzeyde temsil konumunda bir milletvekili arasında o şekilde konuşulabileceğine ihtimal vermek bile "akla zarar"dır. Kaldı ki yayımlanan yazışmalarda CHP genel başkanını aşağılamak, İsrail ve ABD'nin çıkarına hizmet etmeye gayret dahil AKP propagandasının kullanabileceği her şey de tıkıştırılmış.

İddia hakkında resmî soruşturma açıldığı, ismi geçen kişiler de ayrıca soruşturma talebinde bulundukları için konunun içeriği hakkında daha fazla konuşmayalım. Ama şundan gayet emin olabiliriz ki, soruşturma takipsizlikle sonuçlansa ve üstelik Emre Uslu ve Umut Oran iftira davası açıp kazansalar bile, Recep Tayyip Erdoğan ve AKP propaganda aygıtı, seçim meydanlarında "bunlar Cumhurbaşkanı'nın kızına suikast düzenlemeye dahi yeltendiler" anonsunu defalarca yapacaktır.

Bu tutum, "algısal kuşatma" stratejisinin ilk içeriksel unsurunun kalan "izi"nden yararlanılacak çamurlar olacağının bir göstergesi. Öbür içeriksel unsurunu ise kendi çamurunu mücevher gibi gösterecek sıvama malzemeleri oluşturuyor. Süleyman Şah "Operasyonu"nun

AKP-Erdoğan medyası tarafından sunum biçimi bu unsurun kullanılma tarzının örneği.

"Operasyon"un nesnel, olgusal temeli, içeriği Türkiye Cumhuriyeti'nin egemenlik alanına dahil bir toprak parçasının terk edilmesidir. Yani Türkiye Cumhuriyeti, o toprak parçası üzerindeki türbede bulunan uç sandukanın değil bizatihi o toprağın da "sahibi"dir. Dolayısıyla sadece o üç sandukayı alıp, o toprağı koruyan askerlerinizi geri çektiğiniz vakit o toprağı(nızı) fiilen terk etmiş olursunuz. "Sandukaları kurtarmak"la bu gerçekliği bir yana itmiş olamazsınız.

Belirtelim ki elbette bir devlet, değil Süleyman Şah Türbesi gibi arazi parçasından, kendi homojen ülke sınırları içindeki bir sahadan dahi anlaşılabilir, hak verilebilir gerekçelerle geçici olarak çekilebilir. Böylece o saha üzerindeki egemenlik hakkından vazgeçmemiş ama –şimdilik– bu hakkı "askıya almış" olur. Bunu yapmasını esastan eleştiremeyiz. Nitekim Süleyman Şah türbesi vakasında da türbe arazisinden çekilmeyi makul gösterecek –çoğunu hepimizin bildiği– makul nedenler vardır.

Nutkumuzun tutulmasına yol açan şey, çekilmenin kendisi değil, bunun kamuoyuna sunuluş biçimi. Normalde bir hükümetin "anlayış bekleyen" bir ifadeyle "mecbur kaldık" mahcubiyetiyle yapıp dikkatlerden mümkün olduğunca uzaklaştırmaya çalışacağı bu eylemi, AKP propaganda aygıtı ve bizzat Cumhurbaşkanı ve Başbakan mevkisini işgal eden zatlar tam aksine "tarihî bir zafer" kazanılmış ve kendileri de bu zaferin kahramanları imiş gibi sunabildiler. Komikliğin dahi sınırlarını zorlayan, hatta delip geçen bir tutum bu.

Fotoğraf çekerken kaldırdığı tank kapağının başına düşmesi ile ölen bir "şehit"le de eksiği tamamlanan bu "zafer tablosu" ile kimlerin gururlanacağını hesaplamış olabilir AKP stratejistleri. Herhalde AKP'ye karşı muhalefet saflarına zaten yerleşmiş olanları ve AKP ile muhalefet arasında kararsız olup, kaybetmediği idrak duygusuyla kampanya dönemi boyunca iktidar adaylarını kendi değer ve mantık ölçütleriyle gözden geçirip tercihini yapacak kesimleri değil. Gerek Sümeyye Erdoğan'a suikast söylentisi gerekse bu Süleyman Şah türbesi tantanası, doğrudan doğruya –anketlerin ve diğer göstergelerin– AKP etrafında kümelendiğini –şimdilik– tesbit ettiği %40 ile %55 arasında tahmin edilen kesimi hedefleyen, bunları konsolide etmeye yönelik bir "algı operasyonu" bu. Bir anlamda "içe dönük" bir girişim. Ve öylesine içe dönük ki "dışarıdan" bu operasyonlara yönelik en ufak bir şüphe belirtisi dahi, bizzat Başbakanlık makamındaki şahıs tarafından "tarihe geçecek bir kara leke" diye nitelenebiliyor. AKP'li kitleye bir kahramanlık destanı gibi sunulan söz konusu "operasyon"u böylesine bir düşmanlık çemberi ile kuşatılmış gösterdiğinde, bu çemberin içinde kalanların olayı algılama kalıbını da cendereye almış olursunuz. Amaç da zaten budur.

Dolayısıyla bu kuşatma stratejisi, AKP'nin –giderek seyrekleşse ve bulanıklaşsa da– makullüğünü korumaya çalışan en üst düzey yetkilisi Bülent Arınç'ın bir süre önce yaptığı ikazı kaale almadığı gibi tam aksini yapmaya kararlı bir perspektife oturuyor. Hatırlanacağı üzere Bülent Arınç, "toplumun % 50'sinin oyunu alıyoruz, ama diğer % 50 bizden nefret ediyor. Türkiye yönetilebilir bir ülke olmaktan çıkabilir" demiş ve AKP'nin siyasetini yumuşatması gerektiğini söylemişti.

Bu ikaz, biraz olsun dikkate alınmış olsaydı, örneğin "Sümeyye Erdoğan'a suikast" öne sürülen iddiada var olmayan çok daha ciddi kanıtlara dayalı olsa idi bile; makul ve ülkeden sorumluluğunun idrakinde bir hükümet elbette gereğini sessizce yapar ama asla "köpürtmez"di. Oysa tam aksine, Cumhurbaşkanı konumundaki zat köpürtme işine bizzat koşturuyor ise böylesi bir imamın cemaatinin nelere teşne olabileceğini düşünmek bile ürpertici.

AKP'nin ve özellikle Erdoğan'ın genel siyasal stratejisinin yumuşatmaya değil bilakis sertleştirmeye, kemikleştirmeye yönelik olduğu artık ek söz gerektirmeyecek kadar açık bir olgu. 2015 seçimlerine ilişkin kampanyalarının da bu doğrultu-

da sürdürüleceğini tespit etmek zaten malumu ilan demek.

Ancak dikkatten asla kaçırılmaması gereken nokta şu: Karşı karşıya olduğumuz herhangi bir "medeni" sıfatlı toplumda yürürlüğe konulabilecek bir sertlik politikası değil bu. Çünkü, her şeyden önce "medeni"lik özelliğini korumaya ortalama bir özen gösteren toplumlarda, iktidar-muhalefet ilişkilerini sertleştirecek bir politika izleyen taraflar genel olarak toplumun, özel olarak kendi ilk destek halkalarındaki seçmenlerin, karşılarındaki siyasi kadroya yönelik kızgınlık ve tepkilerini harekete geçirmeye çalışırlar. O siyasi kadroyu destekleyenlere karşı nefret duygularını körüklemekten, aralarındaki insani-toplumsal ilişkileri kopartma tehlikesi taşıyan tutumlardan bilhassa kaçınmaya özen gösterirler. Oysa AKP ve özellikle Erdoğan, sadece seçim kampanyasının merkezinde olması muhtemel –Başkanlık rejimi gibi– temaları işlerken değil; magazin dahil ülke gündemine giren her konuda sarf ettiği sözlerle hem kendisini desteklemeyen kesime yönelik nefret sınırında gezinen öfkesini boşaltıyor; hem de kendisini arkalayacağını varsaydığı kesimde aynı duyguları depreştirmeye ısrarla çalışıyor.

İlk kez Gezi isyanı günlerinde eksiksiz bir sergilenmesine tanık olduğumuz bu tutum; öyle anlaşılıyor ki 2015 seçim kampanyası döneminde Erdoğan'ın ve onun kişiliksiz bir aleti olmaya boyun eğmiş mevcut hükümet ve AKP üst kadrosunun ortaklaşa uygulayacağı bir strateji haline gelmiştir. Bu stratejinin ilk sergilenme durumunda ifade ettiğimiz gibi, en tehlikeli ve tahripkâr yönü, AKP seçmen kitlesinin erdem, değer ve nitelikli olma gibi salt insani kapasitesini harekete geçirmeye değil; tam tersine ilkel güdü, önyargı ve korkularına, tarihsel komplekslerine ve sayısal üstünlük gibi fiziki avantajlarına sarılıp kapanmayı teşvik etmesidir.

AKP vitrininin ortasına yerleştirilen Davutoğlu "ustası"ndan devraldığı bu politikanın beslendiği ve beslediği karanlık cürufu, Erdoğan'ın demagojik maharetine kendi akademik müktesebatından derlediği bir hamaset edebiyatını da katarak sıvamaya iyice alışmış görünüyor. "Karşıt" saydıklarına hayat hakkı tanımama noktasına gayet kolaylıkla gelebilecek o korku, içgüdü ve kompleks karışımı cürufun "beslenmesi" için sadece nesnel, olgusal gerçekliklerin çarpıtılmasına dayalı "algı operasyonları" ile yetinme sınırının da aşılabileceğinin işaretleri de görülmeye başlandı. Gezi İsyanı sırasında başvurulan düpedüz yalanları dahi "arayacağımız" durumlarla karşılaşmak hiç de ihtimal dışı değil. O sırada camiye can havliyle giren insanlar veya türbanlı kadınlara hakarete teşne bazı yaratıklar gibi yalanları çevreleyen sosyal gerçeklik kırıntıları vardı. İçgüdü, kompleks ve korkular cürufunu körükleme mantığının dibine doğru hamle ettiğinin belirtilerini şimdiden veren AKP ve Erdoğan'ın propaganda mekanizması bu kırıntılara dahi ihtiyaç duymayan mutlak yalanlar da üretebilecektir.

Sadece AKP'yi ve Erdoğan'ın şahsi hesaplarını geriletmek, yenilgiye uğratmak için değil; söz konusu propaganda aygıtının cenderesine sokulmak istenen seçmen yığınlarının bu kuşatmadan kurtarılabilmesi için Gezi İsyanı esnasında ipuçlarının küçük ama ışıltılı örneklerini gördüğümüz bir "gerçekliği anlama ve açıklama" kampanyasına, zekânın, zihnî ve ahlaki donanımın parlak özendiriciliğine, davetine dayalı –"merkez" gerekmeyen– bir kampanyanın –talimat beklemeyen– bir parçası olmak; bugün her şeyden önce bir yurttaşlık görevi değerindedir.

ÖMER LAÇİNER

Ortadoğu'nun yeni şiddet sarmalı ve dış politika mezarlığı olarak Suriye

MEHMET NURİ GÜLTEKİN

İlk başlarda, "Arap Baharı" denen ani olaylar silsilesi, bu memleket için uzaktan gelen hoş bir seda gibiydi; gelen, nihayetinde, 'bahar'dı, nesi kötü olabilirdi ki! Yakınlaştıkça mahiyeti netleşti. Öyle ya, Tunus, Fransız aksanlı Arapçaydı ve turist rehber kitaplarının ışıltılı sayfalarındaki egzotik fotoğraflardan ibaretti. Olayların seyri Türkiye'ye biraz daha yaklaşınca, Libya'da tesiri daha bir hissedilmeye başlandı; zira müteahhit demek Türkiye demekti ve Libya'da da hatırı sayılır inşaat işleri vardı, alacaklar, ihaleler vardı, henüz bitmemiş, parası ödenmemiş. Öte yandan resmi ve popüler kültürün iki öğesi, Ömer Muhtar ve Trablusgarp da (milli) genç dimağlarda anlamlara sahipti. Libya'da işler istenildiği gitmeyince, bu vahşi savaş piyasasına herkes meşrebince dahil olurken, Türkiye de, elindeki en mühim ihraç kalemiyle, dönemin bakanı Zafer Çağlayan başkanlığında uçaklar dolusu müteahhitlerle, Libya'ya çıkarma yaptı;[1] sonrası malum. Fakat Arap başkaldırılarının ateşi yakına geldikçe, harareti daha çok yükseldi. Neo-Osmanlıcılık'la birleşen İhvan muhipliği, Mursi, Tahrir ve askerî darbe derken, Mısır üzerinden Türkiye'nin Arap, Ortadoğu ve dünya siyasetinin de gerçeklerle yüzleşmesine vesile oldu. Ateş Suriye'ye sıçradığında işler çoktan çetrefilleşmişti...

Suriye'deki savaşın nedenleri ve sonuçları üzerine kamuoyu sayısız yorum, analiz, teori ve de malumata maruz kaldı, bugüne kadar. Bu sonsuz bilgi ve açıklama denizinde, en bilimselinden tutun da, daha çok da Twitter ve Facebook üzerinden akan komplocu derin analizlere kadar neredeyse bütün yorumların gelip dayandığı gerçeklik şu olsa gerek: (Zaten) Bir taraftan Ortadoğu'da olan Türkiye, kendini "Ortadoğu" olgusunun içinde, hem de baş (!) faillerden birisi olarak görüverdi. En başında (aslında her zaman) Türkiye siyasetinin ve de kamuoyunun gerçek niyet ve beklentisi bu türden karşılaşmalar değildi. Temel düstur, "kazan-kazan" veya nüfuz alanına dahil etmekti ama öyle de olmadı. Tam manasıyla bir şok karşılaşmaydı gerçekleşenler... Neredeyse yüz yıldır, kadim Ortadoğu'dan milli bir seferberlik haliyle kopartılıp, başka bir mecrada akıtılmaya çalışılan memleketin uluslararası politikası, kültürü, tarihi, üniversiteleri, coğrafi imgesi, bilumum hayat öğeleri ve en nihayetinde toplum, bir tür 'bastırılanın geri dönüşü'nü yaşadı; hem de çok trajik vakalarla. Bugün Türkiye'de "Suriye" ve genel manada "Ortadoğu", Esad'ın Esed ol-

1 http://www.yenisafak.com.tr/politika/taslar-yerine-oturuyor-libya-yakin-markajda-363880 (Erişim: 09.12.2014). Türkiye'nin aynı ülkenin farklı iki siyasi dönemine nasıl aynı perspektifle yaklaştığını görmek için de bkz. http://ekonomi.haberturk.com/makro-ekonomi/haber/198849-bakan-caglayan-libyaya-cikarma-yapti. (Erişim: 09.12.2014).

masından (öyle ya, dostla düşman olunamayacağına göre yeni bir figür yaratılmalıydı!), misafirlerin sığınmacı ve mülteciye evrilmesine, Suriye'deki belli başlı pek çok kentin tamamen harabeye dönüştürülmüş görüntülerine, sınır kentlerinin cihatçı otobanlarına dönüşmesine ve sayısız örgütün kurulup birleşmesine, İslam ve cihad adına işlenen vahşi cinayet videolarından 'Türkmenlere silah götürürken'(!) durdurulan TIR'lara[2] kadar geniş çağrışımlara kapı aralıyor. Aynı zamanda, Suriye'nin neredeyse bütün kent ve kasabalarındaki sefalet manzaralarına ve yerle yeksan bir tarihe karşılık geliyor bugün. Ama son bir yıldan beri de resmi geçit forsunda sıralı tankları, gözetleme kuleleri, (ÖSO ve IŞİD denetimi dışındaki yerlere) kazılan hendekleri (o da yetmezse, "kırmızı çizgiler"), mayın tarlaları, "angajman kuralları" milli tezahüratları eşliğinde "düştü düşecek" denilerek acıları, yıkıntıları ve beklenen kati yenilgisi karşısında bundan siyasi zafer tadı almaya çoktan teşne siyasetçisinden basın ve sıradan vatandaşına kadar, anti-Kürt cephe ve 'küçük bir kasaba için ülkenin huzur ve emniyetini bozmak' demek, bugün Türkiye için Ortadoğu, ille de Suriye. Türkiye'nin farklılığından olsa gerek, "Ortadoğu dersi" de böyle öğrenildi/öğreniliyor, ne yazık ki!

Çok uzun, yıkıcı ve kanlı bir tarih olarak anılacak hep Suriye'deki savaş; tıpkı şu an yaşandığı gibi. Ortadoğu, daha öncesinden benzerlerini gördü ama bunun gibisi bir ilk, her bakımdan. Savaşın aktörleri, seyri, etkileri ve şu ana kadar gerçekleşen sonuçları itibariyle bütün dünyayı etkileyen, nadir yerel (!) savaşlardan birisi olarak kayda geçiyor. Türkiye, dünya ve Ortadoğu açısından I. Dünya Savaşı ve 1948'deki İsrail'in kurulması kadar sarsıcı sonuçlar üretti ve bu olgu henüz tamamlanmış değil; geleceğini öngörmek de en son IŞİD ve Kobane meselesinde olduğu üzere, pek mümkün görünmüyor. Suriye'deki iç savaş, artık 2010 sonrasındaki Arap Başkaldırıları olgusundan ayrı ele alınacak derecede hem özgünleşti hem de ondan çok daha güçlü bir biçimde uluslararasılaştı. Bu ikili etki, Suriye'nin dünya ve Ortadoğu'daki yeriyle ilgili olduğu kadar, sürece bir şekilde dahil olan veya kendini dahil olmak zorunda hisseden bütün aktörlerin bölgesel ve küresel çıkar ve çelişkilerinin de sahnelendiği kanlı bir arena olmasından kaynaklanıyor.

Türkiye için de Suriye'deki savaşın çok katmanlı, çok yönlü, çok aktörlü sonuçları bulunuyor. Bu da Türkiye'nin Suriye özelinde, farklı politik, ekonomik ve askeri beklentilerinin olduğu manasına gelir ki, bugüne kadar gerçekleşenler bu minvalde. Suriye'de dört yıldan fazladır süren sıcak savaş, Irak'ta neredeyse çeyrek yüzyıldır yaşananlara eklenince Türkiye'nin kendi Ortadoğu'suyla yeni karşılaştığını söyleyebiliriz. Suriye'deki savaş öncesinde, Ortadoğu ve orada yaşananlar, "Kuzey Irak", "Kerkük-Türkmenler ve Kırmızı Çizgi" söylemiyle, "sınır ötesi harekât"tan öteye geçemeyen politik söylem ve eylemlerden ibaretti. 1988 ve 1991'deki Kürt mülteci akınını saymazsak (ki, Türkiye'nin büyük kısmını etkilemedi bu iki olay) ve aslında son yirmi beş yıldır Irak'ta yaşananlar haber bülteni başlığı ve seyirlik bir olaydı yani "yine Doğu'da bir şeyler oluyor"du. Fakat Suriye'deki kanlı iç savaşın öncesinde ve sonrasında ("zamanın ruhu"nun siyasi, sosyal, ekonomik koşullara ve enformasyon çağının özelliklerine eklemlenmesiyle) Türkiye'deki basın, kamuoyu, üniversiteler ve tabii ki en başında siyaset, yaşananları Irak'taki gelişmelerle birleştirerek okumaya ve anlamaya başladı; çünkü yaşananlar Ortadoğu olgusuyla, toplumun bütün katmanlarıyla, ciddi bir karşılaşması anlamına geliyordu. Kentler, köyler, sınırlar, tarım, sanayi, ekonomi, sağlık, siyaset, eğitim, sosyal güvenlik, etnisite, mezhep gibi envai çeşit olgu ve etkenin iç içe geçtiği tam bir kaos ortamı doğdu. Doğrusu, bundan kaçınmak da mümkün değildi ve oldu. Fakat bütün

2 Bu "silah götüren TIR'lar" meselesi, Türkiye'de 17 Aralık sonrasında epey kullanıldı ama anlamı üzerinde fazla soru sorulmadı. Doğrusu, pek çok boyuta sahip bir olay. Birinci sorun şurada: Devletlerarası hukuk kısmına girmeden, bir ülke, başka bir ülke vatandaşı olan ve kendi devletin kurucu etnisitesinden saydığı bir gruba silah gibi çok ciddi bir kalemde "yardım" yapabilir mi? Böyle bir hakkı var mı? Ya da soruyu tersten soralım, aynı durumda Suriye'nin, 'kendi etnisitesinden" saydığı Türkiye vatandaşı Araplara silah göndermesi doğru olur muydu? Aslında cevap, dokuz ay sonra Kobane'ye "yardım koridoru" meselesi gündemdeyken Türkiye tarafından verildi!

KEMAL VURAL TARLAN

bu kaotik ortam, yaşananları anlamlandırma kalkışmamıza –her değerlendirme eksik de kalsa– engel değil. Suriye'deki savaşın Türkiye'ye yansıyan ya da Türkiye'nin Suriye iç savaş üzerinden karşılaştığı Ortadoğu olgusunun öne çıkan birkaç başlığı, olgunun karmaşıklığını gösterir mahiyette.

"EKONOMİK" MEVZULAR

Bilinenleri tekrar etmeye gerek yok. Zira son dört yıllık Suriye'deki savaşın en acımasız yanlarından birisiydi, büyük bir nüfusun yerinden edilmesi. Suriye içinde ya da dışında bütün varlığını geride bırakıp yer değiştiren milyonlarca insanın büyük bir kısmının yolu (çoğu kez, mecburiyetten) Türkiye'ye düştü. Fakat ilk yıl sadece sınır kentleriyle gündeme gelen, sayısını resmî kurumların dahi tam olarak bilemediği, yaklaşık iki milyon insanın[3] zamanla Türkiye'nin her kent ve kasabasında, her fabrikada, o göklere çıkarılan her Organize Sanayi Bölgeleri'nin en sefil koşullarında, turizmde ve neredeyse bütün tarımsal üretim sahalarında görülmelerinin sonuçlarını yani büyük karşılaşmaları 2014'ün yaz aylarından itibaren Türkiye yaşamaya başladı. Bütün tartışmaların gürültüsü içinde Suriye'den gelen insanların iş ve çalışma gibi ekonomik sorunları diğer pek çok sorunun çözümünü de içerdiği için öncelikli bir hal alıyor. Gelen nüfusun en az yarısının[4] iş arayacak potansiyelde olması, Türkiye ekonomisinin mevcut koşullarıyla birlikte ele alındığında durum netleşiyor. İnşaat ekonomi politiğinin son yıllarda Türkiye ekonomisinde yaşanan durgunluğu nispeten

3 Türkiye'deki Suriyeliler yani ilk başta "misafir" olup şimdilerde "sığınmacı" olabilen ama ülkenin mevzuat ve politika garipliğinden dolayı bir türlü "mülteci" olamayan nüfusa dair açıklamalar spekülasyonlara her zaman kapı aralar mahiyette. Çünkü AFAD raporlarına göre Kasım 2014 itibariyle Türkiye'deki kayıtlı Suriyelilerin sayısı 1 milyon 645 bin. Fakat bu rakama şüpheyle yaklaşılmasının pek çok haklı sebebi var. Suriye krizinin ilk yıllarındaki kayıtsız girişlerin çokluğu ve gündelik hayattaki karşılaşmalara bakılırsa, bu sayının epey üstünde bir nüfusun Türkiye'de olduğunu tahmin etmek zor değil. https://www.afad.gov.tr/TR/IcerikDetay1.aspx?IcerikID=747&ID=16 (Erişim: 09 Aralık 2014)

4 İstatistiklerde 19-54 arası "çalışma yaşı" olarak gösterilse de, özellikle, sığınmacıların zor koşulları dikkate alındığında çocuk işçiliğinin de ciddi olarak hesaba katılması gerekiyor ve böylece oran daha da büyüyor.

hafif atlatmasında, Suriyeli ucuz emeğin katkısı büyük. Fakat sadece inşaat ve müteahhit ekonomisinin kaldırabileceği bir olgu yok karşımızda; çünkü gelen her sığınmacının inşaat sektöründe çalışması söz konusu değil. Dolayısıyla şimdiye kadar bir şekilde idare edilen ekonomik hususlar bundan sonra kendini çok daha şiddetli hissettirecek gibi. Şöyle ki, Türkiye'de beyan edilen kayıtlı işsiz sayısı son yıllarda 3-3.5 milyon arasında değişiklik gösteriyor ve bu da kamuoyuna rutin açıklanan işsizlik oranlarının %10 civarında olması anlamına geliyor. Fakat 2011 yılından bu yana (yani Suriyeli sığınmacıların kitlesel akınlarının başlaması) ilk defa Eylül 2014'te işsizlik %11 civarında oldu.[5] Tarım ve mevsimlik işçiliğin yoğun olduğu yaz aylarından hemen sonra bu oranın çıkması aslında geleceğe dair işaretleri de içeriyor. Yine AFAD'ın raporunda kayıtlı olan yaklaşık 1 milyon 700 bin kişinin yarısının çalışma yaşında olduğunu ve bunlardan da en az yarısının piyasadan iş talebinde bulunacağını varsaydığımızda, gelecekteki işsizlik oranlarının yukarıya doğru etkileneceğini kabul edebiliriz. Şunu hemen belirtmekte yarar var: Yakın zamanda hükümet genelgesiyle Suriyelilere SGK sistemi içinde çalışma izninin verilmesi önemli bir adımdır Ama asıl sorun, kayıtlı olmayan Suriyelilerin kayıtdışı çalıştırılması ve bunun zincirleme etkilerinin Türkiye'de işsizlik rakamlarına etkilerinde ortaya çıkacak gibi görünüyor. Fakat iş ve ekonomik boyut burada durmuyor: Suriye'den gelen nüfusun genç ağırlıklı olduğunu unutmadan, Türkiye'deki genç işsizliğinin en iyimser tahminlerle %20 civarında olduğu söyleniyor.[6] Yani bu oranların da değişeceği muhakkak. Aslında, şimdi yaptığımız işsizlik tartışması bile, Suriyelilerin Türkiye'deki varlığının kalıcılığını gösteriyor. Ve bundan sonra yapılacak tartışmaların da bu nüfusun 'bir gün döneceği' üzerine değil, mevcut koşullarının nasıl iyileştirileceği ve Türkiye'deki sosyal koşullarla karşılaşmaları sonucunda oluşan sorunlarının nasıl azaltacağı üzerinde yürümesi gerektiğini dayatıyor.[7] Çünkü artık bütün Türkiye için sınırlar ötesinde tartışılan bir dış politika meselesinden çok, bir iç toplumsal mevzudur Suriyeliler meselesi; bunu net olarak ortaya koymakta fayda var. Mesela, Suriyeli sığınmacılara yönelik yerleşmeden sağlık ve eğitime, iaşe yardımlarından kamp ve güvenlik hizmetlerine oradan sağlığa dair çalışmalar bütünüyle AFAD denetiminde. Ve gazeteciden akademisyene kadar bu alana gelen herkes AFAD bilgilerini kullanıyor. Burada birkaç cümlede özet vermek sanırım daha açıklayıcı olacak. Suriye nüfusunun en az yarısı gerek ülke içine doğru gerekse de dışa doğru yer değiştirmek zorunda kaldı. Bu nüfusun önemli bir bölümü Türkiye'ye aktı. Burayı transit geçiş için kullananlarla, geri dönenler ve dönmeyenlerle birlikte Suriye'deki savaşın fail ve mağdurları açısından Türkiye bir merkeze dönüştü. Buna coğrafi, siyasi, askeri, ideolojik, ekonomik ve kültürel bin bir türlü açıklama getirilebilir, pekâlâ. Ama elimizde somut olan şey büyük bir insani trajedi; diğer gelişmelerin hepsi bunun ardına sıralanır. İşte öncelikle bu insani krizin tek kayıt tutucusu AFAD verilerinden birkaç satır: Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların %50'si çocuk; kamplarda kalan Suriyelilerin %70'e yakını Gaziantep, Şanlıurfa ve Kilis'te; Suriyeliler için 850 derslikte toplam 70 bin öğrenci okuyor (müfredatta nelerin öğretildiği başka bir yazı konusu!). Savaş mağduru insanların sosyo-kültürel dayanışma örüntülerine dair bir diğer veri de, kamplarda bir çadır veya konteynerde ortalama 5 kişi yaşarken, kent merkezlerinde kendi imkânlarıyla hayata tutunmaya çalışanlar bir evde (biz bunu rahatlıkla, 'eve benzeyen' bir göz oda olarak okuyabiliriz) ortalama 9 kişi yaşıyor. Öte yandan, Kasım 2014'e kadar 5.9 milyon Suriyeliye poliklinik hizmeti verilmiş. Ama en ilginç AFAD verilerinden birisi şu olsa gerek: "7 Kasım 2014 itibariyle barınma merkezlerindeki sağlık merkezlerinde 171 bin 552 ameli-

5 http://www.milliyet.com.tr/turkiye-de-issizlik-orani-artti-gundem-1984660/ (Erişim 17.12.2014), benzer hususta bir başka değerlendirme için bkz. http://www.internethaber.com/turkiye-ekmegini-paylasiyor-1691 3y.htm (Erişim 09.12.2014).

6 http://www.milliyet.com.tr/turkiye-de-issizlik-orani-artt-gundem-1984660/ (Erişim 17.12.2014).

7 Hacettepe Üniversitesi'nden Murat Erdoğan'ın bu yöndeki açıklamaları için bkz. http://tr.sputniknews.com/rsfmradio.com/2014_11_25/2-milyon-suriyeli-turkiyede-yerlesik-olacak/ (Erişim 09.12.2014)

yat gerçekleştirilmiştir"[8] Ama şunu da eklemeyi unutmamalı: Suriye'den Türkiye'ye gelen sığınmacıların dramları ve zorlukları hiçbir etnisite ve mezhep farkı gözetmeden, artarak devam ediyor Sefalet sahneleri, gerilimler hatta yer yer başarı öyküleri ("Suriyeli dahi piyanist" örneğindeki gibi) ve sancılı her türlü uyum süreci, Türkiye'deki ekonomik, sosyo-kültürel ve pek tabii, sınıfsal gerçeklerle karşılaşmaya devam ettikçe, bu olgu da yeni veçheler kazanacak. Suriyeli sığınmacılar/mısafirler/mülteciler olgusunun pek çok yönü yazılıp çizildi, bu konular üzerinde bundan sonra daha kafa yorulacak gibi. Doğrular ve yanlışların birbirine geçtiği bir bilgi karmaşasının (buna, kirlilik de diyebiliriz, rahatlıkla) yanında yazılı ve görsel basında her gün onlarca Suriyeli haberinden geçilmiyor. Bütün bunlar artarak devam edecek çünkü Türkiye topyekûn bir Suriye etkisini yaşamanın henüz başında. Bu alana dair çok şey duyup okuyacağımız kesin görünüyor. Şimdiye kadar Suriye, savaş, sığınmacı, radikal örgütlerin vahşetleri, muhalifler ve pek tabii, Kürtler gibi mevzular, sadece olay mahaline yakın sınır kentlerinin sorunu, bu meseleye ilgi duyan dış güçlerin bir oyunu veya bu bölgeye zaten düşman ve buraları karıştırmak isteyen yabancı ajansların iktibas ettikleri haber başlıkları gibi ele alınıyordu. Ama Suriye sahasındaki savaşın her aktörü ve bunun sonuçları artık Türkiye'deki iç meselelerle ilintili bir başlığa dönüştü. Belki de Kıbrıs meselesinden bu yana, Ortadoğu'nun özellikle de Suriye'deki savaşla birlikte, bir dış politika mevzusunun, ilk defa bu derinlikte ve yaygınlıkta toplumsal hayat nüvelerine nüfuz ederek etkilemesine ve değiştirmesine şahit olmaktayız.

8 https://www.afad.gov.tr/TR/IcerikDetay1.aspx?IcerikID=747&lID=16 (Erişim: 09.12.2014) Bu rakamlar fazlasıyla dikkat çekici, zira AFAD'ın kendi verdiği sayılarda sığınmacı sayısı 1 milyon 645 bin (Gelip dönenleri de katarsak 2 milyon kişi). Ve bu da gelen sığınmacıların, bırakın aşılama, poliklinik veya ayakta tedavi hizmetlerini (o hizmetlerin zaten 5.9 milyon olduğunu belirtiyor rapor), % 10'unun ameliyat gibi çok ciddi bir sağlık hizmeti aldığını gösteriyor. Gelen sığınmacıların bir kısmının ciddi savaş yaraları olduğu kabul edilir ve öyleydi de. Ama bu oran insanda, muhalif ya da yabancı savaşçılara yapılan ameliyatların sığınmacıların hesabına yazıldığı izlenimi de oluşturmuyor değil, doğrusu.

TÜRKİYE İÇİN ESKİ DEFTERLER YENİ HESAPLAR

Suriye'deki savaşın Türkiye'nin tarihsel Kürt odaklı güvenlik kaygısı paradigmasıyla topluma sunulması ve buna yönelik politikaların üretilmesi kendini sığınmacı politikasında da ele veriyor. Kobane ve Şengal'den gelen sığınmacılardan önce olan kontrolsüz sınır geçişleri ve açık kapı politikası, doğrusu, Kobane ve Şengal'den gelen Kürtler mevzu bahis olduğunda ahkâm kesme, had bildirme, ders verme ve burun sürtmelerle birlikte ağırdan alınan ve özellikle de dış kamuoyu baskısıyla yapılmış izlenimi veren uygulamalara sahne oldu. Bütün kurumları dört yıllık Suriye savaşından Türkiye'ye sığınanların sayılarını tam olarak bilmez ve sayılar arasında yüz binlik farklar varken, Kobaneli ve Şengalli sığınmacıların sayılarının harfiyen bilinmesi, hatta Ezidiler örneğinde olduğu gibi pasaport sorulması, devletin Kürt meselesine yönelik algısından kaynaklanıyor olsa gerek.[9]

Irak'taki şiddet sarmalının Suriye'deki (iç) savaşa eklemlenmesiyle Türkiye'de devletin de, bu alanda çalışanların da, basının da bildiği (ama kamuoyunda pek dillendirilmeyen) bir olgu çok kuvvetli bir şekilde kendini hissettirdi. Türkiye'nin Güneydoğu ve Doğu'da (gerçekten) komşuları kimdi ve oralarda neler oluyordu? Özellikle 1991 Körfez Savaşı sonrasında açığa çıkmaya başlayan ve Suriye'deki iç savaşta daha da belirginlik kazanan olgular zinciri, kamuoyunun Doğu ve Güneydoğu sınırları boyunca Irak ve Suriye "ulus"-devletleri (!) üzerinden bildiklerinin yanlış olduğunu ortaya koydu; Türkiye'nin sınırdaki komşuları, bir iki nokta dışında Kürtlerdi! Türkiye'de kamuoyu, devletlilerin zaten bildiği bu "sır"ra vâkıf oldu, özellikle de son iki yıldır. Ve bütün gürültü ve kafa karışıklığının sebeplerinden birisi de bu. Çünkü bir güç olarak Kürtlerin Irak ve Suriye'yle olan bin kilometreden uzun sınırda ortaya çıkışı, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren Kürtlerin konumlandırılması ve kurgulanmasından farklı bir gerçekliğe tekabül ediyordu. Ve devletin resmi ideolojisinin, sürdürücüsü

9 http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/Kobaneden-goc-dalgasi-yavasladi (Erişim: 09.12.2014)

ve yeniden üreticisi bütün iktidar ya da muhalefet partileri, basın, üniversiteler ve pek tabii sıradan bireylerin çoğu (bu 'bireyler' için başka türlü bir varoluş imkânı da yok) bu söylemin bir gerçek inşa etmesi için çabalayıp durdular, onlarca yıl; ama olmadı. Gerek bu şaşkınlık ve gerekse de geçmişin gerçekliğe tekabül etmeyen zorlama ideolojik argümanlarından dolayı, Kürtlerin Irak'tan sonra Suriye'de bir aktör olarak ön plana çıkması Türkiye'nın dış politika ayarlarını bozduğu gibi, bu politikada diretmenin iç siyasete yansıması, yanlış başka bir ısrarı da beraberinde getirdi, ve şuursuz, rijid bir söylemle, 'ne kadar doğru politika izlendiğine' dair, her türlü eleştiriden azade bir algı oluşturulmaya çalışıldı, devletin geleneksel ideolojisinden beslenenler ve AKP iktidarının her eylemini mutlak doğru kabul eden zevat tarafından (Kürtler konusunda, CHP'sinden AKP'ye Gülen Cemaati'nden ulusalcı tabir edilenlere kadar neredeyse herkesin hemfikir olması da ayrı bir mevzu).

Fakat sahadaki gerçekliğe dair uygulama ve politikalar, daha karmaşık bir hal aldı. Savaşın başından beri, kendini niteliği ve niceliği epey tartışmalı muhalif grupların bazılarıyla birlikte tanımlayan Türkiye (her şey "büyük umutlar" içindi!), ilerleyen süreçte anlaşılması zor, tarifi kolay siyasetler güttü. Ama az önce söylediğimiz tarihsel korkuyu varoluşunun merkezine yerleştiren bir devletin ve siyasetin, Suriye 'sahasında' izlediği yol takip edildiğinde, savaşın somutlaştırdığı bazı inkârı zor olguları da kristalize ettiğini gözlemliyoruz.[10]

DEVLET VE HÜKÜMET POLİTİKASINDA SURİYE VE KÜRTLER

Suriye'de çoklu cephelerde devam eden savaşın kristalize ettiği hususlardan birisi, Türkiye açısından ikili bir sarkacın Ortadoğu politikasında sürekli çalışmasıdır. Bu testere misali siyaset, Suriye'de ve pek tabii Ortadoğu'nun tümünde, (Türkiye'de) iktidardaki partiye, bir yere kadar yani devletin geleneksel, değişmez ve kemikleşmiş ideolojisini bütünüyle yok edemeyecek kadar bir marj tanıyor; fakat yapının müsaade ettiği oyun sahasındaki iktidar oyuncusu, iktidardan uzaklaştığında veya işler ters gitmeye başladığında, çok kısa bir süre içinde devlet siyasetine (diplomasiyle) geri dönülerek yoluna, fasıladan evvel, kaldığı yerden devam ediyor (Bu siyaset Irak'ta son 20 yıldır uygulanmaya çalışıldı aslında ama Türkiye'nin geleneksel muhatabı olarak Irak'taki devlet kurumsal olarak farklılaşmıştı; bu da çok geç anlaşıldı). Çünkü özellikle Türkiye'deki siyasi tarih, devletin diplomasi, hükümetin siyaset olduğunu gösteriyor, Kürt meselesinde. Özellikle de Suriye'deki iç savaşta ve öncesinde de ("Kardeşim Esad" çağlarında) Suriye ve Kürt siyasetini de bu bağlamda okumak gerektiğini düşünüyorum. Son dört yıllık dönem bunu daha da görünür kıldı. Kürtlerin Rojava'da statü sahibi olmaması, olacaklarsa da mümkün mertebe, çok dar bir bölgede (misal, Cezire'nin küçük bir alanında) sıkışmaları için Türkiye'nin yaklaşık yüz yıllık kemikleşmiş, kurumsallaşmış devlet politikası alttan işlemeye devam ederken, iktidardaki hükümet de Suriye sahasındaki bütün enstrümanları kullanarak, gerek Esad'a karşı gerekse de haz etmediği (PYD) Kürtlere karşı en radikalinden en ılımlısına bütün muhaliflere bu olmazsa olmazlar üzerinden destek verdi. Zira pek yakında İran, Suriye, Türkiye ve yapabildiği ilk fırsatta Irak'ın, kendi iç iktidar politikalarını da bir tarafa bırakarak Kürtler üzerine uzlaşacağını öngörebiliriz. Özellikle Türkiye'deki iktidar partisi (ve işler istenildiği şekilde gittiği müddetçe devlet) Türkiye'de Kürtlerle "müzakere aşamasındaki görüşmelere" rağmen, yapabildiği her fırsatta açıktan veya gizliden Suriye'de Kürtlere karşı her türlü oluşumu desteklemiştir. Kobane'deki son altı aylık gelişmeler ve Halep çevresinde savaşlar da bu yönde ciddi emarelere sahip. Dolayısıyla, Suriye özelinde devlet-hükümet politikasının IŞİD-Nusra ikili enstrümanıyla (buna gerektiğinde, Irak'taki Kerkük Türkmenleri kartının benzeri, "Bayır-Bucak Türkmenleri" argümanı da katılacak) devam edeceğini öngörmek zor değil. Çünkü Ortadoğu'da devlet olarak İran, Türkiye, Irak ve de Suriye'nin aralarındaki bütün ihtilaflara rağmen, Kürtlerin 1920'li

10 Türkiye'nın son doksan yıla sığan, amiyane tabirle "Kürt anasını görmesın siyaseti" Suriye'deki savaşta da kendini açık etti.

KEMAL VURAL TARLAN

yıllarda şekillenen statüsü (daha doğrusu statüsüzlüğü) üzerinden en büyük varoluşsal uzlaşıya sahip olduklarını akıldan çıkarmamak gerekiyor. İşte tam da bu noktada, özellikle Türkiye, diğer büyük uzlaşı ortaklarından daha ileri bir demokratik siyasi hayata sahip olmasından dolayı, seçimlerle iktidara gelen siyasi harekete (diğer üç ülkede olmayan) büyük uzlaşı doğrultusunda hareket etme marjı tanır; sözünü ettiğim siyaset budur. Bu hükümet siyasetine, devletin temel ideolojik yapısına halel getirmediği sürece, müsaade edilir ve kazanım halinde, iktidardaki partiye sahip çıkılır. Ama temel göstergeler değişmez. Sistem içindeki tartışmalar, temel ideolojik direklere zarar vermediği sürece ve egemen bürokratik sınıfların ayrıcalıkları konumuna (moda deyimle, vesayet) dokunulmadığı müddetçe, marjda iç ve dış siyaset serbestiyeti vardır.[11] Fakat gelişmeler, hükümetin siyaseti devletin kurumsal ideolojisine zarar vermeye başladığında, hükümet siyaseti yerine devlet siyaseti yani diplomasi geçirilerek, geleneksel egemenlik sürdürülür. Suriye ve Ortadoğu mevzularında, hükümetin Mısır, Libya veya İsrail politikası devlet açısından sürdürülebilir ve katlanılabilir bir siyasettir; buralar uzaktır ve bu ülkelere yönelik herhangi bir aykırı durum, kuruluş ideolojisinin temel direklerine zarar vermez. Zira bir hükümetin bozduğu ilişkileri bir diğeri tamir edebilir; hatta AKP örneğinde olduğu gibi, aynı hükümet farklı zamanlarda faklı siyasetler güdebilir. Mesela, hükümetin tutumlarına rağmen İsrail'le de, Mısır'la da devlet ilişkisi (istihbarat, ekonomi, askeri vs.) devam ediyor. Fakat Suriye'ye veya Irak'a gelindiğinde durum hemen değişir. İkili politika, hükümetin kaybedebileceği, devletinse asla kaybetmeyeceği bir noktada duruyor. Riski, hükümet siyaseti sırtlarken, kazanım olursa hükümete rağmen devlete yazılır ve bunun adı da başarılı diplomasi ya da ilişkilerin normalleşmesidir. Eğer olur da, Suriye'deki gi-

11 Bunun en iyi göstergesi geçtiğimiz on üç yıllık iktidara ve bin bir türlü 'vesayeti yok ettiğini' ileri sürmesine rağmen, AKP, geleneksel devlet işleyişinin en yüksek mertebedeki "olur"uyla gerçekleştiği herkesin malumu olan 1990'lardaki binlerce faili meçhul dosyasını, ciddi ve kararlı bir şekilde (moda deyimle "ucu nereye varırsa") hiç gündeme getirmemesidir. Bırakalım AKP öncesi faili meçhulleri, Şemdinli, Uğur Kaymaz, Ceylan Önkol, ve tabii ki, Roboski olayındaki tavır bu iddiamız için kafidir. Birkaç göstermelik dosya açılır gibi yapıldıysa da, asıl meseleye hiç gelinememiş, sorumlular bir şekilde aklanarak, kurucu ideolojinin hassasiyetine asla dokunulamamıştır

bi, hükümet yalpalarsa devletin diplomasisi açığı kapatır. Suriye ve Irak mevzularında Kürtlerin yoksun olduğu enstrüman devlet ve hükümet eksikliğinin yanında parçalı devlet kurumu, ideolojisi ve bu ideolojinin bekçisi silahlı gücü (ordusu) olmayan parti politikalarıyla var olma çabalarıdır. Bunun bu zeminde bir geçerliliğinin olamayacağı, hem Irak'ta hem de Suriye'deki Kürtlerin kazanımlarının sürekli saldırı altında olmasıyla açıklanabilir. Devamında, yarın olası bir devlet kararıyla, AKP ne kadar istemiyor görünse de, ülkenin ali menfaatleri gereği (devlet ve diplomasi) Suriye ve hatta Esad'la ilişkilerini savaş öncesi, fabrika ayarlarına getirebilir ve bunun çok güçlü işaretleri de yok değil. Çünkü deminden beri çerçevelendirmeye çalıştığım Ortadoğu'daki ikili politik geçerlilik tam da Suriye ve Irak'taki yükselen Kürt hareketleri üzerinden test ediliyor bir kez daha. Devletin, tarihsel ve kurumsal hafızanın gereği olarak, alınan başarısız sonuçlardan sonra, hükümet (iktidardayken de) politikasının terk edilerek, İran üzerinden tekrar Suriye'yle diplomatik ilişki kurma isteğinin işaretleri dolaşıyor kamuoyunda. Doğrusu, Türkiye'nin kadim devlet politikasına dönüşü için yeterince sebep de var. Fakat yaklaşık yüz yıl sonra, Irak'taki gelişmeler ve Suriye'deki iç savaşın sonuçları üzerinden gidilerek, 20. yüzyılın başındaki paylaşım ve sınırların netliği daha çok tartışılmaya başlandı. Ama az önceki iddiamız açısından şurası çok net: Bu ikili siyaset ve çoklu enstrümanlar, imkân ve fırsatlar ölçüsünde, Ortadoğu'da ve Suriye'de en çok Kürtleri zor durumda bıraktı ve bundan sonra da bırakacak gibi görünüyor.

Bu iddiaları güçlendirmek adına şu noktaların da akılda tutulması gerekiyor: Birincisi, büyük emperyal güçlerin (ABD, Rusya, Çin, AB) ve onların periferideki bağlantılarının (Suriye, Lübnan-Hizbullah, Türkiye, İran, İsrail, Irak, Kürdistan Bölge Hükümeti, Ürdün, Mısır) Ortadoğu ama özellikle de Suriye'ye dair politikalarını çoklu etkenlerle şekillendirdiği ve savaş uzadıkça daha farklı başlık ve etkenlerin işin içine dahil olduğu. Bu da Suriye sahasında insanlık trajedisine dönüşen savaşın geleceğinde, en az sahadaki güçlerin aleni pozisyonları kadar uzak çıkarlarını ve amaçlarını da belirleyici etkenlere dönüştürmekte. Mesela, Suriye'de savaş başladığında Rusya önemli bir aktördü, hem Batı açısından hem de Suriye açısından. Ama Suriye savaşının ortasında, Rusya'nın Ukrayna ve Kırım hamleleri, hem Suriye'deki savaşın aktörlerinin hem de Rusya karşıtı cephenin (ABD, AB) siyasetleri üzerinde etkili olmaya başladı. Artık Suriye ve Ortadoğu'daki savaşı Ukrayna ve Kırım satrancıyla beraber değerlendirmek daha zaruri görünüyor. İkincisi, İran'ın Suriye savaşındaki konumu ve izlediği çok boyutlu siyasettir. İran'ın uzun devlet ve diplomasi tarihinin billurlaştığı anlardan birisini anlamak için, sanırım en iyi örnek, Suriye'de ve Irak'ta izlediği siyasete bakmak. İran, 1979'dan sonra da, kendi savaşını hep başkasının toprağında veya sahasında yürütmüştür. Müttefiki olan veya çeşitli siyasi ve dini nedenlerle desteklediği bütün ülke, grup, mezhep ve partileri, geleceği kesin gibi görünen bir savaşı kendi toprağından uzak tutmanın tahkimat unsurları olarak kullanır. Doğrusu, bu siyaseti uygulamak için Ortadoğu'dan uygun bir coğrafya da yok. Ve böyle yaparak, bir tür maliyet hesabı da yaptığı aşikâr. Çünkü, kendi toprağına doğru geleceği belli olan IŞİD'le veya Arap başkaldırılarının aktör ve sonuçlarıyla, Suriye ve Irak sahasında, İran'dan gönderdiği birkaç binlik doğrudan askeri güç ve yardımlarla, donattığı yerel unsurlarla önde savaşmakla, hem tehlikeyi İran toprağından uzak tutmuş olmakta hem de nüfuz sahasını genişletmekte. Yani İran, Batılı emperyal güçlerin ilk sıraya koyduğu ekonomik çıkarı, listede birkaç madde sonraya yerleştiriyor. Bu siyasetin başka bir yararı, Suriye'deki gibi sıcak bir savaşın yaşanmadığı dönemlerde, desteklediği unsurların bağlılığını sürekli kılmak için uzak tarihsel düşmanlık söylemini canlı tutmaya yardımcı olması. Örneğin, kendisinden coğrafi olarak uzak olan Suriye ve Hizbullah'ın İsrail problemini (malum, İsrail imgesi, Ortadoğu'daki bütün otoriter devletlerin, liderlerin ve ideolojilerin can simidi) kendi emperyal siyasetinin argümanına dönüştürür (Batılı güçlerin yaptığının benzerini yaparak). Dolayısıyla, İran'ın "sana yönelebilecek bir savaşı başkasının toprağında yap" şiarını çok iyi uygulamakta olduğu kesin. Irak'ta hiçbir

şey yapmadan elde ettiği kazanım veya Bahreyn, Yemen ve Suudi Arabistan'da elde edeceği muhtemel güç, İran'ı kendi sınırlarının tahkimatında kârlı konuma yükseltiyor. Dolayısıyla Suriye savaşında Rusya'nın Ukrayna ve Kırım'da yaptıklarının bir biçimini İran, farklı aktör ve siyasetlerle gerçekleştiriyor. Öyle ki İran, Suriye'de Türkiye'nin düştüğü hatalara düşmedi ve yer yer kendi siyasetini sürdürebilmesi için IŞİD'in hamlelerini bile kullandı (Esad'ın muhalîflere karşı siyasetinde de İran etkisi açıkça görüldü). Az önce sözünü ettiğim, Ortadoğu'da Suriye, Türkiye, Irak ve İran'ın Kürtlerin mevcut statüsüzlüğü üzerinden gerçekleşen ve her türlü siyasi, ideolojik ve dinsel çelişkinin (!) üstünde yer alan kendi ulus-devletlerinin var oluş sebebi olan büyük uzlaşıyı hiç akıldan çıkarmayarak, IŞİD'in çoğunlukla Kürtlere yönel(tıl)mesinde, aleni veya zımni çıkarların da hesap edildiği anlaşılıyor (Kerkük, Kobane, Şengal'de olduğu gibi). İran, kendi Batı sınırlarını bütünüyle garantiye almak için, Kürtlerin, Rojava'daki kanton modeline, hele hele kantonlar arasındaki bölgelerin de Kürtler tarafından ele geçirilmesine karşı çıktı ama hep uygun zamanı bekledi (ve bununla da tarihsel ortaklarının hislerine de tercüman olduğu sır değil!). Dolayısıyla Suriye'deki iç savaş, en çok da İran'ın kendi politikalarını, başkalarının hatalarını iyi kullanarak başarıyla uyguladığı zaman olarak da kayda geçiyor.

TÜRKİYE İÇİN MÜHİM İKİ OLGU (SORUN/SONUÇ)

Suriye'de ve Irak'ta devam etmekte olan bu kanlı savaşın, Türkiye'ye yansıyan pek çok etkileri oldu. Ve bunlar arasında, şüphesiz en büyüğü sığınmacı/mülteci olgusuydu; bu olgu da yeni boyutlar kazanarak Türkiye'nin önemli bir iç sorununa dönüştü, daha da dönüşecek. Bundan kaçış yoktu; en azından, sırt çevirmek mümkün değildi. Fakat bunlar dışında iki yeni durum söz konusu. İlki, darmadağın olan ve acil güncellenmesi gereken, algıdan, coğrafyadan, sınırdan, etnisiteden, mezhebî ve milli vurgulara kadar bir bütün olarak Türkiye'nin Ortadoğu politikası. Diğeri, ilkinin temel olmazsa olmaz önermelerine yaslanarak uygulanan ve ülkenin kadim korkularıyla ve tuhaf acul ergen hevesleriyle birleşip Türkiye'yi çok ciddi bir Selefî örgütler güzergâhına (hatta karargâhına) çevrilmesi meselesi. Her iki olgu ya da sorun da iç içe olduğu ve ilki, ikincisine sebep olduğu için aynı membanın ürünü olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Aslında Türkiye, Suriye'deki savaşta (çok önceleri Irak'ta da) çok daha olumlu ve barışçıl roller oynayabilecekken, büyük umutlar yüklü müteahhit ekonomi politiğinin (zımnî) Sünnici/Neo-Osmanlıcı emperyal soslu heveslerinin hayalperestlikle izdivacının ürünü (ama temelde Ortadoğu olgusu hakkındaki bilgisizlikten mütevellit) açgözlü bir siyaset güttü. Bunun sonucunda, iler tutar yanı kalmayan bir Ortadoğu politikası(zlığı) ve sadece Türkiye'nin kendi tarihsel Kürt meselesini referans alan çelişkilerle dolu, günü birlik ama bir o kadar da yanlışta ısrarcı uygulamaları kaldı. Bunların sonucunda çok net birkaç soru hâlâ masada duruyor: Türkiye, gerçekten Suriye'de ne istiyor? Ne yaptı ve ne yapıyor? Bunları yaparken kendi toplumsal katmanlarını, etnik ve mezhepsel hassasiyetlerini, insanlarını, sınırlarını, sorunlarını, hayata geçirmeye çalıştığı iç siyasi süreçleri ne kadar düşündü? Sanırım bu sorulara kimsenin verebileceği düzgün bir cevabı yok; çünkü somut uygulamalar buna izin vermiyor.

Ama bu politikanın net sonuçları gecikmeden kendini hissettirmeye başladı bile. Türkiye'nin Ortadoğu'ya, özellikle bu bölgenin önemli sorunlarına dair çok sert, bükülmez (ve temelde kendi çözüme kavuşmayan iç sorunlarından kaynaklı) argümanlarından taviz vermez tutumu, Suriye'de Esad'a karşı (Kürtler hariç) bütün muhalifler desteklenirken, bundan Selefî örgütlerin[12] maksimum düzeyde istifade edebileceği gerçeğine kulak tıkaması, hatta bunlara karşı (bilinçli) müşfik bir politikayı devreye sokmasıyla sonuçlandı. Türkiye giderek, uluslararası alanda 'radikal örgütleri destekleyen ülke' şeklinde anılmaya başlanırken, doğruyu söylemek gerekirse, IŞİD'in Kürtlere saldırması, Türkiye'nın "hayır" diyemeyeceği muhtemel kazanımlar da sunuyordu. Ama

12 Selefî örgütler hakkında oldukça kapsamlı, güncel ve iyi bir değerlendirme için bkz. Seda Altuğ, "IŞİD ve benzerlerine dair" *Birikim*, Sayı: 306, s. 9-24

Fehim Taştekin'in dediği gibi IŞİD ya da benzeri "kullanışlı bela"larla iş tutanlara, bu örgütlerin bir geri dönüşü de olacaktı. Ve nihayetinde, IŞİD'in (veya Nusra'nın) Kobane'de, Şengal'de, Musul'da durduğu gibi durmayacağı anlaşılmaya başlandı, son günlerde. Özellikle sınır kentleri başta olmak üzere, Türkiye'nın (de) radikal Selefî örgütlerin eylem yapabileceği sahalar olduğunu hatırlatan istihbarat raporları dolaşıma girdi. Tesadüf değil, elbette. Son birkaç yıldır, Türkiye'deki sınır kentlerinin ama özellikle de Gaziantep'in Peşaverleşme tehlikesine hep dikkat çekildi. Ve bu tehlike, devletin yayımladığı uyarı mahiyetindeki raporlarla netleşti. Bu raporlara gelmeden, sanırım, ilk önce, pek tabii mümkünse, son dört yılın muhasebesinin yapılması yerinde olacak ama Türkiye'deki politik kültürün böyle bir gelenekten yoksun olduğu da malum. Yani Suriye ve Kürtler konusunda neden bu kadar hata yapıldığının açıklamasının bir nedeni olsa gerek! Ama en azından Türkiye açısından şunu söylemek mümkün: Yaşadıklarımız, bu ülkenin (ve de hükümetin) Ortadoğu politikasının, yüzyılın başından kalan ideolojik argümanlar, kabuller, hayaller ve *sine qua non*lar yerine daha gerçekçi, çoğulcu, demokratık ve seküler temellere dayanması gerektiğini gösteriyor. Bu tür bir değişiklik, şimdiki ve gelecekteki pek çok insani krizin etkilerini azaltacağı gibi bu kadim bölgede yaşayan milyonlarca insanın, kendi kaderleri üzerinde, uzak savaş oyuncuları ve sürdürücülerinden daha çok etkili olmalarının kapısını aralayabilir. Uzun veya kısa vadede, daha insani bir perspektifin olmaması, saat yönünde veya tersinde, bölgedeki şiddet sarmalının ve kan banyosunun tekrarlarla devamı demek olacak, ne yazık ki! Türkiye'nin ve Ortadoğu'nun tehlikeleri de, fırsatları da, imkânları da büyük oranda örtüşüyor, çünkü

Mülteciden sığınmacıya, başvurucudan göçmen işçiye

Suriye'den arafa[1] giden yol

NERGİS CANEFE

Dünya genelinde sayıları 5 milyona yaklaşan Suriyeli mültecilerin en az üçte biri Türkiye'ye sığınmış durumda.[2] Ancak halihazırda yüz binlerce Suriyeli, büyük şehirlerde kaçak işçi olarak sömürülmeye, dilenciliğe, evsizliğe, özetle ağır yaşam ve çalışma koşullarına mahkûm. Mart 2011'den beri Türkiye'ye göç eden Suriyelilerin sayısının sınırdan 'yasadışı' girenler de hesap edildiğinde, verilen resmî rakam olan 1 milyon 600 bini çok aştığı tahmin ediliyor.[3] Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) Temsilcisi Carol Batchelor, bu gözlemi doğrulayan mercilerin başında yer alıyor. Keza devlet organı Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi (AFAD) Başkanı Fuat Oktay da ortaya çıkan bu kriz durumu konusunda BM ile hemfikir. Her iki uzman bürokrat da, Suriye'de iç savaş sürdüğü müddetçe, sığınmacıların Türkiye'ye gelmeye devam edeceğinin de altını çizmekte.

Bir buçuk ile iki milyon arasında insan ne demek? Mesela Türkiye'deki iller skalasında, nüfusu bu rakama tekabül eden yerleşim merkezleri arasında Balıkesir, Aydın, Samsun, Diyarbakır, Kayseri, Mersin, Konya ve Adana'yı saymak mümkün. Yani Türkiye'deki Suriye vatandaşlarının hepsi bir araya gelseler, varoşu ile, endüstri mahallesi ile, merkezi ile, tarımsal periferi ile koskocaman bir şehir ederler. Peki, bir şehir kendini nasıl ayakta tutar? Birleşmiş Milletler Enformasyon Merkezi verilerine göre, 2 Temmuz 2014 itibariyle yakın coğrafyadaki Suriyeli mültecilere Türkiye 10 ilde yaklaşık 220 bin Suriyeliye evsahipliği yapan 22 kamp kurmuş durumda. Geri kalan Suriyeliler ise büyük şehirlere dağılmış haldeler. Son iki buçuk yılda hem kamplarda hem de kamp dışında yaşayan Suriyeliler için sağlanan sağlık hizmetlerine ücretsiz erişimin yanı sıra Türkiye gerek devlet gerekse özel teşebbüs kanalı ile gıda, barınma, eğitim ve kamplarda mesleki eğitim de sağlamakta. Yine Birleşmiş Milletler verilerine göre, Türkiye'nin Suriyeli mülteciler için bugüne kadar harcadığı para miktarı üç buçuk milyar dolara ulaşmış durumda. Ancak bu önlemlerin hiçbiri akın akın ülkelerini terk etmeye devam eden Suriye vatandaşlarının insanî ihtiyaçlarını karşılamaya yetmiyor. Yetmemesi de doğal, çünkü koskoca bir şe-

1 İslam dininde Araf, günah ve sevapları eşit olduğundan cennet ya da cehenneme giremeyenlerin bekletildikleri yer olarak tasvir edilir

2 Bu rakam 2014 sonunda verilen resmi rakama tekabül etmektedir, bkz. http://www.ikv.org.tr/images/files/Akademik-Perspektif-Aralik-2014_30-35(1).pdf (son erişim tarihi 31 Ocak 2015)

3 Gayri resmi rakamlara göre bu sayının 3 milyona yakın olduğu tahmin edilirken, Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin ise yüzde ellisinin 18 yaşından küçük olduğuna da dikkat çekmekte fayda var

hir dolusu insan, aylık yardım ile hayatını idame ettiremez.

Ama hikâyemiz burada bitmiyor. Türkiye'de vatansız vatandaşlıksız hayat mücadelesi veren ve tarifeden hacet insan dramlarında toplumsal olarak seyreylediğimiz başka aktörler de var. İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya, Hatay, Gaziantep ve Şanlıurfa gibi metropollerde işsizlik ve barınacak yer ihtiyacı nedeniyle çok ciddi zorluklarla karşılaşan Suriyelilerin, aslında pek çok 'rakipleri' var. Birçokları otobüs duraklarında, parklarda ve metruk binalarda yaşamaya çalışırken, bu 'mekânları' kendileri gibi Türkiye'ye sığınmış veya kaçak girmiş olan, Afgan, Nijeryalı, Kenyalı, Irak Kürdü, Azerbeycanlı hatta Çinli sahipsiz insanlarla paylaşıyorlar. İş bulabilecek kadar şanslı olanlar, yine bu sessiz ve genelde kayıtsız yaşayan, 'şehrin gölge vatandaşları' güruhunun içinde, inşaat, tekstil, makine gibi sektörlerde güvencesiz olarak yaşıyorlar ve yarı yevmiyeye talipler. Suriyeli sığınmacıların geri dönüş ihtimallerinin azalacağı öngörüsüyle, her ne kadar Türk makamları özellikle onları hedefleyen yeni kanun ve yönetmelikler yoluyla iş gücü düzenlemesi mahiyetinde çözüm üretme çabasında olsalar da,[4] sonuç itibariyle Suriyeliler yasal veya yarı yasal bir şekilde, Türkiye şehirlerinin çoğunda, 'iç varoş' tabir edilen bölgelerde gölge insan veya *denizen* olarak saflarını almış durumdalar. Bu hali devlet biliyor, biz biliyoruz, Suriyeli sığınmacılar biliyorlar, fakat her ne hikmetse, bir hikâye olarak birbirimize anlataduruyoruz. Sanki bu olaylar başka bir toplumda ve uzak bir coğrafyada cereyan ediyormuşçasına duruma yabancılaşmış olarak.

Mesela sadece İstanbul'daki Suriyeli kaçak olarak barınan mülteci sayısının 100 bini aşmış olduğu tahmin ediliyor.[5] Özellikle kentin Avrupa Yakası'nda genelde göçmen işçi yerleşimine açık Fatih, Bağcılar, Bahçelievler, Küçükçekmece ve Başakşehir gibi ilçelerde, yoğun olarak Suriyeli nüfusu bulunmakta. Bu semtlerdeki Suriyelilerin arasında artan sayıda sığınmacının geçimini aileleri ile birlikte dilenerek sağlamaya çalıştığından yakınan yerel belediyeler, her ne kadar hem mevzuat hem de maddi yetersizlik nedeniyle yapılan resmî yardımların çok kısıtlı olduğunu defalarca dile getirmiş olsalar da, ne kaymakamlık ne diğer resmî kurum ve kuruluşlar nezdinde seslerini duyuramıyorlar. Bu tür şikâyetlere, "Suriyeli mülteciler için Pendik ve Tuzla'da kurulan kamplara ulaşımları sağlanıyor bu yeterli" şeklinde yanıt veren devlet makamları, zaten mütemadiyen sığınmacılara yapılacak 'ek yardımların' hayırseverlik ve halk dayanışmasına havale edilmesinden yana oy kullanmakta. Yani yine biliniyor ama bilinmiyor durumu söz konusu. Keza Mazlum-Der Genel Başkanı Ahmet Faruk Ünsal'ın ısrarla belirttiği gibi, Türkiye'nin mevcut kaynakları dahilinde gelen mültecilerin ancak beşte birinden azı kamplarda barınabilmekte. Kaldı ki kamp koşulları ilden ile ve kamptan kampa büyük değişkenlik gösteriyor ve çoğunda ciddi sıkıntılar yaşanıyor. Peki neden biliyoruz ama bilmiyoruz gibi yaşıyoruz Suriyeliler konusunda? Kendi derdimize yetişecek halimiz olmadığından mı? Yoksa aslında devletin ve toplumun bu durumdan başka beklentileri mi var? Türkiye'nin Suriyeli mültecileri "geçici sığınma" statüsünde ağırlamasının en ciddi yan etkisi, statü belirsizliği ve bunun sonucu ortaya çıkan katmanlı hak ihlali veyahut hak tanımsızlığı durumu. Yani yarım kabul. Bu yazıda bu yarım kabul durumunun toplumsal, iktisadi ve vicdani açıdan esasen neye tekabül ettiğini küre-

4 Yabancıların Türkiye'de çalışmalarını izne bağlamak ve kendilerine verilecek çalışma izinleri ile ilgili esasları belirlemek amacıyla çıkartılan 4817 sayılı "Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun," özel olarak Suriyeli mültecilerin çalıştırılmasına yönelik uygulamaları düzenlemektedir. Bu konuda Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın http://www.csgb.gov.tr/csgbportal/yabancilar portal internet adresinde belirtilen usul ve esaslara göre hareket edilmesi, Emniyet Müdürlüğü ve tüm diğer ilgili devlet organları tarafından yaygın olarak duyurulmakta. Ekim 2014'ten önce, yabancı uyrukluların çalışma izni alabilmesi için, süresi dolmamış en az altı ay süreli ikamet tezkeresi şartı aranıyordu. Geçici koruma statüsünde bulunan yabancıların ikamet tezkeresi bulunmadığı için, çalışma izin başvurularını da yapmaları mümkün değildi. Yürürlüğe giren bu yeni yönetmelik kapsamında, geçici koruma statüsünde bulunan Suriye'li sığınmacıların çalışma izni alabilmesi mümkün hale getirildi.

5 Rakam tahminleri için bkz. http://www.dw.de/suriyeli-mülteciler-sorunu-büyüyor/a-17776714. Bu konuda hazırlanmış kapsamlı bir rapor için bknz. http://www.brookings.edu/~/media/research/files/reports/2013/11/18%20syria%20turkey%20refugees/usakbrookings%20report%20final%20version14november13.pdf (son ulaşım tarihi 31 Ocak 2015)

HÜSEYİN TÜRK

sel bir perspektiften bakarak biraz olsun açmaya çalışacağım.

ESARETİN CESARETİ VE KÜRESEL CAN PAZARLARI

2015'e girdiğimiz şu esnada, dünya genelinde 232 milyon göçmenin ve 4.5 milyon siyasi mültecinin olduğu, yılda 7.6 milyon insanın savaşlardan dolayı ülkesini terk ettiği, 8 milyon göçmenin köleleştiği ve umut yollarında binlerce insanın düzenli olarak yaşamını yitirdiği bir döngüde özellikle zorunlu göç, insanın kendi emeğine, varoluşuna ve insanlığına yabancılaşmasının en barız ifadesi haline gelmiş durumda. Uluslararası hukukta yer alan ilke düzeyindeki pek çok yaptırıma rağmen,[6] baskı ve zulüm sebebiyle ülkelerinden kaçan insanların yasal olarak korunması şöyle dursun, mültecilik ile göçmen veya kaçak işçilik arasındaki ayrımın gitgide anlamsızlaştığı bir sürece tanıklık etmekteyiz. Bir yandan göçün genel tabiatı, zorla yerinden edilmenin tüm dertlerini beraberinde getirirken, diğer yandan her gün sayıları artan mülteciler, sığınmacılar, sürülenler ve vatansızlar korunacak, sahiplenilecek özneler olarak addedilmek ne kelime, tam tersine iktidarların siyasal malzemesi ve özellikle Türkiye gibi ikinci kuşak kapitalist ekonomilerin ucuz ve esnek iş gücü kaynağına dönüşmüş halde. Zorunlu göç ve kitlesel sığınma durumlarına ilişkin kalıcı çözümler üretme ve insanlığın birbirine yap-

6 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Cenevre Sözleşmesi, 1967 tarihli Protokol ve 1969 Afrika Birliği Örgütü Sözleşmesi günümüzde göç, mülteciler, iltica ya da vatansızlık meselelerinde hem hukuki hem de normatif olarak yetersiz geri veya cevapsız kalmaktadır ancak bu başlı başına ayrı bir müzakere konusudur

tığı kasıtlı ve planlı zulme ket vurabilme amacıyla 1945'ten bu yana sıra sıra evrensel sözleşmeler imzalanmış olduğu doğru. 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Cenevre Sözleşmesi, 1967 tarihli Protokol ve 1969 Afrika Birliği Örgütü Sözleşmesi çerçevesinde yürütülmesine rağmen, yürürlülükteki protokol ve sözleşmelerin uygulanması BM genelinde çok sınırlı. Kaldı ki bugünkü dünyada cefa çeken mültecilerin çoğu, Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme'de bahsedilen tanıma uymuyor. Bu tanım, ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti ya da siyasi görüşleri nedeniyle zulme uğrayan mağdurları hedefleyerek, özellikle vatansızlık, iç savaş, uzun vade iktısadi, siyasi ve kültürek ayrımcılık gibi nedenlerle yerinden yurdundan kaçan insanlar için hemen hemen hiçbir işe yaramıyor.

Bu nedenle 1980'lerden bu yana göç ve iltica konularına yaklaşım, insanî yardım ve insan hakları bağlamında yeniden şekillenmeye başladı. Mültecilere yönelik kalıcı çözümler üretme konusunda vurgu daha ziyade çalışma hakkı üzerine yapılırken, diğer yandan da sığınmacıların ülkelerine geri dönüşlerini sağlama yönündeki çabalar ağırlık kazanır oldu. Öyle ya, hele de Küresel Güney'de, durmadan o sınırdan bu sınıra insan taşması ile hemen her devletin demografik izan bahsindeki huzuru kaçmış durumda. Bir başka ekol de zorunlu göç sorununa insanlar yerinden edildikten sonra çözüm aramak yerine daha henüz yerlerindeyken çözüm üretilmesi şablonları üzerine yoğunlaşmayı hedefleyen, insanî gelişim ve insanî güvence ekolü ki, bunun mürıtleri daha ziyade Kanada ve İskandınavya'da yani uzun vade refah ve siyasi barış vizyonunu devletleştirmiş zengin toplumlarda bulunuyor.

Savaş, yoksulluk, iklim değişımleri, siyasal baskılar, diktatörlükler, soykırımlar, sistematik toplumsal terör, geç kapitalist dönem ve neo-liberal sömürü politikaları ve toplu yersiz yurtsuzlaştırmalar, sirküler ucuz işgücü transferleri ve modern versiyonları ile köle ticareti, göç ve göçmenlik sorununu tekil olaylar dahilinde anlayabilme çabalarının ne kadar da yetersiz kalacağının çoktan habercisiydi. Burada üç merci bizler için önemli: toplumsal vicdanı temsil eden aktör, sınıf ve zümreler, kapitalist üretim sisteminden rant elde eden ve her daim gözleri aç özellikle de yükselen sınıflar ve devlet. Türkiye'de devletin ve yükselen sınıfların başlarını siyasi hesaplarından kaldırıp da bu insan akımlarını terbiye etmesi ve kendi çıkarlarına göre kullanılabilir hale getirmesi olgusu, Suriyeliler ile formel bir şekil aldı diyebiliriz. Ama toplumsal vicdanı temsil eden aktörler, ki bunların içinde insan hakları çalışanları, aktivistler, yazarlar, akademisyenler, düşünürler, yerel siyasetçiler ve benzeri gurupları saymak mümkün, halihazırda şaşkınlık, öfke ve isyan duruşundalar. Oysa vakit, hattı müdafaa değil sathı müdafaa vakti. Yani toplumsal kesişmeler ve dönüşümleri, sığınmacılar, mülteciler ve göçmen işçileri de dahil eden bir bakış açısı dahilinde değerlendirmeye alışma ve zorunlu göçü istisnai olgu kategorisinden çıkartma vakti.

Bu vaktin çoktan geldiğinin en belirgin göstergesi, son yıllarda mültecilere ve sığınma hakkı talep eden insanlara yönelik şiddet içeren saldırılarda göze çarpan artış. Yerel alt sınıfın, küresel güneyin vatansızlarına öfkesini yönlendirmesine kaynak sağlayan faşizan ve ırkçı eğilimler eşliğinde, yalnız kalan sığınmacı hemen her zaman bir fiziksel saldırı korkusu ve olası tehditlerle beraber yaşıyor. Tarihsel olarak her coğrafyada evraksız yabancılar ve bunların içinde özellikle savunmasız bir grup olarak görülen mülteciler, ırkçı saldırıların ilk hedefini teşkil ederler. Türkiye'de de bunun tezahürlerinin artmasına dolayısıyla şaşırmamak gerekir.

Fakat bu demek değil ki mültecilik ve sığınma hakkı arayan insanlar başlı başına bir kategori oluşturmazlar. Sığınmacılar, mülteciler, ekonomik göçmenler, kaçak işçiler, muhacirler ve mevsimlik işçiler sık sık topluca 'yabancılar' olarak tanımlanmakta. Bunun sonucunda mültecilerin korunması ve tehlike arz eden koşullara geri gönderilmeme ilkeleri tekrar tekrar ihlal edilmekte. Ek olarak mülteci sorunu, insanî değil siyasî bir sorun olarak irdelendiğinden ötürü, göç politikaları ile sığınma politikaları arasındaki sınırlar tamamen bulanıklaşmış durumda.

Yıllardır sığınmacılara ve göçmenlere karşı izlenen politikalar, özellikle Avrupa'da yaygın olarak

kullanılan 'gemi doldu' metaforu ve kıta genelinde sığınmayı suç, sığınmacıyı 'asalak' olarak damgalayan toplumsal söylem nedeniyle, zorunlu göçün yakıp yıktığı hanelerin insanları artık ağırlıklı olarak Türkiye gibi coğrafyalardan medet ummak durumunda.[7] Bunun farkına varmış olan devlet makamları, bu akımları çok yönlü şekilde düzenleme konusunda aktif olarak adım atıyorlar. Mesela 'illegal göçle mücadele' adı altında yasalar çıkarılıp, sınır güvenliği için devasa bütçeler ayrılırken, öte yandan çalışma yasalarında yeni düzenlemeler ile vatandaşlığı olmayanların da belirli koşullarda ve geçici ya da yenilemeye tabi olarak özellikle ucuz işgücü gerektiren sektörlerde istihdam edilmesini özendiriyorlar.

İçinde bulunduğumuz düzen, kaçınılmaz olarak mülteci üreten bir düzendir. Ulus-devlet sistemi yaklaşık dört asırdır yani Avrupa'yı özerk devlet birimlerine bölen 1648 Westfalya Anlaşması'ndan bu yana, kitlesel insan atıkları ile kendini ayakta tutmaktadır. Tarih boyunca masum, mazlum ve mağdur olan her zaman yerinden olmuş, yerinden edilmiştir. Savaşlar, işgaller, diktatörlükler, baskıcı yönetimler, açlık, darlık, işsizlik ve yoksulluk özet itibariyle şuna tekabül ediyor: Küresel kapitalizm ve buna endekslı olarak hareket eden devlet sistemleri, bir yandan özellikle zorunlu göçmenliğin koşullarını hazırlarken, öte yandan göçmen işçilerin ucuz emeğini iştahla sömürüyor. Ne mensubiyet ne de hak sahipliği iddiasında olabilecek bu hareket halindeki sahipsizleştirilmiş insan güruhları, vardıkları yeni sınırlarda her an kapı dışarı edilme tehdidi ile çaresizlik içerisinde hayatta kalmaya çalışırken, güvencesiz, sendikasız, gerekirse kayıtdışı olarak karın tokluğuna çalışmaya boyun eğmek zorunda kalıyorlar. Bu yeni küresel alt sınıf, her burjuvazinin ve her neo-liberal devletin renkli rüyası. Göçmen ve kaçak işçilerin bulunduğu ülkelerde, yerli işçi ve emekçi sınıflar milliyetçilik zehri ile göçmen ve mültecilere karşı tavır alarak bu rüyayı daha da cazip kılıyor. Neo-liberal formatı ile kendini yenilemeye devam eden kapitalist düzenin dalgalanan sektörel ihtiyaçlarını karşılamak için savaşlardan sürgünlerden kendini kurtarabilmiş nispeten genç, çaresiz, esaretin cesareti ile kendini can pazarına atan ucuz ve esnek işgücü kaynağı her yükselen sınıfın baş tercihi. Özellikle küresel güneydeki bu bağlamda Çin, Hindistan, Zimbabve, Türkiye gibi bölgesel devlerin altını çizmek gerekir.

TURNALAR... YA DA TÜRKİYE'DE GÖÇMEN İŞÇİLERE YAKILAMAYAN AĞITLAR

Türkiye toplum olarak 1980'lerden bu yana göçmen işçilerin sırtından bolca kâr ediyor. Ülkeye yasal ve yasadışı yollardan her yıl tahmini 350 bin kişi giriş yapıyor. Fakat bu uzun ve hazın bir hikâyenin sadece ilk satırı. Sadece eski Sovyet Cumhuriyetleri'nden Türkiye'ye akmış göçmen işçi sayısı iki milyona yakın.[8] Ev hizmetleri, dönemsel tarım, turizm, madencilik, tekstil, eğlence, fuhuş gibi sektörlerde ve merdiven altı atölyelerde çalıştırılan kaçak ve göçmen işçiler, yerli işçilerin yarısı kadar paraya talip olmak mecburiyetindeler. İhbar edilmek ve ülkelerine geri gönderilmek tehdidi altında, vatandaşlık haklarından mahrum olarak ve tamamen patronların ve işverenlerin insafına terk edilmiş bir yaşam süren bu gölge emekçi sınıfı, gün geçtikçe büyüyor fakat büyüdükçe her nasılsa daha da görünmez bir hale bürünüyor. Bunun en önemli sebebi ise 'kronik vatansızlık' durumu.

Her ne kadar göç akımlarının büyük bir kısmı Irak, Afganistan, Pakistan ve İran'dan gelse de, son on yılda Romanya, Ukrayna, Rus Federasyonu, Bangladeş ve Gürcistan'dan da önemli ölçüde göçmen, ülkeye yasal veya kaçak olarak giriş yaptı. Suriyeliler bu zincirin en son ve belki de en belirgin halkasını teşkil ediyorlar. Topyekûn bakıldığında, kaçak ve göçmen işçi olgusunun kayıtdı-

7 Bariz bir örnek olarak, Avrupa Birliği'nin sınırlarını korumak için kurulan, yüksek teknolojiyle donatılan Frontex'i verebiliriz. Bu sistemin görevi ve hedefi, AB'ye giriş yapmak isteyen sığınmacıları daha sınıra yaklaştırmadan geri çevirmek olarak belirlenmiştir. Nitekim göç, göçmenlik, mülteci ve sığınma politikalarını gün geçtikçe daha da ısrarla bir 'güvenlik' sorunu olarak algılayan Avrupa'da, AB üyesi ülkelerde yaşayan her on Avrupalı'dan altısının mülteciler veya göçmenleri istememesi, her on kişiden yedisinin göçmenleri kategorik olarak suçlu veya zanlı addetmesi gibi veriler uzun zamandır dünya kamuoyuna yansıyor. Bu konuda bkz. http://www.yeniozgurpolitika.org/index.php?rupel=nuce&nd=26559 (son erişim tarihi 31 Ocak 2015)

8 Bu veriler Uluslararası Çalışma Teşkilatı raporlarınca doğrulanmakta.

şı ekonomi ile sistematik olarak eklemlendiği gerçeği artık inkâr edilemeyecek kadar kendini belli etmiş durumda. Özellikle küçük ve orta kademede işverenler ucuza ve esnek çalışan, uzun saatler boyu çalışabilecek ve vardıya pazarlığına girmeyecek, temel işçi haklarını aramayacak, disiplinli, çalışkan becerikli ve can derdinden her koşula evet demek zorunda kalan bu işgücünü istihdam etmeyi tercih ediyor. Nasıl II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa göçmen işgücü ile yeniden inşa edildiyse, Türkiye de küresel olarak artık bu tür bir insan gücü rantından istifade etmeyi içselleştirmeye başlamış durumda. İki büyük iktisadi krize rağmen Türk ekonomisinin yüksek büyüme temposu ve coğrafi konumuyla kaçak göç için bir cazibe merkezi haline gelmiş olması sayesinde, özellikle tekstil, inşaat, gıda, eğlence ve fuhuş sektöründe çalışan kaçak göçmen sayısının giderek artması da bunu teyid ediyor. 163 farklı ülkeden gelip de gölge işgücüne katılan ve sayıları artık milyonları bulan bu emekçilerin türküsünü yakacak hiç kimse yok, çünkü kâğıt üstünde bir kayıtları bulunmuyor ve dahası, zaten çoğunun dönebilecekleri bir ev veya vatan da yok

Mesela Beykoz'da bir fırın sahibi, yanında çalışan göçmen işçi işten ayrılmasın diye önce parasına el koyuyor. İşçi yine de ayrılmak isteyince "buradan ancak cesedin çıkar" diyen patron, 9 metrelik bir zincirle işçiyi hamur teknesine zincirleyip zorla çalıştırmaya devam ediyor. Ayağında 9 metrelik zincirle kaçmayı başaran işçi polise verdiği ifadede "1000 lira parama el koydu, paramı versin şikâyetçi olmayayım" diyor.[9] Bu ve benzeri örnekler açıkça gösteriyor ki, marangozhane, ekmek fırını, küçük ölçek imalathane, halı yıkama gibi genelde kayıtsız olarak çalışan veya denetime tâbi tutulmayan işletmelerde, göçmen işçiler yaygın olarak işyerinde yatıp kalkarak, sınırsız ve takipsiz iş saatleri ile çalıştırılmaktalar.

İstanbul Serbest Muhasebeciler ve Mali Müşavirler Odası'nın (ISMMMO) hazırladığı bir rapora göre Türkiye'deki patronlar kaçak göçmen işçi çalıştırmak suretiyle ciddi kâr elde ediyor.[10] Asgari ücretin bile altında ücretle çalıştırarak yılda 432 milyon, SGK primi ve vergi kaçırma sayesinde de 1 milyar 60 milyon TL ekstra kazanç sağlanıyor. Sağlık ve sosyal güvenceden yoksun çalıştırılan bu işçilerin son 15 yılda Türkiyeli patronlara sağladığı ekstra kazanç 12.2 milyar doları geçiyor Göçmen işçinin ayağına zincir vuran bir zihniyetin, bu işçiler iş kazalarında öldüğünde ve hele de kayıtsızlarsa cesetlerini bile yok edebileceğinden korkmak gerekir.

YAŞAR NE YAŞAR NE YAŞAMAZLARDAN GAYRISINA HİTABEN HAK VERİLMEZ ALINIR..:[11]

1951 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Cenevre Sözleşmesi imzalandı. 1954 yılında yürürlüğe giren bu sözleşmeye göre ırkı, dini, "bir sosyal gruba mensubiyeti", milliyeti ve siyasi düşünceleri nedeniyle zulme maruz kalan ya da kalmaktan korku duyan şahıslar, kendi ülkeleri dışındaki ülkelere, başka bir devlet otoritesine sığınmaları halinde "mülteci" olarak tanımlandı. Bu nedenlerden dolayı ülkesini terk eden bir kişi sınırı aştığı anda sığınmacı olarak adlandırılacaktı. Sığınma nedenlerinin "doğruluğu araştırılıp" karara bağlandıktan sonra "mülteci" statüsü kazanmanın kuralları bütününe ise Mülteci Hakları Hukuğu dendi ki bu dal, hemen bütün Avrupa ülkelerinde ve Kuzey Amerika/Avustralya eksenindeki Anglo-Amerikan geleneğinde hukuk fakültelerinde İnsan Hakları dersi başlığı altında bir madde olarak yer alır.

Bu bağlamda vazgeçilemeyecek ilk koşul, can güvenliği tehdit altındaki sığınmacının hiçbir koşulda kaçtığı ülkeye iade edilmemesidir. Bu koruma ilkesi, Türkiye'yi ilgilendiren bir merci olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 2. ve 3. maddesi ile, yani yaşam hakkı ve işkence görme-

9 Bu durum gazetelere yansırken, sınıfsal analiz açısından şimdiye kadar maalesef çok az kişi tarafından ele alındı. Bir istisna için bkz. http://marksistttutum.org/pdf_oku/157 (son ulaşım tarihi 31 Ocak 2015)

10 Bu raporun tam künyesi ve yorumu için bkz. http://www milliyet.com tr/ismmmo-dan-kacak-yabanci-isci-raporu/ ekonomi/ekonomidetay/24 06 2012/1558131/default htm (son erişim tarihi 31 Ocak 2015)

11 Bilindiği üzere, bu Aziz Nesin'in Türkiye'de devlet, bürokrasi ve insanın değersizliği üzerine bir taşlama olarak yazdığı ilk radyo oyunu olup, 1974'te beyaz perdeye aktarılmış ve sahneye de uyarlanmıştır

me hakkı ile kesin olarak düzenlenmiş durumda. Cenevre Sözleşmesi mültecilik tanımını Avrupa Konseyi'ne üye ülkelerde yaşayan insanlarla sınırlamaktaydı ancak bu durum 1967 yılında ortadan kaldırıldı. Burada ilginç olan, Türkiye'nin bu bağlamda hareket etme konusunda yaklaşık yetmiş senelik ısrarı. Açıklaması tabii mevcut, sonuçta bu özel koruma statüsünün Balkanlar'dan gelen Türk kökenli tabir edilen 'soydaşlara' uygulanması siyasi bir arzunun hukukî izdüşümü. O nedenledir ki Türkiye 1967 protokolünü coğrafi sınır şartı koyarak imzalamakla kalmayıp, bir de, 'geçici sığınma hakkı' sıfatı ile uluslararası hukukta çığır açan, yeni bir kavramsallaştırmaya da ev sahipliği yapmakta. Yani Türkiye'ye giren sığınmacının, eğer Avrupa'ya dahil bir coğrafyadan gelmiyor ve bunu belgeleyemiyorsa, mültecilik iddiasında bulunmaya hakkı yok.

Sığınmacılar kendi ülkelerinden bir başka ülkeye geçerken çoğunlukla yasal olmayan yolları kullanıyorlar. Bazen sahte belgelerle, bazen hiçbir belgeye sahip olmadan sınırı geçiyorlar. Asker veya polis tarafından yakalandıklarında sığınma amacıyla geldiğini anlatamadan yasadışı göçmen muamelesine tabi tutuluyorlar. 1951 sözleşmesine göre, ülkeler kendilerine sığınan kişileri sınırları yasadışı yollarla aşıp geldikleri için cezalandıramazlar. Ama Türkiye'de yasadışı göç eden kişiler neden kaçtıklarına bakılmadan, peşinen suçlu olarak kabul ediliyor

Türk soyundan olan göçmenler için hazırlanmış özel kanunları saymazsak, Türkiye hâlâ bir iltica-göç yasasına sahip değil. AB'ye üyelik süreciyle zoraki olarak hazırlanan "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu" adı altında 2013'te yürürlüğe giren kanunla yeniden düzenlenen bu iltica-mülteci-zorunlu göç hukuku, halihazırda sığınma hakkına odaklanmış durumda, mülteciliğin tanınmasına değil.[12] Bunun en belirgin ifadesi, geçici mültecilik statüsü tanımında ve ikincil koruma mekanizmalarına yapılan atıflarda kendini göstermekte. Yani Türkiye'nin sistemi, Ortadoğu'da en yoğun şekilde sığınmacı kabul eden bir devlet olarak, bu insan akışının geçici ve sirküler yani ikamet ve çalışma izinleri yenilemeye tabi işgücü halıne gelmesini, üstelık de insan hakları çerçevesinde, yasallaştırmış durumda.

Bu durum, haliyle uluslararası hukuk çerçevesinin yaratıcı bir yorumu. Çünkü mesela Vatansızlığın Azaltılmasına İlişkin 1961 Sözleşmesi'nin başlıca amacı, aksi halde vatansız kalacak olan ve ülke toprakları üzerinde doğum veya nesep yolu ile devletle bağları olan kişilere vatandaşlık verilmesini ve bir devletin vatandaşlığını istemeden kaybedıp, vatansız kalacak kişilerin vatandaşlığının korunmasını sağlamayı bir uluslararası yükümlülük olarak addeder. 1967 Birleşmiş Milletler Devlete Sığınmaya İlişkin Beyanname ile bir arada ele alındığında, ortaya çıkan tablo sığınmanın barışçıl ve insanî bir hareket olduğunu ve bu nedenle de, herhangi bir başka devlet tarafından hasmane bir davranış olarak algılanmaması gerektiğini açıkça belirtir. Yani gelenleri bir başkası sahıplenene kadar bekletmek, bu arada da bazılarına geçici çalışma ve ikamet izni vermek, milyonlarca sığınmacıya Yaşar ne Yaşar ne Yaşamaz statüsüne hapsetmeye eşdeğerdir.

ÇİLELİ BEKLEYİŞLERİN DEĞİŞEN MAĞDURLARI YA DA HEP AYNI HİKAYENİN YENİ TEFRİKALARI MESELESİ...

İran yıllarca Türkiye'ye gelen sığınmacıların çıkış ülkeleri arasında başı çekmekteydi. Ancak Amerika'nın Irak'ı işgalinden sonra Irak birinci sıraya yerleşti. Bunu Afganistan, Pakistan, Somalı gibi savaş ve açlık sorunlarının yoğun olduğu Ortadoğu ve Afrika ülkeleri izledi. Gelen insanların, özellikle İranlı mültecilerin Türkiye deneyimleri artık başlı başına bir edebıyat kolu oluşturmuş durumda. Benzer bir durum Irak'tan giren Kürtler ve Afgan sığınmacılar için de geçerli. Şimdi ise sırada Suriye var. Bu tarifeden hacet insan dramlarının hepsinde bir ortak payda var, insanlara teşekkür ve minnet ve devletten korku.

Türkiye, Avrupa ülkeleri dışından gelenlerin gerçekten zulümden kaçtığına kanaat getirse bile, bu insanlar için kalıcı bir çözüm yaratamayacağını açıkça ifade ederek, yıllardır Avrupa dışından gelenlerin kalıcı olarak üçüncü bir ülkeye yerleş-

12 Bu kanunun tam metni için bkz. http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm (son ulaşım tarihi 31 Ocak 2015)

tirilmeleri görevini Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR)'ne havale ediyor. Bu senaryoya bağlı olarak, sığınmacılar ilk olarak UNHCR'ye başvuru yaptıklarında emniyet müdürlüklerine yönlendirilıyorlar. Emniyet müdürlüğüne başvurdukları zaman ise UNHCR'ye yönlendirilıyorlar. Kaydı alınıp kimlik tespiti yapıldıktan sonra kişilere bir tanıtma kartı düzenleniyor ve bir mülâkat tarihi veriliyor. O mülâkat tarihi gelene kadar bu kişilerin nerede barınabileceğiyle, nasıl yaşayacağıyla ilgili farklı uygulamalar mevcut. Beklemeye alınmış sığınmacılardan bazıları geldikleri ülkeden olan diğer mültecilerin evlerinde konaklıyorlar, diğerleri bekleme evlerine alınıyorlar, ancak çoğunluk kendi başının çaresine bakmak mecburiyetinde. Resmî başvuru yapmış olanların mülâkatları alındıktan sonra bu şahıslar yabancılar polisi tarafından kaydediliyor ve isimleri İçişleri Bakanlığı'na gönderiliyor.

Mülâkat formunun incelenmesi bittikten sonra sığınma başvurusunda bulunan kişilere UNHCR'ın kararını beklemek üzere Türkiye'de 30 tane uydu şehirden biri gösteriliyor ve o şehirde ikâmet etmeleri zorunlu kılınıyor. İkâmet ettiği il merkezinin dışına çıkmak için sığınmacıların İçişleri Bakanlığı'ndan ve il emniyet müdürlüklerinden izin almaları gerekli. Ancak bir şehirde on-on beş bin sığınmacının olması çok da tercih edilmiyor. Dolayısıyla sürekli bir envanter tutulması ve şehir rotasyonu söz konusu. UNHCR'nin mülâkat tarihleri bir yılı aşkın süreleri bulabiliyor. Eğer başvurular 1951 sözleşmesinde belirtilen mülteci tanımına uyuyorsa başvuranlara UNHCR tarafından mülteci statüsü tanınıyor ve uluslararası koruma altında üçüncü bir ülkeye yerleştirilme işlemleri başlatılıyor. Ancak bazı durumlarda henüz UNHCR'deki başvuru prosedürü tamamlanmadan İçişleri Bakanlığı bir kişi hakkında sınırdışı kararı verebiliyor ya da UNHCR tarafından mülteci statüsü tanınsa bile İçişleri Bakanlığı yine de sığınmacıyı kamu güvenliği gerekçesi ile sınırdışı edebiliyor.

Nitekim sığınmacılar emniyet müdürlüğüne ya da UNHCR'ye ulaşmadan polis tarafından yakalanırlarsa ya da haklarında güvenlik tehdidi oluşturacaklarına dair bir polis kanaati oluşursa emniyet müdürlüklerindeki eski adıyla "misafirhane" ve yeni adıyla "geri gönderme merkezi" olan gözaltı merkezlerine gönderiliyorlar. Bu gözaltı merkezlerinden Edirne, Kırklareli ve İstanbul Kumkapı'dakiler en büyük kapasiteli olanlar. Bunların dışında da son beş yılda neredeyse her şehirde küçük kapasiteli gözaltı merkezleri kurulmuş durumda. Bu merkezlerde sığınmacılar yargı kararı olmaksızın, polis kararıyla aylarca tutsak edilebiliyorlar. Bu merkezlerden sadece Kırklareli'nde dışarı çıkıp temiz hava almaya ve spora izin var. Aşırı kalabalık yüzünden Kırklareli, Kumkapı ve İzmir'de yeni gruplar geldiğinde yere şilte atılıyor.[13]

Uzun süre ceza hukukundan ve yargıya erişim hakkından mahrum olarak kapalı kalmak, toplumdan tecrit, çalışma imkanlarının olmaması, ailelerinden ayrı tutulmaları (kadınlar ve erkekler ayrı koğuşlara bölüştürülüyorlar) çeşitli sağlık sorunları yaşamalarına rağmen tedavi olamamaları, beklemeye alınmış sığınmacı nüfusun en başta gelen sorunları. Nitekim sağlık hizmeti almaları, kaldıkları gözaltı merkezindeki görevli polis memurlarının insafına bırakılmış durumda. Gözaltındaki sığınmacı, görevli polislere hasta olduğunu ispatlayabılır ve doktora görünmesi gerektiği konusunda ikna edebilirse, polis onları gözaltı merkezinden alıp, kendi nezaretinde ve masrafları Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı bütçesinden karşılanmak üzere bir hastaneye götürme yetkisine sahip. Bunun dışında gözaltı merkezlerinde herhangi bir sağlık personeli ve ekipmanı yok.

Sığınma prosedürüne giren ve uydu kente gönderilen göçmenler ise, bahsi geçen bu alıkoyma merkezlerinde kalanlar gibi müşahade altına alınmadıkları yahut da zanlı muamelesi görmedıklerinden ötürü, farklı imkânlara sahipler. Mesela çoğu kaçak işçi piyasasına direkt giriş yapmak-

13 Mesela Kumkapı'daki merkez hakkında detaylı bilgi için bkz. http://www.multeci.net/index.php?option=com_content&view=article&id=298%3Atuerkiyenin-utandiran-merkezi-kumkap-geri-goenderme-merkezi&catid=31%3Agenel&Itemid=1&lang=tr (son erişim tarihi 31 Ocak 2015). Türkiye genelinde tüm merkezlerin envanteri için bkz. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü resmi sayfası http://goc.gov.tr/icerik3/geri-gonderme-merkezleri_283_286_288 (son ulaşım tarihi 31 Ocak 2015)

ta. Barınma ihtiyaçlarını ise yine 'illegal' veyahut da kent varoşlarında veyahut da özelleştirmeye tabi tutulmamış ve üst sınıfların kullanımına henüz açılmamış eski kent merkezi viranehanelerinde karşılamak mecburiyetindeler. Çünkü bu gruptaki göçmenlere sadece yaşayacakları kent dikte ediliyor ve o kentin dışına çıkmaları yasayla yasaklanmış durumda. Kaçak olarak çalışmaya başlayan bu 'sığınmacılar,' Yeni Türkiye'deki iş piyasasının en ezilebilir, en rahat sömürülebilir, suistimale uğrayabilecek ve hiçbir durumda yasal hak iddia edemeyecek katmanını oluşturuyor.

Her ne kadar Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkındaki Kanun'a göre, bir sığınmacıya iş vermek isteyen bir işveren, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na başvurup izni alabilse de, fiiliyatta bunun denetimi yapılmadığından, işveren konumundaki kişi veya merciler, kaçak işçi çalıştırma konusunda gayet kayıtsızlar. İnşaatlarda, sanayide, merdiven altı atölyelerde ve diğer ağır işlerde ucuza çalıştırılan sığınmacı işçilerin ücretleri ödenmediğinde şikâyette bulunma hakları haliyle olmadığı gibi, emniyete gitmeleri durumunda zaten suçlu konumuna düşüyorlar. Özetle, son otuz senedir Türkiye'de mülteciler ve sığınmacılar hayatta kalabilmek için enformel kölelik koşullarında çalışmaya boyun eğmek mecburiyetindeler.

Hayatta kalmaları konusuna geldiğimizde ise, yine çileli bir tablo ile karşılaşıyoruz. 2014'te yürürlüğe giren genel sağlık sigortası uygulaması ilk gündeme geldiğinde, hükümet, sığınmacıların da bu sigortadan yararlanacağını belirtti. Kanuna bakıldığında genel sağlık sigortası kapsamından yararlanacak kişiler arasında "sığınmacılar" kelimesi geçmekte. Fakat Türkiye'de hukukî olarak sığınmacı statüsü alan kimse olmadığından, bu ibarenin fiili sağlık hizmeti sağlanması açısından hiçbir geçerliliği bulunmamakta. "Başvurucu" şeklinde addedilen yarı-hukuki statü ise, yasal haklardan yararlanma talebi için yeterli değil. Bu başvuruculardan küçük bir grup, ancak UNHCR tarafından üçüncü bir ülkeye yerleştirilmelerini beklemeleri esnasında sığınmacı statüsü kazanıyorlar.

Artık her il ve ilçede bulunan sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarına başvuran sığınmacılar, tedavi giderlerinin karşılanmasını talep edebiliyorlar. Ancak tıpkı gözaltında tutulan statüdaşları gibi, buralarda muayene ve tedavi olmak için öncelikle polisi ikna etmek zorundalar. Bir sığınmacı hastalandığı zaman, önce dilekçesini yazıp valiliğe gitmek zorunda. Valilik bu dilekçeyi il emniyetine, il emniyeti de yabancılar şubesine havale ediyor. Daha sonra yabancılar şubesine gidiliyor. Eğer polis bu kişinin gerçekten hasta olduğuna ve doktora gitmesine gerek olduğuna kanaat getirirse, kişiyi sosyal yardımlaşma vakıflarına havale ediyor. Sosyal yardımlaşma vakfının mütevelli heyeti yardım verilmesine karar verilirse bu kişi hastaneye gönderiliyor ve sağlık masraflarının belli bir kısmı, belli bir limite kadar vakıf bütçesinden karşılanıyor. İlaçların temini için de tekrar aynı prosedürün tamamlanması gerekiyor. Uzun süreli tedavilerde ise ciddi sorun yaşanabiliyor. Acil durumlarda, bir kaza durumunda ya da doğumda sığınmacılar doğrudan acil servislere gidebiliyorlar ve hastane eğer bakmayı kabul ederse tıbbi müdahale mümkün. Bazı durumlarda ise tedavi masrafları karşılığı sığınmacıya bir senet imzalatılıyor. Özetle, sadece Suriyelilerin değil, Türkiye sınırları içinde sığınmacı, başvurucu veya ikincil korunma altına alınmış vatansız insanların tümünün hayatı, toplumsal vicdana pamuk ipliği ile bağlanmış durumda. İşte tam da bu yüzden, devletten medet ummak yerine, toplumsal bilgilendirme, aktif sahiplenme ve bir siyasi duruş olarak vatansızların vatandaşlığına yönelik adımlar atmak, Yabancılar Kanunu ile uğraşmak veya Türkiye'ye giren herkese çalışma izni çıksın diye teorik ve tekil bir talepkârlık sergilemekten çok daha anlamlı belki de.

BEN GAMLI HAZAN, SENSE BAHAR, DİNLE DE VAZGEÇ...[14]

Mayıs 2010'da gizli tanık olarak mahkemeye ifade veren bir jandarma istihbarat çavuşu on üç yıl

14 Bu şarkı bestesi Melahat Pars'a ait ve Zeki Müren'in 1971 yapımı *Rüya Gibi* filmindeki seslendirmesi ile dımağlara kazınmış olan, Hicazkâr makamında bir Türk musıkisi klasiğidir. Burada başlık olarak kullanmamın nedeni, mülteciden sığınmacıdan zaten feleğin tokadını ağır yemiş insanlardan taze kan ucuz işgücü veya yeni bir işçi sınıfı yaratma sevdasında debelenen, sağdan sola pek çok versiyonu bulunan söyleme karşı duyduğum tedirgin öfke.

önce Van'ın Başkale ilçesinde geçici görevdeyken İran sınırından kaçak yollarla Türkiye'ye giriş yapan kırk mülteciyi öldürüp bir çukura gömdüklerini, bu insanlara ait toplu mezarın yerini de gösterebileceğini açıklamıştı. İddianameye göre, kendisine kırk mültecinin yakalandığı haberi verilen tugay komutanı tuğgeneral, "bu kişiler savcılığa çıkarılsa serbest bırakılır, sınırdışı edilseler de bir süre sonra tekrar ülkeye girmeye çalışacaklar, hepsini öldürün" talimatı vermiş. Talimat üzerine elleri arkadan bağlı mülteciler karakola 5 kilometre uzaklıkta dağlık arazide taranarak öldürülmüşler. Ardından cesetler iş makineleriyle kazılan bir çukura gömülmüş. '90'lı yılların sonlarında gerçekleşen bu katlıam, yetkililerin siyasi veya iktisadi olarak rant getirmeyeceği ve hesap sorulmayacağına inandıkları durumda mülteci sorununu dolaysız halledecek çözümlere yöneldiklerinin acı bir örneğidir.[15]

Türkiye devlet geleneği her ne kadar mülteci ve sığınmacılara kategorik olarak farklı 'öncelik' ve 'geçici haklar' yahut af düzenlemeleri ile ünlü olsa da, ki buna en iyi örnek '80'li yıllarda Bulgaristan'dan kaçarak Türkiye'ye sığınan "soydaşlara" kucak açılması mevzuudur, nihayetinde göçmen işçi her zaman en alt basamağa itilmiş ve iktisadi anlamda soysuzlaştırmaya tabi tutulmuştur. Kimseye mültecilik statüsü tanımayan Türkiye'nin, dönemın siyasi çıkarları gereği Bulgaristan göçmenlerine vatandaşlık verip, hatta gelen ailelerden bazılarına hazine arazilerinden toprak tahsis ettiği doğrudur. Ancak bu 'insanî adım' kısa vadede kazanım hesabı olduğu için, 2000'li yıllarda giriş yapan 'Bulgar Türkü soydaşlar' geçici işçi ordusuna alındılar. Devletın siyasi ve iktisadi çıkarlarına göre nasıl değişken bir kamu ve çalışma hukuğu politikası izleyebildiğinin bir başka bariz örneği de Türkiye'ye Ermenistan'dan gelen göçmen işçiler. Ermeni Soykırımı'nı kabul eden yasa tasarılarının ABD ve İsveç parlamentolarında gündeme gelmesi üzerine Başbakan Erdoğan, Ermenistan'a şöyle seslendi:

> Benim ülkemde 170 bin Ermeni var; bunların 70 bini benim vatandaşımdır. Ama yüz binini biz ülkemizde şu anda idare ediyoruz... Benim vatandaşım değil bunlar... Ülkemde de tutmak zorunda değilim.[16]

Sonuç itibariyle, özellikle de sahipsiz, vatansız ve savunmasız insanların hayatlarını çirkin pazarlıklara alet etmek, neo-liberal ıktısadın istihdam politikasının en temel şartlarından biri değil midir? Suriyeliler örneğinde, baskı ve eziyetten kaçan vatansızlaştırılmış insanların Türkıye'de mülteci statüsü kazanabılmesi talebine, devlet onların vasıfsız işçi olarak çalıştırılmalarına ait geçici iş izni rejimi mevzuatı ile karşılık vermiştir. Göçmenler ve mülteciler vatandaşlık haklarından yararlanabilmelidir dendığında, haliyle akla gelen tek veya ilk hak, en düşük ücret ve en zor işlerde, sendıkasız sosyal güvencesiz çalışma 'hakkı' değildi. Vurguyu bunun üzerine yaptığımız müddetçe, vatansızlığın yeni bir sömürü sisteminin temel taşlarından bırını oluşturmasına, belki bilerek ve isteyerek değil fakat dolaylı yoldan da olsa, toplumsal olarak çanak tutmuş oluyoruz.

15 Bu konuda detaylı bilgi için, bkz. http://failibelli.org/davalar/jitem/jitem-davasi/ (son erişim tarihi 31 Ocak 2015)

16 Konuşmanın tam metni için bknz. http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2010/03/100316_bbc_erdogan_intw_update.shtml (son erişim tarihi 31 Ocak 2015)

Kemalistler ve muhafazakârların Ortadoğu algısı ve oryantalizm

ÖZGE ÜNVER

Oryantalizm, temelde Batılıların, Doğulular üzerindeki algılarının eksık, yanlış ve çarpıtılarak anlatılmasına dayanan ve Batı'nın kendisini eylemsel ve düşünsel temelde egemen ilan ettiği oryantalıst söylemin sürekli kendisini yeniden ürettüği bir olgudur. Oryantalist söylemin üretılmesi artık sadece Batılı ülkelere özgü bir durum değil, bizzat Müsluman ülkelerın kendısinin de oryantalist söylemlerin içine düştüğü ve onları yeniden ürettiği bir hal almıştır. Kendini her yerde Müslüman kabul eden Türkiye'de de bu oryantalist söylemlere rastlanmakta. Kemalist kesimin İslâm hakkındaki düşüncelerinde de bu oryantalist söylem rahatlıkla görülür

1920'lerin ortasından itibaren Kemalıstler 'İslâm'ın çağa ayak uyduramadığını, geri kalmışlığın sebebinin İslâm'ın bizzat kendisi olduğunu ve çağı yakalayabılmek için de Batılı tarzda modernleşmek gerektiğini' söylerler. Genel kanı, Kemalistlerın amacının dinî eğıtım üzerindeki seküler denetimin İslâm'ı tamamen ortadan kaldırmak değil de aslında dinî eğitimi geleneksel değerler ve kurumlardan ayırmak ve İslâm'a modern ve rasyonel bır içerik kazandırmaktı. Onlara göre, 'İslâm aslında moderndır ancak hurafeler, şeyhlık, tarikatlar İslâm'ı geri bırakmıştır' Kemalistler, İslâm'ı geleneksel tarzından ayrıştırarak dönüşüme tâbi tutup dini yeniden tarif etmeye çalışmışlardı. Bu yaklaşım toplum analizinin sosyolojik imgesel yapısından kopmasına neden olur. Sonundaysa bu yaklaşım Kemalıstlerin sürekli muhafazakâr kesim tarafından eleştirilmesine neden olmuştu. Genel görüş, Kemalıst kesimi zayıf bırakan noktanın bilinçli olarak "taklitçi" olması ve modernleşmenin tek yolunun Batı'dan geçtiği düşüncesinden hareketle toplumun kültürel değerlerinde anı bır değişim yaratmaya çalışmasıydı. Aslında Kemalizmin Batı'yla olan bu ilişkisi, bize oryantalizmle olan ilişkisini de göstermekte.[1] Kemalizm,

> Doğu'yu oryantalıst muhakemeye egemen olan bır perspektifle ele almış, yani onu başta dınsellık olmak üzere karanlık, gerıcı, koşullarını kendi kendisine değıştırme olanağından yoksun bır coğrafya ve zihniyet olarak tasarlamıştır.[2]

Bundan daha da tehlıkeli olan ise Kemalizmin örtük olarak oryantalizmi sürdürüyor olmasıdır.

1 "Kemalizm'in Batı ile olan ılışkısında ıkılı bır süreç söz konusu. Avrupalı değerlerın ithal edildiği 1930 yıllarda "bır yandan bu süreçte açık ve keskin bir oryantalizm yapılırken bir yandan da aynı özelliklere sahip bir Oksıdentalızm gerçekleştırilmıştır .." Şöyle ki "Kemalizm Batı karşısında ikili bir tavır ve tutum içindedir Batı'ya karşı verilmış bır savaşın ardından kendisini kurumsallaştırması nedeniyle Batı'yı belli bir mesafede tutmaya özen göstermiştir. Buna mukabil özellikle kültürel, toplumsal ve siyasal düzlemde kayıtsız koşulsuz bir Batılılaşmacılık içine girmiştir" Kahraman, B. 2002. "İçselleştirilmiş, Açık ve Gizli Oryantalizm ve Kemalizm", *Doğu Batı*, Sayı 20. s. 161-184.

2 Kahraman, B., *a.g.e*, s. 184

Bu durum neticesinde Kemalizm, kendi toplumunu açıklarken öncelikle Doğu'yu değil, Batı'yı tanımlayarak kendi çizgisini meşrulaştırır.

Kemalistlere direnen, onların karşısında yer alan ikinci grup ise geleneksel değerlere bağlı olan muhafazakâr kesimdi. Bu kesimin siyasal hareketinin doğuşunda, ideolojik yapısında ve toplumsal tabanında da önemli oranda 'Batı karşıtlığı' vardı. Genel görüşse, Batı'nın yalnızca egemen güç olarak değil, bir medeniyet ve kalkınma modeli olarak da reddedilmesiydi. Bu kesim, Kemalistlerle sürekli bir çatışma halinde oldu. Hem Kemalist projenin onların dünya görüşüne ters düşmesi hem de Kemalistlerin müdahaleci tavrı, yaşam alanlarına dokunuyordu. Dinî kurumların kapatılması, muhafazakâr kesimin gittikçe siyasi gücünü ve prestijini yitirmesine neden olmuştu. Tarikat liderlerinin Kemalist öncü kadrolarca cezalandırılması, ekonomik kaynakların Kemalistlerin/devletin elinde olması, yine muhafazakâr kesimlerce Kemalistlerin bir tehdit unsuru olarak algılanmasına yol açmıştı. Bu, muhafazakâr kesiminin farklı düzlemlerde her zaman, açık ya da zımni biçimlerde Kemalizme direnç göstermesiyle sonuçlanmıştı.

Muhafazakâr kesim, neticede Kemalist proje başarısız oldukça onları eleştiriye tâbi tutuyor ve bu başarısızlık karşısında İslâm'ı kurtuluş yolu olarak gösteriyordu. Kemalistlere hep "Batı taklitçiliği" göndermesiyle, sürekli orijinal olanın taklitten farkına dikkat çekmeye çalışıyorlardı. Kemalizmin Batı taklitçiliğinin karşısına orijinal olan yani toplumun içinden çıkmış, toplumun değerleriyle uyuştuğu varsayılan geleneksel İslâmcı ilke ve değerlerle çıkmaya çalıştı. Kemalistlerin simgesel düzenine ters düşecek sakal, sarık, çarşaf gibi nesnelerde hayat bulan Batılı olmayan bir giyim tarzını benimsediler. Yakın zamanlara kadar sıklıkla tartışılan ve günümüzde de devam eden türban meselesinin kamusallaşması da bu duruma bir örnek. Tüm bunlar, Kemalizme ilişkin negatif yükün ağırlaşmasına ve muhafazakâr kesimin Kemalizmi sürekli negatif bir kurgu içinde sunmasına neden oldu. Muhafazakâr kesim her ne kadar Kemalistlerden farklı bir yolu tercih etmiş olsa da onlar da oryantalist söylemin içine düşmekten kurtulamadı. Oryantalistlerin negatif söylemlerinin karşısına pozitif bir yaklaşımla çıkmayı seçen muhafazakâr kadronun gerçek İslâm'a dönüş çabaları havada kaldı, içi boşaltılmış bir amaca dönüştü. Kendi toplumlarına ilişkin analizlerinde toplumun kendine özgü dinamiklerini gözden kaçırarak Batı ile karşılaştırmalı bir analiz yolunu seçtiler. Toplumun kültürel değerlerine, toplumsal kimliklere vurgu yapılmış olsa da neticede Batı'dan bağımsız bir Doğu tasavvuru çizilemedi. Sonuçta muhafazakâr kesimin algısında da Doğu, karşımızda salt Doğu olarak durmadığından yani Batı ile birlikte var olduğundan Kemalistlerden farklı bir sonuca ulaşılabilmiş değil. Her iki kesim de oryantalist söylemden kurtulamayıp bu durumu farklı şekillerde sürdürmeye devam etti.

Kemalist ve muhafazakâr kesimin oryantalist söylemleri sürdürme ve sürekli yeniden üretmesinde medya şüphesiz önemli ve etkili bir işlev gördü. Özellikle 1990'ların başından beri, Türkiye'de toplumsal gerçekliği meydana getiren "dışlayıcı pratikler", ağırlıklı olarak Kemalizm ile İslâmcılık arasındaki gerilimler çevresinde merkezileştiğinden, iyice güçlenen bu çatışmacı karakterleri görebilmek için medya faydalı bir araç oldu. Buradaki kilit nokta laik basın ve muhafazakâr sağ basının aynı olaylara ilişkin haber yayımlamada ideolojik yönelimden kaynaklanan farklılıklarının ortaya çıkması.

Cumhuriyet gazetesi ve muhafazakâr kesimi temsil eden *Zaman* gazetesinin aynı olaya ilişkin haberlerinde farklılıklar bulunuyor. Bu durum, iki gazetenin de yaptığı haberlerde, habercilik ilkesinin gereği olan "tarafsız habercilik" ilkesinin ihlal edildiğini gösteriyor. Örneğin Mavi Marmara Olayı'nda *Zaman* gazetesi haber sunumunda taraflı bir şekilde halkın olaya "en az kendileri kadar" tepki verdığını okuyucularına yansıtmaya çalışır. Mesela, o gün yapılan bir eylem haberinde "yoğun katılım oldu" şeklinde habercilik ilkelerine ters düşen bir ifade kullanılması da bu duruma bir örnektir. Bu yorum içerikli haberler aynı zamanda *Zaman* gazetesinin iktidar partisinin görüşlerine katıldığını gösterir. AKP-Cemaat çatışmasından sonra hükümetin Ortadoğu politikalarını destekleyici tavrı ortadan kalksa da bu

durum gazetelerin ideolojik yönelimleri yansıttıkları gerçeğini değiştirmez. *Zaman* gazetesi, görüşlerine yer verdiği kişilerin/kurumların sosyal hayatlarındaki İslâmi kimlikleri, İslâmcı ideolojinin savunucusu olan bir parti mensubu olmaları ve İslâm kurallarına göre yönetilen bir devletin temsilcisi olmaları gibi ortak paydada buluşulan noktaları dikkate alır. Aynı gün *Cumhuriyet* gazetesinin Mavi Marmara olayına ilişkin haber sunumunda ise "Saldırının Zemini Büyük Ortadoğu Projesinde Aranmalı" gibi bir başlık kullanılıp *Zaman* gazetesinden farklı olarak saldırının sorumlusunun ABD olduğu düşüncesinden hareketle hükümetin Ortadoğu'yla ilişkilerindeki artış eleştirilir. Bu da aynı olayda saldırının sorumlusunun kim olduğundan hareketle temelde hükümet politikalarını olumlayıcı ya da olumsuzlayıcı ifadelerin kullanılmasının arka planında ideolojik yönelimler olduğunu gösterir. Bu ideolojik yönelimler muhafazakâr ve Kemalist kesimin hem haber sunmada hem de oryantalist söylemi yeniden inşa etme konusunda dikkate değer benzerlik ve farklılıkların görülmesini kolaylaştırır.

KEMAL VURAL TARLAN

Türkiye'nin son yıllarda yönünü Ortadoğu'ya dönmesi *Zaman* gazetesinde Osmanlı benzetmesi ile bağdaştırılırken *Cumhuriyet* aynı konuyu kendi ideolojisini yansıtan kaynaklarla farklı şekillerde aktarır. Genelde Türkiye'nin Ortadoğu ile herhangi bir ilişkisi ya da Türkiye toplumunu özellikle kültürel anlamda Ortadoğu'yla yakınlaştıracak her türlü bağlılıktan uzak tutulur ve daha çok ticari ilişkiler gibi çıkar ilişkisine dayalı bir ilişki yansıtılmaya çalışılır. Örneğin *Cumhuriyet* gazetesinin, "Türkiye Ticaret İçin Yönünü Doğuya Dönüyor" ya da İngiliz *Financial Times* gazetesi, 'Türkiye'nin doğuya dönüşünü, Osmanlı İmparatorluğu'nun yeniden inşasıyla değil ticaretle ilgili' şeklinde yansıtmış olması Kemalistlerin, Türkiye'nin Ortadoğu'yla yakın ilişkiler kurulmasındaki rahatsızlığını gösterir. *Cumhuriyet* gazetesinin genel olarak Osmanlı göndermelerine karşı çıktığı, Türkiye'nin Ortadoğu liderliği konusunda *Zaman* gazetesinden farklı bir çizgide yer aldığı ve Kemalist değerlere bağlı kaldığı görülür. Genelde hükümet aktörlerine ve Ortadoğu politikalarına ilişkin daha çok olumsuz bir içeriğe yer verilir. *Cumhuriyet* gazetesinin Ortadoğu algısı daha çok negatif bir içeriğe sahip. Örneğin, Ortadoğu'da peçenin yasaklanmasına ilişkin bir haberden bahsederken "Burka ve çarşaf yasakları Avrupa'da tartışılırken, bir peçe yasağı da bu kez alışılmadık bir coğrafyadan, Ortadoğu'dan geldi" şeklindeki bir yazıdaki "alışılmadık" ifadesi gazetenin Ortadoğu'ya olan yaklaşımını zaten açıkça gösterir. Okuyucuya aslında Ortadoğu'da bu tarz "modern hareketler" olmaz ama bu bir istisnadır, mesajını verir. Bu örnekte de yine ideolojik kodlar gün yüzüne çıkar. Genel olarak *Cumhuriyet* gazetesi Ortadoğu'yu geri kalmış üçüncü dünya ülkeleri ola-

rak görüp daima din ile bağdaştırdı. Ortadoğu haberlerinde aynı Batı medyasının oryantalist söylemlere düşmesine benzer şekilde gereksiz Müslüman tiplemeleri kullandı. Tüm bunlar söylemsel olarak *Cumhuriyet* gazetesinin metin dilıne de yansıdı. *Cumhuriyet* gazetesi Atatürk'ün karizmatik kişiliğine çoğu zaman olumlu/pozıtif göndermeler yapıp Türkiye'nin laik, Kemalıst, demokratik, modern kimliğinden kopmaması gerektiğinin altını çizdı.

Cemaat-AKP ilişkilerinin bozulmasına kadar, *Zaman* gazetesi *Cumhuriyet* gazetesinden farklı olarak sürekli Türkiye'nin dış polıtikasında ne kadar aktifleştiğinden özellikle AKP dönemınde Ortadoğu'da etkisinin hızla arttığından bahsedip durdu. *Zaman* gazetesi Türkiye'yi Ortadoğu'nun lideri olarak gördüğünü ve bu konuda iktidarla aynı görüşe sahıp olduğunu daıma yansıttı. Açıkça söylenmese de dış polıtıkaya ilişkin haber içeriklerinde "Yeni Osmanlıcılık" fikirleri kendısini göstermekte. Buna bağlı olarak metın içeriklerinin çoğunda Türkiye'nin Ortadoğu'da önemli bir rolde olduğu ve sözünün geçtiği mesajlarını verdi. Cemaat-AKP ilişkilerinin bozulmasına kadar muhafazakâr kesimi temsil eden hükümet aktörlerinin konuşmalarında sıkça Ortadoğu ülkeleri için "kardeş ülkeler", "kardeşkanı dökülmesin" gibı ifadelerle Ortadoğu'ya olumlu bakış söylemsel olarak yükseltılmeye, ılımlılaştırılmaya çalışıldı. Bunların arka planında aslında Batılı değerler ya da başka değişimlerle Türkiye'nin önderliğinde sözde "geri kalmış" Ortadoğu ülkelerine gelişmişlik getirilecek mesajı vardır. Buradan hareketle muhafazakâr kesimin nasıl oryantalist söylemin içine düştüğü, bu söylemleri sürdürdüğü görülebilir. Muhafazakâr kesimin cemaat kanadı, hükümetle araları bozulmadan önce bir yandan hükümetin bir lider olarak Ortadoğu'ya girişine olumluluk yüklerken bır yandan da Ortadoğu ülkelerine negatıf bir içerik yükleyerek bu bölgeyi istıkrarsız ve kaos ortamının olduğu bır yer olarak tasvir etti. Eksen kayması tartışmalarında da net olarak görüldüğü gibi muhafazakâr kesim Türkiye'nin bu bölgedeki liderlığinin dışında aslında Ortadoğu'ya dair hemen hemen hiçbir pozitifliğe yer vermedi. Örneğin "AKP hükümeti Ortadoğululaşmakla suçlanıyor" gıbi sanki Ortadoğu'yla ilişkiler kurulması suçmuş algısı yaratıldı. Muhafazakâr kesimin gözünde AKP hükümeti bu bölgede sadece demokratik Batı değerlerini aktarabilecek pozisyonda olan bir ülke olarak görüldü. İslâmcı kesim, Türkiye'nin demokratik bir ülke modeli sunduğunu düşündüğünden "sıradan bir Ortadoğulu ülke" muamelesi görmesinden rahatsızlık duyduğunu da sıklıkla dile getırdi.

AKP hükümetının son dönemde cemaatle olan çatışması, Ortadoğu üzerine muhafazakâr kesimin negatif algısını çok da değiştirmedi aksine özellikle cemaat aktörlerinin negatıflığini daha da görünür kıldı. Bu görünürlük biraz da aradaki kavganın da etkısiyle cemaatin salt hükümet polıtıkalarını eleştiriye odaklanması sayesinde Ortadoğu hakkındaki gerçek fikirler ortaya çıktı. İlginç olan ise hükümete kızgınlık arttıkça Kemalist kesim ile Muhafazakâr kesimin cemaat kanadındaki Ortadoğu algısı benzerlik göstermeye başladı. Hükümetin *Zaman* gazetesine yapmış olduğu operasyon sonrasında *Zaman* gazetesi Ahmet Altan'ın sosyal medyada da o günlerde dikkat çeken bir yazısına yer verdi. Burada "Türkiye'yi yöneten siyasi iktidar, ancak bir 'çıldırma' ile açıklanabilecek bu operasyonla Batı dünyasıyla, özellıkle de Avrupa Birlığı'yle iplerini kopartı. Rotasını Ortadoğu'ya çevirdı" gıbi bır olumsuz Ortadoğu algısı açıkça dile getırildı. "Onlar, (AKP hükümeti kastedılıyor) bir 'reis' tarafından yönetilen, ıktıdarına hesap sorulamayan, iktidarın devletin ve milletin parasını canının istediği gibi kullanabildiği, rahatça yolsuzluk ve hırsızlık yapılabildiği Ortadoğulu bir ülke kurma peşindeler" şeklindeki sitem dolu metinde nedense olumsuz olan her şeyın kaynağı sonunda Ortadoğulu bir ülke olmaya bağlanıyordu. Sonuç itibariyle burada gözden kaçmaması gereken nokta her ne kadar Kemalıstleri sürekli eleştirmiş olsalar da muhafazakârların da Ortadoğu toplumlarına negatif bir içerik yükledikleri ve oryantalist söylemın hem muhafazakâr kesimde hem de Kemalist kesimde gözlenmesiydi. Oryantalizm artık sadece Batı'nın yarattığı bir şey değıl, Doğu'nun da bu söylemlere katıldığı ve sürekli yeniden inşa edildiği bir hal aldı.

Hangi tarihin sonu? İşte halk hadi dans et!

EMİN BAKİ ADAŞ

Tunus'ta Bouazızi adlı gencin kendini yakmasıyla başlayan Arap halk ayaklanmaları birçok Ortadoğu ülkesinde otoriter rejimlerin iktidarını sarsmış ve demokratikleşme umutlarını bölgede artırmıştı. Arap İsyanı Ortadoğu ülkeleriyle sınırlı kalmamış, İspanya ve Yunanistan'dan ABD'ye kadar birçok mücadeleye ilham ve kaynaklık etmiştir. Bu ayaklanmalar, yukarıdan devlet ıktıdarını ele geçirmeyi hedefleyen devrimci hareketlerden daha ziyade, radıkal demokrasi talep eden ihtilaller tipolojisi içinde tanımlanabılır(Bozarslan 2012: 14).[1] Ne var ki 'Arap Baharı' da olarak adlandırılan bu süreç oldukça karmaşık alt üst oluşları beraberinde getiren bir siyasal iklimle sonuçlanmıştır: Mısır'da kısa süreli Müslüman Kardeşlerin iktıdarından sonra askeri darbe ile eski rejimin tesisi, Libya'da ABD liderliğinde askeri müdahale sonucu yaşanan bölünme ve iç savaş, Suriye'de direnen Esad rejimi ile süregiden iç savaş ve Tunus'ta uzlaşma ile sürdürülen demokratik bir geçiş. Tüm karmaşık ve çelişkili süreçleri ile birlikte bölgenin tarihsel bir değişim süreci içinden geçtiği söylenebilir. 20. yüzyılın başı, 'Ortadoğu' için nasıl kurucu bir önemi haiz ise, 21. yüzyıl başı da yapısal dönüşüm dınamiklerini içinde barından bir öneme sahiptir.

Bu bağlamda, Arap ayaklanmalarının sonuçlarını "oryantalizm" ve "oksidentalizm" kolaycılığına düşmeden değerlendırmek ve üzerine düşünmek gerekiyor. Arap ayaklanmalarının bölgenin siyasal süreçlerini anlama açısından üç önemlı sonuç ve etkisinden bahsedılebilir. Birıncisi, tüm Oryantalist klışe ve önyargılara karşı, Arap halkalarının Ortadoğu'nun siyasi coğrafyasını ve tahayyülünü dönüştürme kapasitesine sahip demokratik bir özne olarak ortaya çıkmasıdır. İkincısi, post-İslâmcılık olarak da adlandırılan siyasal İslâm'ın demokratik biçımlerinin bölge halklarının ekonomik ve siyasal talep ve beklentilerini karşılama potansiyeli ve taşıma kapasitesinin olmadığının açığa çıkması, yani post-İslâmcılığın ıflası, buna karşılık selefi cihadizmin yükselişidir. Üçüncüsü ise, bölgedeki Libya, Suriye ve Yemen, Bahreyn, Irak gibi despotik tahakküme dayalı post-kolonyal devletlerin çözülmesidir.

HIC POPULI HIC SALTA![2]

2011 yılında Arap Ayaklanmaları, yarattıkları demokratik heyecan, yayılma hızı ve sonuçları açısından 'Avrupa Halklarının Baharı' olarak tanımlanan 1848 Devrimi'yle ilginç benzerlikler ta-

1 Bozarslan, H. 2014 *Ortadoğu'nun Siyasal Sosyolojisi. Arap İsyanından Önce ve Sonra.* İstanbul: İletişim Yayınları.

2 İşte halk haydı dans et! deyiminin orijınali Ezop masalından alınmadır ve Marx tarafından da kullanılır: Hıc Rhodus Hic Salta (İşte Rodos Haydi Atla). Siyasal söylemde, haydı yeteneğini göster anlamına gelir.

şır. Fransa'da Louis Philippe'in 24 Şubat 1848'de tahttan indirilmesiyle başlayan demokratık isyan, henüz Facebook ve Twitter'ın icat olmadığı zamanlarda, çok hızlı bir şekilde birçok Avrupa kentine yayılmıştı.[3] Nitekim, Marx ve Engels'in 1848'de kaleme aldıkları *Komünist Manifesto*'nun dılı ve üslubu o günlerın devrimci ruhunu ve coşkusunu yansıtır. Ancak, halk ayaklanmaları umulan demokratik dönüşümü yaratamamış ve Avrupa'da egemen sınıflar ve monarşiler devrimi bastırmıştır. Marx üç yıl sonra 1851 yılında *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i* adlı eserinde bu başarısızlığın nedenlerini analiz eder. Marx, devrımci krız döneminin taşıdığı demokratık potansiyelın doğru kavranmasının önündeki kültürel engellerın (geleneksel bellek, mıtler ve semboller) ve karşı devrimci güçlerin (burjuvazinin ve devletin) bu süreçteki rolüne vurgu yapar. İnsanlar tarihi yapmak üzere harekete geçtikleri devrımci krız dönemlerinde, durumun barındırdığı demokratık ruhu kavramak ve bilinç düzeyine çıkarmak yerine, geçmişin hayaletlerinden, kişılıklerinden, sloganlarından medet umar ve onları yardıma çağırırlar. "Geçmış kuşakların geleneği yaşayanların bilincine bir kabus gibi çöker." Oysa, Marx'ın veciz ıfadesıyle, "19. yüzyılın devrımi kendı şiirsel anlatısını geçmişten değil, gelecekten almalıdır."[4]

Marx'ın 1848 Devrımi'ne ilişkin yaptığı değerlendirme *Arap Isyanı*na ilişkın yaklaşımlarda da kendını göstermektedir. Zira, Tunus'tan başlayıp hızla Mısır, Suriye, Libya, Yemen, Bahreyn gibi neredeyse tüm Ortadoğu ülkelerine yayılan isyanları ne akademik uzmanlar, ne de siyasi örgüt ve yapılar öngörebildi. Bölgenin siyasi geleceğine dair ana tezlerden biri, 20. yüzyıl boyunca mılliyetçılık, sosyalizm ve İslâmcılık ekseninde yaşanan siyasal mobilızasyonların ve her bir projenin başarısızlığı karşısında yaşanan umutsuzluk ve siyasal yorgunluğun sonucunda despotik iktidarların sınırlı 'açılımları' ıle yetınen bır sıyasi uzlaşının Ortadoğu siyasetinın temel belirleyeni olacağıydı (Petras, 2011; Benhabıb, 2012; Bozarslan, 2012).[5] Bu, bölgedeki gençliğin karakterine dair saptamalarla da desteklenmekteydi: bölgedeki gençlerin – ki Mısır ve Tunus nüfusunun % 70'e yakın bir bölümü 35 yaş altındadır– 'pasif,' 'beklemede,' ve apolıtık bır kuşak olduğu sıklıkla dile getirılen tezlerden biriydi (Herrera, 2013).[6] Sosyal bilımlerin tarihi, topluma dair kehanette bulunmanın tüm cazibesine rağmen bunun kaçınılması gereken bir tutku olduğunu tekrar tekrar bize göstermiştir. Çünkü yanılmak neredeyse kaçınılmazdır. Ancak, 'bılımsel tutarlılık' elbette teorinin değil, 'gerçekliğin' yanlışlığında ısrar etmeyi gerektirir! Nitekim, Oryantalizmin uzun zamandır işlediği uysal ve pasif, değişim yaratma yeteneğinden ve sıyasal bilinçten yoksun "Müslüman toplum" yaklaşımı ile birleşen "Otoriter rejimlerın dayanıklılığı" tezi bölge üzerine siyasal söylemin hakim temalarından bırı olagelmiştir. Ortadoğu'ya dair yaklaşımlara egemen olan bu Oryantalıst perspektifin en ilginç yanlarından bırı, her durumda kendi kendını "doğrulama" gücüne sahip olmasıdır: Değişim yaratmaktan aciz 'Müslüman Toplum,' değişim için isyan ettiğinde de, sağ ve sol oryantalist söylemin kahredıcı doğruluğuyla bir kez daha yüzleşmek durumundadır. Zira, dogmanın doğasındadır şaşmaz doğruluğu!

Nitekim, Arap ayaklanmalarının hız ve yaygınlık açısından şaşırtıcı gelişimi karşısında gerek bölgedeki otoriter iktidarlar, gerekse ulusalcı sol entelektüel ve çevreler, ayaklanmaları oryantalizmden ödünç alınmış kalıplar içinde tanımlama eğilimi içine girmiştir. Buna göre, bu ayaklanmalar 'dış mihrakların' veya 'emperyalizmin oyunu,' kısaca 'ısmarlama isyandır' (Ramadan, 2012).[7] Arap isyanını, Batı veya ABD emperyalizminin bölgeyi dizayn etmek için harekete ge-

3 Ayaklanmalar, kısa sürede Mannheim (27 Şubat), Cologne, Leipzig ve Stuttgart (3 Mart), Münih (6 Mart), Vienna ve Berlin (13 Mart) Kopenag (20 Mart) gibi farklı Avrupa kentlerine üçer beşer gün arayla sıçramıştı. Weyland, K. 2012. "The Arab Spring: Why the Surprising Similarities with the Revolutionary Wave of 1848?" *Perspectives on Politics* 10(2)4: s. 917-934

4 Marx, K. 2013. *Louis Bonaparte'ın On Sekız Brumaire'i*, çev. Tanıl Bora, 3. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.

5 Benhabib, S. "The Arab Spring: Religion, revolution and the public sphere" (erişim. www.eurozine.com); Petras, J. (2011) Washington Faces the Arab Revolts: Sacrificing Dictators to Save the State, Journal of Contemporary Asia, 41 3, 483-490

6 Herrera, L. 2013 "Revolution in the Age of Social Media." Londra: Verso

7 Ramadan, T. 2012. *The Arab Awakening: Islam and the new Middle East*. Londra: Allen Lane Press.

KEMAL VURAL TARLAN

çırdığı ayaklanma olarak nitelemek, bölge halklarının mücadelesinin içerdiği demokratik potansiyeli görmekten uzaktır. Daha da vahimi, post-kolonyal dönemde sözde "emperyalizm karşıtlığı" üzerinden kendi otoriter rejimlerini meşrulaştıran despotik iktidarların yanında konumlanan bir bakıştır. Demokrasi, özgürlük ve sosyal adalet talebinde bulunan kitlelerin ayaklanmasının barındırdığı demokratik ethosu kavrayan bir yerden siyasal özgüven inşa etmekten yoksun bu komplocu düşünce ne yazık ki, Ortadoğu siyasal kültürünün en sorunlu alanlarından biridir (Gray, 2010).[8] Toplumsal mücadelelerin meşruiyetini zayıflatan bu söylemlerin iktidarlar ve egemen sınıflar tarafından kullanılması anlaşılır olmakla birlikte, bölgedeki bazı sol entelektüel ve örgütlerin jargonunda da yer etmesi üçüncü dünya sol milliyetçiliğinin paradoksudur. Din kitlelerin ise, "emperyalizm" de Üçüncü Dünya entelektüellerinin *afyon*udur. Küreselleşme çağında 'emperyalizm' toplumsal mücadeleleri milliyetçi paranoyalara hapseden boş göstergeye dönüşmüş bir kavram halıne gelmiştir

Arap İsyanı demokratik ve epistemik bir isyan olarak tanımlanabilir. Ortadoğu tarihçisi Raşid Halıdı, ayaklanmanın ilk günlerinde, isyanı hem bireysel hem de kolektif anlamda *haysiyet ayaklanması* olarak tanımlamaktaydı: Bireysel anlamda insan onuruna yakışır bir yurttaşlık hukukunun egemen olduğu demokratik bir toplum talebini dile getirirken, kolektif manada ise tüm oryantalist önyargıları reddeden, 'Arap toplumu' olarak dunyanın saygın halkları arasında yerini alma talebinde bulunan bir isyan olduğunu belirtmekteydi.[9] Hamid Dabashi, Arap isyanını rejime karşı ayaklanmanın çok ötesinde, kolonyal ve post-kolonyal siyasal modernite içinde şekillenmiş, "İslâm ve Batı" karşıtlığına dayalı tüm ulusalcı ve İslâmcı ideolojik okumaları reddeden "post-ideolojik" epistemik bir isyan olarak tanımlamaktadır. Dabashi, siyasal ve toplumsal modernite arasında bir ayrım yaparak, Arap isyanının si-

8 Gray, M. 2010. *Conspiracy Theories in the Arab World: Sources and Politics*. New York: Routledge.

9 Khalidi, R. 2011 "The Arab Spring" *Nation*, March, 21, 2011, s. 7-9

yasal ve kültürel içerimleri ile toplumsal modernıteyi temsil ettiğini dile getirir. Devlet ve siyasal elitler eliyle oluşturulan, yukarıdan aşağıya, otoriter ve ikili karşıtlıklar üzerine kurulan sıyasal modernıteye karşılık, Arap isyanı çoğulcu niteliğiyle farklı sınıf ve toplumsal kesimleri bir araya getiren, post-seküler ve demokratik bir karakter taşıyan, toplumsal modernıtenın egemen olduğu bir isyandır. Her ne kadar isyanın örgütlenmesinde twitter ve facebook gibi sosyal medyanın rolü üzerinden ilerleyen hareketlerin orta sınıf karakterine sıklıkla vurgu yapılsa da, isyanın farklı toplumsal sınıf ve katmanların bir araya geldiği bir koalisyon olduğu söylenebilir. Hareketin gelişiminde öğrenciler, kadınlar, çalışanlar ve sınıf örgütlerinin, özellikle Mısır ve Tunus'ta, hem isyan sürecinde hem sonrasında önemli bir rol oynadığını belirtmek gerekir (Dabashi, 2012; Hanieh, 2013).[10]

İsyanın bir diğer özelliği ise, başlangıç itıbari ile isyanın ortaya çıkması ve örgütlenmesinin geleneksel sıyasal yapı ve partılerden bağımsız bir biçimde gelişmesidir. Ne geleneksel sol hareketlerin ne de İslâmcı örgütlerin Arap isyanlarının siyasal öznesi olduğu söylenebilir. Tarık Ramadan'ın da belirttiği gibi, Ne Tunus'ta ne Mısır'da, ne de Ürdün, Libya ve Suriye'de kitlesel eylemleri başlatanlar İslâmcılar olmuşlardır. Hem Tunus'ta hem de Kahire'de isyanın başlamasından ancak birkaç hafta sonra *En*-Nahda ve Müslüman Kardeşler eylemlere katılmıştır. İsyanın örgütlenmesi ve başlangıcı geleneksel örgüt ve yapılardan bağımsız ve spontane olmakla birlikte, geçmiş mücadele deneyimi ve birikimi halk ayaklanmalarının altyapısını oluşturmuştur. Ortadoğu sokakları 1980'ler ve 1990'lar boyunca neo-liberal politikaların yarattığı ekonomik eşitsizlikler, yoksulluk ve otoriter yönetimlere karşı sokak gösterilerine ve mücadelelerine tanıklık etmiştir. Örneğin Mısır'da 2004 yılında Kifaya (Yeter!) Hareketi, 7 Nisan (2006) tekstil işçilerinin büyük çaplı grevi, Tahrir'ın öncülünü oluşturan mücadeleler[11]Bunda neo-liberal kapitalist küreselleşmenin ve post-kolonyal sürecin yarattığı kültürel ve toplumsal değişimin devlet algısında ve meşruiyetinde kuşaklar arası önemli bir kırılma ve farklılık üretmesinin de payının olduğunu belirtmekte yarar var. 1980 öncesindeki yaşlı kuşak açısından devlet baskıcı olmakla birlikte belirli ekonomik büyüme ve gelişmenin sağladığı refah düzeyi (konut, eğitim ve kamu istihdamı ve gıda yardımları vs.) ile olumlu bir algıya sahip iken, genç kuşaklar tarafından ise devletin büyük ölçüde otoriter, baskıcı ve beklentilere yanıt ver(e)meyen bir zor aygıtı olarak deneyimlendiği söylenebilir.

POST-İŞLAMCILIĞIN İFLASI

Bu sürecin bir diğer önemli sonuçlarından biri de, bölgenin siyasal gelişmelerinde ve geleceğinde İslâmcılığın rolü ve konumudur. Batı'nın kolonyal genişlemesine karşı tepkisel bir ideoloji olarak siyasallaşan İslâmcılık, post-kolonyal dönemde inşa edilen laik otoriter rejimlerin modernleşme projelerine karşı muhalif bir harekete dönüşmüştür. 1970 ve 1980'li yıllarda Sosyalist Blok'un genişlemesini sınırlandırmak isteyen baskıcı rejimlerin içeride sosyalist ve sol muhalefetin karşısında muhafazakâr dinî yapıları teşvik etmesi sonucunda güçlenen İslâmcı hareketler, 1990'larda Kuzey Afrika'dan Ortadoğu ve Asya'ya kadar birçok Müslüman ülkede seküler rejimleri tehdit eden bir güce erişmiştir. Devleti ele geçirerek İslâmlaştırma hedefi güden bu hareketler, sistemin baskısı karşısında şiddete başvuran örgütlenmelere yönelmiştir. Diğer taraftan, ABD ve Batı Avrupa ülkelerinin baskıcı otoriter rejimlere verdikleri destek ve Filistin sorunu karşısında İsrail'i destekleyen politikaları nedeniyle, 1990'ların ortasından itibaren İslâmcılar, özellikle ABD'yi hedef alan saldırıları ile bölgesel bir düzlemden küresel siyasetin gündemine taşınmıştır. El-Kaide'nin 11

10 Hanieh, A. 2013. Lineages of Revolt: Issues of Contemporary Capitalism in the Middle East. Chicago: Haymarket Books. Dabashi, H. 2012. *The Arab Spring: The End of Postcolonialism*. Londra: Zed Books.

11 2004'te kurulan "Kifaye" (Yeter) isimli protestolarda binlerce kişi işkenceyi, haksız tutuklamaları protesto ediyor ve Mübarek'in devrilmesi çağrıları yapıyordu. 7 Nisan 2006'da Mahalla'nın tekstil fabrikalarında 24 bin işçinin katıldığı greyler dördüncü gününde işçilerin taleplerin kabul edilmesi ile sonlandı. 2006 yılında işçilerin düzenlediği ortak eylemlerin sayısı 2006'da 202 iken 2007'de 617'ye çıktı. (Özbay, 2013) http://arap-bahari.blogspot.com.tr/2013/10/msrda-snf-savaslar.html

KEMAL VURAL TARLAN

Eylül saldırısı ile İslâmcı şiddet sadece Müslüman ülkelerin siyasal sistemleri için değil, küresel kapitalizmin işleyişini de istikrarsızlaştıran bir niteliğe bürünmüştür.

Buna karşılık, 2000'li yıllarda hem Müslüman ülkelerde çatışmanın ürettiği gerilim ve şiddet sarmalı hem de 11 Eylül saldırısının neden olduğu politik iklim İslâmi örgütler içinde şiddetten ziyade siyasal mücadele araçlarını benimseyen 'ılımlı İslâm', ya da Bayat'ın ifadesiyle post-İslâmcılığın yükselmesine yol açtı. Post-İslâmcılık, İslâmi muhafazakâr ve siyasal talepleri liberal siyasal lügat içinde kuran, İslâmcılığı bireysel hak ve özgürlükler bağlamında ifade eden ve küresel kapitalizm ile uyumlu bir dönüşümü ifade etmekteydi. Özellikle 2000'li yıllar boyunca AKP hükümetleri iktidarında Türkiye'nin 'model Müslüman ülke' olarak teşvik edilmesi Ortadoğu'da post-İslâmcı bir yönelimin güç kazandığı bir dönem oldu. Mısır'da Müslüman kardeşlerin siyasal partisi Özgürlük ve Adalet Partisi, Fas ve Türkiye'de AKP (Adalet ve Kalkınma Partisi), Tunus'ta En-Nahda gibi partiler post-İslâmcı olarak nitelendirilebilir

İslâmcılar, her ne kadar Mısır ve Tunus başta olmak üzere isyan sürecinin başlangıç aşama-

sında meydanlara çıkmadıysa da, örgütsel yapı ve toplumsal tabanları nedeniyle iktidarın en güçlü adayı olarak ortaya çıkmıştır. Mısır'dan başlayarak Müslüman Kardeşler ilişki ağları üzerinden bölgede bir post-İslâmcı siyasal iklimin yaratılması, hem demokratik enerjiyi sönümlendirerek düzenin tesisi, hem de yerel ve küresel sermaye çevrelerinin çıkarlarını güvence altına alacak geçişın önemlı aktörü olarak ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ancak, toplumun ekonomık ve demokratık beklentılerine karşılık veremeyen, iktidara geldıkten kısa bir süre sonra otoriter ve anti-seküler, Sünni İslâm eksenlı sekteryan bir siyaseti Ortadoğu'da egemen kılmaya çalışan Müslüman Kardeşler ve AKP öncülüğündeki siyasal İslâmcılık, Mısır'da, Suriye'de, Libya'da ve Türkiye'de istenilen dönüşümü gerçekleştirememiş; bölgede siyasi krizi derinleştirmiştir. Mursi iktidarına karşı Haziran 2013 Ayaklanması Mısır tarihinde en kalabalık kitlesel eylemi gerçekleştirmiştir.[12] Benzer bir biçimde, Türkiye'de AKP iktidarının otoriter İslâmcı yönelimlerine karşı Gezi İsyanı, Libya ve Suriye'de ortaya çıkan iç savaşın yarattığı çatışma ve bölgesel istıkrarsızlık, İslâmcılığın hem toplumun demokratık beklenti ve sorunlarını çözmede yetersiz kaldığını, hem de bölgede Sünni İslâmcılığın hakim bır ideoloji ve düzen üretmede başarısız olduğunu göstermiştir.

Mısır'da Mursi'nın askeri darbeyle ıktıdardan düşmesiyle başlayan sürecin Ortadoğu açısından post-İslâmcılığın da iflası anlamına geldiği söylenebilir. Öte taraftan, ılımlı İslâm'ın bölgede istenilen dönüşümü gerçekleştirememesi, Suriye ve Irak başta olma üzere radıkal cihadist grupların konumunu güçlendırmiştir. Özgür Suriye Ordusu liderliğinde muhalefetin Suriye'de rejimi iktidardan düşürmede başarısız olması, El-Kaide türevi cihadıst örgütlerın Suriye ve Irak'taki etkinlik alanını genişletmesine zemin hazırlamıştır. Son dönemde, özellıkle Irak-Şam İslâm Devleti (IŞİD) örneğinde olduğu gıbi, İslâmcılığa sempati besleyen birçok kesimin bile tahammül sınırlarını zorlayan, kadın ve sıvıl halka uyguladığı şiddetle gündeme gelen cihadist örgütlerın yapısı, eylem biçimleri ve ideolojisi yerel sorunlarla birleşen küresel ekonomık ve kültürel dışlanmanın yarattığı nıhılıst bir dınci şiddetın bölgede gelişimine işaret etmektedir

POST-KOLONYAL DEVLETİN ÇÖZÜLÜŞÜ

Arap isyanı süreci bölgedeki devletlerin ve siyasal rejımlerin otoriter yapısı ve kendı halkları nezdinde devletin meşruiyetinin büyük ölçüde zayıf olduğunu gösterdi. Özellıkle, Suriye, Irak, Libya ve Yemen gıbi bölge ülkelerinde rejimin zayıflaması veya yönetıcı elitlerin iktidarda düşürülmesinin devletin çözülmesi ve toplumun fragmantasyonunu beraberinde getirmesi Ortadoğu'daki devletin yapısı ve niteliği konusunda tartışmaları yeniden gündeme getirdı. Bölgede İran, Türkiye ve Mısır gibi ülkeler dışındaki ülkeler, monarşi veya nominal cumhuriyet temelinde, kırılgan bir zemin üzerinde kurulmuş siyasal rejimlerdir. Kuşkusuz, Ortadoğu'da devlet yapısı ve sıyasal sistemlerin tümünü anlamlı bır şekılde kapsayıcı bir bütünlükte bir genelleme yapmak mümkün değildir. Her ülkenın tarıhsel, siyasal ve toplumsal özgünlükleri dikkate alınmalıdır. Ancak, Ortadoğu'daki birçok ülkenin büyük oranda despotık bir lıder etrafında, çoğunlukla tek parti hegemonyası üzerine inşa edılmiş otoriter rejimler olduğu söylenebilir.

Monarşi veya nominal cumhuriyete dayalı olsun bölgedeki siyasi yapıların önemli bır bölümü, kolonyalizmin yıkıcı ve kurucu şiddetini deneyimlemiş, dolayısıyla kolonyal modernite içinde ve ona tepki olarak ortaya çıkmış devletlerdir. Bölgedeki bırçok devlet, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Fransa ve İngiltere'nin yapay bir biçimde sınırlarını tayin ettiği aşiret, mezhep ve etnik kimlik açısından tarihsel olarak oluşmuş aidiyet ve ilişki ağlarını parçalayan ve yeniden şekillendiren bir biçimde kurulmuş teritoryal siyasi yapılardır. Bölgenin yaygın olarak Arapça konuşan halklarının parçalı politık yapılara bölünmüş özellığı, post-kolonyal dönemde (seküler veya dinsel) bir siyasal birlik düşüncesini taşıyan siyasal akım ve girişimler, devletler arası çatışma ve gerilime kaynaklık etmiştir. Özellıkle, güçlü, des-

12 Mısır Ekonomik ve Sosyal Haklar Merkezi'nin raporuna göre Mursi'nin Başkanlık döneminin 15 aylık süresinde toplam 6217 grev ve gösteri gerçekleştirilmiştir (Özbay, 2013).

potik ve karizmatik liderler etrafında Arap Birliği (pan-Arabist) ve/veya İslâmcı ümmetçilik anlayış etrafında birleşme girişimlerinin tümü başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Diğer taraftan, bu girişimlerin bölgedeki küçük devlet ve prensliklerin iktidarını tehdit etmesi nedeniyle, bölgenin siyasal elitlerinin küresel güç merkezlerinin desteğini alma ihtiyacını derinleştirmiştir.[13]

Bu rejimlerde ulusal kimlik ve bütünlükten ziyade, mezhep ve/veya aşiret bağlılıkları üzerinden bir iktidar yapısı kurulmuştur. Suriye, Irak, Yemen, Bahreyn, Libya vs. gibi birçok devlet mezhep-aşiret dinamikleri üzerine kurulmuş politik yapılara örnek gösterilebilir. Irak, Suriye, Libya, Yemen ve Bahreyn'de Arap isyanı sürecinde yaşananlar teritoryal iktidarların meşruiyetten yoksun, büyük oranda emperyal destekli, yaygın güvenlik ve istihbarat ağına dayalı iktidar yapıları olduğunu göstermektedir. Emperyal destek ortadan kalktığında, mezhep ve aşiret eksenli bölünme ve çatışmanın derinleştiği görülmektedir. Etnisite, aşiret ve mezhepsel ayrışma tarihin derinliklerinden gelen kültürel bir ayrışma olmaktan ziyade sömürge dönemi ve sonrası iktidar elitleri arasındaki mücadelenin ürettiği ve modern siyasal süreçlerin derinleştirdiği bir ayrışmadır. Devlet kaynaklarına (ekonomik ve politik güce) erişmek için yürütülen mücadele, sınıf temelli olmaktan çok bölgesel, etnik, aşiret veya mezhep dayanışması zemininde gerçekleşmektedir. Ulusdevletlerden çok, emperyal destekle ayakta kalabilen, mezhep ve/veya aşiret ittifakına dayalı birer despotik 'prenslik' ve 'şeyhlik' olan bu yapılar, ordu, parti ve geniş güvenlik/istihbarat ağı üzerinden muhalif toplumsal kesimlerin kontrolüne dayanır. Bireysel-politik hak ve özgürlüklerin sınırlı düzeyde olduğu bu rejimler, kendi yurttaşları arasında uzun süreli içselleştirilen bir meşruiyetten yoksundur. Despotik rejimin iktidardan uzaklaşması aynı zamanda toplumda yeni şiddet sınırlarının ve aşiret ve mezhep temelinde çatışma ve fragmantasyonun derinleşmesine yol açmaktadır IŞID'in Irak ve Suriye'de Rakka'dan Musul'a kadar çok kısa sürede geniş bir alanda askeri hakimiyet kurması, ABD'nin Irak'tan çekilmesi sonrasında Sünni, Şii ve Kürtler arasında ortaya çıkan ayrışma ve çatışma, Libya'da Kaddafi sonrası dinsel ve aşiret eksenli çatışmalar, otoriter yapının çökmesi ile birlikte toplumun kendini yönetemez bir sürece evrildiği görülmektedir. Kurumların ve siyasi otoritenin demokratik meşruiyetten yoksun olduğu durumlarda, rejimin çözülmesi toplumun da çözülmesine yol açmaktadır.

Kuşkusuz bir yazı sınırları içerisinde Ortadoğu'ya dair kapsayıcı bir çözümleme yapmanın imkânsızlığını teslim etmek gerekir. Ortadoğu'daki siyasi gelişmeler ve değişim üzerine geniş bir neşriyat ve küllıyat mevcuttur. Ortadoğu'daki dinamikler hemen her gün Ortadoğu üzerine söylenmiş sözleri kısa sürede aşındırma potansiyeline sahip. Bıldığimiz *Ortadoğu* hızla çözülmekte; sosyal, ekonomik ve siyasal yapıların derin bir kriz ve kaos içerisine sürüklendiği gözlenmektedir. Hem bölgedeki yerel ve geleneksel güç odaklarının hem de küresel güç merkezlerinin yaşanan kaos ve kriz karşısında bir düzen oluşturma ve geleceği öngörme kapasitesinin oldukça yetersiz kaldığı söylenebilir. Bölgenin demokratik geleceği için isyan, Tahrir'den Taksim'e ve Kobani'ye Ortadoğu'da devletçiliği kutsayan tüm kolonyal ve post-kolonyal sağ/sol ulusalcı ve İslâmcı tahayyüllerin ötesinde bir politik bilinç ve öznenin ortaya çıkmakta olduğunun ipuçlarını veriyor, ve 'tarih' devam ediyor.

13 Örneğin, 1958-1961'de Nasır'ın Mısır ve Suriye arasında yarattığı Arap Birliği ve 1990'larda Saddam'ın askeri genişleme girişimi gerek bölgedeki küçük devlet ve prensliklerin iktidarını tehdit etmesi nedeniyle, gerekse Filistin meselesi üzerinden İsrail karşısında alınan askeri yenilgiler, post-kolonyal devletlerin bölge içinde meşruiyetini önemli oranda aşındıran bir etkiye yol açmıştır. Halliday, F. 2005. *The Middle East in International Relations: Power, Politics and Ideology* New York. Cambridge University Press, s. 86.

Gaziantep yerel basınında Suriyeli imgesi

Yeni taşranın yeni suskunları: Suriyeliler

MESUT YÜCEBAŞ

Suriye'deki savaştan kaçanların sığındığı kentlerin başında Gaziantep geliyor. Gaziantep son yılları büyük sanayi atılımları ile geçmiş ve günümüzde Güneydoğu'nun kalkınmayı başaran şehirleri arasında gösterilyor. Kalkınmanın, hizmetin, inşaatın, hızın, büyümenin, enlerin şehri aynı zamanda Gaziantep. AKP iktidarının medar-ı iftiharlarından bir şehir. Hızın, büyümenin, kâr dürtüsünün gündelik hayatın her alanına sirayet ettiği ama geleneğin durağanlığını da yaşamak isteyen, olmazların şehri. Son yıllarda Suriye'deki savaştan kaçan sığınmacı, misafir ve mültecilerle önemli bir sınav veriyor. Aslında göçmenlerle, yabancıyla, bilinmeyenle karşılaşan kalkınmış, kalkınmakta olan, yeni Türkiye'nin trend kentlerinin algısal düzeyini buralarda görmek, tahlil etmek mümkün. Dolayısıyla mesele sadece Gaziantep ile sınırlı değil, söz konusu olan şey Türkiye'ye egemen olmuş yeni bir aklın, yeni bir bünyenin toplumsal ve kültürel alanı tanımlayış biçimleri. Bu biçimlerin nasıl şekillendiğini ise Gaziantep örneğinde ve hatta Gaziantep'te yayımlanan yerel basın içeriklerinden gün yüzüne çıkarmak mümkün görünüyor. Zira yerel basın, şehre egemen olmuş anlamlandırma pratiklerinin yansıtıldığı değil ama üretildiği, tek olmasa da önemli alanların başında geliyor.[1]

ÖNCE MİSAFİRLİK

Gaziantep yerel basınında öncelikle savaştan kaçıp gelen Suriyelilere kucak açan, sorunlarını paylaşan ve bunlara çözüm önerileri sunan konukseverlik söyleminin *ön plana çıktığını* görmek mümkün. Geleneksel misafirperverlik mitidir bu. Geleneksel misafirperverlik miti, yabancıya duyulan saygıya, hoşgörüye ve kucak açıcılığa gönderme yapar. Ancak her mit gibi doğallaştırdığı toplumsallığı veya hakikat haline getirdiği kültürü yani *biz* olanı yeniden üreten bir işlevselliğe sahiptir. Bizi olumlayan, bizi diğerlerinden ayıran bir özelliktir misafirperverlik...

Örneğin Gaziantep Büyükşehir Belediye Başkanı Fatma Şahin'in yerel basına yansıyan bir açıklaması bolca 'biz'le örülmüştür: "Şimdi bize düşen şey, bizim inancımız, bizim medeniyetimiz bizim hayata bakış açımız açısından komşuda bir yangın varsa bize düşen şey onlara yardımcı olmak ve kapılarımızı açmaktır" (Suriyelilerin Sorunları Konuşuldu, http://www.telgraf.net, 29.05.2014). Aynı zamanda bu misafirperverlik, misafir edileni değil, *biz*'i bize kanıtlayan, kendimizle onur duymamıza sebep olan bir anlamı barındırır. Misafirperverlik, misafiri değil, onu ağırlayanın onurudur. Bu nedenle misafir de misafir olduğu yerin

1 Buradaki çalışmada Gaziantep yerel basınında öne çıkan gazetelerin internet sayfalarında Suriyeli mülteciler ile ilgili olan ve özellikle Nisan-Mayıs (2014) ayları ile Ağustos (2014) ayındaki haberler ele alınmaktadır

koşullarını benimsemeli, umduğunu değil bulduğunu yemeyi öğrenmelidir. Şahin'in açıklamalarının gazete sütunlarına yansıyışı bu içeriği kanıtlar niteliktedir:

> Bugün itibari ile Türkiye Cumhuriyeti'nın hükümeti, sıvil toplum kuruluşları ve Türkıye halkı burada muhteşem bır başarı hıkâyesi gösterdi ve evini, gönlünü, toprağını, yüreğini kardeşlerıne, mısafırlerıne açtı. Kısa vadede kesın bır çözüm gözükmüyor Özellikle kendı bölgemiz ve kendı şehrımızde daha yapısal dönüşümlerın ve bugün toplumun kendı içerısında yaşadığı bırtakım sorunlara bir model oluşturmak ve burada kendı vatandaşımızın memnuniyetını, kendı vatandaşlarımızın hakkı ve hukukunu koruyarak, mülteci dostlarımızın sorunlarını da beraber yürütecek bir modele ıhtıyacımız olduğunu düşünüyoruz (Suriyelilerin Sorunları Konuşuldu, http://www telgraf net, 29.05 2014).

Mısafirperverlik söylemi aynı zamanda kendi içerisinde önemli bir iktidar talebini gizler. "Müthiş" misafirperverlik, karşıdan alacaklı olmayı içerir. Burada da kendi vatandaşının hakları elbette ki öncelıklıdır; demek ki öncelikli olmadığını duyumsayan birileri vardır ve söylemsel olarak öncelikle onore edilmelidirler. Onun onuru kaybolmadan, hakkı yenmeden misafir ağırlanmalıdır.

Gazıantep'e gelen araştırmacı-yazar Ebubekir Kurban'ın "Türkiye Sevgısi İmandandır" konulu panelinin gazetelere yansımalarında da benzer içerikleri görmek mümkündür:

> Türkiye sığınak bır ülke. Kırım'dan, Ortadoğu'dan, Halepçe'dekı katlıamdan kaçan kardeşlerımız Türkıye'ye gelmişler, Gazıantep'e gelmişler. Balkanlardan gelen kardeşlerimiz de Türkıye'ye gelmişler, sığınak mekân olarak görmüşler. Suriyelı mülteciler de Türkiye'de. Burada onlara da çok güzel şefkat gösterilıyor. Onlarla arkadaşlık yapılıyor. Yapmamız da lazım. Daha çok ilgi göstermemiz lazım. Benim çığlığım bu. Gazıantep'te bunu söylemeye geldım ("Türkiye Sevgısi İmandandır", http://www telgraf net, 09 05.2014).

Evet! Türkiye sığınılacak bir liman... Ama şüphesiz bu herkes için böyle değil. Açıklamaların niyeti değil burada söz konusu olan, her iyi niyetli açıklamanın altında bize özgü dışsallığın dinamikleri okunabiliyor, sezilebiliyor oysa. Gelenler kardeşimiz gibi olduğu sürece söz konusu konukseverlik işlerlik kazanıyor. Şefkat tam olarak bizden olmasa da bize bir türden yakınlığı, akrabalığı, kardeşliği bulunana gösterilebilecek bir duygu! Oysa malum, tüm dünyada göç önemli bir sorun. Ancak kardeş, kardeş olmayan ayrımları üzerinden çözülemeyecek kadar da derin bir mesele. Misafirperverlik söylemlerinde çoğunlukla, politik olandan ayrıştırılmış bir duygusallık, bir arada olma hissi, içtenlik ve hoşgörü süzülüyor. Duygudaşlığın, hissiliğin, gönüldaşlığın, tüm kalbî hislerin siyaset üstü söylemi, aslında siyasetin meşru düzleminin çerçevesini çizen bir niteliğe sahip. Söz konusu duygulanımları uyandırmayanlar bu birleştirici, uzlaştırıcı duygudaşlıkların ötesinde kalacaktır. Nefret edilenler ve âşık olunanlar, gözyaşı dökülenler ve dökül(e)meyecek olanlar, hiç de siyasi gibi gözükmeyen bu duygusallıklar evreninde inşa edilir.

Suriyelıler gözyaşı dökülecekler arasında görülür. Ama tüm duygusal paylaşımlara, içsel konukseverliklere rağmen gelenlerin huzur bulacakları yer, kendi ülkeleridir. Başkan Şahin'in gazetelere yansıyan açıklamalarında bunu görmek mümkün:

> Bölgede yaşanan iç çatışmalar nedenıyle yüzlerce Suriyelı kentımize akın ettı. Buraya ve Türkiye'nin dört bır yanına yayılan Suriyelılere kapımızı açarak onları ağırlıyoruz... Süreç boyunca mısafir olarak kabul ettığımız Suriyelılerin ıhtıyaçlarını karşılamaya çalışacağız. Umarım bölgedekı sorun bir an önce bıter ve buradaki Suriyeli kardeşlerimiz ülkelerine dönerek huzur içinde yaşarlar" dedi ("Şahin ve Espinoza Suriye'yi Konuştu", http://www telgraf.net, 01 05.2014).

Buradaki aktarımlarda çoğunlukla şehri konuk olunan bir *ev* (yuva-vatan içerikleri ile birlikte) gibi kurgulayan söylemlerle karşılaşılmaktadır. "Ev" metaforu ile tanımlanan şehir oysa çoktan, piyasalaşmıştır. Şehir rantın, kâr dürtüsünün parselledığı büyük bir arsadır. Emlak piyasası özellikle Suriyelilerin gelişi ile daha da içinden çıkılmaz bir hale gelmiş; arsa, konut veya ev, meta değeri taşıdığı ölçüde anlam kazanır olmuştur. Bu nedenle "küçük bahçeyi epeydir bir 'emlak' haline gelmemiş gibi şu anda bile şefkatle sulayan ama girmek isteyebilecek yabancıyı da korkuyla

geri çeviren el, siyasal mültecinin sığınma talebini de reddetmiştir çoktan" (Adorno, 2000: 35). Bu nedenle eve (şehre) gelen mülteci, buraya gitmek üzere gelmiş olmalıdır. Kültürel karşılaşma burada bir kayıp ve yokluk üzerine kurulmuştur. Misafirin (mültecinin) kalıcı etkiler bırakmaması gerekir evde, ev bize ait olan, bizde bizim gibi kalması gereken bir şeydir. Mültecinin ev ile ilişkisi ise evin/yuvanın yokluğu, hissedilmemesi ve kayıp, yitip gitmesi üzerine kurulmuştur. Kiracıdır burada, mülteci...

Misafirin "ev"e yönelik bir tehdit olduğuna dair bir inanç muhtemel lince de kapı aralayabilir Endişeli ve hassas vatandaşların huzurunu kaçıranlar cezalandırılabilir. Genellikle bu gibi durumlarda medyanın dili de gerginliğin kaynağını lince maruz kalana gönderebilme yeteneğine sahiptir. Meselenin özü iki kelime ile tercüme edilir: "Suriyeli gerginliği" "Aman Dikkat!" başlıklı bir haberde Suriyeli bir mültecinin evsahibini öldürmesi üzerine kentte başlayan olaylar verilirken, "Ünaldı Mahallesi'nde Hıdır Çalar'ın öldürülmesi ile tırmanan Suriyeli gerginliği, kentte yaşayanları da tedirgin etti" ifadeleri kullanılır (http://www gaziantep27.net, 13 08 2014). Bu söz, aslında şiddetin muallakta kalan sahipsizliğini imliyor. Sözdiziminin muallaklığı, birçok soruyu ortaya çıkarıyor: Kentte yaşayanlar kimlerdir? Suriyeliler bu kentte değiller mi? Tırmanan Suriyeli gerginliği Suriyelilerin kendilerinden mi kaynaklanmaktadır? Cümle tüm bu belirsizlikleri ile şiddetin muallaklaşmasına sebep olur. Şiddetin müsebbibi arenadan çekip alınmış gibidir. Linç karşısında erkânın talebi ise sağduyuya davettir. Habere göre Vali, "Meydana gelen olayın art niyetli kişiler tarafından kullanılarak toplumsal bir olay haline getirilmesine asla müsaade edilmeyecektir. Sağduyulu ve yardımsever Gaziantep halkımızın bu tür müessif olaylar karşısında soğukkanlı davranarak birlik ve beraberlik içerisinde hareket edeceği inancındayız" diye konuşmaktadır ("Aman Dikkat", http://www gaziantep27.net, 13.08.2014). Neyse ki haberden anlaşıldığı kadarıyla şehrin belediye başkanı da bu durumu geçici olarak tanımlamakta ve söz konusu eylemin tüm Suriyeliler yansıtılmaması gerektiğini söylemektedir. Taşlı sopalı saldırılar ise başkanın gözünde provokatif eylemler kuşkusuz. Bu eylemlere katılanlar da "çok genç, delikanlı grubu" (Aman Dikkat, http://www gaziantep27.net, 13.08.2014). Tabii lince katılanlara yönelik tanımlamalar bunlarla sınırlı değil. Bir başka haberde örneğin sadece "öfkeli vatandaşlar" olabiliyorlar:

> Dünkü yaşanan olayın ardından olaya tepki gösteren birçok öfkeli vatandaş, kentin çeşitli yerlerinde eylem yaptı. Kentin sokaklarını savaş alanına çevirerek vatandaşlar, onlarca Suriye plakalı aracı taş ve sopalarla kullanılamaz hale getirdi. Önüne geleni yakıp yıkan öfkeli kalabalık 10'a yakın mahallede önüne çıkan Suriyeli sığınmacılara da saldırdı" ("Suriyeli Gerginliği Sürüyor", http://www.gazianteepgunes com, 13.08.2014).

Öfkeli vatandaşların yaptığı "eylem"ler, eylem kavramının içeriğini de taş ve sopalarla yapılan saldırılarla sınırlandırıyor.

KRİZ Mİ, FIRSAT MI?

Suriye iç savaşı şehre her zaman kriz olarak da yansımış değildir. Birçok olumsuzluktan, zorluklardan söz etmek mümkündür ama gazetelere yansıdığına göre bazı kesimler krizi fırsata çevirmeyi de bilmektedir. Örneğin Gaziantep'te düzenlenecek büyük bir halı fuarı öncesi bir gazetede yer alan haberde, ana pazarları Ortadoğu olan Gaziantepli halıcıların Suriye'deki kriz sonrası ihracat yelpazelerini genişlettiğinden söz edilmektedir ("Suriye'deki Krizi Fırsata Çevirdik", http://www.telgraf.net, 24.05 2014). Böylece Gaziantepli işadamları gelecek öngörüleri ile krizi bir fırsata çevirmeyi bilmiş, yeni koşullara ayak uydurarak kârın yeni olanaklarını tespit edebilme imkânı bulabilmişlerdir. Ayrıca Gaziantepli üreticiler için Suriyeli göçmenler önemli bir ucuz işgücü havuzu oluşturmaktadır. Fuarı düzenleyen kurumlardan birinin başkanı gazetelere yansıyan ifadelerinde kalifiye eleman sorununu Türkiye'ye sığınan Suriyelilerle kapatabileceklerini belirtmekte, Suriyelileri (haberde 'bunlar' diye ifade edilmiş) 3 veya 6 ay içerisinde yetiştirip, kalifiye eleman seviyesine getirebileceklerini söylemektedir. Haberdeki açıklamalara göre bu sayede hem devlet prim alacak hem de Suriyeliler çalışıp evine ekmek götüreceklerdir ("Suriye'deki Krizi Fırsa-

KEMAL VURAL TARLAN

ta Çevirdik", http://www.telgraf.net, 24.05.2014). Suriyelinin ücretli işgücüne dahil edilmesi, aynı zamanda yayılmacı ve kalkınmacı bir zihniyete işaret etmesi açısından da önemlidir. Mülteci, kontrollü bir şekilde büyümenin dinamiklerinden biri haline gelecektir

Söz konusu ucuz işgücünün koşullarını başka bir haberde de görmek mümkün:

> Suriye'deki iç savaştan kaçan sığınmacılar ekmek, işveren ucuz işgücü derdinde olunca, Gaziantep'te Suriyeli işçi pazarı kurulmaya başladı. Boş bir parkı mekan edinen sığınmacılar, gün boyu kendilerine iş verecek bir işveren bekliyor. Suriyelilerin çoğunun 10 TL yevmiyeye bile razı olduğu belirtildi ("10 TL'ye Razılar", http://www.telgraf.net, 22.05.2014)

Haber, mültecilerin tamamen ücretli emek kategorisine sokulduğunda karşılaşacakları durumu özetler nitelikte.

Öte yandan Suriye sadece bir emek havuzu değil, aynı zamanda yeni sermaye oluşumunun da kaynakları arasında görülüyor. Yabancı yatırımcıların büyük bölümü de Suriye'den. Gazetelerde de zaman zaman bununla gurur duyan ifadelere rastlanıyor: "Gelişen sanayisiyle ülkemiz ekonomisinin önemli lokomotif şehirlerinden Gaziantep'te yabancı yatırımcı sayısı artıyor. Gaziantep'te halihazırda 29 ülkeden 220 yabancı sermayeli yatırımcı bulunuyor. En fazla yatırımcının olduğu ülke ise 107 yatırımcı ile Suriye'den..." ("En Fazla Yatırımcı Suriye'den", http://www.telgraf.net, 20.05.2014). Dolayısıyla Suriye, Gaziantep'e sınıfsal ayrımları ile birlikte geliyor aslında. Sermayedar, yatırımcı ve girişimci olmak, Gaziantep'in koşullarına uyum sağlamanın göstergeleri, çalışanlar ise gerekli eğitimleri aldıklarında Gaziantep'teki emek açığını kapatacak!

> Gaziantep'te trafikte 5 bin civarında Suriye plakalı araç bulunuyor. Hastane, tramvay, kuaför, telefoncu, lokanta gibi kısacası yaşamın her alanda onları görmek mümkün. Nüfus bu kadar fazla olunca, ihtiyaçların karşılanması noktasında da Suriyelilere yönelik yeni bir ekonomi doğuyor. İşletmelerde Suriyelilerin geleneklerine, kültürlerine ve damak tatlarına uygun üretimler yapılıyor. Bazı işletmeler doğrudan Suriyelilere hitap ediyor. Tabii Suriyeli müteşebbislerin sayısı da artıyor. Ticaretten sanayiye kadar girişimler artarak devam ediyor. Yaşanan en büyük sıkıntı ise 'Statü sorunu'. İşletme kurma ya da çalışma izni konusunda birtakım belirsizlikler devam ediyor. Gaziantepli işletmeler işçi bulamama sorununu Suriyeliler ile çözmek istiyor ve çalışma izni çıkmasını bekliyor" ("En Fazla Yatırımcı Suriye'den", http://www.telgraf.net, 20.05.2014).

Gaziantep'e gelen Suriyeliler, Gaziantep'in sınıfsal ayrımlarına dahil oluyorlar. Öncelikle bir öteki olarak konumlanmışlarsa da ekonomiye yaptıkları katkılar bağlamında değerli görülüyorlar. Bu algıda, Suriyelilerin Gaziantep'teki varlıklarını meşru kılan, zenginlik üretiyor olmaları. Zaten yeni taşranın kenti de yerellikle birlikte kalkınmacılığın yeni motifi değil miydi? (Bkz; Turan, 2012: 497). Suriyeli mülteciler zenginleşen kente, artı zenginlik katmak zorundalar. Bu da muhtemelen gelen mültecilerin ücretli emek kategorisine dahil olmasını gerektirdiği gibi, zengin Suriyelinin de yasal olarak işyeri açabilme ve işletme özgürlüğü ile gerçekleşebilecektir. Genellikle mülteciler ucuz emek olarak kentteki diğer ucuz emeği işinden etme tehlikesini barındırırken, açtıkları yeni kâr olanakları ile yüzümüzü de güldürebilirler. Buna örnek haber şu şekilde:

> Bir zamanlar 'Nur yağıyor' diye anılan Bit Pazarı da Suriyeli sığınmacılardan nasibini aldı. Günde 10-15 liraya çalışan Suriyeliler, maaşları daha iyi olan personeli işinden ederek zarar verirken, yaptığı alışverişle esnafın yüzünü güldürdü. Bit Pazarı esnafı gelen Suriyeliler nedeniyle durgun olan işlerinin açıldığını belirtiyor" ("Bit Pazarı'nda Suriyeli Bereketi, http://www.telgraf.net, 29.04.2014).

Aktarılan kimi başarı hikâyeleri de çoğunlukla girişimci Suriyelinin piyasaya ayak uydurma yeteneği üzerinde duruyor:

> Suriye'de matematik bölümünü bitiren ve gümrük müşaviri olarak çalışırken iç savaşın patlak vermesiyle Gaziantep'e gelen Bossam Alhamdow, daha önceden hiç bilmediği ekmek üretimine Gaziantep'te başlamış ve şimdi ekmeğini yine ekmekten çıkarıyor. Öyle ki yalnız kendisi değil çalıştırdığı ekmek fırınında 32 Suriyeliye iş imkanı sağlıyor ve günde 8 ton ekmek üretiyor" ("Suriye'de Gümrükçü Gaziantep'te Fırıncı", http://www.telgraf.net, 20.05.2014)

Bir tür çelişki var bu tür haberlerde, acaba mülteciler bir yük mü, fırsat mı? Gazete haberlerinden görüldüğü kadarıyla bu, tam olarak açıklığa kavuşamıyor. Bu çelişkinin kaynakları aslında Suriyeli mültecilerden kaynaklanmıyor kuşkusuz. Söz konusu olan Türkiye'nin kalkınma ve büyüme trendine dahil olmuş şehirlerinin içsel dinamikleri. Bu, öyle bir dinamik ki mülteciden ucuz emek, girişimci, terörist, hırsız veya gelin üretilebilecek bir karmaşıklığa sebep olabiliyor. Dolayısıyla ele aldığımız mesele Türkiye'nın son on yılının sosyo-ekonomik gelişmeleri ile ortaya çıkan toplumsallığın savaşa, mülteciliğe, yabancılara bakışını da açığa çıkarır cinsten.

Yeni taşra kenti, eskinin sakin, uzak, dingin kenti değil artık. "Taşrada birçok il ve iri kıyım ilçe merkezi, şehir kültürünün ürünleri ve imgeleriyle alışveriş içinde. Kültür endüstrisi, davranış kodlarına ve imge paketlerine doldurduğu şehirliliği genişleyen ölçekte ve mekânda pazarlıyor" (Bora, 2005: 41). Şehirimsi göstergeleri ile modern dünyaya dahil olmak isteyen, modern kapitalizmin imkânlarından yararlanan, üniversitesi, yerel televizyonu, gazetesi, medyası, alışveriş merkezleri, eğlence alanları ile Batı'nın şehirlerinde ya da modern olarak algılanan yer her neresi ise onunla ilgili her şeyin bulunabileceği kentler buralar. Ama alkolsüz olanın, kontrollü davranışların, açık saçık olmayanın, ıtidalin, düzenin, meşruluk söylemlerinin çerçevesini çizdiği alanlar içerisinde sınırlandırılmıştır burada kent. Dolayısıyla aynı zamanda yerellığı, yerlilığı ve buradalığı politik bir ideoloji haline de getirebilmiş kentler bunlar. Hızın, kâr dürtüsünün, zenginliğin, rantın açığa çıkardığı dinamizme rağmen çok da bozulmamış kalmayı arzulamaktır, günümüz Anadolu kentinde yaşıyor olmak. Çokça da esnaf pragmatizminin girişimcilik olarak algılandığı, eşraf mantığının yeni kalıplar (insan kaynakları, halkla ılışkiler vs. endüstrisi aracılığı) ile süslendiği kentlerdir buralar. Bozulmamışlık, cami avlularında endamını göstermekle ilan edilirken, çağın gereklerine uymak kapitalist girişimcilığın sığ sularında aranır. Dolayısıyla taşranın kendilik vurgusu ile kapitalist bütünleşmenin yarattığı dışsallaştırmalar taşra şehrinde birbirini örten bir hale gelmiştir. Bizden olmayan ile yoksul ve yoksunların dışsallığı arasında ince bir çizgi vardır. Taşrada olmak soyut bir bize, kolektif, organık bir orta hale işaret etmektedir. Bu ortanın dışında kalmak aynı zamanda bizden olmayan olarak yaftalanmaya sebep olabilir. Dolayısıyla yeni taşranın dinamikleri eskinin aşılmasını değil, onu yeni biçim ve ilişkiler içerisinde yeniden ama bu sefer işlevsel bir biçimde tanımlıyor olmaktan geçer. Taşra ortalamasının dışında kalmak aynı zamanda kimliksiz olmaktır. Bu nedenle ortalamanın dışında kalanın sesi de yoktur. Sadece taşra ortalamasının vicdani yükümlülüğüne seslendiklerinde kimlikleşirler (ya da tam tersi, tehdit oluşturduklarında). Ancak bu yardımseverlik de hiçbir zaman yabancının ve yoksulun mutlak yokluğuna (yani üstesinden gelmeye, aşılmasına) da olanak tanımaz. Bu nedenle dışarıda bırakılmışın, erişilmezliği, aşılamazlığı, taşra yoksunluğuna (ve yoksullarına) ait bir sessizliğe, hayatta kalma dürtüsünün hakimiyetine ve çatlaklarda var kalma çabasına neden olmaktadır. Suriyeli imgesinin şehre ait egemen algıda dayanağı da budur. O da ulaşılamaz sessizliği ile kabalaşmakta, ikircilikleşmekte ya da tanımı gereği vicdana seslendiği kadar endişeye, korkuya veya bilinmeyene de çağrışım yapabilmektedir. Suriyelilere ilişkin yaklaşımlar ve imgeleştirmeler böylesine bir ortamın ürünü. Dolayısıyla Suriyelilere ilişkin ikircikli anlamlandırmaları da bu toplumsal realiteden hareketle kavramak gerekiyor. Onlar şehrın çatlaklarında; şehrin çeperinde kalabalık ve dar evlerde ikamet eden, hatta kuytu bir park köşesinde yaşayan, inşaatta ve en ağır işlerde çalışan misafirlerdir. Neticede her misafirperverlik gösterisinin ardında bozulmaması istenen bir yerelliğin kurnaz sınırışı da hissedilir.

Suriyelilerin şehre gelişi, hem bir imkânı (ucuz işgücü ya da yeni iş imkânları olarak) hem de düzenin bozulmasından duyulan endişeyi açığa çıkarır. Tüm endişeler ve korkular ise Suriyeliye ilişkin perspektifin dışlaştırıcı niteliklerine kaynaklık etmektedir. Suriyeli işimizi elimizden almakta, kültürümüzü yozlaştırmakta ya da esnafın işlerini sekteye uğratmaktadır. Oysa sıradan insanın karşılaştığı bu dinamikler

üst sınıflar için pek görünür değildir. Dolayısıyla Suriyeliler açısından baktığımızda kendilerini buldukları ortam yoğun bir rekabetle biçimlenmiş çelişkilerden ibarettir. Bu, kendi aralarında oluşması muhtemel çelişkinin de üreticisidir. "Toplumsal ürünün yabancı uyrukların payına düşen kısmı her zaman yetersizdir ve bu yüzden de genel rekabetin içinde kendi aralarında umutsuz bir ikincil çekişmeye girmek zorunda bırakır onları" (Adorno, 2005: 34). Böylece Suriyelilerin gelişi ile Gaziantep şehrinin toplumsal dinamiklerinin kesişmesi daha açık bir hal alır. Suriyelilerin geldikleri şehir, hızla gelişen kapitalizmin açığa çıkardığı dinamiklerle toplumsal 'artığını' üretir durumdadır. Toplumsal çelişkileri derinleştiren bu koşullara Suriyeliler de dahil olmuşlardır. Bu nedenle tek bir Suriyeli imgesinden çok, parçalı, çelişkili, rekabet halinde olan Suriyeliler vardır. Suriyeliler için bu durum, kentliler kadar ve hatta kentte yerleşmiş bulunanların çelişkilerinin bir uzantısı olarak daha da katı bir şekilde deneyimlenir. Üstelik tüm dışarıda bırakılmışlığın katmerlilği ile... Adorno şöyle diyor:

> Yurtsuzlar arasındaki ilişkiler, toplumun yerleşik üyeleri arasındakilerden bile daha zehirlidir. Bütün vurgular yanlıştır, bütün perspektifler çarpık. Özel yaşam, bir vampir gibi, her zamankinden daha hırslı, daha gözü dönmüş bir halde öne çıkar. Artık var olmadığı için, hâlâ canlı olduğunu kanıtlamaya çabalamaktadır (2005: 34).

Bu canlılık talebi, Gaziantepli için bir tehdittir. Kendi çelişkileri içerisinde var kalmaya çalışan ve bu çabaları ile yerleşik sistemde olmasa da bunun aktörleri arasında bir gedik açan Suriyeli imgesi ile karşı karşıyayız artık.

DÜZENİ BOZANLAR

Düzen bozan Suriyeli imgesi, gazete haberlerinde sıklıkla işlenir:

> Atatürk Bulvarı esnafı, iş merkezlerini kiralayan Suriyelilerden rahatsız. Suriyelilerin giyim kuşamlarına dikkat etmeden, pencere önlerinde oturduklarını söyleyen esnaf bundan hem çalışanlarının hem de müşterilerinin rahatsız olduğunu belirtiyor ("Vatandaş da Esnaf da Tedirgin", http://www.gaziantep27.net, 29.05.2014).

Haberin devamında söz konusu edilen ikircikli tutumu daha açık bir şekilde görmek mümkün.

> Esnaf, iç savaştan kaçarak gelen ve masum olan Suriyelileri misafir olarak kabul ettiklerini, ancak bu arada iş merkezlerine yerleşen ve sabahtan akşama kadar oturan Suriyelerin kendilerini tedirgin ettiğini belirtiyor. Esnaf, 'Bu kişiler pencere önünde kıyafetleri de uygunsuz şekilde gün boyunca oturuyor. İşyerlerimizde bayan da çalışıyor, öte yandan bayan müşterilerimiz de var. Ne yiyorlar, ne içiyorlar bilmiyoruz. Ellerinde telefon sürekli birileriyle konuşuyorlar. Bunlar kim? Tedirgin olmaya başladık. Birileri bize bu kişilerin güvenli olduğunu söylesin, bizde rahatlayalım' dediler ("Vatandaş da Esnaf da Tedirgin", http://www.gaziantep27.net, 29.05.2014).

Masum olan Suriyeliler ile olmayanlar nasıl ayırt edilecek? Esnafın haberden süzülen tepkisi de bu ikiliğin aşılmasına yönelik bir talep ile şekilleniyor. Ancak burada söz konusu ikilik Suriyelinin kendisinden çok, daha önce söz ettiğimiz gibi kentten kaynaklanıyor. Kentin girişimci talebi, Suriyeli'den beklentisini iki yönde tesis ediyor. Konukseverliğini gösterdiği masum, çalışkan (ücretli iş gücüne dahil edilebilir, yani iktisadileştirilebilir) Suriyeli ile bilinmezliği, öngörülemezliğinden dolayı endişe duyulan, düzeni tehdit etmesi muhtemel Suriyeli. Muhtemelen her ikisi aynı Suriyeli'de bile vücut bulabilirdi. Haberde aktarıldığına göre, sonunda bir muhtar nihai çözümü sunuveriyor: "Bunların kalıcı olduğuna kanaat getirmeye başladım. Çözüm bulunmalı. Bir eve 3 kişi geliyor 25 kişi oluyorlar. Yabancılar şubesi el atmalı. Bunları şehir dışına çıkarsınlar" ("Vatandaş da Esnaf da Tedirgin", http://www.gaziantep27.net, 29.05.2014). Bu söylemin bir uzantısı olarak, Gaziantep'e Suriyeliler yerleşmeden önce de mevcut olan kimi sorunlar, yeni gelen mültecilere bağlanabilir (Geçmeden vurgulamak gerekiyor, şehrin önceki mültecileri çoğunlukla Kürtlerdi). Sigara kaçakçılığı buna bir örnektir. Bir habere göre, kaçak sigara Suriyelilerin en önemli geçim kaynağıdır: "Kaçak sigara bölgenin ve Suriyeli sığınmacıların en önemli geçim kaynağı durumunda. Suriye'den hergün binlerce karton sigara Türkiye'ye sokuluyor ve piyasada paketinin 2 liradan satılıyor olması nedeniyle tiryakiler tara-

fından özellikle tercih ediliyor" ("Kaçak Sigara Sığınmacıların En Önemli Geçim Kaynağı", http://www.gaziantepsabah.com, 18.05.2014). Gaziantep ayrıca kültürel sermayesini gurme kenti olma üzerine kurmuş bir şehir. Bu nedenle Suriyelilerin mutfak kültürüne ya da gıda sektörüne olası etkileri de Gaziantep basını için önemli bir sorun. Örneğin bir habere göre Ciğer Kebapçıları Odası Başkanı ciğer fiyatlarının düşüşünü Suriyelilere bağlıyor:

> Ciğerin kilosu 24 liraydı şu anda 21 liraya düştü. Satın alınmadıktan sonra isterse 1 lira olsun. Suriyeliler esnafımızı mahvettiler. Sadece ciğer değil gıda maddesi ile uğraşan bütün esnaf mağdur durumda. Her yere dükkân açtılar ama ne mahiyeleri ne de ruhsatları var. İnönü Caddesi'ne girdiğinizde kendinizi Suriye'de zannediyorsunuz. Yetkililerin buna bir çözüm bulmalarını istiyoruz. Bizim tespit ettiğimiz ruhsatsız Suriyelilerden dolayı kendi esnafımız, ruhsatlarını çıkartmıyorlar 'Onlar çıkartmıyor, ben de çıkartmıyorum' diyorlar. Şahinbey Bölgesinde çok ruhsatsız, tarife kullanmayan yer var. Şehitkâmil'de açılan bir dükkanı hemen kapatıyorlar (Suriyeliler Kötü Örnek Oluyor, http://www.gazianteppusula.com, 05.05.2014)

Gaziantep'te son birkaç yıldır konut sıkıntısı yaşanıyor. Ev ve kira fiyatları astronomik seviyelere ulaşmış durumda. Bu yükseliş de genellikle Suriyelilere bağlanıyor. Şöyle ki: "Suriye'deki iç karışıklıklar dolayısıyla Gaziantep'e gelen Suriyeliler, bir yandan emlak sektöründe fiyat artışlarına sebep olurken diğer yandan ise evlere zarar vermelerinden ve apartman sakinlerini rahatsız etmelerinden dolayı sorun yaratıyor" (Suriyeliler Emlak Sektörünü Vurdu, http://www.gaziantepgunes.com, 29.05.2014). Oysa malum, emlak piyasasında yükselişe sebep olan ev sahiplerinin büyük bölümü Gazıantepli. Yakınmalar emlak piyasasındaki artışla bitmiyor. Daha da ötesinde Suriyeliler taşkınlık yapan ötekiler...

Gaziantep gün geçtikçe değişim içinde. Türkiye içinde doğudan büyük göç alan Gazıantep, yanı başımızdaki sınır komşumuz Suriye'de yaşanan iç savaştan kaçanlar, Gaziantepte akın ettiler. Her geçen gün Gaziantep'e yerleşmekte, yaşam alanın her kısmında yoğun olarak görünmektedirler. Açık park alanları, AVM'ler ve oyun salonları, her 10 kişiden 7 kişi Suriyeli. Zaman aman taşkınlık yaparak da dikkati çekiyorlar ("Burası SuriGaziantep!" http://www.gaziantephaberler.com, 28.05.2014).

Öte yandan bir de bu karşılaşmaların cinsiyet boyutu var. İki kültürün bir araya gelişi kadın ve erkek ilişkilerinde de sorunlara neden oluyor. Ancak Suriyeliler tacizci taraf:

> Gaziantep'te yaşayan ve ekonomik durumu iyi olan Suriyeli gençler, araçları ile Gaziantep sokaklarında dolaşıp, gözlerine kestirdikleri kızlara Türkçe bilmedikleri için kâğıda yazılı notla arkadaşlık teklif ediyorlar. Türk ve Suriyeli gençlerin olası bir karşı karşıya gelişlerinde ciddi sorunlar yaşanabilir... Genç kızları ve kadınları tek gördükleri anda sözlü taciz eden birçok Suriyeli hiç çekingenlikleri olmadan pişkinliklerine devam ediyor. Gazetemizin bayan muhabiri de haber için çıktığı yolda Suriyeli bir kişiden kâğıtlı tacize uğradı... ("Gaziantep'te Kızlara Suriyeli Tacizi", http://www.gaziantephaberler.com, 15.01.2014).

Suriyelilere ilişkin yukarıda örneklerle sunmaya çalıştığımız ikircikli tutum kuşkusuz Gaziantep'in yerel egemen perspektifi değil sadece. Türkiye'nin neresinde olursa olsun, yabancı ve yoksullara gösterilen tavrın benzer nitelikleri var. Bu bağlamda, Türkiye kentsel hayatına yerleşikleşmiş, yeni tarzda bir taşralılığın hâkim olduğunu görmek mümkün. Taşra, yeni haliyle hızlı bir girişimciliğe emeği heba ediyor. Ama öte yandan gelenekselliği, dinginliği, düzenliliği arayan diğer yanıyla arzuladığı durağanlığı tüm gelişme eğrilerinin dışında bırakılmışların sessizliği ve kabullenişleri ile birlikte aşabilen bir niteliğe sahip. Suriyelilerin tanımlanışlarını bu gelgitli heyula içerisinde anlamak gerekiyor.

Suriyeliler tüm bu düzen bozan nitelikleri ile şehrin cazibe merkezi olma, yani markalaşma iddiasına göstergesel bir set çekiyor. Günümüzde kentlerin içinde bulundukları koşullar içinde (neo-liberal kent politikaları) kendi ayrıcalık ve biriciklıklerini pazarlama nesnesi haline getirebilmek her şeyden önemli. Harvey, bu olguyu şöyle dile getiriyor:

> Tekel rantı elde edebilmenin koşulu benzersiz, otantik, münferit ve özel olma iddiası ise, bu tür-

den bir talep için tarihsel olarak oluşmuş kültürel ürün ve edimler ile çevrenin kendine has nitelik-lerinden (mimari, toplumsal ve kültürel çevre de tabii ki dahil olmak üzere) daha iyi bir alan olabilir mi? (2012: 158).

Ancak benzersiz mekânsal ve kültürel niteliklerin pazara koşulması işlevi her zaman istenen sonuçları doğurmuyor. Nitekim en başta yerlilik söyleminin kendisi bile, adı konulur konulmaz uçucu bir niteliğe kavuşuyor.

> ...Kendi ayrıcalıklı konumunu sergilediğini zannettiğinde ve bundan dolayı bir ayrıcalık talep ettiğinde, taşıdığını umduğu sahiciliği kaybetmeye başlamıştır bile. Yerlilik düşünsel bir tavır olarak sonradan ve dışarıdan atfedilen bir özellik biçiminde var olabilir; özellikle kendine yönelik olarak (Çiğdem, 2001: 66).

Dolayısıyla tüm sahici ve özlü ifadelerine rağmen, yerlilik sonradan üretilen, içerikleri toplumsal dinamiklerdeki belirleyici odaklar veya hegemonik mutabakatlarla inşa edilen bir niteliğe sahip. Yerliliğin piyasa mantığında ifadesi, kentin marka değerinin üretilmesinde açığa çıkar. Harvey'nin hatırlattığı şekliyle bir şehrin başarıyla markaya dönüştürülmesi ise bu markaya uymayan herkesin ve her şeyin ihraç edilmesini veya kökünün kazınmasını gerektirebilir (2012: 164). Dolayısıyla Suriyeli mültecilerin de yerlilik ve tekillikten üretilmiş bu marka imgesine uygun hale getirilmeleri de şehri yönetenlerin başlıca hedefleri arasında yer almaktadır.

ŞİMDİ TEMİZLİK ZAMANI!

Suriyeliler, oldukları gibi kalma talepleri ile düzenlenmeli, buraya ait kılınmalı; yabancılığı, bizden farklılığı, bizim ayrıksılığımız içerisinde massedilmeli. Bundan sonra ele alacağımız haberler de bu talebi dile getiriyor. Suriyelının temiz, bakımlı ve sağlıklı kılınması gerekiyor örneğin;

> Suriyeli vatandaşların barındığı İslahiye Mültecı Kampı'nda Gaziantep Ünıversıtesi (GAÜN) İslahiye Meslek Yüksekokulu ve İslahiye Sosyal Hizmetler Merkezı Müdürlüğü ışbırlığıyle düzenlenen 'Temızlık ve Hıjyen' konulu seminer verildi. 10 bın Surıyeli mültecinin barındığı İslahiye Mülteci Kampında Surıyeli hanımlara yönelik olarak düzenlenen temızlik ve hijyen konusunda seminer verildi ("Çadır Kentte "Temiz ve Hijyen" Eğitimi", http://www telgraf net, 24 04 2014).

Sadece fizikî temizlik değil burada söz konusu olan. Suriyelinin bedeni, temizlenmesi, hijyenik hale getirilmesi gereken bir nesne... Üstelik "hanımların" bilmesi gereken bir konu bu. Bedenin temizliği ve terbiyesi bundan sonra fikrın, aklın terbiyesine, yani eğitime yönelecek. Bunu da elbet şehrin en yüksek ılmî mektebi gerçekleştirecektir.

> Aralarında doktor, mühendıs, öğretmen ve avukatların da bulunduğu bır grup Suriyeli, günlük hayatlarını daha kolay sürdürebilmek için Türkçe okuma ve yazma öğrenıyor. Ülkelerindeki iç savaştan kaçarak Türkiye'ye sığınan Suriyelılerın, Türkçe bılmedıkleri için günlük hayatlarında iletişim konusunda sıkıntı yaşamaları üzerıne harekete geçen Şahınbey Belediyesi, Gaziantep Üniversıtesi (GAÜN) işbirlığıyle Yaşar Torun Gençlık Merkezı'nde Türkçe okuma ve yazma kursu açtı. Kursa katılan Surıyelıler, Türkçeyi iyi derecede öğrenerek yaşamlarının kolaylaştırmaya başladı. Surıyelıler, sorun, sıkıntı ve ısteklerını daha kolay aktararak, ıletışımlerını güçlendırdi ("Suriyeliler Türkçe Öğreniyor", http://www telgraf.net, 14 04 2014)

Eğitimlerın sadece Türkçe ile sınırlı kalmadığını çeşıtli protokollerle Suriyelılere yönelik eğitim atağının Gaziantep'te güncel bir konu olduğuna değinip geçelim. Ancak geçerken değinmek gerekiyor: taşra, gün geçtıkçe daha fazla karşıtına, merkeze, otoriteye benzemeye başlıyor. Bu nedenle artık kendisi de eğitici, düzenleyici ve terbiye edici bir konuma yerleşiyor. Artık kendilik pazarlanabilir, ihraç edilebilir veya başkasına dayatılabilir bir hal alıyor ve bu bağlamıyla bir kendilik hali olmaktan da çıkmış durumda. Bunun en güzel örneği merkeze veya otoriteye (modern akıl, modernite, Kemalizm her ne ise) duyulan karşıtlıkla hakikatini tesis etmiş bir siyasi geleneğin, geleneği yeniden icat ederek bu icadını ihraç etmeye başlaması gösterilebilir. Artık kendilik evreninin dışına çıkmıştır geleneğin temsilcisi taşra... Zaten "yerlilik, tashihçi bir tutum, bir dikkatı olmaktan öte bizatıhi bir siyasal tavra dönüşme istidâdı gösterdiğinde, böylece ontolojik bir konuma oturtulduğunda, millıyetçi ve muhafazakâr bir ideolojik tavır niteliği kazan(mamakta mıdır?)ır"

(Bora, 2003: 445). Yerlılık ve taşra, anlam ve değer icat eden, bunu sunan ve değiştirmek için dayatan, ideoloji ihraç eden bir ideoloji konumundadır bundan sonra. Eğitim ve terbiye de bunun aracısı olmakla tamamlanacaktır. "Konteyner Kentte Kutlu Doğum" başlığı ile verilmiş bir haber, bu tür bir dönüşüme işaret etmektedir. Haberde Nizip ilçesindeki konteynır kentte barınan Suriyelilerin, düzenlenen Kutlu Doğum Haftası etkinliğinde, ülkelerindeki savaş ortamının sona ermesi için dua ettiği belirtiliyor (http://www telgraf.net, 21.04.2014). Haberde ayrıca okunan dua sırasında bazı Suriyelilerin duygulandığının görüldüğü de ifade ediliyor. Duygulandıklarına göre Suriyeliler de bizdendir; eğitimlerini tamamlamışlardır!

Tabii Suriyeliler bizden kılınamamışsa başka çözümler devreye girecektir: gönderilmek mesela. "Riskli Suriyeliler Gönderiliyor" başlıklı haber hangi Suriyelilerden kurtulunacağına işaret ediyor. Haberde "isteyen ülkesine, isteyen kampa" denildikten sonra yapılan açıklamalar şöyle:

> Bir evsahibinin Suriyeliler tarafından bıçaklanarak öldürülmesi üzerine patlak veren ve artarak devam eden olaylar üzerine düğmeye basıldı. Muhtarlarla da yapılan iş birliği sonrası mahallelerde uygun olmayan yerlerde yaşayan 7 bin Suriyeli tespit edildi. Daha sonra bu aileler İl Emniyet Müdürlüğü ve AFAD ekipleri tarafından araçlarla toplanarak İstasyon Meydanına getirilmeye başlandı. Burada bekletilen otobüslere geniş güvenlik önlemleri altında bindirilen Suriyelilere ülkelerine gitmek isteyip istemedikleri soruldu. İsteyen gönderilirken, kalanlar ise boş olan çadır kentlere gönderildi (http://www telgraf.net, 15 08.2014).

Haberde linç, meşru düzleme taşınıyor. Daha sonra düğmelere basılıyor ve Suriyeliler dönülebilecek bir ülke varmış gibi anlamsız iki tercih karşısında bırakılıyor. Neticede şehir muhtelif yerindeki Suriyelilerden kurtuluyor, muteberliğine tekrar kavuşuyor. Üstelik tercihleri de sorulduktan sonra: "İsteyen gönderilirken, kalanlar ise boş olan çadır kentlere gönderildi." Kalmanın da gönderilme anlamına geldiği, tercih edilen dilin son fiilinde ayyuka çıkıyor böylece.

SONUÇ

Şimdi belki de taşra muhafazakârlığının tüm doğrucu siyaset söylemlerine inat, Suriyeliler aracılığıyla kendisini açığa çıkarışına tanık oluyoruz. İdeolojiler üstü olma iddiasının, kendilik evreninde kurulmuş bir biriciklik talebinin, bizim gibi olmanın ayrıksılığının pek de ideolojik tahayyüllerden ırak kalamadığının bir göstergesi bu. Ne olursa olsun gelsincilliğin sınırlarını çizmesi, biz ile diğeri arasındaki bulanık evrenin nasıl çözülmesi gerektiği konusundaki ısrarlı inadın da iması aynı zamanda. Kendi gerçeğini, karşıtına ittiği her şey ile tekrar yeniden tesis etmesi öte yandan. Dolayısıyla Suriyeliler, taşranın kendi olma halini hiçbir zaman tamamlanmayacağını kanıtlarcasına, onun tüm olamamışlığını üstüne boca ettiği bir boş gösteren. Aslında Suriyeliler kalkınan, gelişen, büyüyen Anadolu kentlerinin yeni türdeki muhafazakâr dinamizminin eskiliğini görünür kılıyor. Cümlelerin birbirine karıştığı; yeni söylemlerin, dayanışmaların, gelişmelerin, dinamizmlerin ayağını tökezleten, dilini sürçmelere uğratan ve muallaklaştıran bir duruma karşılık geliyor taşranın mülteciyle karşılaşması. Çünkü mülteci taşrada sessizliğin dili, yokluğun gölgesi aynı zamanda. Hasan Ali Toptaş'ın *Gölgesizler*'indeki (2013) zıft gibi koyulaşan gecenin içindeki gece gibi... Son bakışta fark ettiğimiz bir çift göz. Dolayısıyla dile getirildiğinde huzurunu, güvenini bozuyor, dili sürçüyor yeni taşranın.

KAYNAKÇA

Adorno, Theodor W. (2000). *Minima Moralia*. Çev., Orhan Koçak ve Ahmet Doğukan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bora, Tanıl (2003). "Muhafazakâr Yerlilik Söylemi". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakarlık 5*. Ahmet Çiğden (der.) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 445-459

Bora, Tanıl (2005). "Taşralaşan ve Taşrasını Kaybeden Türkiye" *Taşraya Bakmak*. Tanıl Bora (der.) içinde. İstanbul. İletişim Yayınları. s. 37-66.

Çığdem, Ahmet (2001). *Taşra Epiği*. İstanbul: Bırıkım Yayınları.

Harvey, David (2012). *Asi Şehirler*. Çev., Ayşe Deniz Temiz. İstanbul: Metis Yayınları.

Toptaş, Hasan Ali. (2013). *Gölgesizler*. İstanbul. İletişim Yayınları.

Turan, Ömer (2012). "Kudretli Devlet, Manevi Kalkınma, Ağır Sanayii: Türk Sağı ve Kalkınma" *Türk Sağı Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri*. İnci Özkan Kerestecioğlu, Güven Gürkan Öztan (der.) içinde. İstanbul. İletişim Yayınları. s. 459-505.

"Misafirlik dediğin üç gün olur!": Suriyeli sığınmacılar ve sosyal dışlanma

YUSUF EKİNCİ

"Bugünlerde Arap olmak hoş değil!"
– Samir Kassır, *Arap Talihsizliği*[1]

Suriye halkı, 2011 yılında sokak gösterileriyle başlayan ve rejimin bu olayları şiddetle bastırması sonucu giriftleşen ucu açık bir savaşın içine düştü ve ölümün, trajedinin hâkim olduğu; insan olmanın en asgari koşullarının bile ortadan kalktığı bir sürecin aktörleri olmak zorunda kaldı. Kimi savaşın göbeğinde ölüm ve acıların kurbanı oldu, kimi ise dayanamayıp köyünü, şehrini, ülkesini terk etti. Savaşın tüm insan-dışılıklarına maruz kalan insanlar; ölmediyse eğer evlerini, işlerini ve taşıyamadıkları tüm mallarını bırakıp göç etmek zorunda kaldı. Silah seslerinin, keskin nişancıların, ideolojik bölünmelerin, bombaların ve tankların arasında yaşamak yerine, vatanlarını terk ederek komşu ülkelere sığınabilenler kendilerini şanslı hissedenlerdi.

Komşu ülkelere sığınanlar, iki şekilde yerleştiler. Birinci kesim, mülteci kamplarına yerleşti. Burada hükümetlerin sunduğu imkânlarla çadır veya konteyner kentlerde yaşamaya başladılar. İkinci kesim ise sığındıkları ülkelerde sınıra yakın yerlere ya da ülkedeki büyük şehirlerin çeperlerine yerleştiler. Bunların bazısı ekonomik olarak tüm taşınır birikimlerini yanlarına aldılar. Fakat bir süre sonra var olan birikimlerini de tüketip yoksullaştılar/işçileştiler. Bir diğer kesim ise Suriye'de de zaten yoksul olan ya da çok az birikimi olanlar. Bunlar sığındıkları şehirlerin toplumsal tabakasının en dibinde temsil edildiler[2] ve çoğu zaman en temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir imkânları bile olmadı. Birçoğu günlerce otogarlarda, parklarda, boş ambarlarda, dükkânlarda ve benzer mekânlarda yaşamak zorunda kaldı ve bunlar da ilk fırsatta buldukları barınaklarda, kiraladıkları evlerde kaldılar.

Savaştan kaçıp zor şartlar altında özellikle sınıra yakın şehirlerin çeperlerine tutunarak yaşam mücadelesi vermeye başlayan Suriyeliler, Gaziantep'te de yüz binleri bulan bir nüfusa ulaştı. AFAD'ın resmî rakamlarına göre Gaziantep'te kamp dışında yaşayan Suriyelilerin sayısı 250 bin civarında. Fakat gayri resmî rakamlar bunun çok üzerinde. Zira görüşmelerimiz sırasında geçici kimlik kartı olmayan çok fazla Suriyeli ile karşılaştık.

SURİYELİLERE YÖNELİK SALDIRILAR VE SOSYAL DIŞLANMA

Neredeyse tüm göç olaylarında bir olgu olarak görüldüğü gibi, göç edilen şehirlerin kültürel ve sosyo-ekonomik dokusunda çeşitli dönüşümler mey-

1 Bkz. Samir Kassır (2011) *Arap Talihsizliği*. (Çev.) Özgür Gökmen. İletişim Yayınları, İstanbul.

2 Gaziantep ve Kilis'te kâğıt toplayıcılığı işini artık tamamen Suriyeliler yapmaktadır. Öte yandan inşaat sektöründe, tarla/bahçelerde (köylerde) ve hamallık gerektiren işlerde de çok fazla Suriyeli işçi çalışmaktadır.

dana gelir. Bu süreç, bir takım toplumsal/siyasal/ekonomik sebeplerin, karşılaşmaların ve şehir efsanelerinin de etkisiyle yerleşik halkın bir kısmının göçle gelenlere karşı olumsuz kanaatler beslemesine zemin hazırlar. Göçle gelen toplumsal kesimler ile "yerleşik" toplumsal kesimler arasında çeşitli temelli gerilimler yaşanır ve çoğu zaman bu gerilimler şiddete dönüşmek için küçük bir kıvılcım bekler. Memleket tarihinde bunun çok fazla örneğini saymak mümkün. Azınlık kimliklere mensup kesimler başta olmak üzere, makbul kimliğin dışında kalan neredeyse tüm kimliklerin linçe dair en az bir hikâyesi vardır. Kimisi Kürt olduğu için ve Kürtçe konuştuğu için dövülerek hastanelik edilir, kimisi Alevi olduğu için linç edilir (Çorum, Maraş, Sivas, Gazi), kimisi Roman olduğu için saldırıya uğrar (Bursa-Osmangazi, Manisa-Selendi), kimisi ise Ermeni (1915) ya da Rum olduğu için (6-7 Eylül) göçe, yağmaya ve ölüme maruz bırakılır.[3] Ülkedeki linç olayları, gazetelerin üçüncü sayfasında "tehlikeli gerginlik" ya da "karşıt görüşlü iki grup arasındaki kavga" söylemleriyle yumuşatılır ve sıradan bir vakaya indirgenir. Bununla beraber resmî açıklamalarla üzeri örtülür, linççi hassas vatandaşlara "sabır" tavsiye edilir ya da linçe maruz kalanlar Gaziantep'te yaşanan olaylarında da görüldüğü gibi yerinden edilerek cezalandırılır.[4]

Suriyelilerin sınıra yakın şehirlere yerleşmesinin ardından linç literatürümüze bir de "Arap linçi" eklendi. Kahramanmaraş, Şanlıurfa, İstanbul, Ankara, Gaziantep gibi Suriyeli sığınmacıların yoğun olarak yaşadığı birçok şehirde Suriyelilere yönelik linç olayları yaşandı. Özellikle Gaziantep'te Suriyeli bir kiracının ev sahibini öldürmesinin ardından yaşanan linç olayları, ellerinde sopa ve döner bıçaklarıyla toplanan kalabalığın Suriyelilere ait ev ve iş yerlerini tahrip etmesiyle, sokakta gördükleri Suriyelileri bıçak ve sopalarla yaralamasıyla sonuçlandı. Olaylar sırasında birçok Suriye plakalı araç yakılarak ya da sopalarla vurularak kullanılmaz hale getirildi,[5] evlerindeki eşyaları alamadan kaçmak zorunda kalanların evleri hırsızlar tarafından yağmalandı, birçok Suriyeli bıçaklı, sopalı ve döner bıçaklı saldırıya uğrayarak yaralandı. Elbette bunların yanında Suriyeli komşularına yardımcı olan ve onları koruyanların olduğunu da belirtmek gerekir. Gözlem ve görüşmelerimizde buna dair örneklerin de olduğuna şahit olduk. Fakat Suriyeli komşularını koruyan ya da misafir edenler de mahalleli tarafından "Suriyelileri korudukları" gerekçesiyle baskıya ve tehdide maruz kaldıklarını söylediler.

Saldırılar sonrasında, neredeyse tüm linç saldırılarında olduğu gibi, saldırıya uğrayan taraf bölgeyi terk etti, dışarı çıkmaktan korkar hale geldi ya da kimliğini gizlemek zorunda kaldı. Olayların ardından Suriyeliler linçe ve tacize maruz kalmamak için ve Suriyeli oldukları anlaşılmasın diye çeşitli taktikler geliştirdi; bazı kadınlar başörtülerini (bonesiz başörtüsü ve alna yapışık, genellikle tek renk örtü) ve kıyafetlerini Antepli kadınlar gibi giymeye, erkekler ise Suriye'ye özgü yerel kıyafetlerini (Cellabiye) değiştirip Anteplı erkekler gibi giyinmeye başladı; bazısı ise saldırıların ardından olayların yaşandığı mahalleleri terk etti. Öte yandan bazı Suriyeliler linçler sırasında ve sonrasında evlerine ve işyerlerine Türk bayrağı astı. Bayrağın linç kovucu bir unsur olduğunu ve milliyetçi linçe karşı işlevsel bir çözüm aracı olarak kullanılabilirliğini komşularından öğrenmişler.[6] Suriyelilerin sözü edilen kamuflajlarını, Certeauyen anlamda birer taktik olarak yorumlamak mümkün. De Certeau'ya göre taktikler "hesaplı eylemler"dir ve ötekinin mekânında, "yabancı bir gücün yasalarıyla düzenlenmiş haliyle kendi-

3 Türkiye'de linç olgusuyla ilgili bir çalışma için bkz. Tanıl Bora. (2014) *Türkiye'de Linç Rejimi*. Birikim Yayınları, İstanbul.

4 Gaziantep'teki olayların ardından Belediye Başkanı Fatma Şahin, basına verdiği demeçte "bizim önceliğimiz kendi vatandaşlarımızdır" sözüyle olaya karışan kalabalığın "taleplerini" karşılayacaklarını zımnen de olsa ifade etmiştir. Öte yandan "vatandaşlarımız sabırlı olsun" ya da "Suriyeliler kurallara uymak zorunda!" gibi sözleri sarf ederek, suçluların cezalandırılması gerektiğini vurgulamak ve bu linç olaylarının insanlık-dışılığına vurgu yapmak yerine linççilerin adeta sırtlarını sıvazlamış, olayın mağduru olan Suriyelilere "kuralları" hatırlatmıştır.

5 Bazı Suriyeliler, olayların ardından Suriyelilere ait olduğu anlaşılmasın diye araçlarının plakasını sökmüştür.

6 Suriyeliler tarafından Türk bayrağı, linç olayından korunmak ve "biz de sizdeniz" imajı vermek için taktiksel ve pragmatik bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu olaylarda bayrağın "linçten korunma yöntemi" olarak kullanıldığına dair bir başka örnek için bkz. "Saldırıya Türk Bayraklı Çözüm", (16 Eylül 2014) Gaziantep *Detay gazetesi*, http://detaygazetesi.org/haber-4964-saldiriya_turk_bayrakli_cozum.html

sine dayatılan alanda" kurulan oyunlardır. Düşman tarafından denetlenen uzam içinde gerçekleştirilen harekettir. Çatlaklardan sızar ve kendisini var kılabilecek bir kamuflaj kullanır. Kısacası "zayıfın sanatı"dır.[7] Bu anlamda yukarıda sayılan kamuflajlar; kılık/kıyafeti hakim kimliğe uydurma, ev ve dükkanlara Türk bayrağı asma ya da araçların plakasını gizleme gibi pratikler, Suriyeliler tarafından "var kalmak" için ve saldırıya uğramamak için kullanılan taktiklerdir. Olayların ardından Suriyelilerin bir kısmı sözü edilen taktikleri kullanarak var kalmanın bir yolunu bulmaya çalıştı, bazısı Gaziantep'in farklı mahallelerinde yaşayan akrabalarına sığındı, bazısı ise alınıp kampa götürüldü ya da birçok kişinin teyit ettiği gibi savaş ve ölümün kol gezdiği Suriye'ye dönmek zorunda kaldı. Görüştüğümüz Suriyeliler, olaylardan sonra yaklaşık 10 gün boyunca dışarı çıkamadıklarını ifade etti. Dışarı çıkanların birçoğu, köşe başlarında bekleyen gençler tarafından "Suriyeli misin, Türk mü?" sorusuna maruz kaldığını ve darp edildiğini söyledi.[8] Hal böyle olunca Suriyelilerin kimliklerini dışa yansıtan kültürel sembollerini kullanmaktan kaçınmaları, kamuflaj kullanmaları ve taktiksel yöntemlerle var kalma stratejileri geliştirmeleri kaçınılmaz olmaktadır

Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı birçok şehirde benzer olaylar yaşandı. Bu saldırıların bir yönüyle birikten "Suriyeli nefreti"nden kaynaklandığı rahatlıkla söylenebilir. Gaziantep ve Kilis'te yaptığımız araştırma verilerinin de gösterdiği gibi, Suriyeli sığınmacıların gelmesinin ardından evlerin kiraları bazı yerlerde iki-üç katına çıktı. Öte yandan Suriyelilerin ucuz işgücü olarak kullanılması ve enformel sektörlerde çalışmaya başlaması, Gazianteplı işçilerın maaşlarında düşüşlere ve "ış kaybı kaygısı" yaşamalarına sebebiyet verdi. Bununla beraber kamusal alanlarda; otobüslerde, hastanelerde, parklarda ve trafikteki karşılaşmalar da önyargı ve nefreti besleyen önemli etkenlerden. Tüm bu sebeplerin etkisiyle Suriyelilere yönelik nefret, bir olgu haline dönüşmeye başladı.

Elbette Suriyelilere yönelik toplumsal nefret ve dışlamayı besleyen bir bilinçaltı da hazırda beklemekteydi. Zira toplumda zaten bir "Arap nefreti"ni besleyen bolca malzeme vardı. Mesela milli eğitim sisteminde bir ezber olarak zikredildiği gibi tarihte "Araplar bizi arkamızdan vurmuştu" (bu cümleyi, Suriyeliler hakkında olumsuz kanaatlerini ifade eden birçok Gaziantepli görüşmeci kullandı). Kemalist ideolojiyle harmanlanmış eğitim sisteminin başarılı bir ürünü olan ortalama bir milliyetçinin algısında Arap, Ortaçağ karanlığında debelenen ve modernleşmenin tarihsel olarak hep gerisinde kalmaya mahkûm bir karikatür olarak resmedilir. Bu nefretin izlerine, nesilden nesle aktarılan deyimlerde de rastlamak mümkün. Örneğin muhayyel bir Arap algısının da etkisiyle tüm Araplar siyahî zannedildiğinden siyah köpeklere Arap ismi takılır, anlaşılmayan bir durumu ifade etmek için "anladıysam Arap olayım" ifadesi kullanılır ve "Arap saçı" söylemi üzerinden Arap kadınları aşağılanır. Tüm bunlar, toplumsal bilinçaltında biriken Arap nefretini besleyen malzemenin boyutları hakkında ipucu vermektedir.[9]

Suriyelilere yönelik toplumsal nefret ve dışlamanın bir diğer sebebi ise halkın dilinde Suriyelilere dair olumsuz kanaatlerin dolaşımını sağlayan şehir efsaneleri. Gaziantep'te halk arasında, Suriyelilere atfedilen ve gerçekle ilgisi olmayan çok fazla söylenti dolaşımda. Bu söylenti ve dezenfor-

7 Michel, De Certeau. (2008). *Gündelik Hayatın Keşfi – I. Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları.* (çev.) Lale Arslan Özcan. Dost Kitabevi, Ankara, s. 113

8 Bu soruya maruz kaldığını söyleyen Cemil ise, Suriyeli olduğu anlaşılınca polislerin gözü önünde bıçaklandığını ve polislerin müdahale etmediğini anlattı. "Benle amcamın oğlu Ünaldı mahallesine gidiyorduk. Akşam saat 10 buçuk gibiydi. Yürüyüş yapanları gördük. 50-60 kişi yürüyordu. Amcaoğluma dönelim dedim, 'bir şey olmaz' dedi, 'yaklaşalım onlara'. Köşeye vardığımızda bir genç içlerinden geldi, 'sen Suriyeli misin Türk müsün?' diye sordu. Türk üm dedim. Sonra Türk olup olmadığımdan emin olmak için 'saat kaç' diye sordu. Ben 11 e 'rubû' var dedim, bizde çeyreğe "rubû" denir. Sonra telefonuma bakmak için elini cebime koydu, telefonum Arapça mı Türkçe mi diye. Ardından birkaç genç aniden etrafımı sardı, arkamdan bacağıma bıçak vurdular, yürüyüp gittiler. Kanlar içinde kaldım. Ambulans geldi, hastaneye götürdü beni. Polisler hiçbir şey yapmadı."

9 Yusuf Ekinci, Abdurrahim Çelik, Mehmet Alkış, Sabri Sayan. (2014). "Gaziantep'te Suriyelilere Yönelik Saldırılar ve Toplumsal Nefretin Sebeplerinin Analizine Dair Rapor" http://gaziantep.mazlumder.org/fotograf/yayinresimleri/dokuman/Suriyeliler-1.pdf, MAZLUMDER, Gaziantep, s. 18.

KEMAL VURAL TARLAN

masyonlar, Anteplilerin Suriyelilere yönelik algısını nefretle besliyor. Birçok görüşmecinin tekrar ettiği bu efsanelerin bir kısmı şöyle

> "Suriyeliler sürekli şunu söylüyor: Anteplıler çok iyi, onlardan eşlerini dahı istesek verirler."
>
> "Suriyeli kadınlar fuhuş yapıyor, toplumun ahlâkını bozuyor."
>
> "Suriyeli erkekler kadınlarımızı, kızlarımızı taciz ediyor."
>
> "Suriyelıler şehrın su şebekesine fare zehri atmış."[10]
>
> "Suriyelıler adamın birini öldürüp güneş enerjisinin içine atmış."

Bu anlatılarla ilgili herhangi bir kaydın veya haberin olmadığı gerçeği bir yana, dikkat edilirse bu şehir efsanelerinin tamamı, sadece (gerçekleşmişse) cürmü işleyenlere değil tüm Suriyelilere atfedilmekte ve genelleştirilmektedir. Diğer bir ifade ile etnik olan kriminalleştirilmekte (suç etnikleştirilmekte) ve toplum algısındaki Suriyeli kimliği bu vesileyle kötücülleştirilmektedir. Halk arasında yaygın biçimde dolaşımda olan bu gibi şehir efsaneleri, zaten olumsuz olan Suriyelilere yönelik algıyı, şiddete dönüşmesi muhtemel bir nefretle körüklüyor.

"ARAP AMA SEVİYELİ İNSANLAR!"

Suriyeli sığınmacıların yoğun olarak yaşadığı şehirlerdeki işsizlik olgusu, onların işverenler tarafından bir anlamda "ucuz işgücü" olarak çalıştırılmasıyla birlikte yeniden gündeme geldi. Bu durum, yaşanan işsizliğin nedenlerinden biri olarak görülmekte ve sığınmacılara yönelik öfkenin önemli bir etkeni olarak işlev görmektedir. Aynı şey kira artışları için de geçerli. Kira artışları ev sahiplerine değil, Suriyelilerin gelmesine bağlanmakta ve nefretin ibresi Suriyelilere yönelmektedir. Gaziantep'te Suriyelilere yönelik saldırılar Ünaldı, Karayılan, Yavuzlar, Güzelvadı ve Şehreküstü gibi şehrin yoksul semtlerinde gerçekleşti. Bu mahallelerde oturanlar genellikle işçi ve esnaf Bu semtlerdeki nefret potansiyeli; Emek, Sarıgüllük, İbrahimli, Karataş gibi görece varlıklı kesim-

10 Bu efsanenin dolaşımda olduğu gece Gaziantep'te hastaneler hınca hınç dolmuştu.

lerin yaşadığı semtlere oranla daha fazla. Gündelik hayatlarının önemli bir kısmını kendi güvenlikli semt ya da sitelerinde geçiren varlıklı kesim için göçmenlere değmeden yaşamak, yoksullara oranla daha mümkün. Dolayısıyla bu tabakada Suriyeli nefreti yeterince görünür olmamakta, bir "olgu"ya tekabül etmemektedir.

Fakat işçi ve esnaf kesiminin ya da diğer bir ifadeyle düşük gelir grubunun yaşadığı semtlerdeki Suriyeli nefreti daha ziyade sosyo-ekonomik bir temelde görünür olmaktadır. Bunun en bariz örneğini, kira artışları ve ucuz işgücü olguları üzerinden gelişen Suriyeli karşıtı söylemler oluşturmaktadır. Gaziantepli görüşmecilerin ortak şikâyeti kira artışlarıdır ve kira artışları da Suriyelilerin şehirde birikmesine bağlanmaktadır. Dolayısıyla kira artışlarından kaynaklanan bu öfkenin ibresi, mülk sahiplerine değil, sığınmacılara yönelmektedir. Öte yandan işverenler ya Antepli işçi çalıştırmak istemiyor, ya da çalıştırsa da Suriyeliyle aynı ücreti, yani düşük ücreti vermek istiyor. Hal böyle olunca Antepli işçilerin nefreti işverenlere değil de Suriyelilere yöneliyor. Tıpkı kiraların yükselmesinde olduğu gibi burada da öfkenin ibresi yanlış belirlenmiyor. Böylece sosyo-ekonomik problemler Suriyeli kimliğine bağlanarak, sınıfsal olana içkin bir milliyetçi nefret vücut buluyor. Başka bir deyişle, sınıfsal olan nefret kimliksel olanı da kuşatarak nefretin alanını genişletiyor. Zira "hâkim kimliğin azınlık kimlikleriyle gerilim yaşadığı ortamlarda, azınlık kimliklerine bir de sınıfsal konum ekleniyorsa işler iyice karışıp ırkçılığın boyutları büyüyebiliyor."[11]

Nefretin sınıfsal belirlendiğini gösteren somut bir örnek için 33 yaşındaki Mustafa'nın görüşleri kullanışlı olabilir. Mustafa işsiz, ailesi yıllar önce Siirt'ten Gaziantep'e taşınmış. Olayların yaşandığı mahallelerin birinde, Ünaldı'da yaşıyor. Suriyelilerle ilgili düşüncelerini sorduğumuzda, Suriyelileri Gaziantep'te istemediğini söylüyor. Mustafa, "zengin" ve "yoksul Suriyeliler" ayrımı yaparak, yoksul olanların ve dolayısıyla "psikolojisi bozuk olanların" hep kendi mahallelerinde olduğunu, zenginlerin ise lüks semtlerde "seviyeli" bir şekilde yaşadıklarını söylüyor:

> [Suriyeliler] aramızda yaşadıkları için olumsuz olaylara çoluk çocuk şahit oluyoruz. Polisler, gaz bombaları, sopalar, yaralılar, kanlar... [Burada olay gecesini anlatıyor]. Bu olaylara biz şahit oluyoruz, niye? Çünkü işi iyi olan zengin Suriyeliler iyi semtlerde, keyifleri yerinde, rahatlar. Yoksullar ve suça bulaşanlar da bizim mahallelerde. Her şeyi biz yaşıyoruz; yaralanmalar, kavgalar, cinayetler vs. (...) Tüm sorunlu Suriyeliler yoksul mahallelerde. Mesela gidiyorum İbrahimli'deki [Antep'teki zengin semt] akrabalarımızın yanına, oh be! Adamların Jip'i kapıda, Arap plakalı. Daire almışlar fıstık gibi. Peki orada olay çıkarıyorlar mı? Yok! Peki niye? Çünkü adamlar seviyeli insanlar. Arap ama seviyeli insanlar. O semtlerde; Emek, Sarıgüllük, İbrahimli'de evler almışlar, mutlu mus gibi bir hayat yaşıyorlar. Fakir, psikolojisi bozuk olan, yakınlarını kaybedenler bizim semtte...

Mustafa'nın yoksul ve zengin Suriyeliler arasında zengin Suriyeliler lehine yaptığı bu ayrım, aslında sınıf-içi nefrete ya da ezilenler arasındaki çelişkiye işaret etmesi bakımından önem arz ediyor. Mustafa, hem kendi işsizliğini hem de civarda işlenen çeşitli suçları "mahalleye" sonradan gelmiş olan yoksul Suriyelilere bağlamakta ve böylece Suriyeli kimliğini değil, yoksul Suriyeli kimliğini kriminalize etmektedir. Buradan hareketle, "yoksul Gaziantepli"de tezahür eden nefretin tüm Suriyelilere karşı olmadığı, çoğunlukla yoksul Suriyelilere karşı olduğu çıkarımını yapmak mümkün. Varlıklı Suriyelilere yönelik muhtemel nefret/öfkenin kaynağı ise kent içerisinde lüks araçlarıyla dolaşmaları, eğlenmekten ve bakım yapmaktan taviz vermemeleri veya lüks mağazalardan alışveriş yapıyor olmaları gibi cool görünürlükleri ve pratikleridir

KAMUSAL ALANDA KARŞILAŞMALAR VE ÇATIŞMA

"Sığınmacıların kentlere, kamplara veya bölgelere dağılımında akrabalık bağları kadar sınıfsal özellikler de etkilidir."[12] Özellikle kentleri tercih edenler, gelirlerine uygun olan semtlere yerleşi-

11 Aslı Sümer. (2010). "Irkçılık, Laiklik, Sol" *Birikim* 250. s. 90.

12 Mehmet Nuri Gültekin. (2014). "'Kardeş'ten İstenmeyen Misafir'e: Suriyeli Sığınmacılar Meselesi 'Hassas Vatandaşlara' mı Havale Ediliyor?" *Birikim* 305. s. 28.

yorlar. Böylece yoksul semtlere görece yoğun bir Suriyeli nüfus birikmekte ve Suriyeliler ve Gazianteplıler/Kilislıler, gündelik yaşamlarında mahalle ve semtlerının belirli alanlarında karşılaşma imkânı bulmaktadırlar. Bu karşılaşmayı sağlayan temel etken ise her iki kesimin yoksulluğu. Zira bu semtler, diğer bölgelere nazaran daha az bir bütçeyle geçinebilmeyi mümkün kılmaktadır. Şehir içi otobüsler, parklar, pazar yerleri vb. mekânları birlikte kullanan bu her iki kesim, gündelik hayatta yüz yüze ilişki kurmakta ve birbirlerini tanıma imkânı bulabilmektedir. Antep ve Kilisliler Suriyelilerle ilgili şikâyetlerinde, Suriyelilerin parklarda, hastane kuyruklarında, otobüslerde vb. yerlerde çok fazla görünür olduğunu ve bu sebeple artık parklarda ailece oturamadıklarını, otobüslerde yer bulamadıklarını, hastanelerde sıra alamadıklarını söylüyorlar. Bu şikâyetler, kendi kamusal alanlarının Suriyelilerce istila edildiği ve yerel kültürel dokunun bozulduğu düşüncesinden de besleniyor. Bu düşünceye göre Suriyelilerin gelmesiyle birlikte eskiden homojen ve nispeten "yerli" olan kent kültürü, zamanla melezliğin hâkim olmaya başladığı bir biçim almaktadır. Bu melezlik, kendi kültürünün yok olacağı endişesini diriltmekte ve "yabancı"yı bir istilacı olarak görme eğilimini kuvvetlendirmektedir. Böylece kamusal alanın "yabancılar" tarafından işgal edildiği düşüncesi, "yabancıları" artık muhtemel her suçun ve kötülüğün kaynağı olarak görmeye imkân tanımaktadır.[13]

Antep'te artık ezber bir söyleme dönüşen "Suriyeliler geldi huzurumuz bozuldu", "parklarda oturamaz olduk" gibi şikâyetler, halkın Suriyeli algısının olumsuz bir boyuta taşınmasının önemli göstergelerinden. Bazı görüşmeciler Suriyelilerin gelmesinin ardından artık kendilerini güvende hissetmediklerini ifade etmektedir. "Kendini güvende hissetmemek" ya da daha varoluşsal bir noktadan söylersek "kendini evinde hissetmemek" durumu, evin işgal edildiği düşüncesinden beslenmektedir. Antepli bir görüşmeci, Suriyelileri niçin istemediğini anlatırken "ev" metaforunu şöyle kullanıyor: "Mesela sen evinde 5 kişilik ailenle yaşıyorsun. Evine 5 Suriyeli alır mısın? Almazsın. Nasıl güveneceksin, namusun o ev senin!" Bu görüşmeciye "ev" ile neyi kastettiğini sorduğumuzda, "şehrini", "ülkesini", "vatanını" kastettiğini söylüyor. Bir diğer görüşmeci bu durumu şöyle dile getiriyor: "Antep'e çok Suriyeli geldi, çok yüklendiler. Gerçekten artık nerede yaşadığımızı şaşırdık" Görüşmecinin vurguladığı bu nokta, Gaziantep'te kamusal alanda konuşulan ve dükkânlara tabela olan bir dilin yaygınlaşıyor olmasının Gazianteplilerin "artık nerede yaşadığını şaşırmasına" ve bunu bir şikâyet unsuru olarak kullanmasına sebebiyet verdiği görülmektedir "Kendini evinde hissetmeme" durumu ve bu işgal edilmişlik hissi; "yabancıyı", "ötekiyi" ve "düşmanı" da kolaylıkla yeniden üretebilmekte ve nefreti diri tutabilmektedir. Bunun bir sonucu olarak da, bazen şiddete dönüşme potansiyeli olan bu nefret, kendi "otantik" kültürünün farklı bir kültür tarafından "işgal edilip bozguna uğratılacağı" korkusundan beslenmektedir. Çünkü "toplumsal varlığın bazı bölümlerini yabani otlar olarak"[14] niteleyen görüşe göre "yabancı" olanlar, dilimizi, kültürümüzü ve hatta varoluşumuzu "yok" etmek üzere aramızdadır. Bu durum, yerleşik nüfus ile dışarıdan gelen nüfus arasındaki farklılık ne kadar belirsiz olsa bile, yani aynı etnik, dinsel, kültürel kodları paylaşıyor olsalar bile böyledir: Dışarıdan gelen nüfus, yerleşikler tarafından "istilacı" olarak görülme potansiyeline sahiptir.[15] Gaziantep ve Kilis'e sığınan Suriyeliler de yerleşik halk tarafından "istilacı" olarak görülmekte ve dolayısıyla toplumsal dışlamanın kurbanı olurken dinsel veya etnik kimliği ayırt edilmeden "Suriyeli" kimliği üzerinden dışlanıyor. Zira görüşmeciler içerisinden Türkçe'yi iyi konuşan bazı Türkmenler de dışlamaya maruz kaldığını söylemektedir. Örneğin bir görüşmeci, yaşadığı hayal kırıklığını şöyle anlatıyor: "Biz Suriye Türkmeniyiz. Suriye'deyken bizi 'Osmanlı piçi' diye aşağılarlardı. Ama biz

13 Ekinci vd., "Gaziantep'te Suriyelilere Yönelik Saldırılar..." s. 27

14 Zygmunt Bauman. (2007). *Modernite ve Holocaust*. (çev.) Süha Sertabıboğlu. Versus Kitap, İstanbul, s. 129

15 Zygmunt Bauman. (2013). *Sosyolojik Düşünmek*. 9. basım, (çev.) Abdullah Yılmaz. Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s.60. Bauman, dışarıdan gelenlerin, yerleşikler tarafından "istilacı" olarak görülmesi ile ilgili yukarıdaki yorumu, Norbert Elias'ın *The Established and the Outsiders* (Yerleşikler ve Haricîler) adlı eserine atıfla yapıyor

gurur duyardık Osmanlılığımızla. Türkiye'ye geldik aynı aşağılanmayı, horlanmayı burada da gördük. Yaşadığımız büyük bir hayal kırıklığı."

Suriyeli sığınmacılara dair halk arasındaki yaygın söylemlerden biri de, onların Türkiye'nin sunduğu olanakları vatanlarına tercih ettikleri yönünde. Bu görüşe göre Suriyeli kadın, yaşlı ve çocukların gelmesi anlaşılabilir bir durumken, "savaşabilir" yaşta olan Suriyelilerin Türkiye'ye gelmesinin anlaşılır bir tarafı yoktur. "Onlar, vatanlarında savaş varken bir kadın gibi ve haysiyetsizce kaçmışlar, dolayısıyla vatan hainliği yapmışlardır!" Vatan hainliğinin her koşulda "büyük suç"lardan biri olarak görüldüğü bir siyasal/toplumsal vasatta, böyle bir ifadeye şaşırmamak lazım. Bir diğer şikâyet, Suriyelilerin "sanki ülkelerinde savaş ve katliam yokmuş gibi lüks giyindikleri, makyaj yaptıkları, eğlendikleri, kahkahalar attıkları, yerleşik halktan daha mutlu ve duyarsız oldukları" yönünde. Bu düşünce, Suriyelilerden gündelik hayatın her anını bir ağıt ve yas havasında yaşamalarını beklemekte. Bu görüşün bir başka versiyonu, onların "vurdumduymaz ve utanmaz misafir" oldukları yönünde. Bu görüşe göre Suriyeliler misafir gibi davranmıyor, yeri geldiğinde burada kendisini ev sahibinden daha fazla "sahip" hissediyor. Dolayısıyla Suriyelilerden beklenen; sürekli utanıp sıkılmaları, muhtaç olmaları ve misafir gibi hep "ev sahibinden yardım bekleyen" pozisyonda olmalarıdır. Bir görüşmeci şöyle söylemektedir: "Misafir dediğin üç günlük olur, bunlar kaç yıldır burada, artık misafir değiller!"

Suriyelilerden "misafir gibi davranmalarını" bekleyen ya da "misafir" olmadıklarını ifade eden bu görüş, hükümet yetkililerinin Suriyelilere mülteci statüsü vermek yerine onları "misafir" olarak görmesinin toplumda nasıl bir karşılık bulduğunu göstermesi açısından da önemli. Bu anlamda hükümet yetkililerinin söylemlerinin toplumsal nefreti besleyen boyutunu da göz ardı etmemek gerekir.

Suriyeli sığınmacılar ve 'misafir' olma hali

DOĞUŞ ŞİMŞEK

Dünyada milyonlarca insan savaş, zulüm, etnik çatışma ya da başka nedenlerle ülkelerini terk etmek zorunda kalıyor. Göçlerle birlikte, mültecilerin korunması, sığınma politikaları ve göç etmek zorunda kalan insanların yaşam koşulları, dünyanın en karmaşık sorunlarından biri haline geliyor. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (UNHCR) verilerine göre; 2014 yılı sonunda dünyada yaklaşık olarak 11.699.278 mülteci bulunuyor, 42.873.743 kişi ise ülkelerinde gördükleri baskı ve zulüm nedeniyle zorunlu olarak göç ediyorlar.[1] Yine rapora göre; 1994 yılından bu yana en yüksek rakamlara ulaşan zorunlu göçmen sayısındaki artışın en önemli nedenini Suriye, Afganistan, Somali, Irak ve Sudan'daki savaş ile Kongo ve Mali'de yaşanan çatışmalar oluşturuyor. Raporda, Suriye'deki savaş ise, "küresel zorunlu göçün en yeni ana faktörü" olarak öne çıkıyor.[2]

Avrupa'da yaşanan sığınmacılar ve mülteciler üzerine yapılan birçok akademik araştırmada, devletlerin mülteci girişini önlemek için uyguladıkları politikalar ve aldıkları önlemlere de değiniliyor (De Genova, 2002; Hampshire, 2008). Birçok sığınmacı ve mültecinin yaşamlarındaki belirsizlik, toplum tarafından dışlanma olgusunun da etkisiyle yeni bir boyut kazanıyor. Gelişmiş ülkelerde hükümetler sığınmacıların tanımlanması konusunda zorlanırken, sığınmacıların sınırdışı edilmesi amacıyla düzenlenen kampanyaların sayısı da giderek artıyor (Bloch and Schuster, 2005, Willen, 2007). Mülteciler Avrupa'da ise ulus-devlete karşı bir tehdit ve çözülmesi gereken bir sorun olarak görülüyor ve göç akışını kontrol etmeyi amaçlayan birçok yasa çıkartılıyor, yeni politikalar uygulanıyor (Nyers, 2006; Pennınx, Spencer ve Van Hear, 2008; Waever ve d. 1993).

Uluslararası göç, özellikle de zorunlu göç, göç alan ulus-devletin varlığını, devamını ve gelişimini tehlikeye sokan ve kontrol edilmesi gereken bir olgu olmuştur ve uluslararası göç politikaları da özellikle göçmenlerin ve mültecilerin göç ettikleri ülkeye uyumunu esas almıştır (Fitzgerald, 2000). Ancak Faist'in (2000: 30) de belirttiği gibi, uluslararası göç, çok sayıda bağ ile çok sayıda ulus-devlet içindeki, iki ya da çok konumu ve hareket edenlerle kalanlar arasındaki çeşitli bağları özetleyen, çok boyutlu ekonomik, siyasi, kültürel ve demografik bir süreçtir. Dolayısıyla, uluslararası göç sosyal dönüşüm süreci içerisinde değerlendirilmesi gereken karmaşık bir olgudur (Castles, 2003). Devletlerin uyguladığı göç politikaları göç akışını kontrol etmeyi amaçlamıştır fakat göçü sosyal bir dönüşüm içerisinde değerlendirmedik-

1 http://www.unhcr.org/5461e5ec3c.html

2 http://www.unhcr.org/52a722c49.html

KEMAL VURAL TARLAN

leri için başarısız olmuşlardır. Örneğin, Amerika göç politikaları ile yasal olmayan girişleri, sığınmacılar ve mültecilerin çalışmalarını durdurmayı amaçlamıştır. Fakat göçmen işçiler ucuza çalıştıkları için işverenlerin tercihi olmuşlardır; işverenler ile kaçak çalışan mülteciler ve sığınmacılara uygulanan yaptırımlara rağmen sayıları artmıştır (Castles ve Miller, 2003; Martin ve Miller, 2000) Avustralya da savaş sonrasındaki göç politikasını ülke nüfusunun beyazlar ve İngilizler'den oluşmasına yönelik olarak düzenlemesine rağmen çok kültürlü ve çok ırklı bir toplumdur.

Avrupa'nın zorunlu göçü kısıtlamak üzere uyguladığı son dönemdeki politikalar ise insan kaçakçıları için uluslararası kârlı bir iş alanı yarattı (Castles, 2004). Bu örnekler göz önüne alındığında, uluslararası göç politikaları; göç sürecini uzun vadeli bir sosyal dönüşüm olarak değerlendirmediği için başarısız olmuştur (Portes, 1997). Uluslararası göç süreci, göçmenlerin göç alma kararından, göç ettikleri ülkeye yerleşmeleri ile ikinci ve üçüncü nesilleri de kapsayan uzun vadeli bir süreçtir 1990'lı yıllara kadar uluslararası göçü kontrol etmeye yönelik uygulanan politikalar, göçmenlerin "geçici" olmadığı dikkate alınınca, "entegrasyonu" da içermiştir. Ancak, bazı ülkeler[3] için göçmen girişini kontrol etmek, entegrasyon politikalarından daha önemli olmuştur (Sole, 2004).

Uluslararası göç özellikle de düzensiz göç ve zorunlu göç, dünyada hem uluslararası hem de ulusal düzeyde politik gündemi oluşturan en önemli konu olmuştur. Bu alanda yapılan birçok akademik araştırma, mülteci ve sığınmacı politikalarını (Bloch, 2000; Joly 1997, Schuster, 2005; Schuster and Solomos, 1999), mültecilerin ev, iş, eğitim ve sağlık hizmeti hakları (Bach ve Carroll-Seguin 1986; Bloch 1997a; Cohen 1994, Robinson 1993; Van Steenbergen 1994), mültecilerin vatandaşlık hakkı (Brubaker, 1992; Oommen 1997) ve mültecilerin entegrasyonu (Lloyd, 2003; Loescher, 1993; Valtonen 1994; Weiner, 1996) üzerine yoğunlaşmıştır. Ulusal ve uluslararası mülteci ve sığınmacı politikalarını eleştiren bu çalışmalar, politikaların insan faktörünü yeteri kadar dikkate almadığı konusunda hemfikirdir. Örneğin, Bloch (2000) İngiltere'de sığınma hakkı arayanların ve sığınmacıların 'göçmen statüsü' olmadığı için kendilerini güvende hissetmediklerini ve bununla birlikte hem duygusal hem de yapısal olarak sığındıkları toplumda yer edinemediklerini, iş bulamadıklarını ve hayatlarını kurmakta güçlük çektiklerini belirterek İngiltere'nin sığınmacı politikasını gelştirmesi gerektiğini vurgulamıştır. Lloyd (2003) ise Fransa'nın sığınmacı politikasının benzer nedenlerden dolayı yeterli olmadığını belirtmiştir. Uluslararası göç ve sığınmacı politikaları ülkeden ülkeye değişse de ulus-devletlerin sınırlarını kontrol etmek, ulusal kimliklerini, vatandaşlarını korumak ve sığınmacılara sundukları kalacak yer, eğitim ve sağlık hizmetlerini sınırlandırmak üzerine yoğunlaşmıştır (Schuster, 2003).

3 Örneğin Güney Avrupa ülkeleri.

KEMAL VURAL TARLAN

Bazı araştırmacılar, ülkelerini terk etmek zorunda kalan insanların sığınacakları ülkeyi, çalışma, kalacak yer, sağlık ve eğitim gibi ana hakların verilmesi, göç veren ve alan ülkeler arasındaki ilişki,[4] gidecekleri ülkenin politik ve ekonomik durumu,[5] coğrafi yakınlık, sınır kontrolleri ve sığınacakları ülkede aile üyelerinin bulunması ve sosyal ağların varlığı gibi faktörleri dikkate alarak seçtiklerini belirtmiştir (Boyd, 1989; Gilbert and Koser, 2006; Gurak and Caces, 1992, Havinga and Bocker, 1999; Koser, 1997). Savaş ve çatışma ortamından kaçan Suriyeliler, kapılarını açan komşu ülkelere sığınmak durumunda kalmışlardır. Dolayısıyla seçim şansları yok denecek kadar azdır. Bu durumda, küresel zorunlu göçün en yeni örneği olan Suriyeli sığınmacılar, sığınma nedeni, sığındıkları ülke ve ülkenin sığınma politikası dikkate alındığında Avrupa'daki sığınmacı ve mültecilerden farklılaşıyorlar. 1951 yılında imzalanan Cenevre Sözleşmesi'ne göre mülteciler zulümden ve çatışmalardan kaçan, ülkesine dönüş yapamayan veya dönmeye gönüllü olmayan kişiler olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla sığınmacılar sığındıkları ülkede mülteci statüsüne sahip olabilirler. Türkiye'nin mülteci hukuku, Anayasası'nın 1968 yılından itibaren 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne dayanmasına rağmen uluslararası hukuk tanımlarından farklı olarak mülteci ve sığınmacı kavramları coğrafi kısıtlamaya göre belirlenmiştir. Bu nedenle Türkiye sadece Avrupa Konseyi üyesi ülke vatandaşlarına mülteci statüsü verebilmektedir. Avrupa Konseyi üyesi olmayan ülkelerden gelen kişilere 1994 İltica Yönetmeliği ile üçüncü bir ülke tarafından mülteci olarak kabul edilinceye kadar Türkiye'de ikâmet etmelerine izin verilerek "geçici koruma" sağlanmaktadır.[6] Türkiye'ye sığınan Suriyeliler sığınmacı olarak kabul edilmişlerdir ve mülteci statüsü almaları için coğrafi kısıtlamanın kaldırılması gerekiyor. Bu durum da Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin hakları ve güvenlikleri ile ilgili engeller doğurmaktadır

"Geçici koruma" Yugoslavya'daki savaş sonucunda yerlerinden edilen yarım milyon Bosnalı'nın Batı Avrupa'ya iltica etmesiyle birlikte daha sonra Kosovalı Arnavut mülteciler için de uygulanmıştı. 'Geçici koruma' kapsamında olan sığınmacılara "geçici oturma hakkı" verilerek güvenli bir ortam sağlandıktan sonra ülkelerine dönecekleri öngörülüyordu (Koser ve d , 1998). Göç sürecini kısa vadeli değerlendiren politikaların uygulanmasıyla Bosnalı mülteciler "geçici" olarak tanımlandıkları için kendilerini güvende hissedememişler, iş bulamamışlar ve toplum tarafından dışlanmışlardır (Koser, 2007).

Almanya, 1955 yılından 1973'teki petrol krizi-

4 Örneğin devam eden sömürge bağı, kültürel bağlar ve benzerlikler, politik ve ekonomik ilişkiler

5 Örneğin göç ve sığınmacı politikaları, ülkenin imajı

6 Bkz.: İltica, uluslararası göç ve vatansızlık. kuram, gözlem ve politika, UNHCR 2011, sayfa 47, http://www unhcr.org. tr/uploads/root/i._bölüm.pdf

KEMAL VURAL TARLAN

ne kadar gelişmekte olan ülkelerden aldığı işçileri "geçici göçmen" statüsünde değerlendirerek göç sürecini kısa vadede tanımladığı için göç politikaları birçok sorunun çözümünde yetersiz kaldı. "Geçici" olarak görülen göçmenler zaman içinde ailelerini de getirdiler, göç ettikleri ülkede iş kurdular, yatırım yaptılar, ikinci ve üçüncü nesiller göç edilen ülkede dünyaya geldi. Kalıcı olan göçmenler için birçok Avrupa ülkesi 1990'lı yıllarda göçmenlerin topluma entegrasyonunu amaçlayan kanunlar çıkarttı (Penninx, 2005). Fakat uygulanan entegrasyon politikaları ulus-devlet çıkarlarını gözettiği ve göçmenlerin ihtiyaçlarını dikkate almadığı için başarılı olamadı. Dünya genelinde yaşanan örneklerden yola çıkarak, Suriyeli sığınmacıların Türkiye'de kalıcı olma ihtimali göz önüne alındığında, Türkiye'nin yeni göç politikaları geliştirmesi ve mülteci statüsü almaları için coğrafi kısıtlamanın kaldırılması gerekiyor. Suriyeli sığınmacılar için açık kapı politikası izleyen Türkiye, Suriyelileri de sınır kapılarına yakın bölgelerde kurulan mülteci kamplarına kabul etti. İlk sığınmacı kafilesi, 29 Nisan 2011 tarihinde Türkiye'ye giriş yaptı.[7] 252 kişilik bu ilk kafile, önce "misafir" olarak tanımlandı. Ardından Nisan 2012'de Başbakanlık tarafından yayımlanan genelge ile sığınmacıların 'geçici koruma' altında oldukları bildirildi.[8] 4 Nisan 2013 tarihinde kabul edilen ve 2014 yılının Nisan ayında yürürlüğe giren "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu" Suriyeli sığınmacıların ihtiyaçlarını ve güvenliğini sağlamaya yönelik bir hukuki çerçeve sunsa da, sığınmacıların hakları ve insani koşullarda yaşamlarını sürdürmeleri ile ilgili kalıcı çözümler önermiyor.[9] Birleşmiş Milletler'in 2015 Şubat verilerine göre Türkiye'de toplamda 1.662 839 Suriyeli sığınmacı olduğu, bu rakamın 1.450'sinin kayıtlı olduğu resmî kurumlar tarafından bildirildi. Bu rakamın yüzde 15'i sınır şehirlerde bulu-

7 Bkz., Sınırlar arasında yaşam savaşı Suriyeli Mülteciler, Uluslararası Stratejik Arastirmalar Kurumu (USAK) Rapor No: 13-04, http://www usak.org tr/images_upload/files/suriyeli%20mülteciler%20film%20nete pdf

8 Bkz · İnsan hakları ve mazlumder için dayanışma derneği, Türkiye'de Suriyeli mülteciler İstanbul örneği http://istanbul.mazlumder org/webumage/suriyeli_multeciler_raporu_2013 pdf

9 A g e s. 41

KEMAL VURAL TARLAN

nan 24 mülteci kampında ikamet ediyor. Kampların kalabalık olması, ülke içinde hareket özgürlüğünün kısıtlı olması ve Türkiye'de kalıcılıklarının uzun süreli olması ihtimaliyle yüzde 85'i şehirlerde yaşıyor.

Geçici Koruma Yönetmeliği'nin 11. maddesine göre Bakanlar Kurulu kararı ile sonlandırılabilen 'geçici koruma' uygulaması çerçevesinde 'misafir' statüsü ile Türkiye'de bulunan Suriyeli sığınmacılar sınırdışı edilme korkusu ile yaşıyorlar. Bunun yanısıra bu statü özellikle kamp dışında yaşayan Suriyeli sığınmacılara çalışma, barınma, iş yeri açma ve eğitim hakkı da sağlamıyor. Hukukî boşluklar barındıran 'misafir' statüsü aynı zamanda toplumsal sorunların oluşmasına da neden oluyor. Suriyeli sığınmacılara imtiyaz verildiğini ve artık dönmeleri gerektiğini düşünen yerel halk Türkiye'nin birçok şehrinde Suriyelilere karşı linç girişimlerinde bulunuyor.

2014 yılının bahar ayından itibaren Türkiye'nin birçok şehrinde Suriyeli sığınmacılara karşı ırkçı saldırılar meydana geliyor. Suriyeli sığınmacılar, konut kiralarının artması, düşük ücrete çalıştıkları için işsizlik oranını arttırdıkları, suç oranlarını yükselttikleri ve hatta trafik sıkışıklığına neden oldukları gibi bahanelerle bölge halkının saldırılarına maruz kaldılar ve kalmaya da devam ediyorlar. Ankara'da Suriyeli sığınmacıların yaşadıkları binalar yakılırken, Suriyeli sığınmacılara karşı yürüyüşler de yapıldı. Gaziantep'te ise Suriyeli sığınmacılar ırkçı gruplar tarafından hedef gösterilerek saldırılara maruz kaldılar. Bir Suriyeli sığınmacının Türkiyeli evsahibi tarafından öldürülmesinin akabinde bölgedeki halkın Suriyeli sığınmacılara sopalar ve bıçaklarla sokaklarda ve parklarda saldırması sonucu 10 Suriyeli yaralanmıştı. İstanbul İkitelli'de bir kadının tacize edildiği iddiası üzerine mahalleliler Suriyeliler'e ait araç, daire ve işyerlerine zarar verdiler. Suriyeli sığınmacılara yönelik saldırılar Şanlıurfa, Kilis, Kahramanmaraş, İzmir, Kayseri, Adana ve Antalya'ya da yayıldı. Hatta, Antalya valisi Muammer Türker, turizmi olumsuz yönde etkiledikleri gerekçesiyle şehirde yaşayan 1500 Suriyeli sığınmacının şehri terk etmeleri için tebligat yaptırdı. Vali Türker

Yeter ki düzgün dursunlar, işlerini yapsınlar. Ya-

ni dilencilik gibi, çeşitli asayişi ilgilendiren olaylara karışmasınlar. Biz elimizden geldiği kadar onlarla da birlikte yaşamanın yollarını arıyoruz ama prensip olarak Suriyelilerin Antalya'da kalıcı olmaması planlanıyor. Antalya'nın özelliğinden dolayı sadece Antalya'ya sağlanmış bir imtiyaz bu. Prensip olarak gelenler engellenecek, olanlar gönderilecek. Prensip bu ama şu anda kışta kıyamette insanları bir yere göndermek kolay değil, bu nedenle açıkçası biraz tolerans tanıyoruz.

Jandarma ile Suriyelilere "15 gün içinde burayı terk edin" tebligatı gönderten Antalya Valisi'nin Suriyeli sığınmacıları toplumda tehdit olarak gösteren bu sözlerinin ardından Antalya'nın Manavgat ilçesinde yaklaşık 200 kişi Suriyeli sığınmacıların evlerine ve araçlarına saldırdı. Vali Türkmen'in yanısıra *Sözcü* gazetesi köşe yazarı Yılmaz Özdil,

> Bunlar oturacak.. Yedireceğiz, içireceğiz, ceplerine para koyacağız, hastanelerde bedava bakacağız, oturma izni vereceğiz, çalışma izni vereceğiz, canları isterse İzmir'de dükkân açacaklar, canları isterse İstanbul'da şirket kuracaklar, çalışmak istemezlerse trafik ışıklarında dilenecekler, para vermeyenin camını yumruklayacaklar.. Bunlar, ekmek elden su gölden, yan gelip yatacak, "Türk Memet" bunların vatanını kurtarmak için, bunların yerine nöbete gidecek öyle mi? Yok öyle!

ifadeleri ile yazısında Suriyeli sığınmacıları hedef göstermişti. Anaakım medyadaki birçok haberde de Suriyeli sığınmacılardan suçlu, hırsız, dilenci, problem yaratan göçmenler olarak bahsediliyor. Toplum tarafından istenilmemek, ırkçılığa maruz kalmak, gidecek başka yerlerinin olmaması, devlet politikası ile kaçak çalışmaya mahkûm edilmek, hukuki statülerinin ve güvencelerinin olamaması Suriyeli göçmenlerin yaşadığı başlıca sıkıntılar arasında. Çoğu sığınmacı statüleri olmadığı için kendilerini güvende hissetmiyorlar ve bununla birlikte hem duygusal hem de yapısal olarak sığındıkları toplumda yer edinemediklerini, iş bulamadıklarını, kaçak çalışmaya mecbur edildikleri için emek sömürüsüne maruz kaldıklarını ve hayatlarını kurmakta güçlük çektiklerini vurguluyorlar. Suriyelilerin yaşamlarını tehdit eden ırkçı saldırılar, işsizlik ve suç artışı gibi sorunlar üzerinden kendine yer buluyor. Geçmişte ve günümüzde azınlıklara yapılan ayrımcılık ve ırkçılık şimdi de Suriyelilere yapılıyor. Hükümet, Suriyeli sığınmacıların güvenliğini sağlamayıp, insani haklarını da vermediği gibi maruz kaldıkları linç girişimlerini görmezden geliyor. Anaakım medya, bazı siyasetçiler ve köşe yazarları da bu sorunlar üzerinden Suriyelilerin varlığını tehdit olarak görüyorlar ve Türkiye'nin birçok şehrinde gerçekleşen Suriyelilere yönelik saldırıları teşvik ediyorlar. Ölümden kaçıp Türkiye'ye sığınan Suriyeliler sığındıkları ülkede de ölüm tehlikesi ile yaşıyorlar. Görülmek istenmeyen ve giderek artan yabancı düşmanlığı, nefret söylemi, linç saldırıları ve ırkçılığı önlemek için, Suriyelilerin yaşamlarını güvence altında sürdürebilmeleri, toplumun bir parçası olarak görülmeleri ve çalışma, barınma, eğitim, sağlık haklarına sahip olmaları için yasal düzenlemelerin yapılması gerekiyor.[10] Suriyeli sığınmacılar büyük sıkıntılara rağmen dilini bilmedikleri bir ülkede yaşamaya çalışıyorlar.

"GELECEĞİMİZDEN UMUTLU DEĞİLİZ"

İstanbul Okmeydanı, Esenler ve Zeytinburnu'nda görüştüğüm Suriyeli aileler kötü şartlarda yaşam mücadeleleri veriyorlar. Eşit koşullarda çalışıp para kazanmak istediklerini söyleyen Suriyeliler, en çok pahalı kiralardan, çalışamamaktan, emek sömürüsünden, ve eğitim haklarının olmamasından dolayı mağdur oluyorlar.

Suriye'den Türkiye'ye göç eden birçok kişinin kendine özgü, zor hayat hikayeleri var. Türkiyeliler onların farklı hayat hikâyelerini, etnik, dinî ve sınıfsal farklılıklarını göz ardı ederek 'hırsız', 'dilenci', 'vatan haini', 'seks işçisi', 'gündelik yaşama adapte olamayan göçmenler' gibi birçok negatif tanımlama ile özdeşleştiriyorlar. Ülkelerindeki iç savaş nedeniyle yerinden edilen milyonlarca Suriyeli, toplumun onlara biçtiği kimlikler çerçevesinde yaşamlarını sürdürmeye çalışıyorlar. Çocukları ile birlikte Suriye'den Türkiye'ye göç eden bir kadın yeni ülkesindeki yaşamını anlatırken birçok sıkıntıya değindi:

> 15 sene önce beş küçük çocuğumla birlikte Suriye'den Türkiye'ye gelmek için 3 gün boyunca

10 Doğuş Şimşek, "Irkçılığın yeni kurbanları Suriyeliler", *Bianet*, 22 Ekim 2014, http://www.bianet.org/bianet/insan-haklari/159353-irkcılıgın-yeni-kurbanlari-suriyeliler

KEMAL VURAL TARLAN

yürüyerek sınırı geçtim. Kocamın yaşayıp yaşamadığını bilmiyorum...İki yıldır haber yok. İstanbul'a kız kardeşimin yanına geldim. Bir odalı bu daireye aylık 600 dolar kira veriyoruz. Bir odada 8 kişi yaşıyoruz. Ben küçük çocuklarıma bakıyorum. 14 ve 15 yaşlarındaki iki oğlum çalışıyor. Fakat şu anda işsizler çünkü en son çalıştıkları araba tamircisinde işçilerin saldırısına uğradılar, kablolarla dövüldüler...Bacaklarındaki morluklara bakın ..Çalıştıkları yerden maaşlarını alamadan ayrılmak zorunda kaldılar.. Çocuklarımın okula gitmesi gerekirken çalışıyorlar. Başka çaremiz olmadığı için buraya geldiğimizi anlamıyorlar, bizi burada istemiyorlar. Burada hiçbir destek almadan, bu koşullarda yaşamaya çalışmak çok zor .

Bu sorunlar çoğu Suriyeli ailenin gündelik yaşamlarını olumsuz yönde etkiliyor:

Eşim Suriye'de öldürüldü, evim yakıldı. Suriye'de kimsem kalmadı. Türkiye'ye oğlum ile birlikte geldim. İstanbul'a gelen bir tanıdığımız bize burayı önerdi. İki sene önce İstanbul'a geldik. Bir odalı bu daireyi Suriyeli bir aile ile paylaşıyoruz. Evde altı kişi kalıyoruz çünkü tek başımıza kirayı ödeyemiyoruz. Burada kiralar çok pahalı. Oğlum hamallık yapıyor...Çok az kazanıyor, iş garantisi de yok. Ben sağlık sorunlarım olduğu için çalışamıyorum. Burası çok pahalı, geçinemiyoruz .. Burada yaşam çok zor

Toprağımız bizim için çok önemli, değerli ..Elimizde olsaydı Suriye'den gitmezdik...Tek ümidimiz savaşın bitmesi ve ülkemize geri dönmek. Sekiz çocuğumla birlikte 1 5 sene önce İstanbul'a geldik. Burada çok zor şartlar altında yaşıyoruz. Sadece iki çocuğum çalışıyor; diğerleri çok küçük. Çocuklarımın kazandığı paranın çoğu kaldığımız bir odalı evin kirası ve faturalar için harcanıyor. Kamplar çok kalabalık, orada da yaşam zor ve Türkiye'de uzun süre kalacağımızı bildiğimiz için yerleşik bir şekilde yaşamak istedik. Bu yüzden İstanbul'a geldik. Tek isteğim yasal bir şekilde, insanı koşullar altında çalışmak. Dil bilmediğimiz için buradaki halk ile iletişim kuramıyoruz Dolayısıyla izole bir yaşam sürüyoruz. Burada iki Suriyeli aile dışında kimseyi tanımıyoruz

Sığındıkları ülkede zorlu bir hayat mücadelesi veren Suriyeli sığınmacıların çoğu Avrupa'ya gitmenin yollarını arıyor:

Türkiye, Birleşmiş Milletler'den para alıyor ama bize yardım etmiyor. İsveç'e gitmek istiyorum. Orada devlet ev veriyor, para veriyor. Çocuklarım orada okula gidebilirler. Burada hükümet barın-

ma, çalışma ve eğitim hakkı vermiyor. Çok düşük ücretler karşılığında günde 12 saat çalışarak para kazanıyorum ve kazandığım paranın büyük bir kısmı kıraya gıdıyor. Çocuklarım okula gitmeleri gerekirken çalışıyorlar. Burada çocuklarım ve kendim için gelecek göremiyorum.

Görüştüğüm Suriyeli ailelerin hemen hemen hepsi aynı sorunlardan şikâyet ediyorlar. İstanbul'da yaşayan Suriyelilerin zorlu hayat şartlarını ve yaşam mücadelelerini gösteren bu örnekler onların insanca yaşamaları için yapılması gerekenlerin de altını çiziyor. Bu zor sartlar altında Türkiye'de yaşamanın güç olduğunu belirten birçok Suriyeli, Avrupa'ya gitmenin yollarını arıyorlar.

> Avrupa'ya gitmek istiyorum çünkü burada hayat çok pahalı. Devlet yardım etmiyor. Her şeyi kendimiz ödüyoruz. İsviçre, Almanya ya da İngiltere'ye gitmek istiyorum. Oralarda ev veriyorlar, çalışabiliyoruz, kıra vermemize gerek yok. Ama Avrupa'ya gitmek çok pahalı. 10 bin dolar istiyorlar oraya götürmek için. Çoğu insan Avrupa'ya gitme hayali ile bu yola girdi ama dolandırıldılar.

Avrupa'ya gitme yolunda göçmen kaçakçılığı mağduru olan birçok Suriyeli sığınmacı Avrupa hayalini kursalar da Suriye'de güvenli bir ortam oluşması halinde Suriye'de yaşamak istediklerini söylediler.

SONUÇ

Bazı araştırmalar, Suriyeli sığınmacıların uzun süre Türkiye'de kalacaklarını, Suriye'deki çatışma dursa bile Türkiye'de yaşamaya devam edeceklerini gösteriyor.[11] Suriyeli sığınmacıların 'geçici koruma', 'misafir' statülerinin varsaydığı gibi geçici değil kalıcı olduklarını dikkate alınarak 'mülteci' statüsü altında değerlendirilmeleri, insani haklarının verilmesi, kamplarda yaşayan Suriyelilere sağlanan imkânların şehirlerde yaşayan sığınmacılara da sağlanması gerekiyor. Kayıt altındaki Suriyeli sığınmacıların yasal olarak çalışmalarını sağlayacak mevzuatın çıkacağı önemli bir gelişme fakat yeterli değil. Suriyeli sığınmacıların barınma, eğitim ve sağlık hizmetlerinden de yararlanması için çalışmaların yapılması gerekiyor. Suriyeli sığınmacıların insani koşullarda yaşamaları için gerekli koşulları oluşturmak temel haklarının sağlanmasının yanısıra toplumda Suriyeli sığınmacılar ile uyum içinde yaşamaya yönelik adımlar da atılmalı. Yerel halk ile Suriyeli sığınmacılar arasında iletişimin sağlanması için ortak kullanım alanları oluşturulabilir. Toplum içinde yaygın olan Suriyeli sığınmacıların oy kullanma haklarının olduğu, devletten para aldıkları gibi rivayetleri engellemek için hükümetin Suriyeli sığınmacılara yönelik politikaları halk ile paylaşılmalı. Avrupa'da yaygın olan, işsizlik ve suç oranlarının artması üzerinden kendisini besleyen yabancı düşmanlığını Suriyeli sığınmacılar üzerinden deneyimleyen Türkiyeliler, Suriyelilerin emeğini sömüren, içinde bulundukları durumdan yararlanan kişileri, kapitalist sınıfları, devleti suçlayacakları yerde yabancı olanı, Suriyelileri suçluyorlar.

İleride telafisi zor olacak durumlardan kaçınmak için anaakım medyanın, bazı köşe yazarlarının ve siyasetçilerin halkı ırkçılığa davet eden söylemlerden kaçınmaları, karşı çıkılması gerekenlerin Suriyeliler değil, Suriyelilerin emeğini sömüren, içinde bulundukları durumdan yararlanan Türkiyeliler olduğunu hatırlatmaları, hükümetin Suriyeli sığınmacıların insani bir şekilde yaşaması için gerekli adımları atması, Suriyelilerin barışçıl bir ortamda yaşaması için Suriyeliler ile ilgili yayımlanan genelgelerin halk ile paylaşılması, Suriyelilerin 'misafir' statüsünden kurtulması ve mülteci statüsüne sahip olmaları onların insanı bir şekilde yaşaması için gerekli. İstanbul'da görüştüğüm birçok kişi devlet politikasından dolayı Suriyelileri 'misafir' olarak, onlara sunulan bazı imkânları da hak değil imtiyaz olarak görüyorlar ve misafirliğin uzadığını, artık dönmeleri gerektiğini düşünüyorlar. Diğer ülkelerde uygulanan göçmen politikalarının da gösterdiği gibi ulus-devleti merkeze koyan politikalar başarısız olmuştur. İnsan faktörünü yeteri kadar dikkate almayan, göçmeni merkeze koymayan politikalar toplumda gerilimin artmasına neden olmuştur. Daha eşitlikçi bir ortamın oluşturulması için Suriyeli sığınmacılara mülteci statüsü verilmeli ve sığınma hakkının insan hakkı olduğu unutulmamalı.

11 Bkz. 'Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye etkileri', Orsam Rapor no: 195, Ocak 2015, 'Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye ekonomik etkileri', Orsam Rapor no: 196, Ocak 2015

Irak'ın işgalinden "Arap Baharı"na Ortadoğu'da Çingeneler:

Öteki sığınmacılar

KEMAL VURAL TARLAN

Bız *Gadjoların*[1] tarihi, savaş ve kahramanlıklar üzerinden yazılsa da, Çingenelerin, sözün büyüsünden kurtulup henüz yazılmamış, tarihlerinde savaş ve savaş kahramanlarına yer yok. Bu halk, *Gadjoların* bu delirmiş hallerinden olabildiğince uzak durmakta ve genel olarak savaşlarda tarafsız kalmakta. Onlar için devlet; kolluk kuvvetleri ve yasaklarıyla hayatı zehir etmekten başka bir anlam taşımaz. *Millet* ise kabileden öteye bir mana ifade etmez. Sınırlar insanların ve toprağın boynuna takılmış bir halkadır. Yani *Gadjo*'ya kutsal gelen, uğruna ölüp öldürdüğü ve kutsallaştırdığı bu kavramlar Çingenelere her daim ölüm, açlık, acı ve yoksulluk getirdi. Bu altüst oluş zamanlarında, yine de en büyük acıyı bu halk çekti, açlık, yoksulluk ve her türlü şiddetle yüz yüze geldi. *Sulh*un olduğu yıllarda dahi ayrımcılığa uğrayan, ötekileştirilen bu insanlar, sağlık, eğitim, barınma gibi asgari ihtiyaçlardan dahi yararlanmayan bu topluluk, iç savaşların olduğu durumlarda, ne kadar tarafsız kalırsa kalsın çatışmalardan çok fazla etkilendi. Zaten hayatın "sıfır noktasında" yaşamaya çalışan bu insanlar, derme çatma evlerinden ayrılıp yollara düşmek zorunda kaldı. Savaş ya da iç savaş dönemlerinin getirdiği yıkım ve şiddet ortamıyla birlikte Çingenelerin sosyal güvenceden barınmaya, beslenmeden sağlığa yaşamsal sorunları daha da ağırlaşmış görünüyor.

Kökleri Hindistan'a dayanan bu halk; yüzlerce yıldır göçebelikle yarı-göçebelik arasında, bir denge tutturarak yaşamaktaydı. Bu gün, yaşadıkları tüm ülkelerdeki sosyal tabakada en alta yer almaktalar. Ülkelerin uyguladığı azınlık politikaları gereğince, Çingenelerın yaşadığı sorunlar, salt kültürel ve tarihi taleplerin ötesinde; yoksulluk, önyargı, ayrımcılık ve şiddet gibi gayri insani öğeleri içinde barındırmakta.

Tarihsel veriler, Çingenelerın, anavatanları Hindistan'dan da savaşlar yüzünden dünyaya dağıldıklarını gösteriyor. Son yüz yıla bakıldığında, Balkan Savaşı'ndan, I. ve II. Dünya Savaşı'na ve sonrası dönemlerde milyonlarca Çingene göç yollarını değiştirip, farklı coğrafyalara yönelmek zorunda kaldı. II. Dünya Savaşı yıllarında yüz binlerce Çingene faşizm tarafından katledildi; kurtulanlar Avrupa'nın dört bır yanına dağıldı. '90'lı yılların başından itıbaren dağılan Doğu Bloku ülkelerinde ılk başta, Çingeneler de özgürlüklerine kavuştuklarını sandılar. Ancak çok kısa bır süre içinde bu parçalanmalar sonucu yeni oluşan ülkelerde aşırı mıllıyetçiliğin gıderek yaygınlaşması sonucunda, ilk olarak, Çingeneler ırkçı saldırıların ve yabancı düşmanlığının baş hedefi oldular. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerindeki iç savaş-

1 Gadjo (Gaco); Çingene olmayan; yabancı, el anlamında, Çingeneler tarafından kendilerinden olmayanlar için kullanılır.

larda, yine tarafsız kalmalarına karşın Çingeneler katliamlara maruz kaldı. İç savaş boyunca Bosna ve Kosova gibi ülkelerde yaşayan yüz binlerce Çingene evlerini ve yurtlarını terk etmek zorunda bırakıldı. Savaş süresince binlercesi öldürüldü, on binlercesi yaralanıp sakat kaldı, evleri yıkılıp arazilerine el konuldu. Örneğin, iç savaştan önce yüz binlerce Çingenenin yaşadığı Kosova'da savaştan sonra yalnızca 8 bin Çingene ailesi kaldı.

IRAK İŞGALİNDEN "ARAP BAHARI"NA ORTADOĞU'DA ÇİNGENELER

Ortadoğu'nun; Mısır, İran, Irak, Suriye, Türkiye, Lübnan başta olmak üzere, neredeyse her ülkesinde yaşayan, sayıları 5 milyonun üzerindeki bu kadim halk, son yıllarda yaşanan iç savaşlar ve çatışmalar nedeniyle yine çok zor zamanlar yaşıyor. Ortadoğu'nun genelinde, Çingenelerin üç ana grubundan biri olan *Domlar* yaşamakta. Ortadoğu dillerinde, diğer pek çok dilde olduğu gibi "Çingene" anlamına gelen tüm sözcükler *(Dom, Dummi, Nawar, Kurbet, Barake, Abdal, Helebi, Koli, Ghorbati, Jat/Zott ve Zargar)* "hakaret" anlamı taşır ve bu anlamda kullanılır

2003'te Amerika'nın Irak'ı işgalinden sonra, Bağdat'ta yaşayan Çingene kökenli "Gajar" topluluğunun başına gelenler bu toplulukların yaşadıklarının küçük bir örneği ve bu günlere ışık tutacak nitelikteydi. Irak'ta yaşayan bu topluluğun üyeleri Saddam döneminde, yaklaşık 50 bin nüfusuyla ve Arapça dışında kendi dilleri ile düğün ve eğlencelerde müzik ve dans hizmeti sunarak yaşamaya çalışıyorlardı.[2] Amerikan işgali ve rejimin yıkılmasıyla birlikte kamu ve özel kurumlar isyancılar tarafından talan edildi. Rejim yandaşlarının, etnik ve inanç azınlıklarının evleri ve işyerleri, dinî mekânları tahrip edildi. Bu talandan Gajarlar da nasiplerini aldı. Gajarların yaşadıkları mahalleler tamamen talan edilip, evleri yakıldı. Kadın çocuk demeden şiddete maruz kaldılar Kadınlara cinsel şiddet de dahil olmak üzere her türlü şiddet uygulandı. İşgal sonrası Amerikalıların işkencehaneleriyle ünlü Ebu Gureyb Mahallesi yakınlarında çok ünlü bir Gajar mahallesi vardı. Burası da, diğer kentlerdeki Çingene mahalleri gibi, tamamen tahrip edildi, evler buldozerlerle yıkıldı, insanlar göç etmek zorunda kaldılar. Çingeneler, işgalden sonra Irak genelindeki şehirlerde, Şii milıtanlar ve El-Kaide gibi radıkal grupların vahşi saldırılarına maruz kaldı. Bu saldırılar sonucunda binlerce kadın, çocuk ve erkek hayatını kaybetti. merkezî Irak yönetimi bu saldırılara sessiz kaldı.[3] Bu katliamlara merkezî Irak hükümetının göz yumması sonucu, bınlerce Çıngene aile yaşadıkları köyleri ve kentleri terk edip büyük şehir kalabalıkları arasına sığındı. Dilencilik, hırsızlık, fuhûş gibi işlere bulaştılar. Büyük bir bölümü de, gittikleri her yerde bu topluluklara uygulanan ayrımcılık yüzünden, yeniden göçebe hayata geçmek zorunda kaldı. Pek çok grup da ülke dışına, Suriye, Ürdün ve Lübnan gibi ülkelere sığındı. Yeni rejimin muktedirleri "bır İslâm ülkesinde, alkol satıcılarına ve fahişelere yer yoktur" diyordu. Bir çingene görüştüğü bır gazeteciye "İşgalden sonra, Irakhlar Müslüman oldu, benim burada yaşamam zor hale geldi,"[4] dıyordu. Bugün radikal Şii grupların liderleri sık sık Çingeneleri ahlaka uygun davranmaları ve İslâmî yaşam koşullarını yerine getirmeleri için uyarıyor. 'Kadınlarının çıplak dolaştığını, dans ettiklerini, alkol ve uyuşturucu satıp kullandıklarını' söyleyerek toplumu Çingenelere karşı kışkırtıyor. Irak'ta bugün Çingene toplulukları, en temel hizmetler olan içme suyu, elektrik, sağlık gibi yaşamsal gereklerden yoksun olarak yaşamaya çalışıyorlar.[5]

Radıkal grupların bu sistematık saldırıları sonucunda, on binlerce Iraklı Çingene, Kürdıstan'a göç etmek zorunda kaldı. Dohuk gibi kentlerde nüfuslarının yoğunlaşması sonucu, Çingeneler de

2 "The Iraqı Gypsıes After the Collapse of Hussein's Regime", Yasunori Kawakami, http://www.domresearchcenter.com/journal/22/index.html (Erişim tarihi: 18 Ocak 2015)

3 Bu tür saldırılar o denli vahşileşiyordu ki, Arap geleneklerine göre kılıç kullanılarak bir insanı ensesinden kesip öldürmek, kurbanın değersiz ve aşağı sosyal gruplarda olduğu anlamına gelıyordu, nefret ve vahşıce ölümü ima eden bu yöntemle pek çok Çingene katledildi.

4 The Gypsıes of Iraq – meetings with a people in isolation http://www yourmiddleeast com/features/the-gypsıes-of-iraq-meetings-with-a-people-in-isolation_12455 (Erışım tarihi: 18 Ocak 2015)

5 "Gypsies and Society in Iraq: Between Marginality, Folklore and Romanticism", Ronen Zeidel. http://www tandfonlıne.com/. /a /10.1080/00263206.2013.849696 (Erışım tarihi. 18 Ocak 2015)

KEMAL VURAL TARLAN

artık Irak Kürdistan yönetiminden siyası olarak temsıl edılmeyi talep ediyorlar.[6]

Aralık 2010'daki Tunus olaylarından sonra *Arap sokağı*nda yükselen homurtular tüm Ortadoğu'ya yayıldı ve her biri neredeyse yarım asırdır iktidarda olan dıktatör rejımler bır bır devrildi. Bu ayaklanmalar dınsel ve etnık olarak pek çok topluluğu barındıran Ortadoğu'da dengelerın değışmesine, ekonomık ve siyasal çıkar temelındeki müdahaleler ile yeni bır Ortadoğu kurulması senaryolarının iç içe geçtiği bir kaos durumuna neden oldu. Bugün bır yandan, *Arap sokağı*nın devıngen halı, dığer yandan uluslararası dengeler ve çıkarlar bu kaos halının sürmesıne sebep olmaktadır. Süregelen durum; Ortadoğu'da azınlık etnık ve dınsel grupların tedırgın olmalarına, özellıkle Selefiler gıbi radıkal İslâmî grupların etkinlık kazanmaları sonucunda Ortadoğu'nun bu kadım topluluklarının mülteci ve sığınmacı olarak Avrupa ve dığer ülkelere gitme yollarını denemeye başlamalarına neden oldu.

6 "No More Singing and Dancing: Iraq's Gypsies Want to Vote", A.-K. Dosky, http://www.niqash.org/articles/?id=3062 (Erişim tarihi: 18 Ocak 2015)

DEVRİM OLDU PEKİ YA SONRA?

Nil kıyısında, çadırının önünde çay içen yaşlı Çingene kadına "Devrim oldu, peki ya sonra?" diye soran muhabire Çingene kadın "Belki de on yıldan fazla süredir umut etmiyordum ama artık en azından umudum var. Zaten ne gelirse gelsin son yıllarda yaşadıklarımızdan daha kötü olamaz" diyordu.[7] Bugün Mısır'da yaklaşık iki buçuk milyon Çingenenin yaşadığı tahmin edilioyor.[8] Büyük çoğunluğu kimliksiz olan bu topluluk, devlet tarafından, özelikle, kayıt edilmiyor. Doğum kayıtları ve kımlik kartları bulunmuyor. Sosyal olarak izole edilen Çingene grupları Mısır'ın yoksul bölgelerınde yaşamak zorunda bırakılıyor. Nil vadisinde, kirli su kanallarının çevresinde son derece kötü evlerde yaşıyorlar. Daha çok metal işçiliği, dansçılık, falcılık gibi gündelık işlerde çalışıyorlar.[9] 2011 yılında Mübarek'in devrilmesinden sonra, Nıl kıyısındaki bırçok Çingene, bu yaşlı kadın gibi, devrime büyük umutlar bağlamıştı ama kısa zamanda "gelenin gideni arattığı", güçlenen İslâmcıların etnık ve dinsel azınlıkları kendilerine eşit görmeyecekleri ortaya çıktı. Yaşanan son darbeyle de geleceğe daır belırsizlik iyice artı. Son günlerde, özellıkle, Sına ve İskenderiye'de *Dom* gruplarına saldırı haberleri gelmektedir. Mısırlıların, «serseri» anlamına gelen *ghagar* sözcüğüyle adlandırdıkları Çıngeneler Mısır'ın görünmezleri olmaya devam ediyor.[10]

SURİYE'NİN ÖTEKİ SIĞINMACILARI: ÇİNGENELER

Ortadoğu'da halk ayaklanmaları süreci, Mart 2011'de Suriye'ye ulaştığında Baas iktidarının da kısa sürede yıkılacağı düşünülüyordu. Suriye'nin

7 "Devrımin ardından Mısır", http://www.ntvmsnbc.com/id/25226886/ (Erişim tarihi: 18 Ocak 2015).

8 M. Paul Lewis, haz., Domarı in Ethnologue: Languages of the World (Dallas, TX: *SIL International*, 2009) http://www.ethnologue.com/show_language.asp?code=rmt (Erişım tarihi: 18 Ocak 2015).

9 "Gypsıes inside the Egyptıan circle", http://www.domresearchcenter.com/news/egypt/egypt1circle.html (Erişim tarihi: 18 Ocak 2015).

10 "Egypt's Invisible Gypsıes", Alexandra Parrs (http://isa-global-dialogue.net/egypts-invisible-gypsıes/). (Erişim tarihi: 18 Ocak 2015).

KEMAL VURAL TARLAN

etnik ve dinsel yapısı, coğrafi konumu ve Baas rejiminin tüm bu farklılıklar üzerinden oluşturduğu iktidar ilişkileri ve uluslararası dengelerden dolayı beklenen olmadı ve rejim öngörülerin aksine ayakta kalmayı sürdürüyor. Dördüncü yılına giren savaş sonucunda her etnik gruptan milyonlarca insan yaşadıkları yerlerden ayrılmak zorunda kaldı. Bir kısmı çatışmaların daha az olduğu, nispeten güvenli kentlere göç etti; altı milyona yakın Suriyeli de ülkelerini terk edip, komşu ülkelere sığındı.[11]

Suriye gibi, çok kültürlü, pek çok etnik ve dinsel grubun yaşadığı coğrafyadan Türkiye'ye sığınan insanların da etnik ve dinsel azınlıklara mensup oldukları gerçeğinden yola çıkarsak, sığınmacılar içerisinde bu grupların neler yaşadıklarına dair fazla bilgiye sahip değiliz, doğrusu. Ulusal ve uluslararası medya ve yetkililerin açıklamalarında yer alan bilgiler ışığında Hıristiyan toplulukların ve Ermenilerin tedirginliklerinin günbegün arttığını, Avrupa'ya ve Ermenistan'a göçlerin başladığını, ülke içerisinde kalanların da çatışmaların az olduğu kentlere sığındıklarına dair bilgiler geliyor. Kürtlerin, ayaklanmanın başladığı günden bu yana, (IŞİD'in en son Kobane saldırısına kadar) kendi güvenli bölgelerini oluşturup, güvenliklerini sağladıklarını, hatta Süryani, Ermeni ve Ezidiler gibi farklı inanç ve etnik unsurların da bu bölgelerde nispeten daha güvenli yaşadıklarını biliyoruz.

2011 yılından önce, Suriye'nin nerdeyse her yerine dağılan, *Dom, Dummi, Nawar, Kurbet, Abdal, Helebi, Zott* gibi adlarla anılan, yerleşik ve yarı göçebe beş yüz binin üzerinde Çingene yaşıyordu. Aslen zanaatkâr olan, demircilik, kalaycılık, kalburculuk, dışçılık, sünnetçilik, müzisyenlik gibi meslekleri yapan bu topluluklar, son yıllarda gerek sanayileşme ve üretimin modernleşmesi, gerekse yasalardan kaynaklı yasaklardan dolayı zanaatlarını icra edemez duruma geldiler. Yalnızca müzisyen gruplar, düğünlerde ve eğlencelerde müzik yaparak geçimlerini sürdürebiliyorlardı. Bu topluluklar, son yıllarda, hurda ve kâğıt toplayıcılığı gibi geçici işlerde ve tarımda mevsimlik işçi olarak, çok dü-

11 http://www.cnnturk.com/haber/turkiye/turkiyede-suriyeli-multeci-sayisi-1-9-milyon (Erişim tarihi: 18 Ocak 2015). Ayrıca bkz. "Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri Raporu", http://www.tesev.org.tr/suriyeli-siginmacilarin-turkiye'ye-etkileri/Icerik/1757.html (Erişim tarihi: 18 Ocak 2015)

şük ücretlerle, çalışıyorlardı. Gelişen çatışmalı ortamla birlikte Suriye'de üretimin çökmesi, bu kısıtlı iş imkânlarını da ortadan kaldırdı.

Bugün Suriye'den Türkiye'ye sığınan Çingenelerin verdikleri bilgilere göre; dört yıldır süren savaş ve çatışmalı durum nedeniyle, Çingeneler rejim ve muhalifler arasındaki çatışmalarda tarafsız kalmalarına rağmen, hem rejim hem de muhalifler tarafından göçe zorlanmakta, evleri ve malları yıkılıp yağmalanmaktadır. Halep'e yapılan hava saldırıları sonucu Çingenelerin yoğun olarak yaşadığı Haydariye gibi mahallelerde ölümlere varan pek çok saldırı olmuş, bugün bu mahalleler tamamen boşalmış durumda. Özellikle son dönemde güçlenen Radikal İslâmcı grupların denetimlerindeki bölgelerde, Çingenelere karşı da şiddet kullanmaya başladıkları belirtiliyor. Yine bu gruplar, "yeterince Müslüman" olmadıkları gerekçesiyle evlerine el koydukları Çingenelere ölümlere varan düzeyde şiddet uygulamaktalar. Çatışmaları mezhepsel ve dinsel saikler üzerinden yürüten bu gruplar farklı inançlardaki topluluklara şiddet uygulamayı gün geçtikçe arttırıyorlar. Özellikle Alevi-Bektaşi inanca sahip *Abdallar* gibi, Çingene toplulukları da radikal İslâmcıların baskılarından dolayı Halep, İdlip, Hama, Mumbuç gibi kentlerde yaşadıkları evleri bırakıp ya rejim denetimindeki bölgelere ya da çevre ülkelere sığınıp, göçebe olarak yaşamak zorunda bırakıldılar. Bu saldırılar sonucunda ölümler ve ağır yaralanmalar olduğu, bazı çocukların, hırsızlık yaptıkları gerekçesiyle ellerinin kesildiği, kadınların zorla alıkonduğu ve cinsel şiddete uğradıklarına dair pek çok tanıklık bulunuyor.

Türkiye'ye sığınan Suriyeli Çingeneler; Suriye içerisinde kalan Çingenelerin; çatışmaların ve hava saldırılarının daha az olduğu Lazkiye, Şam gibi Batı ve Güney illerine ya da Kürtlerin denetimindeki Afrin, Kobane, Kamışlı gibi kantonlara göç etmek zorunda kaldıklarını söylüyorlar. Kentlerdeki şiddetli çatışmalar, sağlık ve besin yetersizliği nedeniyle bu topluluklar, çevre ülkelere hızla göç etmeye başladılar.

Bugün Türkiye, Lübnan, Ürdün ve Irak'ta on binlerce Çingene, sığınmacı olarak açlık ve yoksulluk içerisinde yaşamaya çalışıyor.

TÜRKİYE'NİN GÖRÜNMEZ SIĞINMACILARI

Ortadoğu'daki tüm halklar gibi, Çingeneler de yapay sınırlarla bölünmüşlerdi. Farklı ülkelerde yaşasalar da akrabalarıyla, bir şekilde, diyalog içerisindeydiler. Klişe deyimle 'kız alıp, kız veriyorlardı'. Göç dalgasının başlamasıyla birlikte, diğer halklar tarafından ayrımcılığa maruz bırakılan bu gruplar, kendi akrabalarının yaşadıkları kentlere ulaşmaya çalıştılar. Farklı ülkelerde yaşasalar da, aslında, tüm Çingeneler aynı kaderi paylaşıyorlardı. Bir zamanlar kentlerin varoşları olarak tabir edilen, asırlardır yaşadıkları mahalleler, "kentsel dönüşüm" adı altında yıkılıp birilerine rant sağlanıyor. Bu durum ekonomik olarak zor durumda kalan bu insanları evsiz bırakıyor ve göçebeliğe zorluyor. Bu baskılara direnenler, ırkçı ve milliyetçi gruplar tarafından saldırıya uğruyor, evleri yakılıyor.

Sulh zamanlarında dahi her türlü ayrımcılığa uğrayan, toplumdan dışlanan bu halk, bugün yaşadıkları her yerde çok ağır koşullarda bulunuyor. Bir şekilde çevre ülkelerdeki kamplara sığınabilenler, kendilerini, bildikleri dillere göre Kürt, Türkmen, Arap olarak gizlemeye çalışsalar da, mülteci kamplarının sakinleri olan Araplar, Kürtler ve Türkmenler tarafından dışlanıyorlar; her zamanki önyargılı yaklaşımlar burada da devam ediyor. Kamp yönetimlerinin aynı önyargılı tutumlarına maruz kaldılar, kısa sürede tanınıp dışlandılar ve kamplarda barınamaz duruma geldiler. Pek çoğu da, tel örgüler içine hapsolmamak, *Gadjo*'ların aşağılanmalarına maruz kalmamak için kamplardan uzak durdu, yeniden göçebe hayata döndü.

Bugün Suriye'den Türkiye'ye sığınan Çingeneler, Antakya, Kilis, Osmaniye, Adana, Mersin, Gaziantep, Kahramanmaraş, Urfa, Adıyaman, Mardin, Batman, Diyarbakır, İzmir, gibi şehirlerde yaşıyor. Neredeyse hepsi, bu kentlerin yoksul semtlerinde derme çatma evlerde, barakalarda yaşamaya çalışıyor. Burada akrabaları, paylaşacak ekmekleri olmasa da, evlerinin duvar diplerinde onlara çadırlar kurdular; hurda, kâğıt ve bir parça ekmek toplamaya birlikte çıktılar. Yaz aylarında mevsimlik işçi olarak Akdeniz ve Orta Anadolu bölgelerine ucuz işgücü olarak gittiler. Kalabalıklar arasında kaybolup iş bulmak umuduyla, İstan-

bul'da Fıkırtepe'ye, Ankara'da Dikmen Deresi'ne, İzmir'de Kadıfekale'ye kentsel dönüşüm sonucu yıkılan harabelere sığındılar. Ama hâlâ çoğu, Mardin'den Antakya'ya sınır boyunca, kentlerin, kasabaların ve köylerin çevresinde derme çatma çadırlarda yaşamaya çalışıyor. Bir gün savaşın biteceğini, geri döneceklerini umuyorlar... Özellikle, yerel yönetimlerin "görüntü kirliliği", yerel halkın önyargılardan kaynaklı şikâyetleri nedeniyle çadırlarda barınmalarına da izin verilmiyor. Çadırları "halkın artan şikâyeti üzerine..." sökülerek yakılıyor.[12] Yine İçişleri Bakanlığı'nca yakın dönemde, "Sokaklarda dilencilik yaparak yaşamaya çalışan Suriyeli mültecilerin toplanması" için bir genelge yayımlandı[13] ve kolluk güçleri, sokaklarda veya yıkıntıların kenarına ilişerek kendi kurdukları çadırlarda yaşayan, tüm Suriyeli sığınmacılara iki seçenek sundular; ya boş olan kamplara yerleşmeye ya da ev kiralamaya zorlandılar. Üçüncü bir seçenek olarak da 'eğer ilk ikisinden birini yapmazlarsa, Suriye'ye dönmeleri' şifahen söylendi. Aslında bu genelgeyle doğrudan Çingene topluluğu hedef alınıyordu. Pek çok kentin valisi, bu genelgeyi sıkı bir şekilde uygulama yoluna gitti, kolluk kuvvetlerini görevlendirdi. Bazı illerde ve ilçelerde neredeyse bir sürek avı başlatıldı. Sokakta yardım toplayan çocuklar, ailelerinden habersiz alınıp kamplara gönderildi. AFAD denetimindeki kamplara gitmek istemeyen kişi ve gruplar yerlerinden edildiler, bazı topluluklar Suriye'ye savaşın göbeğine dönmek zorunda kaldılar. Gaziantep gibi yerlerde harabelerde kalanlar, kolluk tarafından bizzat götürülüp sınırdışı edildiler. Bu konuda, özelikle hükümet yanlısı basın, o günlerde Türkiye toplumunda yükselen Suriyeli karşıtı tepkileri, Çingene ve dilencilere yöneltmek istedi. Suriye muhalefetinden yöneticilerin görüşleri alındı ve "bunlar Çingene, bunlar Suriye'de de dileniyorlardı, bunları biz de istemiyoruz, bunlar Arap değil" gibi demeçlerle toplum ve kolluk bu topluluğa karşı yönlendirildi.

Suriye'den Türkiye'ye sığınan (tahmini) 30-40 bin arasındaki Çingene zorluklar içinde yaşamaya devam ediyor. Sayıları iki milyona yaklaşan Suriyeli sığınmacılar arasında çok küçük bir oranı temsil ediyorlar. Bu topluluk kamplarda yaşamayı çeşitli nedenlerle istemiyor. Çünkü kamplarda yaşayan, Arap, Kürt ve Türkmenler bu insanları dışlıyor. Kamp yönetimleri de bu insanları istemiyor. Diğer yandan Çingeneler de, dört tarafı kapalı, tel örgüler ve jandarma tarafından kapısı tutulan kamplarda yaşamak istemiyorlar. Diğer bir etken, Alevi inancına mensup *Abdal*ların, kamplarda Sünnilerle birlikte yaşamaktan korkması. Bu toplulukların Türkiyeli akrabalarıyla bağlarını (hâlâ) koparmamış olmaları ve onlarla aynı mahallerde ve kentlerde yaşama istekleri de bir başka etken.

Son günlerde, "kamplara zorla konma korkusu" Suriyeli Çingene sığınmacıları huzursuz ediyor ve yerlerini değiştirmeye başlıyorlar. Polis, jandarma ve zabıta baskısıyla yaşanan "kaç-göç" hali, özelikle kadın ve çocukların sağlıkları ve yaşamları açısından büyük bir risk taşıyor

Sonuç olarak; Çingeneler yüzyıllardır birlikte yaşadıkları halkların, devletlerin, dinlerin, mezheplerin çıkarttığı savaşların kurbanları oldular. Dördüncü yılını dolduran Ortadoğu'daki halk ayaklanmaları süresince, geçmişte olduğu gibi, bir kez daha Ortadoğu'daki Çingene grupları çatışan tarafların arasında kaldı. Yüzyıllar boyunca bu kadım halk, dünyadaki savaş ve iç savaşlarda yaşadıkları katlıam ve acıları toplumsal hafızalarında taşıyarak, o "zor zamanları" sözün büyüsüyle gelecek kuşaklara ulaştırdı. Bu acılı günler, yeniden, "dünyanın özgür ruhlarının" yüreğine nakşedılıyor. Yüzyıllardır yaşadıkları Ortadoğu'daki "ötekileri" (de) zor günler bekliyor. Ayaklanmalar sonucu yeniden şekillenen ülkelerdeki (yeni) yönetimlerin Çingeneler dahil olmak üzere, dinsel ve etnik azınlıkların geleceğiyle ilgili ne düşündükleri net değil. Yarın ağızla verilen politik sözler dışında henüz somut bir adım atılmış değil. Eşitlik nutukları yasalarda karşılık bulmadığı sürece, bu insanların "barış ve eşitlik" içinde insanca yaşama hakkı teminat altına alınmadığı sürece Ortadoğu'nun çok kültürlü yapısı hızla (daha da) bozulmaya devam edecek gibi.

12 http://www.radikal.com.tr/turkiye/suriyelilerin_cadirlari_sokulup_yakildi-1125685 (Erişim tarihi: 18 Ocak 2015)

13 http://t24.com.tr/haber/81-ilin-valiliklerine-suriyeli-dilencileri-kamplara-toplayin-talimati,266309 (Erişim tarihi: 18 Ocak 2015)

Ben Arus'tan Kobane'ye: Suriye'de bir savaşın anatomisi ve Türkiye

MUHSİN SOYUDOĞAN

Üniversite mezunu yoksul bir gencin Tunus'ta yaktığı kıvılcım suyun ortasına atılmış bir taş gibi, dalgalar halinde tüm Ortadoğu'da laiklik-din ve özgürlükçülük-otoriterlik karşıtlıkları üzerinden kökleşmiş sosyo-politik fay hatlarını tetikledi. Ortaya çıkan şiddet dalgaları gittikçe artan bir gerilimle İran gibi bir duvara çarpıp gerisin geri bozucu bir etkiyle tam bir düzensizlik yaratırken, süreci daha da çetrefilli hale getiren faktör ise iç çıkar gruplarına dış çıkar gruplarının gitgide daha fazla eklemlenmesiyle olay mekânının bir askeri-politik aktör çöplüğüne dönüşmesi oldu. Başta dünyanın en büyük askeri güçleri olmak üzere, Araplara komşu ülkelerin dolaylı (aslında doğrudan)[1] tarafları olmasıyla tam bir vekâlet savaşına dönüştü.[2] Daha da vahimi, müdahil olan her aktörün, karşılaştıkları değişen durumlar sonucunda alışılageldik/kestirilebilir politikalarına ters düşecek manevraların içine sapmış olmalarıyla, herkesin aynı tarafta olduğu ama aynı zamanda zıt kutuplarda yer aldığı zihin bulandırıcı bir durum ortaya çıktı. Bunun en net hali de Suriye'de karşımızda: Savaşın tarafları olarak Suriye Rejimi, Rusya, İran ve Çin'in olduğu taraf ve buna karşılık, Muhaliflerin (kabaca Özgür Suriye Ordusu), ABD (Batı Koalisyonu), İsrail, Türkiye, Katar ve Suudi Arabistan'ın olduğu karşıt cephe gibi bir ayrım analitik değerini çoktan yitirmiş durumda. Kürt sorunu, Filistin sorunu, Şii-Sünni sorunu gibi kronik sorunlar; alternatif bloklar oluşturan YPG, IŞİD gibi aktörlerin oyun bozucu etkisi; sahadaki stratejik sorunlar; çatışmaların birden fazla ülkede olmasına bağlı olarak aynı anda birbirine karşıt grupların desteklenmesi zorunluluğu gibi daha durumsal sorunlar bu cepheleri parçalayan, en azından daha bir gevşek olmasını sağlayan, faktörlerin başında gelir. Bunun neticesinde herkesin hemfikir olduğu nokta, uzayan bu savaşın hiç kimsenin çıkarına olmadığı ve de Suriye'de bir sistem değişikliğinin artık kaçınılmaz olduğu gerçeğidir, ancak herkesi farklı yönlere savuran nokta bunun nasıl olacağı ve bunun sonucunda oluşacak durumla ilgili belirsizliktir.

Çatışmaların Suriye'ye sıçradığı 2011'de tablo daha netti ve hangi tarafın ne istediği daha açık okunabiliyordu. Öncelikle, Suriye'deki savaş süregiden bir enerji savaşından bağımsız değildi. Bu anlamda, bu enerji yolları üzerine süregiden çatışmanın esas aktörlerinin yani Rusya ve Ameri-

1 Devletler çoğunlukla doğrudan askeri anlamda savaşa katılmasalar da gerek teçhizat gerekse insan desteği vermekten geri durmadılar. Irak'ta öldürülen İran askerî personelini ya da Suriye'de öldürülen Türk askerî personeli ilgili haberler sıklıkla gündeme getiriliyor.

2 Bu savaşın bir özeti ve analizi için Fehim Taştekin'in "Suriye'de Vekalet savaşı veriliyor" adlı röportajına bakılabilir. http://www.bolsevik.org/suriyede-vekalet-savasi-veriliyor. (erişim: 10.01.2015)

ka'nın (Batı) çatışmanın doğal tarafları olması kaçınılmazdı. Rusya hâlihazırda kuzey (Asya) hattı üzerinde büyük bir denetim gücüne zaten sahipti. Buna karşılık, güney (Ortadoğu) hattının kontrolü çok da sağlanmış değildi, çünkü bölgede nerdeyse hiç bitmeyen savaşlar bu enerji hattının efektif kullanımını zorlaştırıyordu.

Geriye doğru bakıldığında, neredeyse bütün Asya'yı arka bahçesine dönüştürmüş Sovyetler Birliği Ortadoğu'da sekülarizm üzerinden Baas, etnik kimliklerin özgürlüğü konusunda da FKÖ ve PKK gibi örgütlerle ortak bir payda yakalamıştı. Ancak 1980'lerde patlak veren Irak-İran Savaşı'nda, zayıflayan Sovyetlerin müttefiki Irak, Batı'ya gitgide yakınlaşmaya başlamıştı. Ne var ki, Saddam Hüseyin'in Ortadoğu'da oluşan boşluğu daha fazla doldurmak istemesi ya da ekonomik darboğazdan kurtulma hamlesi neticesinde patlak veren Kuveyt işgali ve akabinde Amerika'nın aktif olarak katıldığı Körfez Savaşı, bütün dengeleri alt üst etmenin başlangıcı oldu. 2006'da Saddam Hüseyin'ın idamıyla sonlanan olaylar süresince, Sovyetler Birliği dağılmış, birliğin baş varisi Rusya elindeki ekonomik çıkarları Batı'ya karşı korumak için Çin ve önemli eski Sovyet cumhuriyetleriyle Şangay İşbirliği Örgütü'nü kurarak, Batı karşıtlığı üzerinden yakınlaşan İran'ı da kapsayan daha kapsamlı bir ittifak yapmıştı. Bu örgüt kuzey enerji hattının neredeyse tamamını kontrol ederken, güney hattını kontrol etmeye çalışan Batı, hem blokun buradaki ittifakını kırmak hem de hâlihazırda kuzey üzerindeki nüfuzunu sınırlandırmanın yollarını aramaya başladı. Bu vesileyle Ukrayna ve Gürcistan gibi ülkelerde patlak veren çatışmalar körüklenirken, Ortadoğu'da blokun en önemli bileşeni, Irak savaşının esas kazananı durumuna geçen İran bypass edilmek istendi. Bunun anahtarının ise Suriye, Libya ve Lübnan Hizbullahı'nın oluşturduğu bariyerin çökertilmesinden geçtiği görülen bir şeydi.

Burada 'her şeye muktedir' ya da 'her şeyi tezgâhlayan bir Batı' profili çizmek yanlış olacaktır ancak Batı kamuoyunun sempatisine mazhar olmuş Tunus'taki tabii durum bu bloka karşı gerçekleştirilmek istenen teşebbüsün tam da aranan zeminine dönüştürüldü: "Arap Baharı" ya da "Arap halkının özgürleşme mücadelesi." Aslında bu söylemi politikacılardan ziyade özgürlüğe inanan sol ve liberal entelektüeller daha çok dillendirmişti. Ancak onların özgürlük ve devrimle özdeşleştirip altını çizdiği 'bahar' yerine İslâmî cenah bu dönüşümü İslâm ve öze dönüşle özdeşleştirdikleri 'Arap' kısmının altını çizerek sahiplendiler. Batılı hükümetler ise kısa bir şaşkınlığın ardından bu ayaklanmaları savunmaya girişirken, Türkiye'nin içine girdiği ikirciklı durum biraz daha uzun sürdü. Bu noktada Türkiye'nin şaşkınlığı biraz daha uzun sürdü. Olaylar Libya'ya sıçradığında ciddi ortaklık anlaşmalarına imza atmış hükümetin mi, yoksa hükümeti devirmeye çalışan grupların mı desteklenmesi gerektiği tereddüdü özellikle Fransa'nın mücadelenin belirgin bir parçası olmaya başlamasının hemen ardından isyancılar lehine şekillenmeye başladı. Öyle ya, 'Kaddafi'nin devrilmesi kaçınılmaz olmuşken en azından süregiden çıkarların bir kısmının korunması gerekirdi.' Şöyle ki, Libyalı muhaliflerin eğitilme işi üstlenilirken maddi ve manevi destek her fırsatta sunulmaya çalışıldı.

Çok kısa bir süreliğine AKP hükümeti bunun politik faydalarını gördü de. İsyanların gerçekleştiği ülkelerde Müslüman Kardeşler Hareketi AKP'nın yükselişini bir model olarak almakta, işbirliği için en iddialı partner olarak görmekteydi, bu nedenle Başbakan Erdoğan'a, 2011'de gerçekleşen üç günlük Arap Baharı Turu sırasında ciddi bir teveccüh gösterilmişti.[3] Bu durumda Türkiye, belki de en az çabayla en çok çıkar sağlamaya en yakın konumdaki ülkeydi. Ne var ki bu rüzgâr kısa sürede tersine döndü. Libya'da Fransa'nın BM kararını beklemeden öncü müdahil güç olarak öne atılması Erdoğan'ı rahatsız ederken, Erdoğan'ın bu yerlerdeki popülaritesi ve bu popülaritenin de Yeni Osmanlıcılık üzerinden Ortadoğu liderliğine doğru dönüştürülmeye çalışılması da koalisyondaki partnerleri rahatsız etmiş olma-

3 David Gardner bu popülariteden şöyle bahsetmişti: "Erdoğan, 1187'de Kudüs'ü Haçlılardan geri alan Mezopotamyalı bir Kürt olan Selahattin [Eyyübi]'den sonra Arapların en fazla hayranlık duyduğu Arap olmayan lider." David Gardner "Erdogan's Brand Benefits Arabs and the West" *Financial Times*, 15 Eylül, 2011

lı.[4] Oslo görüşmelerinin tam da Erdoğan'ın gezisi sırasında basına sızdırılması bu rahatsızlığın bir dışavurumuydu aslında. Nihayetinde Türkiye'nin Suriye sorununda izlediği politika en büyük darbe oldu.

Suriye'de kıpırdanmalar başladığında Tunus, Mısır ve Libya'da yönetimler değişmiş ve devrimler başarıya ulaşmıştı bile. En azından o yıl Türkiye'nin gördüğü buydu. Bu yüzden bir süre önce Beşar Esad'la olan yakınlaşma bir tarafa bırakılıp, Suriye'deki savaşa müdahil olmanın "ülke menfaatleri gereği" olduğu konusunda tereddüt bile edilmedi. 'Savaş birkaç ayda nihayete erecek, yeni oluşacak hükümet de Türkiye müttefiki olacağı için Suriye'den iktisadi ve siyasi işbirliği anlamında hiç olmadığı kadar fayda sağlanacaktı.'

Seymour Hersh'ün ses getiren yazısından[5] da anlaşıldığına göre Amerika, Birleşik Krallık ve Fransa gibi devletler alelacele parlamento onayı dahi beklemeden Libya'da Kaddafi'nin devrilmesine girişmiş, Kaddafi'nin hallinden sonra da Libya ordusundan geri kalan silahları Türkiye üzerinden Suriye'deki muhalif savaşçılara göndermeye başlamışlardı. Obama yönetimi daha da ileri giderek, Esad'ın 'herhangi bir kimyasal saldırı teşebbüsünde bulunması halinde bu desteğin aktif bir müdahaleyle sonuçlanacağının' da altını çizmeyi ihmal etmemişti. Bu kırmızı çizgi Suriye'ye müdahalenin en ateşli savunucularından Türkiye'yi ziyadesiyle memnun etmişti.[6]

2012 Mart ayından başlayarak bir dizi kimyasal saldırı haberleri gelirken, Haziran ayında da bir Türk savaş uçağı Suriye tarafından düşürüldü.[7] Bu olaylar Türkiye'nin Suriye'ye saldırı çağrısı için önemli birer gerekçe oldu: 'Kimyasal saldırıda bulunan Suriye yönetimi aynı zamanda NATO üyesi bir ülkenin savaş uçağını sebepsiz yere düşürmüştü.' Lakın, ABD ve diğer NATO ülkelerinden beklenen müdahale bir türlü gelmedi. Onun yerine Türkiye'yi saldırılara karşı koruyacak patriot füzelerinin Maraş'a konuşlandırılması yeterli bulundu. Daha doğrusu ABD yönetimi bir ara müdahale kararı almadı değil, ancak bu karar uygulamaya geçmeden, Libya'da yaptığının tam tersi bir tutumla kongre kararının bekleneceği bahanesiyle müdahale rafa kaldırıldı. ABD'nin kendine göre bazı haklı gerekçeleri vardı elbet: İstihbarat raporları kimyasal silahların hükümet tarafından kullanıldığına dair kanıt olmadığını, bilakis Suriye'deki muhalifler tarafından gerçekleştirilmiş olabileceğini belirtiyordu. İnternette de yayımlanan bazı görüntülerde muhalif olduğu iddia edilen bir grup tarafından tavşanlar üzerinde kimyasal silah denemeleri yapılıyordu. Zaten 2012'de Esad karşıtlarının bel bağladığı muhalif örgütlerin başarılı olmadıklarını gösteren bazı emareler de ortaya çıkmıştı. Devrimi yapması planlanan gruplar giderek sönümlenirken kendisini iyice hissettiren radikal İslâmcı grupların savaşa dahli Batı'da bir rahatsızlık yaratmıştı. Özellikle de İslâmcı militanların Suriye'deki devlet memurlarını bir devlet dairesinin çatısından aşağı atarak öldürmesi Batı kamuoyunda çok ciddi rahatsızlık yaratmış, Batı hükümetlerinin Suriye'de takınılan tavrın doğruluğu konusunda bir daha düşünmelerine neden olmuştu. Üstüne üstlük radikal İslâmcılarla 11 Eylül saldırılarından beri derinleşen husumet Eylül 2012'de ABD'nin Bingazi başkonsolosu J. Christopher Stevens'in öldürülmesiyle sonuçlanan saldırının arkasından radikal bir İslâmcı örgüt olan Ensar El-Şeria'nın çıkması ile yeni bir boyut kazanmıştı. Türkiye ile esas ters düşülen nokta da bu oldu. ABD'nin büyük bedeller ödeyerek mücadele ettiği Selefi unsurların bir araç olarak kullanılması fikrine Türkiye hâlâ bel bağlıyordu. Daha da önemlisi, ABD'nin Suriyeli muhalifl ere verilmek üzere Lib-

4 Özellikle bu liderliğin, Erdoğan'ın Davos'ta ortaya çıkan Filistin konusunda İsrail'le ters düşmesi meselesi düşünüldüğünde, İsrail'i ablukaya almak anlamına geldiği görülebilir. Bunun da Batı'yı rahatsız eden faktörlerden olduğu bellidir.

5 Seymour M. Hersh, "The Red Line and the Rat Line." *London Review of Books*. 17 Nisan 2014. http://www.lrb.co.uk/v36/n08/seymour-m-hersh/the-red-line-and-the-rat-line.

6 Başbakan Erdoğan, Suriye yönetimine karşı Suriye halkının yanında olacaklarını açıkça ifade etmiş, Şubat ayındaki bir konuşmasında Esad'a şöyle seslenmişti: "Gittiğin yol, yol değildir. Bu yol çıkmaz sokaktır. Esad'a kendi anlayacağı şekilde sesleniyorum; "ya Beşar, men dakka dukka. Ey Beşar, eden bulur."

7 Türkiye uçağın uluslararası sular üzerinde uçarken düştüğünü iddia etmişti. Bunu temellendirmek için de bir füze tarafından düşürüldüğü, hatta üstü kapalı bir şekilde bunun Rusya'nın işi olduğu iddia edilmişti. Oysa Suriye uçağı, uçaksavarlarla düşürdüğünü iddia etmişti. Gerek uçak enkazının Suriye karasularında bulunması gerekse füze darbesine dair bir iz bulunamaması Türkiye'nin tezlerini olumsuz etkiledi.

KEMAL VURAL TARLAN

ya'dan sevkiyatına göz yumduğu silahlar ya doğrudan ya da sahada savaşanların radikal gruplara meyletmesiyle radikal İslâmcıların eline geçmişti bir bir. Bundan da öte, Selefilerin kullandığı kimyasal silahların Türkiye tarafından tedarik edildiği de söylenmişti.[8] Bu, aslında Türkiye'yi sırf savaşı başlatmak için kimyasal silah kullanımına göz yuman, hatta tedarik eden, kendi uçağını bu uğurda feda eden komplocu bir ülke olarak suçlamanın diğer adıydı.[9] Üstüne üstlük BM'nin Suriye müdahalesini veto eden Rusya ve Çin gibi büyük askeri güçlerin kararlarına rağmen, yani Suriye'nin dışına taşması çok kuvvetle muhtemel olan bir savaşı göze alarak yapmıştı bunu.

İşe değişimin en büyük destekçilerinden biri olarak başlayan Türkiye, konjonktürü doğru okuyamamanın cezası olarak, Arap Baharı'nın ilk filizlerinden Mursi'nin devrilmesini neredeyse tek protesto eden ülke olarak ne değişimi savunanların ne de değişime karşı olanların dinlediği bir ülke olarak uluslararası camiada yalnızlığa sürüklendi.[10] Bu sürüklenişin altındaki en önemli neden Türkiye'nin kendi hassasiyetlerini diğer müttefiklerin hassasiyetlerinin önüne koyması, daha açık bir ifadeyle, sanki savaşın esas hedefini bilmiyormuş gibi, uygulanan ambargolara rağmen İran'la el altından ticari ilişkilerin içine girmesidir. Suriye'deki değişim konusunda bu kadar heveskâr olan Türkiye'nin bu adımı, yukarıda değindiğimiz çelişkili politikaların başında gelir. Batı'nın bu işten ne kadar rahatsız olduğu AKP milletvekillerinin İran'la ilişkilerini özellikle ifşa eden ses kayıtlarının basına yansıtılmasından anlaşılabilir. Türkiye'deki muhalefet bunu yolsuz-

8 Türkiye kamuoyunda da çok uzun bir süre Adana dan Suriye'ye gitmekte olan MİT TIR'larındaki yükün ne olduğu tartışıldı. Yakın bir zamanda CHP Afyon Milletvekili Ahmet Toptaş 2012'de Afyon'da meydana gelen cephanelik patlamasının Türkiye'den Suriye'ye gönderilen askeri mühimmata misilleme amacıyla yapılmış bir sabotaj olduğunu iddia ederek konuyu tekrar gündeme taşıdı

9 MGK toplantısındaki ses kayıtlarının basına servis edilmesi, bu suçlamanın dolaylı olarak dillendirilmesiydi.

10 Başbakan Erdoğan'ın dış politika başdanışmanı Dr İbrahim Kalın bu yalnızlığı kabul etmemekle beraber eğer bir yalnızlık varsa da bunun "değerli bir yalnızlık" olduğunu belirtmişti. Değerliydi çünkü Türkiye Mısır, Myanmar, Somali gibi ülkelerde Müslümanlara reva görülen haksızlığa karşı çıkıyordu böylece ve bir yandan da bu haksızlıklara ses çıkarmayan ülkelere karşı çıkılmış olunuyordu.

luk belgeleri olarak kabul etse de aslında bu, Türkiye'nin İran ile ilişkilerini ifşa eden belgelerdi ve uluslararası ilişkiler bağlamında ele alındığında bu yönü daha önemliydi.

İtiraf etmek gerekir ki, Rusya, İran ve Suriye'nin izlediği politikalar Türkiye politikalarını iflas ettiren diğer bir faktördü. Kimyasal silah kullanımında Suriye hükümeti tam köşeye sıkışmışken, Rusya'nın da tavsiyesiyle, ani bir manevrayla bütün silah tesislerini BM denetimine sunması deyim yerindeyse topu çizgiden çevirmekti. Ayrıca Esad hükümeti Kürtleri doğrudan hedeflemeyerek de Suriye'deki muhalefetin önemli bir kesimini karşısına almamış oldu. Son olarak, radikal İslâmcıların sahnede daha fazla görünmesiyle savaşın seyri bir mezhep savaşı görünümüne dönüştü. Irak'tan gelen binlerce Şii ve Sünni militan kozlarını Suriye'de paylaşıyorlardı. Bu, esas olarak Irak'ta bir örgütlülüğe sahip olan IŞİD'in bir güç patlaması yaşamasına neden oldu. Buna mukabil Lübnan Şiilerinin oluşturduğu Hizbullah da Suriye'ye atıldı. Bu manevra tam anlamıyla suda debelenen Esad'a atılmış bir can simidi oldu. Batılı güçler tam da bu durumda "Radikal İslâm mı, Esad mı?" ikilemi yaşarken Türkiye radikal İslâmcılarla iş tutan, bu yüzden de çok sevimsiz bir durumda buldu kendisini.

Peki, Türkiye'yi Suriye'de bu kadar derin çıkmazlara sokan faktörler neydi? Neden Türkiye de diğer devletler gibi işin sarpa saracağını gördüğü anda kendini geri çekmedi?

Bu nedenlerin başında Suriye'deki savaşın başlamasıyla Türkiye'ye yoğun bir mülteci akınının olmasıydı. Türkiye ilk etapta savaşın kısa süreceğini düşündüğü için mültecilerin durumunu çok ciddiye almadı. Ancak savaşın uzamasıyla hem mülteci sayısı arttı hem de Türkiye'nin önerdiği çözüm, yani Esad'ın indirilmesi, tatbik edilmediği takdirde bu mültecilerin ileride çok büyük sorun yaratacağı görünür olmaya başladı.[11] Bu da hükümet için gayet tabii üstünde ciddi bir şekilde endişelenmeyi gerektirecek bir durumdu.

Türkiye'nin Suriye politikasında atacağı bir geri adım Ortadoğu'da lider olmaya isteklı bir devletin eski durumuna razı gelmesi anlamına gelecekti. Oysa her gün başkanlık sistemine daha da yaklaşan, köprüleriyle, saraylarıyla görsel anlamda alt yapısı hazırlanan, hükümetin 2023'de gerçekleştirmeye çalışacağı 'yeniden doğuş', daha muhafazakâr bakışla 'öze dönüş' projesi her ne olursa olsun başarılmalıydı. Bunun tersi gerçekleşmesi durumunda sadece Türkiye'nin değil, hükümetin temsil ettiği muhafazakâr sağın Kemalizm üzerindeki zaferinin de buharlaşmasıyla pekâlâ bir ölüm kalım mücadelesine dönüşebilirdi.

Türkiye'nin ısrarcılığının başka bir nedeni ise nerede olursa olsun Kürtlerin herhangi bir politik statü elde etmenin engellenmesi şekilde özetlenebilecek, ülkenin kronik politikasından ileri gelir. Kim ne derse desin, bütün diğer faktörler bir tarafa Türkiye'yi Suriye politikasında bu kadar saplantılı davranmasının veyahut bu kadar bariz hatalar yapmasının en büyük nedeni Türkiye'nin kendi Kürt sorunudur.

ROJAVA

Soğuk Savaş dönemi boyunca Suriye ile PKK arasında bir yakınlaşma söz konusu oldu. Soğuk Savaş bitip de dengeler değişince, Türkiye sırf bu yüzden Suriye'yle bir savaşı bile göze almıştı. Bu baskı sonucunda Abdullah Öcalan Suriye'den ayrılmak zorunda kalarak, İmralı'da sonuçlanacak bir yer değiştirme macerasına girmişti. Türkiye Öcalan'ı yakalamakla bir zafer elde ettiğini düşünedursun, Suriye içinse Öcalan, zaten bir tehlike bile değildi.

Savaşın başladığı dönemde Suriye'deki diğer muhalif unsurlar gibi Kürtler de bir bölünmüşlük içindeydi. Buna rağmen Suriye'deki Öcalan çizgisi Kandil'in de desteğiyle çok hızlı bir şekilde Demokratik Birlik Partisi (PYD) etrafında örgütlenirken, diğer bazı irili ufaklı örgütün de aynı çatı altına birleşmesiyle Batı Kürdistan Halk Meclisi (MGRK) kuruldu. Bu oluşumun savunma gücü olarak da Halk/Kadın Savunma Birlikleri (YPG-YPJ) oluşturuldu. Bu oluşumun dışında kalan başta Suriye Kürdistan Demokratik Partisi (KDP-S) olmak üzere diğer örgütler ise Suriye Kürdistanı Ulusal Konseyi'ni (ENKS) kurdular.

11 Zaman zaman Suriyelilerin hedef alındığı saldırıların yaşanması, toplumsal boyuttaki kırılmaların, herhangi bir toplumsal ya da ekonomik kötü gidişatın, nelere gebe olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Her şeyden önce ihtilaf bu iki oluşum arasında gelişti. ENKS, PYD'yi 'bütün gücü ele geçirmeye çalışan anti demokratik bir örgüt' olmakla itham ederken, kendilerinin ayrı bir askeri güç olma isteklerini engellemekle suçluyordu. Buna karşılık PYD ordunun tek olmasını savunmakla beraber, herkese açık seçimlerin olmasıyla, politik anlamda güç paylaşımının adilane bir şekilde yapıldığını vurguluyordu. Onlara göre ENKS, Irak Kürtleri gibi parti milislerinin baskın olduğu bir yapı dayatıyordu. Karşılıklı suçlamalara son vermek ve Kürtlerin aynı çatı altında birleşmelerini sağlamak maksadıyla iki grubun temsilcileri Mesud Barzani öncülüğünde Erbil'de bir araya gelerek, Kürt Yüksek Konseyi çatısı altında birleşme kararı alsalar da bu anlaşma (Hewler Anlaşması) çok kısa sürede hükmünü yitirdi.

Kürtler arasındaki sürtüşmenin esas nedeni aslında Suriye iç savaşında nasıl bir politika izlenmesi gerektiği konusunda farklılaşıyordu. ENKS, 'Kürtlerin topyekûn hükümete karşı Batı koalisyonunun desteklediği Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) tarafında olması gerektiğini'; buna karşın YPG ise, 'bu iki taraftan birini seçmek zorunda olmadıklarını', bunun yerine "Rojava"da bulunan halkı savaşın dışında tutmanın, ya da bu halka yönelecek tehditlere karşı koymanın esas hedef olduğu' fikrine dayalı üçüncü bir yolu savunmuştu.

Aslında bu farklılaşmanın esas sebebi başta Türkiye olmak üzere koalisyon güçlerinin savaşın kısa sürede ÖSO güçlerinin zaferiyle sonuçlanacağı yanılgısı oldu. Böyle bir beklenti durumunda PYD ile daha sonra oluşması muhtemel (Kuzey) Irak'takine benzer istenmeyen bir oluşumu kabul etmeye varacak bir anlaşmaya girmenin pek de anlamı yoktu. Üstelik KDP'ye yakın Kürtler Türkiye'ye gayet yaklaşmıştı. Anlaşılan, daha sonra tersine dönecek Türkiye'nin Irak Kürdistan yönetimine dair baştaki kaygısının daha fazlasını PYD için hissediyordu bu Kürtler. Burada PYD'nin Öcalan çizgisini vurgulamasının etkisi büyüktür elbet. Ama son kertede, kendi Apocularıyla müzakerelere başlayan Türkiye'nin Suriye'dekilerle en ufak bir müzakereye yanaşmamasını açıklamaz. Esas neden diğer Arap ülkelerinde gelişen hızlı değişimin yaratmış olduğu yanılsama ve Suriye'deki dengelerin iyi okunamamasının getirdiği körlüktür.

Yıllardır birçok Kürt'ün vatandaşlık haklarını dahi tanımayan Suriye hükümeti, hakkını vermek gerekirse, Türk hükümetinden daha mantıklı bir manevra yaptı. Rojava'daki askeri birliklerin büyük bir kısmını çekti. Bu, Esad için yeni bir cephenin açılmaması anlamına geliyordu. Türkiye bu durumda devreye girip PYD'yi kendi tarafına çekeceğine "Katil Esad"la iş tutan bir örgüt olarak ilan etmeyi daha uygun buldu. Bu, ENKS'nın de temel mottosuna dönüştü. Savaşın uzaması, aslında, dış müdahale olmaksızın gerçekleşebilecek bir askeri başarının PYD'siz olmayacağını ortaya çıkarıyordu. Ama buna rağmen ÖSO 'savaş sonrasında Kürtlere herhangi bir hakkın tanınmasının söz konusunu olamayacağını' her fırsatta yineleyerek Türkiye'nin desteğini güvence altına alırken PYD'yi kazanma gibi bir gayrete girmedi bile! Bundan da vahimi, ÖSO'ya bağlı bazı gruplar 2012 yılının son aylarından itibaren PYD'nın örgütlenmeye çalıştığı Raselayn'a (Serekaniye) saldırıya giriştiler. İlk saldırıları, Suriye'de hızla yükselişe geçen El-Kaide bağlantılı Nusra Cephesi'nin saldırıları izledi. Türkiye'nin gerek Kürtlerin denetiminde olan bölgelerin sınırları boyunca hendekler kazması, gerek medyaya yansıyan PYD karşıtı söylemi, gerekse de ÖSO ve Nusra'ya yakınlığı PYD ve PKK'ya yakın kaynakların bu saldırıların arkasında Türkiye'yi aramaya itti.

PYD'nin Rojava'da kökleşmesine paralel olarak Türkiye'nin bu gruba uyguladığı ambargo da derinleşti. PYD-ENKS ihtilafının bir türlü bitmemesi Irak KDP'sinin de Rojava sınırı boyunca hendek kazmasıyla neticelendi. Bu hamleler, ekonomik ve politik olarak PYD'yi zor durumda bıraksa da Serekaniye saldırıları ve bu saldırıları bertaraf etme konusunda YPG'nin başarılı olması, halkın PYD'ye daha fazla meyletmesine neden olarak toplumsal bir kazanım ortaya çıkardı. Nusra'nın saldırılarının kırılması, Nusra için hem güç hem de prestij kaybı anlamına gelirken, YPG de yavaş yavaş sahneye giriyordu. Barzani-Türkiye ambargolarına karşılık YPG'nin hızlı bir manevrayla Irak hükümetiyle bağlantıyı sağlayan Tıl Koçer'i alması hem dış dünya ile bir bağlantı noktası kur-

masını hem de bölgedeki petrol yataklarını ele geçirmesini sağladı. Bu hamle PYD'yi dünya kamuoyunda da tanınır hale getirdi.

PYD, 2014 başında iktidarını sağlamlaştırdığı Kuzey Suriye'nin doğusu, orta kısmı ve batısında coğrafi olarak birbirinden kopuk üç alanda kanton sistemi ilan etti. Her bir kantonun kendi meclisi olmakla birlikte her bir meclisin temsil edileceği bir üst yönetim üzerinden ortaklaşacakları federatif bir yapı oluşturdular. Bu yapılanma Ortadoğu'nun koyu merkeziyetçi devlet geleneğine alternatif adem-i merkeziyetçi bir yönetim modeliydi. PYD, bu fikrin esas dayanak noktasının Öcalan'ın "demokratik konfederalizm" dediği ve Türkiye için de önerdiği bir model olduğunu savunageldı. KDP çizgisi, bu sistemin 'Kürdistan'ı parçaladığını', en azından Rojava'yı Irak'takine benzer tek bir yapı olarak örgütlemediği için eleştirirken, PYD çizgisi 'mıllı devletin bir gereklilik olmadığını' onun yerine 'Kürtlerin haklarının tanındığı, içinde değişik etnik grupların da söz sahibi olduğu bir yönetimin Ortadoğu'daki esas ihtiyaç olduğunu' savundu. İşin aslı bu oluşumun esas nedeni daha farklı bir zorunlulukla ilgilidir. PYD, Suriye'de yaşanacak herhangi bir çatışmanın Arap-Kürt savaşı şeklini almasını göze alamazdı. Bu nedenle kendisini kimi Arapları yanına çekmek zorunda hissediyordu. Bunun yanında Arap kemeri projeleriyle zaten birçok Kürt yerleşim yeri Araplaşmıştı, kaldı ki buralarda kadim Arap yerleşimleri ve Kürtlerin Araplarla birlikte yaşadığı kentler de vardı. Bu model esas olarak bu tarihsel koşulların bir sonucuydu. PYD bu tarihsel koşulları göz ardı ederek kalkışılacak her türlü girişimin felakete davetiye çıkarmak olduğunu iyi görmüştü. Bir PYD'li savaşçı bu farkındalığı şöyle dile getirmişti: "Birlikte yaşamak o kadar da kolay bir şey değil. Kürtlerin de kendi ulusal fikirleri var. Herkes kendi istan (vatan)ını ister. Bunun için biz ülkemize Kürdistan değil, Rojava diyoruz. Kürtçe, Arapça ve Süryanice bizim üç resmî dilimiz."[12]

12 Danimarkalı Hjalte Tın, Rojava'ya yaptığı gezi sonrasında kaleme alıp 2 Ocak 2015 tarihinde Danimarka'nın ünlü gazetesi *Weekendavisen*'de yayımladığı yazıdan naklen bkz. Demet Arpacık, "İskandınav gözüyle Rojava" http://rojevakurdistan.org/duenya/16840-iskandınav-goezueyle-rojava-demet-arpac-k- (erişim: 21 01 2015)

Bundan sonra ittifaklar daha da çetrefilli hale gelmeye başladı. Batı koalisyonu Irak'ta Sünni bir diktayı yıkmış, yerine Şiilerin ağırlıklı olduğu, karma bir model getirmişti. Fakat bu model, Maliki hükümetinin Sünnileri dışlayıp ekonomik kaynakların paylaşılması konusunda da da Kürt yönetimiyle ihtilaflı olması neticesinde çatırdamaya başlamıştı. Kürt hükümeti gitgide Türkiye'yle yakınlaşırken Irak hükümeti neredeyse Türkiye'yle ilişkileri sıfırlayıp İran'a yanaşmıştı. İlişkilerdeki bu tablo Suriye savaşıyla birlikte iyice derinleşti. Şiiler Esad hükümetini desteklerken Türkiye ve Iraklı Kürtler bunun karşı cephesinde isyancıları destekledi̇ler. Irak hükümeti bu nedenle KDP ile çelişkiler yaşayan PYD'yi desteklerken, KDP, PYD ile sorunları olan Türkiye ile petrol anlaşmaları imzaladı. Nasıl ki Irak hükümeti PYD'ye bir nefes borusu sağladıysa Türkiye de aslında KDP'ye bir nefes borusu sağlamıştı.

Tabii bir de işin Amerika boyutuna bakmak lazım. Zira Amerika büyük bir savaş sonucunda oluşturduğu sistemin sefasını sürme işini neredeyse İran'a kaptırmak üzereydi. Bu yüzden İran'la yakınlaşan, ki hâlihazırda Ortadoğu'daki çatışmalar mezhepsel anlamlara büründükçe aksi düşünülemezdi, Malıki'den ciddi anlamda rahatsızlık duyuluyordu. Amerika'nın en büyük çelişkisi ise bu hissiyattan bağımsız olarak Irak'ta Sünni iktidar yerine Şii bir iktidar getirmişken Suriye'de bunun tam tersi bir şekilde Şii (Alevi) iktidar yerine bir Sünni iktidar tezgâhlamaya çalışıyordu. Bu noktada ne Malıki hükümetinden ne de bir türlü laf dinlemeyip ÖSO'ya katılmayı reddeden YPG'den çok hazzedıliyordu. IŞİD'ı palazlandıran esas neden ilişkinin bu yönü oldu.

Maliki yönetimiyle çatışma halindeki El-Kaide yanlısı IŞİD Suriye'de Nusra'nın başarısızlıklarından sonra isyancıların tamamının üzerine giderek bir anda parladı. IŞİD ÖSO'nun parçalanmışlığından faydalanarak bu örgüt içindeki birçok grubu ya savaşarak ya da sindirerek kendine biat ettirdi. IŞİD'in en büyük rakibi Nusra'yla çatışmalar başlayınca El-Kaide önce bir ara yol bulmaya çalıştıysa da daha sonra IŞİD'ın halifelik kurarak bir nevi El-Kaide'yi de aşması iki grup arasında kopuşun derinleşmesine neden oldu. Bununla bir-

lıkte, birçok El-Nusra militanı şeriat idealini kurmaya daha yakın gördükleri IŞİD'e katıldı. Böylece IŞİD'in kefesi daha ağır basmaya başladı. Doğrusu, Suriye hükümeti de bu aşırı Sünni grubun üzerine çok gitmedi. Bu da IŞİD'i güçlendiren başka bir faktör oldu.

Burada oldukça güç kazanan IŞİD, bu sefer Irak'a yönelerek Malıki hükümetiyle çatışmaya başladı. Buradaki Sünni Aşiretlerin de desteğiyle Musul'u çok süratli bir şekilde ele geçirdi. Sağlanan araçlarla da Suriye'deki PYD'ye saldırdı. IŞİD'in o ana kadarki durumundan ne KDP, ne Türkiye ne Suriye hükümeti ne de Amerika ciddi anlamda rahatsızdı. Malıki'ye saldıran IŞİD bir nevi Türkiye-Amerika ve KDP'nin yapmak istediği ama yapamadığı Malıki'nın devrilmesinin önünü açtı. Ancak ve ancak Malıki devrildikten sonra tepkiler artmaya başladı. Suriye belki durumdan rahatsızdı ama can derdine düştüğü için kendisine doğrudan yönelinmediği sürece de sorun yoktu. Hatta IŞİD'in muhalefetle herhangi bir uzlaşmaya girmeden Esad yerine muhalefeti hedef alması bu radıkal grubun çelişkili gibi görünse de Esad tarafından desteklendiği izlenimini uyandırmıştı. Esad bunu yapmakla kendisinin savaştığı kişilerin derdının demokrasi değil teokratik bir yönetim olduğu tezini Batı'ya kabul ettirebilirdi.

İlişkilerin bu kadar çetrefilli olduğu bu coğrafyada herhangi bir güce açık seçik bir taraf olarak bakmak da sorunlu görünüyor. IŞİD'in Malıki'ye (Irak'a) saldırmasında Türkiye ile işbirlığı içine gırmesi ne kadar doğruysa, bu işbirliğinin ruhuna ters bir şekilde Esad'la anlaşarak ÖSO'ya saldırdığı da aynı derecede doğrudur; ya da her iki önerme de aynı derecede yanlıştır. Aynı şey, PYD'nin Suriye hükümetiyle işbirlığı için de söylenebilir, ÖSO ile işbirliği için de... Türkiye'nin IŞİD'le petrol alışverişine girdiği, PYD'nin gündelik ihtiyaçlarını ÖSO denetimindeki bölgelerden sağladığı; her iki grubun kimi zaman Suriye hükümetiyle alışverişe girdiği, buna rağmen yapılan karşılıklı mukateleler durumu iyi özetler.

IŞİD'in Musul'u ele geçirmesi önemli bir dönemeç olsa da, Şengal işgali gibi politik ittifaklar, dolaysıyla da savaşın genel gidişatı üzerinde dönüştürücü bir etkisi olmadı. Şengal'ın düşmesi her şeyden önce Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nın (KBY, aslında KDP'nin) izlediği politikanın zafiyetini gösterdi. KBY, Malıki'nin cezalandırıldığını düşünüyor olmasından herhalde, yanı başındaki Musul'un işgalini resmen sessiz sedasız izledi.[13] Irak ordusu darmadağın olurken KBY, hak iddıa ettiği ancak statüsü bir türlü açıklığa kavuşturulamayan Kerkük'le birlıkte birkaç yerin hıç kurşun sıkılmadan Kürdistan toprakları olduğunu ılan etti. KYB Musul sınırına binlerce peşmergeyi yığarken IŞİD'e karşı hiçbir adım da atmadı. *De facto* bir Kerkük başkentli Kürdistan, Bağdad başkentli Şiistan ve Musul başkentli Sünni İslâm Devleti sessizce onaylanmış gibi duruyordu. Ancak her partnerin bu paylaşıma razı geleceği beklentisi tam bir yanılgı oldu, nitekim Araplar birbirleriyle uğraşırken KYB'nin kazançlı duruma geçmesi gerek Şii gerekse Sünni Arapları rahatsız etmişti. Bu yüzden IŞİD tereddüt etmeden Ezidi kenti Şengal'e saldırdı. Peşmergeler, Irak ordusunun Musul'da yaptığı gibi, herhangi ciddi bir çatışmaya girmeden şehri terk ettiler. Bu olay, Maliki'ye daha birkaç gün evvel bağımsızlık restini çeken KBY'nin aslında ne kadar aciz bir durumda olduğunu gösterdi. Irak hükümeti aylardır Kürdıstan'a para göndermiyordu. Kayırmacılığın kol gezdiği bölgede herkes kolay para kazanma yolu olarak peşmergeliğe yönelmiş, paralar da düzenli ödenmeyınce görevlerını ıfa etmek için bır neden de bulamamışlardı. Daha birkaç ay önce yönetim bunun farkına varmış olacak ki uluslararası tepkilere rağmen birkaç gemi dolusu yakıt satmıştı. Ancak tek neden bu değildi, Sünni İslâm geleneğinin dominant olduğu Kürdistan bölgesi Ezidiler ve Şengal'e sığınan Şii Türkmenlere özel bir şey yapmak da istememiş gibıydı.

Tıl Koçer bölgesinde bulunan YPG birlikleri çok hızlı bir şekılde Şengal dağına bir insan koridoru açarak sivillerin tahliyesine yardımcı olurken, PKK birlikleri de yardım için Kandıl'den yola çık-

13 Musul ışgalı her yönüyle karanlık bir olaydır. Şehrın dirençmemesi, var olan silahların ımhası yerine bırakılıp kaçılması, KDP'nın işgal öncesi kadrolarını geri çekerken, Türkiye'nin haberdar olmasına rağmen konsolosluk çalışanlarının rehin alınması olayın aydınlatılmaya muhtaç olduğunu göstermektedir. Ya IŞİD gerçekten oradakı yerel halkın beklentıleri sonucu ılerledi ya da olay, birilerinin Malıki'yi *ters köşe*ye yatırılmasıydı.

tılar. Bu olay birdenbire uluslararası kamuoyunda YPG ve PKK'yi daha bir görünür kıldı. YPG artık Suriye'de savaşan sıradan bir örgüt değil ismının de belirttiği gibi "halk savunma ordusu" olmuştu. Tabii kamuoyundaki bu yaygın düşüncenın ilk etapta politık alanda bir karşılık bulduğu şüphelidir. Nıtekim IŞİD'in, Irak'tan sevk ettiği güçler ve ele geçirdiği ağır sılahlarla bu kez Kobane'ye saldırmasına herkes kayıtsız kalmıştı. YPG kırsalda direnemeyeceğini görmüş, çok hızlı bir şekilde geri çekilmeye başlamıştı. Kobane'ye bağlı Kürt köylerini de boşaltıp sivil kayıplarını asgariye indirmeyi başarmıştı. Esas savaşı kent merkezinde sokak çatışmaları yaparak vereceklerini, Kobane'nin son ana kadar savunulacağını duyuruyorlardı.

Erdoğan'ın sorusunu tersten sorarsak eğer IŞİD neden daha önemli yerler dururken Kobane'ye saldırmıştı?[14] Kobane, bir görüşe göre, Arap topraklarına saplanmış bir Kürt bıçağı olarak görüldüğü gibi, Kobane'yi diğer kantonlarından ayıran IŞİD denetimindeki bölge Rojava'nın kalbine saplanmış bir bıçak gibi de görülebilir. IŞİD teritoryal bütünlük açısından bu çok da önemli olmayan kentin düşürülmesini önemsiyordu. Ama Kürtler işin sadece Kobane'yle bitmeyeceğini, ardından başta Afrın ve daha sonra Cezire kantonlarının da saldırıya uğrayacağını, bunun da "Türkiye'nin bir oyunu" olduğunu düşünüyorlardı.[15] Aylardır IŞİD'ın elinde tuttuğu konsolosluk çalışanlarının Kobane saldırının arifesinde salıverilmesi; Erdoğan'ın Kobane'nın düşmek üzere olduğu, YPG'nin IŞİD'den farklı olmadığını vurgulayan konuşmaları; anaakım Türk medyasında şehrın ismi olarak Kürtlerin kullandığı Kobane değil, rejimin kullandığı Ayne'l-Arab'ın kullanılması; sınıra gönderilen güvenlik güçlerinin işgale seyirci kalmaları, buna karşın sınıra yığılan kitle ile gerilim yaşamaları; PKK'lıların Kobane'den kaçtıkları söylenirken yaralı bazı YPG'lılerın PKK'lı oldukları gerekçesiyle tutuklanmaları, YPG'nın yardım koridoru talebine karşılık verilmemesi[16] Türkiye'nin IŞİD'le olan ilişkisinin emareleri olarak algılanmıştı.

Türkiye, süreci bir kez daha iyi okuyamamıştı. IŞİD'in Kobane'nin içine kadar girmesine kadarki süreçte hiçbir devletin bir şey yapmaması bundan sonra da yapmayacakları, yapsalar dahi iş işten geçeceği varsayılmıştı. Zira Musul'u birkaç saatte düşüren, hakeza Şengal'i çarçabuk ele geçiren bir örgüt için böyle küçük bir kenti ele geçirmek zor olmasa gerekti. ABD'nin bu konuda gevşek davranması YPG'nin baştan beri söz dinlemeyip ÖSÖ'ya dâhil olmayı reddetmesinden kaynaklı bir burun sürtme cezası olarak yorumlanabilir. Ancak Suriye'de istediği dönüşümü mümkün kılabilecek potansiyele sahip en önemli örgütlerden biri olduğu için YPG'yi öyle kolay harcatmayacağı da bir gerçekti ABD'nin. O yüzdendir ki, Kobane'de IŞİD'e yönelik uçak saldırıları başlatıldı. İkincisi, Türkiye kendi vatandaşı Kürtlerın ya tepkisini ciddiye almamış ya da görmemiş olacak ki oradaki potansiyeli de hafife almıştı. Kadınların pazarlarda satıldığına dair haberler, IŞİD'in toplu infaz görüntüleri Kürtlerde ciddi bir tepki yaratmıştı. Daha çatışmaların ilk zamanlarında bile KCK'nın Kobane'nin savunulması gerektiği çağrısına birçok kişi uyarak sınıra akın etmiş, sınır tellerini parçalayarak savaşa koşmuştu. Bu olay Türkiye Kürtlerinin Kobane'ye olan ilgisini daha da arttırdı. Nihayet YPG'nin mühimmat sıkıntısı çektiğini bildirip dünya kamuoyunda farkındalık yaratmak için Türkiye'deki Kürt siyasetçilere çağrıda bulunulması, Ekim başında başlayan protestolar ve bu protestolar sonucunda 40 civarında kişinin hayatını kaybetmesi, olaylar çığırından çıkmak üzereyken apar topar Öcalan vasıtasıyla sükûnet çağrısı yapılması Türkiye'nin politik hesap yanlışlıklarını çok iyi göstermektedir.

14 Cumhurbaşkanı Erdoğan koalisyon güçlerine daha önemli kentler dururken neden Kobane'nin savunulduğunu sormuştu.

15 YPG sözcüleri her seferde öldürülenlerin üzerindeki Türk kimliklerini ve askeri künyeleri ya da ele geçirdikleri IŞİD militanlarının pasaportlarındaki Türkiye gümrüğü mühürlerini teşhir ederek bu iddiayı dile getiriyorlar. Örneğin, Demet Arpacık, "İskandinav gözüyle Rojava" http://rojevakurdistan.org/duenya/16840-iskandinav-goezueyle-rojava-demet-arpac-k- (erişim. 21.01.2015)

16 Türkiye Peşmerge'nin geçişine izin vermişti. Ancak bu kadar öfke birikmesinden sonra bunun da gönülsüz yapıldığı düşüncesi hâsıl olmuştu. Nitekim bazı medya organlarınca dillendirilen Peşmergenın yediği yemeğin parasını vermediği, bazı Peşmerge askerlerının firar ettiğine dair haberler bu gönülsüzlüğe yoruldu.

KEMAL VURAL TARLAN

BİR SONUÇ MÜMKÜN MÜ?

Bu aralar Suriye'de yaklaşık dört yıldır süren savaşın tarafları Moskova'da müzakere masasına oturmuş durumda. Batılı güçlerin marifetiyle daha önce iki defa gerçekleşen Cenevre görüşmelerinden bir sonuç alınmamışken Moskova görüşmelerinden bir sonuç ummak ne kadar gerçekçi olabilir?

Moskova görüşmelerini diğer görüşmelerden ayıran en belirgin özellik, görüşmelerde ilk defa Kürtlerin muhatap alınırken, Türkiye'nın desteklediği Suriye Muhalif ve Devrimci Ulusal Koalisyonu'nun (SMDK) görüşmelere davet edilmemesidir.[17] Görüşme çağrılarının yapıldığı aynı günlerde Amerika da yılda 5.000 muhalifin eğitileceği üç yıllık bir programın duyurusunu yaptı.[18] Bu muhalifllerin ılımlı olacağı ve temel olarak IŞİD gibi radikal unsurlarla savaşmak için eğitileceği belirtilmişti. Yani koalisyon, temelde Esad'ın gitmesini istese de ani bir gidiş bütün dizginleri radikallerin eline geçireceği için, bu geçişi daha yavaş ve kontrollü yapmak istiyor. Bu yüzden de Moskova'daki görüşmeleri desteklediğini bildirdi.[19]

Görünen o ki, Moskova liderliğindeki görüşmeler çok da bir netice sağlamayacak. Görüşmeye çağrılmayan grupların beklentisi karşılanmamış olacak, Esad ciddi bir anlamda yenilmemişken gitmesini beklemek de anlamlı olmayacak. Sırf herkes yumuşak bir geçişe razı olsa bile, kontrol mekanizmalarının çürüdüğü bir ülkede herkesin haddini bilmesini beklemek de çok zor. Yazının esas fikrine dönersek; eğer Suriye daha büyük bir resmın, yani enerji hatları için verilen mücadelenin bir parçası ise savaşın iki blokunun bir ara yol bulması için kuzey enerji hattında da bazı müzakerelerin yapılması gerekecek. Öbür türlü bu savaşın galibi Rusya bloku olacağı için Batı açısından bu kabul edilemez olacaktır, işte sava-

17 http://www.aa.com.tr/tr/haberler/445571--muhalif-grupların-gundeminde-rejimle-diyalog-yok

18 "U.S. troops for Syria training mission seen moving to region soon" http://www.reuters.com/article/2015/01/17/us-mideast-crisis-training-idUSKBN0KP28K20150117 (erişim: 22.01.2015)

19 Anne Barnard and Somını Senguptajan. "U.S. Support for Syria Peace Plans Demonstrates Shift in Priorities" http://www.nytimes.com/2015/01/20/world/middleeast/us-support-for-syria-peace-plans-demonstrates-shift-in-priorities.html?ref=world (erişim: 22.01.2015)

şı esas devam ettirecek neden budur. Bir ihtimal, Rusya, Ukrayna meselesinde bazı tavizler koparıp Suriye'de daha geride durabilir. O zaman Esad kontrollü bir şekilde çok partili seçimlerin olacağı bir rejim lehine el çektirilecektir. Ancak bunun ön şartı her halükârda radikal unsurların tasfiyesi olacaktır, bu da nereden bakılırsa bakılsın savaşın bir süre daha devam edeceğini gösterir.

Şimdiye kadar savaş Türkiye'nin aleyhine işledi. Bunun en büyük nedeni Suriye savaşının esas itibarıyle Türkiye'deki Kürt sorunu üzerinden okunmasıydı. Neredeyse bir saplantıya dönüşen Kürt sorunu Türkiye'nin politik elastikiyetini yok etmektedir. Amerika bile esas hedefi olan İran'la şu ya da bu şekilde görüşmeler yapmışken, devlet erkinin bugün kalkıp hâlâ "Kuzey Irak gibi bir yapıya asla müsaade etmeyiz" tarzı açıklamalar yapması sorunu bir kazançla taçlandırmayacağı gibi daha derin bir çıkmaza sokacaktır. Elbette, bu politik söylem, yaklaşan seçim öncesi milliyetçi-muhafazakâr kesime bir yatırım olarak da değerlendirilebilir. Ancak bu yatırımın kendisi bile, işin rengini değiştirmeyecektir. Charlie Hebdo saldırıları sonrasındaki anma törenlerinde Türkiye'nin varlığına yönelik homurdanmalar, Türkiye'nin buna karşılık katliamı kutlayan gösterilere izin vermesi işin vahametini tam olarak anlamadığını ya da dış politikanın iç politikaya kurban edildiğini göstermektedir. Türkiye'nin komşuları arasında tek müttefiki olarak kalan Barzani için de bir hoşnutsuzluğun başladığını görmek mümkün.[20] AKP hükümeti bu süreçle birlikte iç politikada daha muhafazakâr söylemler geliştirerek milliyetçi muhafazakâr kesimin oyunu kaybetmemek için her şeyi yapmaya çalışacaktır. Öte yandan Amerika'nın YPG ile kaçınılmaz hale gelen anti-IŞİD ittifakına Türkiye'nin katılması daha bir elzem olacaktır. Bu, şüphesiz iç siyasette bir gerilim yaratacaktır. AKP kitlesi baştan beri YPG'nın IŞİD karşısındaki yaşayacağı bir hezimete o kadar şartlandı ki bundan sonra hiçbir şey olmamış gibi davranmak da mümkün olmayacak. AKP'nin yatırım yaptığı milliyetçi-muhafazakârlığın başta MHP olmak üzere diğer partilerin silahına dönüşmesi çok kuvvetli bir ihtimal. O zaman AKP, Türkiye siyasetinin geleneksel kabuğunu (kırmızı çizgiler) kıramadığı için dış siyasette başarısız olmuş olacak, dış siyasette başarısız olması da iç siyasetteki başarısını azaltacaktır.

Öte yandan Kürtlerin penceresinden bakılırsa Moskova, baştan beri Kürtlerin de söz sahibi olması gerektiğini vurgulamıştı. Gerek Türkiye'nin dayatmaları, gerekse Batı çevrelerinin PKK çizgisini ideolojik olarak benimsemekten uzak durmaları bunun gerçekleşmesini engellemişti. YPG'nin olumlu imajına rağmen silahlandırılmada tereddüt edilmesi, PKK'nın terör listesinden çıkartılmaması, Batı ittifakının fikirlerinde hâlâ radikal bir değişikliği olmadığını göstermektedir. Bu anlamda Öcalan çizgisinin herhangi bir beklenti içine girmesi açısından henüz erken. Hatta bu günlerde SYRIZA ile birlikte Avrupa'da tekrar dolaşan komünist hayaletin büyük güçleri ne kadar rahatsız ettiği düşünülürse PYD'nin komünizme göz kırpan açıklamaları bu rahatsızlığı daha da arttırabilir. Yine de, toplamda bakıldığında Kürtlerin geleneksel siyasetlerini daha çabuk revize edebildiklerini görüyoruz. Bu, dış siyasette Öcalan çizgisine yol açacaktır, tabii, Batı-Moskova hattındaki gerilimin neresinde duracağına bağlı olarak.

20 Michael Rubin. "Is Masud Barzani really a nationalist?" http://kurdistantribune.com/2012/masud-barzani-really-nationalist/ Ayrıca Barzani geçen haftalarda düzenlenen IŞİD'le mücadele toplantısına çağrılmamış, bu yüzden hayal kırıklığına uğradığını itiraf etmişti. Bu türden mesajlar KDP'yi, AKP ile ilişkilerini revize etmeye zorlayabilir

Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılar ve göçün görünmeyen yüzü kadınlar

EBRU EREN

Yaklaşık dört senedir yaşanan süreçte terk edilen evler, akrabalar, arkadaşlar tanıdıklar, şehirler ardında çözülmesi güç sorunlar bıraktı. Bu süreçte Suriyelilerin güvenli bölgelere sığınma ihtiyacı zorunlu göç olgusunu ortaya çıkardı. Büyük çoğunluğu, Lübnan, Ürdün, Irak ve Türkiye'ye göç etmiş olan Suriye halkı başta barınma olmak üzere, sağlık, eğitim, iş sorunlarıyla gündeme gelirken, kurulan çadır kent ve kamplar çözüme katkısı yadsınamaz olsa da yetersiz kaldılar; çünkü kayıtlı olanlar ve olmayanlarla birlikte şu an Türkiye'de yaşayan Suriyeli sayısının iki milyona yaklaştığı söylenmekte ve her geçen gün artan doğumlara ve vatansız statüdeki çocuklara bakılırsa gelecekteki durumları belirsizliğini koruyor. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nın haftalık yayımladığı güncellemelere göre 11 Aralık 2014 tarihi itibariyle Türkiye'de yaşayan 1.665.992 kayıtlı ya da halen kayıt sürecinde olan Suriyeli var.[1] AFAD' ın kayıtlarına göre Türkiye'deki Suriyeli nüfusunun büyük çoğunluğu çocuk ve gençlerden oluşuyor, bu da demektir ki ilerleyen yıllarda aktif ve çalışan yaş grubu bazında nüfusta bir patlama yaşanacak. Halihazırda yaşanan bu süreç Türkiye'deki Suriyeli vatandaşlar için durumun daha da kötüye gideceğini gösteriyor.

MÜLTECİ Mİ SIĞINMACI MI?

Türkiye 1951 Cenevre Sözleşmesi ve onun 1967 tarihli protokolüne taraf bir ülke. Mültecilığin uluslararası anayasası sayılabilecek bu sözleşmeye göre mülteci, "1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar sonucunda ve ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen şahıs"[2] şeklinde tanımlanmıştır. 1967 protokolünde sözleşmede yer alan tanımdan "1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar sonucunda" ifadesi çıkarılmıştır ve Türkiye, Bakanlar Kurulu'nun 1 Temmuz 1968 tarihli kararı ile bu protokole katılmıştır. 1951 Sözleşmesi'ne göre mültecinın ayrıma tabi tutulmaksızın vatan-

1 Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, http://www.unhcr.org.tr/uploads/root/unhcr_turkey_external_weekly_update_12_december_2014.pdf, Erişim Tarihi: 07 Ocak 2015

2 Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme, http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/179-199.pdf, Erişim Tarihi: 25 Aralık 2014

daşı olduğu ülkeye uygulanan istisnai tedbirlerden muaf olarak şu hakları vardır: Dın özgürlüğü (madde 4), medeni haklardan yararlanma özgürlüğü (madde 12), menkul ve gayrimenkul edınme hakkı (madde 13), fikri ve sınai mülkiyet hakkı (madde 14), dernek hakları (madde 15), mahkemelerde taraf olma hakkı (madde 16), çalışma hakkı (madde 17), tarım, sanayi, sanat ve ticaret sahalarında işyeri açmak ve şirket kurma hakkı (madde 18), ihtisas mesleğini icra etmek hakkı (madde 19), vesika (karne) hakkı (madde 20), mesken edinme hakkı (madde 21), eğitim hakkı (madde 22), sosyal yardım hakkı (madde 23), sosyal sigorta ve çalışma mevzuatından yararlanma hakkı (madde 24).

Türkiye Cenevre Sözleşmesi'ni imzalarken coğrafi sınırlama getirmiştir. Avrupa ülkelerinden iltica talebiyle gelen yabancılar Cenevre Sözleşmesi kriterlerine uyduğu müddetçe Türkiye'de mülteci statüsü verilerek daimi ikamete izin verilirken, Avrupa dışındaki ülkelerden iltica talebinde bulunanlar kendilerini kabul edecek üçüncü bir ülkeye yerleştirilene kadar "sığınmacı" statüsüne sahip olmaktadırlar. Bu kişiler kendilerini kabul edecek ülkelere yerleşmek üzere UNHCR'ye (Türkiye'deki Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği) başvuruda bulunurlar. Türkiye, coğrafi kısıtlama seçeneğini uygulasa da, Avrupa dışındaki dünyanın diğer bölgelerinden gelmekte olan ve 1967 Protokolü'ndeki mültecilik tanımına uyan sığınmacılara da 1994 İltica Yönetmeliği ile üçüncü bir ülke tarafından mülteci olarak kabul edilinceye kadar makul bir süre Türkiye'de ikamet etmelerine izin vererek geçici sığınma hakkı tanımaktadır.

Cenevre Sözleşmesi'nin en önemli maddelerinden bırı şüphesiz ki "Geri Göndermeme İlkesi" dir. 33. maddede bu durum açıkça ifade edilmekte, bu kuralın istisnası ilgili maddenın devamında açıklanmaktadır.

> Hiçbir taraf devlet, bir mültecıyı, ırkı, dini, tabiiyeti, belli bır sosyal gruba mensubıyetı veya siyasi fikırleri dolayısıyla hayatı ya da özgürlüğü tehdit altında olacak ülkelerın sınırlarına, her ne şekilde olursa olsun geri göndermeyecek ve ıade etmeyecektir. Bununla beraber, bulunduğu ülkenın güvenlığı için tehlıkelı sayılması yolunda cıddi sebepler bulunan veya özellıkle ciddi bir adı suçtan dolayı kesinleşmış bır hükümle mahkûm olduğu ıçın söz konusu ülkenın halkı açısından bır tehlıke oluşturmaya devam eden bır mülteci, işbu hükümden yararlanmayı talep edemez.[3]

Şu an Suriyelıler için geniş kapsamlı bir yerleştırme programı bulunmuyor. 2011 Nısan ayından ıtıbaren Türkiye'ye gelen Suriyelıler önce *misafir* olarak karşılanmış ardından bu kelimenin hukuki bır karşılığı olmadığından 2011 Ekim ayından itibaren İçişleri Bakanlığı'nın 1994 yönetmelığinin 10. maddesi gereğince "geçici koruma statüsü" ne sahip olmuşlardır.[4] 30 Mart 2012'deki yönergeye göre de Suriyelılerin geçici koruma altında oldukları kabul edılmiş ve açık kapı polıtikası ve geri dönmeye zorlamama ilkeleri benimsenmiştir.[5] Geçici koruma rejimi, kimlik belgeleri olmayanlar da dahil, tüm Suriyeli sığınmacıları kapsamaktadır. Türkiye'de ıkamet izni olan kamp dışındaki Suriyelıler resmi devlet okullarına kayıt yaptırabilir, izni olmayan misafir statüsünde okula devam edebilirler. Kamp içinde Suriye'deki eğitim müfredatını uygulayan ve Arapça eğitim veren kamp içi okullara gıdebilirler ve ücretsiz sağlık hizmetlerinden faydalanabilir.

DEMOGRAFİK BULGULAR

Türkiye'deki Suriyelılerin ihtiyaçlarına ılışkın yetkili temel kurum AFAD'ın (Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı) 2013 Haziran-Temmuz raporuna göre Suriyelılerin % 80'i güvenlik nedeniyle, geri kalanlar ise ekonomik ve polıtik nedenlerle Türkiye'ye göç ettiğini söylemiştir. Türkiye'ye en çok sığınmacı yollayan kent, sınıra yakın oluşu ve yoğun çatışma yaşanmasından dolayı Halep'tir. Suriyeliler, Hatay, Kilis, Şanlıurfa, Gaziantep, Kahramanmaraş, Osmaniye, Adıyaman, Adana, Mardin ve Malatya'da çadır

3 "Mültecilerın Hukuki Durumuna Dair Sözleşme", http://www tbmm gov tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/179-199 pdf, Erişim Tarihi: 25 Aralık 2014

4 "Mülteciler Mevzuatı", T.C İçişleri Bakanlığı 1994 Yönetmeliği, http://www hyd.org.tr/?pid=296, Erişim Tarihi: 24 Aralık 2014

5 "T C İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Geçici Korumanın Unsurları", http://www goc gov tr/icerik3/gecici-korumanın-unsurları_409_558_1095, Erişim Tarihi: 25 Aralık 2014

KEMAL VURAL TARLAN

kent ve konteyner evlerde ve kamp dışında çeşitli şehirlerde yaşamaktadırlar. En çok kamp sayısı Hatay'da bulunmakta; kamp dışı en çok Suriyeli barındıran kentler Gaziantep, Hatay ve Şanlıurfa'dır. Kamp içi ve kamp dışı sığınmacıların %51'i erkek %49'u kadındır, En yoğun yaş grubu 0-18 olup, çocukların oranı oldukça yüksektir. 55 yaş üstü yalnızca %5 oran olduğu gerçeği göz önüne alındığında Suriyelilerin çoğunluğunun çalışma yaşında olduğu görülür. Kamp içi ve dışındaki Suriyelilerin %67 'si evlidir ve "hane halkı reisi" oranına baktığımız zaman kamp içinde %83 erkek, %17 kadın, kamp dışı %78 erkek, %22 kadın olduğu görülür.

Kamp içi ve dışındaki kadınların %16'sı hamiledir. 2011 yılından bu yana doğan bebeklerin kaydı AFAD tarafından yapılsa da statüleri "vatansız" kabul edilmektedir. Çocukların okula gitme oranlarına baktığımızda kamp içi %84, kamp dışı oran %14'tür Kamp içinde Suriye müfredatlarına göre Arapça eğitim veren okullar bulunmakta, kamp dışı kayıtlı olanlar ise devletin resmi okullarında eğitim alabilmektedir. Kamp içinde en çok talep edilen kurslar Kuran-ı Kerim, ikinci olarak Türkçe okuma-yazma eğitimi ve ardından meslek edindirme kursları iken eğitim talebi oranı erkeklerde %45 iken kadınlarda %55'dir.[6]

Kısaca verdiğim bu bilgiler, Suriyeli sığınmacıların Türkiye'de istatistiksel oranları hakkında geleceğe dönük neler yapılabilir konusunda adımlar atmak için genel bir çerçeve çizebilir. Örneğin, büyük oranda evli olan Suriyelileri düşündüğümüzde doğacak olan çocukların durumu ilerleyen senelerde nasıl olacak, 0-18 yaş aralığında olanlar çalışma çağına geldiklerinde iş bulabilecekler mi, sektöre nasıl bir katkıları ya da eksileri olacak, ücretsiz üniversite eğitimi, burs ve yurt olanaklarından faydalanabilecekler mi, meslek edindirme kurslarına giden yetişkin erkek ve kadınları nasıl bir iş sahası beklemekte, anadilleri ileride sorun teşkil edecek midir, eşler arasında boşanmalar hangi yasalar çerçevesinde olacak, şiddete uğrayan kadın ve erkekler, devletten koru-

6 "Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar Saha Araştırması Sonuçları", https://www.afad.gov.tr/Dokuman/TR/60-20131230154914-syrian-refugees-in-turkey-2013_baski_30.12.2013_tr.pdf Erişim Tarihi: 12 Eylül 2014

ma alabilecekler mi, yasal yollarla hakkını arayabilecekler midir? Sorulacak çok soru var. Hepsine cevap vermek şu an Türkiye'deki konumu net olmayan Suriyeli sığınmacılar için çok güçtür. Tamamen yerleşme ve oturma izni almak şu durumda mümkün görünmediği gibi ülkelerine dönmek de halihazırda imkân dahilinde değildir. Bir ömrün çadırda ya da konteyner evlerde geçmeyeceği bir gerçek, kentlere yerleşmiş Suriyelilere baktığımızda bir kısmının işyerleri açtığını gazetelerden okuyoruz fakat büyük çoğunluğunu (özellikle kadınlar) sokaklarda çocuklarıyla para dilenirken görüyoruz. Peki Suriyeli kadınların yaşamakta olduğu diğer sorunlar neler?

SURİYELİ KADINLARIN KARŞILAŞTIĞI PROBLEMLER

Türkiye'de yaşayan Suriyeli kadın sığınmacıların yaş oranlarına baktığımızda, en yoğun olan yaş grubunun, çalışma çağı nüfusu olarak da tanımlanan 19-54 yaş aralığında olduğu raporlanmıştır. Bu da demek oluyor ki kadın nüfusunun büyük çoğunluğu işgücüne katkı yapabilecek yaştadır, buna rağmen %87'sinin gelir getirecek bir mesleği yoktur. Rapora göre, kamp içi ve kamp dışı toplam %56.7 oranında kadın ev hanımı olduğu belirtilmiştir. İlginç olan bir nokta raporda kadınların yaklaşık yarısına yakını imkân sağlansa dahi üretime katılmak istemediklerini belirtmişlerdir. Kadınların okuryazarlık durumuna bakıldığında, okur yazar olmayanların oranı %21, ilkokul mezunu %35, ortaokul mezunu %20, lise mezunu %10 ve üniversite mezunu %6'dır.[7] Bu durum göz önünde bulundurularak okuryazarlık kurslarının açılması, ve meslek edindirme kurslarıyla kadınların çalışma yaşamına girmelerini teşvik etmeye yönelik birtakım adımlar atılmaktadır.

Rapora göre iç karışıkların başladığı 2011 yılından 19 Nisan 2014 tarihine kadar toplam 11.249 doğum gerçekleşmiştir. Anne olanların yaş ortalamasının çok düşük olduğu gözlenmiş, 13-14 yasında hamilelikle rastlanmıştır. Hamilelik ve evlilik yaşının bu kadar düşük olması, neredeyse çocuk denilecek yaşta anne olmaları ciddi birer sorundur. Diğer pek çok raporda da belirtildiği gibi bu raporda da aile içi şiddet, erken yaşta evlilikler, zorla evlilikler ve çok eşlilikler kamplarda ve kamp dışında yaşayan Suriyeli kadınlar arasında sıklıkla görülmektedir.

AFAD'ın kamplarda yaptığı görüşmelerde, kadınların en büyük sorununun ataerkil kültür yapısı olduğu belirtilmektedir. Mahremiyet kadının hayatını kısıtlayıcı noktadadır. Rapora göre özellikle barınma merkezlerinde eşleri tarafından çadırların dışına çıkılmasına izin verilmeyen kadınlar için kapatılmışlık hissi ve özgürlüklerinin kısıtlanması had safhadadır. Bu açıdan bakıldığında da fiziki şartların kadın ve erkeği farklı koşullarda etkilediği gözlenebilir. Bir diğer benzer sorun barınma merkezlerinde spor yapmak için uygun alanlar olmasına rağmen erkeklerin engellemesi sonucu bu alanlar kadınlar tarafından kullanılamamaktadır. Ayrıca raporda belirtildiği üzere aile içi şiddet konusunda kadınlar ciddi sıkıntılar yaşamakta fakat özel hayatın mahremiyeti gereği sorunlar daha çok kapalı kapılar ardında kalmaktadır. Aile içi şiddete yönelik uygulanan tek bir prosedür yoktur

Bu konuda BM'nın fonuyla yürütülen "Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddetle Mücadele ve Müdahale İnsani Yardım Programı " adı altında yürütülen bir proje bulunuyor. Pilot kent Gaziantep Nizip çadır kenti olmuş ve bu proje kapsamında kadınlar arasında dayanışma inşa etmek ve cinsiyete dayalı şiddet konusunda farkındalığı artırmak amacıyla toplantılar düzenlenmiş, kadınlara, resmi nikâh, evlilik yaşı, kadın hakları ve kadına yönelik şiddet hakkında bilgiler içeren Arapça broşürler dağıtılmıştır.[8]

Ayrıca, uluslararası insan hakları mevzuatında sığınmacı kadınlara ilişkin özel hak tanımlamaları yapılmıştır. Özellikle CEDAW (Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan kaldırılmasına Dair Bildirge) ve DEVAW (Kadınlara Karşı Şiddetin Tasfiye Edilmesine Dair Bildirge) gibi kadın hakları konusunu gündeme getiren ve mev-

7 "Türkiye'deki Suriyeli Kadınlar 2014", https://www.afad.gov.tr/Dokuman/TR/80-20140529154110-turkiye%27deki-suriyeli-kadinlar,-2014.pdf, Erişim Tarihi: 12 Eylül 2014

8 "Suriyeli Kadınlar Erken Yaşta ve Zorla Evliliğe Karşı Bilgilendiriliyor", T. C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, http://www.aile.gov.tr/haberler/bakan-islam-suriyeli-kadinlar-erken-yasta-evlilik-ve-zorla-evlilige-karsi-bilgilendiriliyor

zuata alan belgeler, cinsel şiddet, evlilik ticareti, çocuk satışı, kadına yönelik şiddet gibi sorunlardan kaynaklanan eylemlere karşı uluslararası standartları belirlemekte ve Suriyeli kadınlara ilişkin koruma ve yardım açısından bir çerçeve sağlamaktadır.

Suriye İç Savaşı'nda kadınların ve çocukların yaşadığı fiziksel ve psikolojik şiddet, kadınlar hakkında yüzlerce tecavüz vakaları, kadınların esir değiş tokuşu, canlı kalkan olarak kullanılmaları, para karşılığında alınıp satılmaları, kaçırılmalar, zorla evlendirmeler, kadın kaçakçılığı hemen hepsi Suriye hakkında çoğumuzun gazetelerden okuduğu, haberlerden dinlediği, sınıra yakın kentlerde yaşayan insanlardan duyduğu haberler arasındadır. Gazetelere yansıyanlar buzdağının görünen yüzü yalnızca. Suriye'de olup bitenler haricinde, Suriyeli kadın sığınmacıların göç ettikleri Irak, Ürdün, Lübnan ve Türkiye gibi sınır kentlerinde yaşadıkları eziyet, saldırı ve cinsel ayrımcılık bazen yalnızca kapalı kapılar ardında kalıyor ve toplum önünde damga yememek için medyaya yansıtılmıyor. Zaten savaştan canını kurtarmak için kaçan kadınlar "sığınmacı" olmanın getirdiği birtakım travmalarla karşılaşmak durumunda kalıyorlar.

Özellikle zorla evlilik konusunda medyada yer alan haberler kadınların ne kadar zor durumda seçimler (!) yapmaya zorlandıklarını göstermesi açısından oldukça üzücü gerçekler. Kira karşılığında Suriyelilerden kızını isteyen erkeklerden tutun da başlık parası daha ucuz diye Suriyeli gelin almak isteyenler ve hatta ikinci, üçüncü eş almak için Suriyeli kadınlara göz dikenler, Türkiye'nin bir ucundan diğer ucuna kadın ticaretine girişenler.

KEMAL VURAL TARLAN

Bu konuda birkaç gazete haberini olduğu gibi paylaşmak istiyorum;

> Suriyeli çocuklar için eğitim veren bir kurumun müdürü S. Bey'in ilk karısı Hatay'dan, ikincisi Suriye'den. S. Bey, eşinin bu duruma ne dediğini sorduğumuzda konuyu "Batılıların ahlaksızlığına" getiriyor. İkinci hanımımı 5 yıl önce Suriye'de aldım. Şimdi 43 yaşında. Üniversitede ilahiyat hocasıydı. Batı, kadına saygılı olduğunu iddia ediyor. Peki, kadını, eşyanın reklamında kullanan kim? Bir de İslâm'ı eleştiriyorlar, birden fazla evliliğe müsaade ediyor diye.[9]

9 "Suriyelilerle Evlilik Ticarete Dönüştü", *Milliyet*, 27 Ocak

> Suriyeli gelinler, savaştan önce de talep görüyordu. Ancak savaştan bu yana ikinci, üçüncü eş olarak Suriyeli kadınlarla imam nikâhı yapanlar arttı. Herkesin bildiği bir sır bu. Özellikle Hatay, Urfa ve Kilis, "Suriyeli kuma"da başı çekiyor. Görüştüğüm bir "aracı", Bayburt'tan Afyon'a Suriyeli gelinlere talep olduğunu anlatıyor.[10]
>
> KA-MER Mardin şube başkanı Tülay Elçioğlu Suriye savaşından bu yana, bölgede çok eşlilik oranında gözle görülür bir artış olduğunu aktardı. Elçioğlu 2013 yılında iki bin civarında haneyi ziyaret ettiklerini ve özellikle Mardin'in Kızıltepe ilçesinde Suriyeli kumalara sıklıkla rastladıklarını anlattı.[11]
>
> Suriye'deki iç savaşla birlikte aileleriyle Türkiye'ye sığınan Suriyeli kızlar, hayatlarında bir kere bile görmediği yaşlı ve zengin erkeklere "süt parası" adı altında veriliyor. Bu pazarlık, en fazla Suriyeli mültecilerin bulunduğu Gaziantep ve Kilis'te ön plana çıkıyor. İki kentte bu işin piyasası oluşmuş durumda. Daha çok maddi durumu yerinde olmayan ve kamplarda kalmayan aileler bu düzenin hedefinde. Taraflar arasındaki iletişim ve her türlü para trafiği aracı ya da komisyoncular tarafından sağlanıyor.[12]
>
> Suriyeli sığınmacıların üçte biri, sınıra yakın kurulan 22 ayrı kampta yaşıyor. Kamp yetkilileri tarafından kadınların cinsel istismara uğradıkları kulaktan kulağa yayılıyor. Mağdur olanların başında yetim kız çocukları ile eşlerini kaybetmiş dul kadınlar geliyor.[13]

Medyada yer alan haberler, yaşanan trajediyi ortaya dökmesi açısından önemli olmakla birlikte Suriyeli kadınlar hakkında Türkiye'de birtakım kötü algılar oluşmasına da neden oluyor ve sığınmacı kadınlar Türk aile yapısına birer tehdit olarak düşünülüyorlar. Bu durum ise toplumda kültür farkından doğan ayrılığı daha da körüklüyor.

Her şeyden önce Türkiye'deki Suriyelilerin uzun vadede ülkede yaşama oranlarına dair gerçekçi tespitler yapılması, kendi ülkelerinde şartlar düzelse dahi Türkiye'de kalmak istemeleri ihtimali değerlendirilerek toplumda var olan algının (Suriyeli algısının) düzeltilmesi gerekmektedir. Suriyeli kadınların, özellikle ekonomik olarak erkeklere bağımlılıklarının azaltılması kapsamında iş yaşamına ve topluma katılımı teşvik edilmelidir. Türkiye'de devlet tarafından koruma sağlanan kadınların dahi taciz, tecavüz, saldırı ve cinayetlerle karşılaşması önlenemezken Suriyeli kadınların kırılma noktasında oldukları unutulmamalıdır.

2014, http://www.milliyet.com.tr/suriyelilerle-evlilik-ticarete/gundem/detay/1827612/default.htm.

10 "Suriyeli Kadın Ticareti. Kira Vermiyorsan Kızını Ver", *Radikal*, 27 Ocak 2014, http://www.radikal.com.tr/turkiye/suriyeli_kuma_ticareti_kira_veremiyorsan_kizini_ver-1172732.

11 "Türkiye'deki Suriyeli Kumalar", *BBC Türkçe*, 8 Şubat 2014, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/02/140208_suriyeli_kuma.shtml.

12 "Suriyeli Kızlar Yaşamak İçin Evlendiriliyor", *Aljazeera*, 27 Ocak 2014, http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyeli-kizlar-yasamak-icin-evlendiriliyor

13 "Syrian Woman in Turkey at Risk, *The Economist*, 14 Haziran 2014, http://www.economist.com/news/europe/21604213-sexual-exploitation-syrian-women-and-children-increasing-risk?fsrc=scn/fb/wl/pe/atrisk.

Sınır siyasetinin sıfır noktası: Sağlık hakkı

İnsanlık "sınır"da

YEŞİM YASİN - OSMAN ELBEK*

İnsan uygarlığı devleti var ettiği günden bu yana "sınır"ın derdine düşmüş durumda: devletlerin sınırlarının derdine. Bu makalenin derdi de sadece politik nedenlerle "vatansız", "mülteci", "şartlı mülteci", "sığınmacı" gibi isimlerle etiketlenen ve ne ayrıldıkları, ne de bulundukları yere tam bir aidiyet geliştiremedikleri için bir bakıma "sınırda yaşayan" insanların "sağlık hakkı"nı savunmaktır. Kısaca makale, AB ve Türkiye'deki hukuki çerçeveyi, uygulamadaki sorunlarla birlikte inceleyerek, bu grupların sağlık hizmetlerine erişimi önündeki engelleri sorunsallaştırmayı hedeflemektedir.[1]

NEO-LİBERAL SINIR

Dünya nüfusunun yaklaşık %3'ünün (214 milyondan fazla kişi) göçmen olduğu dikkate alınırsa günümüzün ekonomi politiğini belirleyen neoliberal küreselleşmenin, sağlık bağlamında "sınır tanımayan patojenlere" indirgenemeyecek kadar karmaşık olduğu söylenebilir. Patojenlere ev sahipliği ve "sağlık bakımı rejimlerinin" özneleri, hasta bedenlerin sınırlardaki hareket alanlarını "makbullük hiyerarşisi"[2] içerisindeki yerleri belirlemektedir. Makbul olan bazıları için sınırlar fazlasıyla geçirgen hatta şeffaf hale gelmişken, ulus-devletin tekinsiz bulduğu yabancılar için sınırlar "uzun, yüksek ve kalın duvarlar", aşılması gereken nehir ya da denizler, "kilometrelerce uzayan tel örgüler" ve son model teknolojik sistemlerle donatılmış sınır kontrolü anlamına gelebilmektedir. Trajik ve kitlesel ölümlerinin üçüncü sayfa haberleri arasına serpiştirildiği ve ancak bu sayede birkaç dakikalığına görünür olabilen "bugünün proleterleri göçmenler"i[3] için Ege, Akdeniz ve Meriç Nehri adeta bir nekropol/toplu mezar haline gelmiştir. Bu bağlamda Avrupa'da uygulanan göç (ya da anti-göç) rejimi, iradi ve/veya zorunlu göç örüntülerinden üretilmiş kategorilerle –Balıbar'ın ifadesiyle– "yeni bir Apartheid sistemi" yaratmıştır.[4] Bu yeni sistemin gözetim, denetim ve güvenlik teknolojisine uygun bir yapı ola-

(*) Acıbadem Üniversitesi Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı AD, öğretim üyesi.

1 TC çeşitli gerekçelerle Avrupa ülkelerinden gelen yabancıları mülteci olarak tanımlarken, aynı gerekçelerle Avrupa dışından gelenleri şartlı mülteci, ülkesinden zorla ayrılıp kitlesel biçimde gelenleri ise geçici koruma statüsünde tanımlamaktadır. Kuşkusuz mülteciden geçici koruma statüsüne doğru gidildikçe kişilerin hakları devlet tarafından gasp edilmektedir

2 Bu kavram göçle ilgili devlet politikalarının hangi yabancıları kucakladığı, hangilerini dışladığını anlatmak için Didem Danış ve Ayşe Parla tarafından geliştirilmiştir. Detaylar için bkz. Danış D. ve Parla A. (2009). "Nafile Soydaşlık. Irak ve Bulgaristan Türkleri Örneğinde Göçmen, Dernek, Devlet", *Toplum ve Bilim*, 114: 131-58.

3 Balibar E. (2004). *We, the People of Europe? Reflections on Transnational Citizenship*. Princeton: Princeton University Press, s: 50

4 Balıbar E. (2003: 93) den alıntılayan Heck G. (2014). "Transit göçten ticarete: Türkiye'deki Kongolu göçmenlerin yaşam koşulları ve gündelik stratejileri", *Toplum ve Bilim*, 131: 79.

rak 2005'ten beri yükselen *Frontex*,[5] göçü engelleyebilmek için "doğrudan ateş etmek" de dahil olmak üzere orantısız güç ve zalımane yöntemler kullanabılmektedir[6] Üstelık bu kaba zalımane yöntemler, "uygar" dünyanın incelikli zalimane yöntemlerinden birisi olan Geri Kabul Anlaşmalarıyla ayrıca desteklenmektedir – ne de olsa önemli olan AB'nin sınırlarını düzensiz göçten korumaktır.[7]

AB'DE SAĞLIK HAKKI

Avrupa Birliği ülkeleri içinde göçmen, mülteci ve sığınmacıların sağlık hakkını teminat altına alan yekpare bir mevzuat bulunmamaktadır; uygulama değişken, dağınık ve parçalıdır. Ülkeler arasında bu grupların sağlığa erişimlerini karşılaştıran araştırmalar, uygulamada farklılıklara ve pek çok ülkede yasal ya da pratik kısıtların olduğuna işaret etmektedir.[8] Bununla birlikte AB içinde yasal olarak mülteci statüsünde olanlar, 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde belirtilmiş, tıbbi bakım da dahil, kamu yardımları ve sosyal hizmetlerden bir ülke vatandaşıyla eşit şekilde yararlanırlar. Fakat bu haklar "düzensiz göçmenler" için geçerli değildir. Öte yandan, sığınma başvurusu yapanlar "en azından hastalıkların acil bakım ve temel tedavilerini kapsayan" gerekli sağlık bakımı hakkına sahiptirler.[9]

Kuşkusuz tanımlanan hakların yasal mevzuatta var olması uygulamada belli bir standardın olması anlamına gelmemektedir. Aksine genel çerçeve daha çok "acil" sağlık sorunlarını kapsayan sınırlı hizmetlere indirgenmiştir ve ne yazık ki bu grupların sağlık hizmetlerine erişimini kısıtlama eğilimi giderek yaygınlaşmaktadır.[10] Öte yandan "belli hassas gruplara" yönelik hizmet sunumu garanti altındadır: gebe kadınlar, çocuklar, engelliler, insan ticareti ya da işkence mağdurları vb. gibi. Zaten bu grupların hakları uluslararası özel sözleşmelerle ayrıca ele alınmıştır.

Evrensel insan hakları hukuku çerçevesinde herkesin "erişilebilir en yüksek sağlık standartlarına" ulaşma hakkı ırk, dın, politik inanç, ekonomik veya sosyal durum ve göç statüsünden bağımsız olarak tanınmıştır. Ayrıca insan (dolayısıyla sağlık) hakları ihlallerinden taraf devletler sorumlu tutulmaktaysa da; devlet aygıtı, "sınır"daki insanların başta sağlık olmak üzere pek çok hak talebine yanıt vermede etkisiz ve geç kalmaktadır.

TÜRKİYE'DEKİ MEVZUAT

Türkiye'nın yerel mevzuatını uluslararası iltica hukuku ile uyumlaştırma çabaları 2001 yılında Avrupa Birliği üyelik müzakereleri kapsamında Katılım Ortaklığı Belgesi'nin imzalanması ile birlikte başlamıştır. Bu bağlamda 2009 yılında İçişleri Bakanlığı İltica ve Göç İdari Kapasitesini Geliştirme Mevzuatı Uygulama Bürosu bir yasa tasarısı üzerinde çalışmış ve 1994'ten beri uygulanan 6169 sayılı yönetmeliğin[11] yerini, 11 Nisan 2013 tarihli *Resmi Gazete*'de yayımlanan 6458 sayılı "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)" almıştır. Yayımlanma tarihinden bir yıl sonra yürürlüğe giren YUKK'da "coğrafi çekince" korunuyor olsa da, sivil bir otorite olan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün (GİGM) kurulması ve sağlık hizmetlerine erişimin "uluslararası koruma başvuru sahiplerine" de tanınması olumlu gelişmeler olarak kaydedilmelidir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kabul ettiği yeni ya-

5 Sözcük Fransızca "dış sınırlar"ın (Frontieres Exterieurs) kısaltmasıdır. *Avrupa Birliği Üye Ülkelerinin Dış Sınırlarının Yönetimi İçin Operasyonel İşbirliği Ajansı* ya da *Avrupa Birliği Sınır Güvenliği* anlamına gelmektedir

6 TOHAV (2014). *Göç Analiz Raporu*. İstanbul: Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı Yayını, s. 38.

7 AB'nın Türkiye ile "Geri Kabul Anlaşması", "Vize Serbestisi Diyaloğu Mutabakat Metni" ile birlikte 16 Aralık 2013'te Ankara'da imzalanmıştır. Anlaşma üç yıl sonra yürürlüğe girecektir

8 Norredam M, Mygin A, Krasnik A. (2005). "Acces to health care for asylum seekers in the European Union - a comparative study of country policies", *European Journal of Public Health*, DOI: 10.1093/eurpub/cki191, s. 285-289.

9 Birlik Yönerge 2002/9 EC.

10 Wılman S. (2013). "Do migrants have an enforceable right to healthcare in international human rights law?", *Migration, Health and Inequality*, London: ZedBooks, s. 44-62.

11 "Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılara ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" Bu yönetmelikteki bazı eksiklikleriın giderilmesi ve gereken değişıklikleriın yapılabilmesi için 16.01.2006'da 9938 no'lu Bakanlar Kurulu Kararı ile bir başka yönetmelik kabul edilmiştir. Daha detaylı bilgi için bkz. Ergüven NS. ve Özturanlı B. (2013) *"Uluslararası Mülteci Hukuku ve Türkiye"*, AÜHFD, 62 (4): s. 1007-61.

KEMAL VURAL TARLA

saya göre, iltica veya sığınma talebinde bulunmuş ya da mülteci veya şartlı mülteci statüsü verilmiş yabancı ve vatansızların, "gerekli koşulları" sağlamaları durumunda 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası (SSGSS) kapsamında sigortalı sayılacağı belirtilmiştir. Gerekli koşullar arasında kayıtlı oldukları "uydu kentte"[12] ikamet etme yükümlülüğü bulunmaktadır. Aynı yasada sağlık hizmetlerinden doğrudan yararlanacak özel gruplar da tanımlanmıştır.[13] SSGSS kapsamında değerlendirilenlerin primleri, ödeme güçlerine göre ya GİGM tarafından karşılanacak ya da sigortalıların belli oranda katkı payı ödemeleri söz konusu olacaktır. Yeni düzenleme kâğıt üzerinde son derece kapsamlı olsa da, altyapının henüz tamamlanmamış olması, başvuru sahiplerinin hakları olan hizmetler hakkında bilgi sahibi olmamaları, dil sorunları ve kamu görevlilerinin bilgi eksiklikleri uygulamadaki önemli sorunlardır.[14]

Öte yandan son derece olumsuz bir vurgu olarak; söz konusu yasada düzensiz göçmenlerin sağlığı ile ilgili sadece geri gönderme merkezlerinde bulundukları süre için bir not düşülmüş ve bu merkezlerdeyken sağlıkla ilgili bir masraf kalemi oluşursa merkezin talebi üzerine İçişleri Bakanlığı tarafından bütçe ayrılması karara bağlanmıştır. Sadece "acil sağlık hizmetleri"[15] ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV) kanalıyla ulaşılan münferit yardımlar dışında "sınır"da

12 Bireysel başvuru sahipleri, yasal statü belirleme süreci boyunca "kabul merkezlerinde" tutulmak yerine, ikamet etmeleri için değişik illere yönlendirilmektedir. Özel koşullarda izin almadan bu kentlerden ayrılmaları yasaktır. 2013 itibariyle Türkiye genelinde toplam 63 uydu kent bulunmaktadır. Ankara, İstanbul ve İzmir gibi üç metropol bu uydu kentler arasında değildir.

13 Yasaya göre özel ihtiyaç sahipleri: refakatsiz çocuk, özürlü, yaşlı, hamile, beraberinde çocuğu olan yalnız anne ya da baba veya işkence, cinsel saldırı ya da diğer ciddi psikolojik, bedensel ya da cinsel şiddete maruz kalmış kişilerdir.

14 Yıldız K., Ünlü Ü., Sezer M. (2014). "Mülteci-Sığınmacı Cinnetleri ve Toplum 'Her İnsanın Huzur İçinde, Kendi Evinde, Sevdiği İnsanların İçinde ve Vatanında Ölme Hakkı Vardır'", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16: s. 42-50.

15 Acil sağlık hizmetlerine ulaşırken kimlik belgesi ibraz zorunluluğu yoktur. Ayrıca Haziran 2008/13 sayılı genelgeye göre sağlık güvencesi bulunmayan ya da ödeme gücü olmayanlar da hizmete ulaşabilmelidir. Ancak bu durum pratikte "hastanelerin inisiyatifinde"dir. Ayrıca bazı hastanelerin acile gelen "şüphelı" hastaları polise ihbar ettikleri bildirilmiştir.

yaşayan insanların sağlık hizmetine erişimi bugün itibariyle çok ciddi bir sorun alanıdır. Türkiye pratiği bu gruptaki insanların sağlık ihtiyaçlarının, kısıtlı kaynaklar ve sürdürülebilirlik sorunu[16] olan sivil toplum kurumları tarafından karşılanmaya çalışıldığına işaret etmektedir.

SURİYELİ SIĞINMACILAR VE "DEVLETİN ŞAŞI BAKIŞI"

Sorunun boyutu nedeniyle Suriyeli sığınmacıları ayrı bir başlık altında değerlendirmek daha doğrudur. Bilindiği üzere Türkiye, Nisan 2011'den beri Suriye'den gelen sığınmacılar için "açık kapı" politikası uygulamaktadır. Başlangıçta "geçici" oldukları varsayımıyla kendilerine uluslararası hukukta yeri olmayan "misafir" statüsü[17] verilerek kabul edilen Suriyeli sığınmacıların, giderek "kalıcı" oldukları anlaşılmış ve toplam sayıları resmî rakamlara göre 1.645.000, gayri resmî rakamlara göre ise 2 milyona ulaşmıştır.[18] Kasım 2014 itibarıyla Suriyeliler, Türkiye'deki toplam nüfusun resmî rakamlara göre %2.2'sini, gayri resmî rakamlara göre %2.5'ini oluşturmaktadır.[19] Öyle ki, bugün Suriye dışında en büyük Suriyeli nüfusuna sahip ülke Türkiye'dir.

Suriyeli sığınmacılar, sağlık hizmetlerine erişim açısından Türkiye'deki diğer gruplardan daha "ayrıcalıklı" bir konumdadırlar. Bu bağlamda 11 ilde Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı (AFAD) koordinasyonuyla açılan 22 kampta kayıtlı olanların, sağlık hizmetleri de dahil olmak üzere yiyecek, giyecek, eğitim, barınma gibi tüm temel ihtiyaçları ücretsiz karşılanmaktadır. 18 Ocak 2013 tarih ve 2013/1 sayılı "Suriyeli Mısafirlerin Sağlık Hizmetleri" konulu genelge ile sınır ya da sınıra yakın 11 ildeki kamplara kayıtlı Suriyeli sığınmacıların tedavi, ilaç ve protez giderlerinin Sağlık Uygulama Tebliğine (SUT) göre kayıtlı oldukları ilin valiliklerine fatura edileceği karara bağlanmıştır. Ancak bu genelge sadece 11 ildeki kamplarda yaşayanları kapsamıştır. Oysa zaman içinde kamplarda yaşayan nüfus ile kamp dışındaki nüfus arasında büyük bir asimetri bulunduğu anlaşılmıştır: Kasım 2014'te yayımlanan bir rapora göre kamplarda yaşayanların oranı %13 iken, kalan nüfus neredeyse Türkiye'nin tüm şehirlerine dağılmıştır.[20] Kuşkusuz bu durum, çok büyük bir nüfusun, sağlık hizmetleri kapsamı dışında kalmasına yol açmıştır. Bunun üzerine 9 Eylül 2013'te "Suriyeli Misafirlerın Sağlık ve Diğer Hizmetleri Hakkında"ki genelgeyle[21] bu sorun da giderilmiş; kamplar ve 11 şehrın dışında yaşayanlar da hizmet kapsamına alınmıştır. Veriler, bugüne dek yaklaşık 500.000 Suriyeli hastanın kamplardan hastanelere gönderildiğine ve sınır şehirlerinde hizmet veren hastanelerın kapasitelerinin %30-40'ını Suriyeli sığınmacılara ayırmak durumunda kaldığına işaret etmektedir.[22]

Suriyeli sığınmacılar için hal böyleyken "neo-Osmanlıcı" dış politikanın bir komplikasyonu olarak devletin "şaşı bakışı" nedeniyle Irak'tan gelen sığınmacılara aynı "ayrıcalıklar" sağlanmamıştır. Mezhepsel ve etnik köken gözetilerek uygulanan ayrımcı dış politika nedeniyle Mayıs 2014 tarihinden sonra bireysel veya toplu olarak Irak'tan Türkiye'ye gelen sığınmacılara ne bireysel uluslararası koruma başvurusu hakkı ne de geçici koruma verilmiştir. Benzer biçimde Irak'tan gelen bu sığınmacılar, ne bireysel uluslararası koruma baş-

16 Bu konuda iyi bir örnek için bkz. Yasın Y, Biehl K, Erol M (2014). "Infection of the Invisible: Impressions of a Tuberculosis Intervention Program for Migrants in Istanbul", *J Immigr Minor Health*. Ekim 5. [Epub basım aşamasında]

17 Türkiye Cumhuriyeti hükümeti 2011 Nisan'ında Suriye'den ilk geçişlere izin verdiğinde Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin konuya müdahil olmasını istememiştir. Hatta bununla paralel olarak "Suriye Bölgesel Müdahale Planı'na (SRRP)"a dahil olmamıştır. Çünkü "onurlu yalnızlık" hezeyanı ve kibirli çerçevesinde krizi kendi başına yönetebileceğini hatta yönlendirebileceği düşünüyordu. Sorunun kısa vadede çözülemeyeceğinin anlaşılmasıyla, Nisan 2012'de kamuoyuyla paylaşılmayan bir Başbakanlık Genelgesi yayımlandı ve Suriyeli sığınmacılar "geçici koruma" kapsamına alındı. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Gültekin MN. (2014). "Kardeş'ten 'istenmeyen misafire': Suriye'li sığınmacılar meselesi 'hassas vatandaşlara' mı havale ediliyor?', *Birikim*, 305: 24-35, Kirişçi K. (2014). "Misafirliğin Ötesine Geçerken Türkiye'nin 'Suriye'li Mülteciler' Sınavı", *Brookings Enstitüsü &Uluslararası Stratejik Araştırmalar Klübü (USAK)*. Ankara; MazlumDer (2013). *Türkiye'de Suriye'li Mülteciler İstanbul Örneği*". İstanbul.

18 ORSAM (2015). *Effects of Syrian Refugees on Turkey*. Orsam Report no: 195 Ankara.

19 ORSAM (2015), *a.g.e*

20 Erdoğan M. (2014). *Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Araştırması*. HÜGO, Ankara.

21 Bu bölümde bahsedilen genelgeler kamunun erişimine açılmamıştır.

22 ORSAM (2015), *a.g.e*

vuru sahipleri gibi 5510 sayılı SSGSS kapsamında genel sağlık sigortalısı sayılmışlar, ne de geçici koruma altındaki Suriyeli sığınmacılar gibi hastane giderleri AFAD tarafından karşılanmıştır. Bu kişilere TC'nin lütfettiği tek sağlık hizmeti; "acil servislerden sunulan acil sağlık hizmetleri" olmuştur.[23]

SAĞLIKTA "SINIR"

Savaş ve/veya olağandışı çatışma durumlarının insan sağlığı açısından yıkım anlamına geldiği açıktır. Daha önemlisi bu yıkım sadece sağlık hizmetlerine ulaşamamaktan da kaynaklanmıyor: Sağlıklı barınma koşullarının ortadan kalkması, gıdaya erişimin aksaması, eğitim hizmetlerine erişimin sonlanması, işsizlik ve/veya ucuz işgücünün yaygınlaşması, sosyalleşme olanaklarının yitimi, dışlanma ve yabancı düşmanlığı savaş ve/veya olağandışı çatışma ortamlarının sağlıklı yaşamı tahrip eden, çok bilinen sonuçlarıdır. Bununla birlikte bulaşıcı özelliği bulunan enfeksiyon hastalıklarının göç veren ülkelerde göç alan ülkelere kıyasla yüksek olması sorunu daha da ağırlaştırmaktadır. Zaten bu durumun bir yansıması olarak tüm ölümlerin %20'si savaş ya da çatışma ortamlarına bağlı şiddete, %80'i ise yaşam koşulları ve hastalıklara bağlı gelişmektedir.[24] Öte yandan toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği açısından dezavantajlı durumda olan kadın ve LGBTİ bireylerin, çocukların, yaşlıların, engellilerin ve işkence/kötü muameleye uğramış kişilerin bu olumsuz koşullardan çok daha derinden etkilendikleri bilinmektedir. Bu nedenle devletlerin "sınır"larını aşmış kişilere yönelecek sağlık hizmetlerinin planlanmasında bu hassas grupların ayrıca ele alınması ve bu gruplara yönelik özgül stratejilerin geliştirilmesi gereklidir.

Bütüncül bir sağlık hizmeti planlanmasında "sınır"ı geçen kişilere "güvenlik" tehdidi olarak bakmak yerine "hak" temelli yaklaşılması zorunludur. Çünkü sağlık hakkı, hiçbir ayrım gözetmeksizin insan olan herkesin hakkıdır. Ancak gündelik yaşamın gerçeği, söz ve söylemlerin ötesinde bambaşka gerçeklerin yaşandığına işaret etmektedir. Örneğin Halklararası Dayanışma Köprüsü Derneği'nin 3 Şubat 2015 tarihli raporunda Türkiye'nin çağdaş ve modern illerinden birisi olan İzmir'in Torbalı ilçesinde yeralan Taşkesik Mevki Çadır Kampı'nda 800 Suriyeli sığınmacının bulunduğu mevkide banyo ve tuvaleti ihtiva eden konteynırların olmadığı, AFAD'dan gelen karar doğrultusunda söz konusu kampın belirlenen iller dışında bulunması nedeniyle kaymakamlığın yardım yapmadığı, kampta yaşayan ve geçici işlerde çalışmış kişilerin "dayıbaşı" sistemi nedeniyle alacaklarını tahsil edemediği ve işsiz oldukları, 17 gündür elektriksiz-susuz bir ortamda yaşadıkları ve son bir haftadır yiyecek erzaklarının da tükendiği saptanmıştır. Söz konusu rapor, kampta yaşayan kişilerin bu olumsuz koşullara rağmen Suruç kampına dönmeyi istemediklerini ve kimseye yük olmadan çalışarak geçimlerini kazanmayı hedeflediklerini ifade etmektedir.[25] Ancak bu noktada TC'nin, mülteci sayılması gereken bu kişilere verdiği tezkerelerin üzerine çalışma hakkının olmadığına dair özel bir not düşmesi irdelenmelidir. Çünkü bu kişiler, çalışarak geçinmek ve kimseye yük olmamayı isteseler de devletin düştüğü bu not sayesinde kayıtdışı biçimde esnek istihdamın en dibinde konumlanmaktadırlar. Bu çerçevede Halepli bir babanın "Suriye'de iken iki kızım üniversiteye gidiyordu, burada yaklaşık iki aydır tekstil atölyesinde 11-12 saat ayakta çalışıyorlar. (...) Biri aylık 500 TL alıyor, diğeri 400 TL alıyor" cümlesi, "geçici koruma" lütfedilen bu insanların can ve kanlarıyla söz konusu lütfun bedelini ödediklerini göstermektedir.[26] Kuşkusuz bu ortamda "görünmeden çalışmak" zorunda kalan insanların pazarlık etme şansları yoktur – ki bu esnek istihdam modeli "yerli" çalışanların ücretlerini de düşürdüğü için yabancı düşmanlığını da arttırmaktadır.

23 Bu durum 11.12.2014 tarih ve 59259163-951.04.05/27114 sayılı AFAD yazısında da ifade edilmiştir. Uluslarası Af Örgütü. Irak'tan gelen mülteciler sağlık hizmetlerine erişemiyor, 8 Ocak 2015 http://www.amnesty.org.tr/icerik/2/1479/irak (Erişim tarihi: 8 Şubat 2015)

24 Türk Tabipleri Birliği (2014). *Suriyeli Sığınmacıları ve Sağlık Hizmetleri Raporu*, Ankara.

25 "Halklararası Dayanışma Köprüsü Derneği. Torbalı Taşkesik Mevki Çadır Kampı Ziyareti", http://www.halklarinkoprusu.org/2015/02/torbali-taskesik-mevki-cadir-kampi-ziyareti-03022015/ (Erişim tarihi: 8 Şubat 2015)

26 MazlumDer (2013), *a.g.e*

"Misafir"likten geçici koruma statüsüne geçme ne yazık ki bu kişilerin kampta yaşamamaları halinde barınma koşulları üzerine olumlu bir etkiye yol açmamaktadır. Çoğu "geçici koruma" statülü insan, en fazla F tipi hücre benzeri 8-9 metrekare yerlerde, sıklıkla bodrum katlarında, penceresi ve havalandırması olmayan mekânlarda, "bir şilte, katlanmış yatak ve ufak tefek eşyalar bulunan bir odaya 350 TL" kira vermek zorundadırlar İstanbul'da yapılan bir araştırma sıklıkla bu kişilere kiralanan yerlerin eski işyeri ya da han benzeri mekânların odalar haline –elbette kaçak biçimde– dönüştürülmesi ile oluşturulduğuna işaret etmektedir: paran varsa "bir katta 10-12 oda, odaların çoğunda ağır rutubet, bodrum katlarda lağım kokusu ve tek bir tuvalet", yoksa park ve bahçeler...[27]

Barınma, gıda, altyapı, hijyen, işsizlik gibi açılardan kölelik koşullarında yaşamak zorunda kalan bu insanların hasta olmaları halinde sağlık hizmetlerine erişimde de ciddi sorunlar bulunmaktadır: kronik hastalıklar, devamlı kullanılması gereken ilaçlar, hastalık tanısı için gereklı tetkikler, gebe ve bebek/çocuk takipleri hemen tümüyle aksamaktadır. Öte yandan, işsiz biçimde yaşamını sürdürmeye çalışan bu kişilerden Sağlıkta Dönüşüm Programı uyarınca "özerk işletmeler" halıne dönüşmüş ve para kazanmaktan başka bır şey düşünmeyen, her türlü insani değerden azade kılınmış hastanelerin ücret talep etmesi var olan sorunları daha da ağırlaştırmaktadır. Tanıklıklar, hastaların kamu hastaneleri arasında "top mısali" dolaştırıldığına, "işletme"leşen hastanelerin hastaları "yük" olarak gördükleri için kabul etmedıklerine, bu hastanelerin talep ettiği ücretlerin el yaktığına, 10 yaşındaki çocuğunu apandısıt ameliyatı ettirmek zorunda kalan bır babanın bir kamu hastanesıne 4.000 TL borçlandığına ve aylık taksıde bağlayarak çocuğunu ancak rehinlikten kurtardığına işaret etmektedir.[28]

Sağlık hizmetlerine erişim konusunda yaşanan başka bır sorun da çatışma ve/veya olağandışı durumlarda dahi ertelenemeyecek temel sağlık hizmetlerının ivedi ve yeterli biçimde organıze edilememesidir. Bu konuda en yakın deneyim Suruç bölgesinde yaşanmıştır: *Kobanê* savunmasının yoğunlaştığı ve yaralı insanların Suruç'a ulaştırılmaya çalışıldığı günlerde, Suruç'taki sağlık biriminin altyapı ve insan gücü açısından yetersizliği tüm çıplaklığıyla görünmüştür. İnsani duyarlılık yerine "dış politika"nın önceliklerine göre biçimlendirilen yaklaşım nedeniyle 18 yaşındaki gencecik çocukların bir ayak kırığının yol açtığı kanama nedeniyle bile ölebıldığı rapor edilmiştir.[29]

NE YAPMALI?

Hiç kuşkusuz her şeyden önce, güçle, istekle, kararlılıkla ve umutla neo-liberal çağın var ettiği "eşya ılışkileri"nin savaş/çatışmaya dönüşmemesini sağlamaya, sivilleri özenle korumaya ve savaş öncesi dönemde halk sağlığı politikalarını yerinden yönetimle ve tıp ıktidarının hegemonyasını azaltacak biçimde,[30] yurttaş temelli olarak uygulamaya geçirmeye ihtıyaç vardır. Kuşkusuz kapitalist sistem var olduğu sürece kriz ve savaşlar yaşanacaktır. Bu nedenle savaş/çatışma döneminde acil sağlık hizmetlerini ayrımsız biçimde "insan" temelli olarak sunmak ve sağlık çalışanlarının bilgi, tutum ve becerısini olağanüstü durumları göz önüne alarak yetkinleştirmek gereklıdır Ve dahası savaş/çatışma dönemi sonrası esenlendirici faaliyetlerin bir parçası olarak sosyoekonomık koşulların hızla düzeltilmesıne ve insanı bütüncül biçimde ele alacak biçimde sağlık hizmetlerının ivedilikle yeniden yapılandırılmasına gayret gösterilmelidır.

Bununla birlikte Türkiye'nin dört bir yanına dağılmış bulunan ve "mülteci" statüsüne ulaşamamış insanların sağlık hızmetlerıne ulaşmak için tek başlarına kaldıkları düşünüldüğünde sorunun "geçici" politikalarla çözülemeyeceği artık kabul edılmelıdir. Bu kapsamda atılacak ilk adım; coğrafi yer tanımlanmaksızın "sınır"ı aşan

27 MazlumDer (2013), *a.g.e*

28 MazlumDer (2013), *a.g.e*

29 Dr. Cem Terzi tarafından hazırlanan raporun tamamına http://www.ttb.org.tr/index.php/Haberler/cemterzi-4819.html adresinden ulaşılabilir (Erişim Tarihi: 8 Şubat 2015)

30 Bu konuda Kürt Sıyasi Hareketi'nin son dönemde (özellikle kamplarda) "pilot" proje olarak uygulamaya çalıştığı toplum sağlığı politikaları, sağlık hizmetının demokratikleştirilmesi ve toplumsallaştırılması açısından öğretici bir deneyim olarak dikkate alınmalıdır

her insanın ihtiyacı olduğunda, niteliklı sağlık hizmetine ücretsiz olarak, yani kamusal güvence altında ulaşmasının hukuki altyapısının sağlanmasıdır. Benzer bıçimde sağlık prımi ödentisi, katkı payı ve ilaç ya da ortez/protez gibi ihtiyaçlar için yapılan cepten harcamaların sağlık hizmetine ulaşmak konusunda en büyük engel olduğu dıkkate alınarak bu kişilerın söz konusu ödentılerden muafiyeti sağlanmalıdır. Öte yandan, yönergede aksi belırtılmiş olmasına rağmen uygulamada hâlâ görüldüğü gibi bu kişilerin "sağlık turizmi" kapsamında değerlendırilmesi ve bu çerçevede sunulan sağlık hizmetleri için "fahiş ücretler" talep edılmesi derhal sonlandırılmalıdır.

KEMAL VURAL TARLAN

Kuşkusuz "hak" temellı tanımlanan çerçeve, sınır kapılarından başlayarak hayata geçirilmelidir. Ancak bu yaklaşım sadece önceden tanımlanmış kamplar ya da ıllerde kalan mülteciler için geçerlı olmamalıdır. Ayrıca "geri gönderme merkezleri" olarak tanımlanan yerlerde sunulacak sağlık hizmetlerinin kapsamı ve işleyişi, kamuoyunun bilgisi dahılınde, önceden tanımlanmış ve standardize edılmiş hale getirılmelıdır Bununla bırlıkte "geri gönderme" sürecini bir bıçımiyle aşarak insanlığın vıcdan "sınır"ına ulaşmış herkes, bölgeye göre tariflenmiş basamak temellı sağlık sisteminın bir parçası halıne getirılmelı, kayıtları kişisel mahremiyetler gözetilerek[31] bırınci basamak temelli olacak bıçimde sağlanmalı ve bu kişilere hem koruyucu hem tedavi edıcı hem de esenlendirici sağlık hızmetleri kişisel risk faktörleri ve hassasiyetlerı dikkate alınarak sunulmalıdır

Dil ve kültürel farklılıklar, gerek sağlıklı yaşam ıçin gerekli sosyokültürel koşullar açısından gerekse de sağlık hızmetlerinin sunulması açısından kritik önemi haizdir. Bu bağlamda hem has-

31 Özellikle HIV/AIDS gibi etiketleme ve dışlamanın belirgin olduğu durumlarda kişisel mahremiyet çok daha önem kazanmaktadır. Gündelik yaşam deneyimleri, "sınır"ları aşan bu kişilerin ülkelerine gönderilmemek için yaşamlarını riske etme pahasına kayıt altına alınmaktan imtina ettiklerine işaret etmektedir Benzer bıçimde halen yürürlükte olan uygulamanın aksine sağlık çalışanlarının (en azından tedavisi tamamlanana kadar) kayıt dışı kişileri polise bildirme sorumluluğundan da muaf tutulması gereklidir

ta-hekim güveninin layıkıyla sağlanması hem de ayrımcılığın önlenebilmesi için sağlık hizmeti ana dilde sunulmalıdır. Kamu otoritesi (özellikle Sağlık Bakanlığı), sağlık çalışanlarını ana diller açısından zenginleştirmeli ve gündelik pratikte yaşanan aksamalarda ivedilikle tercüman desteğinde bulunmalıdır. Benzer biçimde sosyoekonomik koşulların sağlığın temel belirleyicileri olduğu dikkate alınarak istihdam olanakları yaratılmalı ve istihdam sağlanana kadar da bu kişilere ayrımsız gelir hakkı sunulmalıdır. Bu çerçevede kadın ve LGBTİ bireylere, çocuklara, yaşlılara, engellilere ve işkence/kötü muameleye uğramış kişilere özgülleştirilmiş sosyokültürel ve sosyoekonomik pozitif ayrımcılıklar sağlanmalıdır. Olağandışı koşulların kolaylaştırdığı kadın ve çocuk sömürüsünün önlenebilmesi için çalışan mültecilerin hak ve sorumlulukları açısından işyerleri yakından denetlenmelidir. Tüm çocuklar kamusal güvence altında çok dilli eğitime yönlendirilmeli ve çatışma ile göçün yaratacağı ruhsal ve bedensel travmaların azaltılabilmesi için sosyal hizmet ve çocuk-ergen psikiyatri hizmetleri yaygınlaştırılmalıdır.

Son olarak ulus-devlet "sınır"larını aşarak yaşama tutunmaya çalışan kişilere bakım, destek ve sağlık hizmeti sunan kişilerin de çalışan sağlığı açısından düzenli takip edilmesi, çalışan sağlığı kapsamında periyodik muayenelerinin yapılması ve bu kişilere işyeri hekimliği hizmetinin sunulması gereklidir. Bu noktada çatışma/şiddet ve göç hikâyelerinin sadece mültecilerde değil onlara hizmet sunan çalışanlarda da travmaya yol açacağı bilinmeli ve çalışanlara düzenli psikososyal destek verilmelidir.

Mültecilere sunulan sağlık hizmetlerinin "yerli" halkta öfkeye yol açmaması ve bu öfkenin mültecilere düşmanlık biçimine dönüşmemesi için mültecilerin yoğun olarak yaşadıkları yerlerde sunulan sağlık hizmetinin altyapısı ve insan gücü arttırılmalıdır. Daha önemlisi hiçbir biçimde günümüz Türkiyesi'nde gözlendiği gibi "sınır"ı aşan insanlar arasında ya da "yerli" halkla "sınır"ı aşanlar arasında ayrımcılık yapılmamalıdır. Bu bağlamda "Reyhanlı'da 53 Sünni vatandaşımız şehit edildi"[32] ya da "Kobane de düştü düşüyor"[33] gibi ayrımcılık yaratan ifadelerin, içeride ve dışarıda yeni toplumsal kamplaşmalara, yeni çatışmalara ve yeni "sınır" aşımlarına davet çıkardığı hep hatırlanmalıdır

32 *Radikal* gazetesi. "*Erdoğan: Reyhanlı'da 53 sünni vatandaşımız şehit edildi*", http://www.radikal.com.tr/politika/erdogan_reyhanlida_53_sunni_vatandasimiz_sehit_edildi-1137612 (Erişim Tarihi: 8 Şubat 2015).

33 İhlas Haber Ajansı. "*Erdoğan: Kobani düştü düşüyor*", http://www.iha.com.tr/haber-erdogan-kobani-dustu-dusuyor-397899/ (Erişim Tarihi: 8 Şubat 2015)

Göçmenin makbulü

MERİN SEVER

Savaşı ve ölümü arkasında bırakabilmek umuduyla Türkiye'ye "sığınmacı" statüsüyle gelen Suriyelilerin kalıcı göçmenlere dönüşerek yerleşmesi, Türkiyeliler arasında yer yer yabancı/Arap düşmanlığının son raddelerine varan bir göçmen tartışmasını tetikledi. Suriyeli göçünden önce yaşanan en büyük kitlesel göçler, Halepçe Katliamı'ndan sonraki Kürt göçü ve Bulgaristan'dan Türkiye'ye gerçekleşen 1989 göçüydü. Jivkov önderliğinde yürütülen sert asimilasyon projelerinin doruğa tırmandığı Bulgaristan'da yaşayan Türkler, özellikle MHP'nin ve Turgut Özal'ın başını çektiği göç izni meselesinde, açılan yolu kabul ederek Türkiye'ye gelmişlerdi. Yarısına yakını sonradan geri dönmüş olsa da, bu ilk dalgada gelen 360.000 göçmen, II. Dünya Savaşı'ndan beri Avrupa'da görülen en büyük kitlesel yer değiştirme dalgasıydı aslında.[1] Bu iki göçün birbiriyle çakışması sonucu, Balkanlar'dan gelenlerle Irak'tan gelenler birbirleriyle kıyaslanmıştı. Şimdi ise bu kıyasın bir benzeri, Irak'tan gelenlerin yerine Suriyeliler konarak yapılıyor. Bu kez, artık 25 yıldır Türkiye'de yaşayan Bulgaristan göçmenleri de tartışmaya müdahil.

Gelen tepkileri kabaca dörde ayırmak mümkün, göçmenler arasındaki olumlu yaklaşım ile dışlayıcı yaklaşım ve Bulgaristan göçmeni olmayanlar arasındaki olumlu ve dışlayıcı yaklaşım.[2] Sokakta, basında, sosyal medyada her gün şahit olduğumuz üzere, Türkiye'de milyonlarca insanın Suriyelilere karşı son derece ayrımcı, ırkçı, zenofobik yaklaştığını görebiliyoruz. İşin ilginç tarafı, bir zamanlar Suriyelilerle benzer sorunları yaşadığı için çok daha kolay empati yapabileceğini düşündüğümüz göçmenler de benzer tepkiler verebiliyorlar. Suriyeli göçmenlere "göçmen" demekten imtina ederek onların "geçici sığınmacılar"/"misafirler" olduğu vurgulanıyor, "nasıl olup da" çalışma ve oturma izni ya da vatandaşlık alabildikleri sorgulanıyor, sosyal hayatta karşılaşılan sorunlar için bile Suriyeliler mesul tutuluyor.[3] Her ülkede göçmenler işsizliğin, hırsızlıkların, bozulan ahlâkın, kötü giden ekonominin birincil sorumlusu olarak gösterilmeye aday olduklarından Türkiye de bunun bir istisnası değil. Ancak bu iki göçmen grup hakkında öne sü-

1 *Bir Daha Asla*, İletişim Yayınları, s. 179

2 Birebir inceleme fırsatı olmayanlar için, bu tepkilerin bir yansımasının Ekşi Sözlük üzerinden de biraz görülebileceğini belirtelim. "suriyelilerle balkan muhacirlerinin aynı olması", "suriyelilere laf eden balkan göçmeni" gibi başlıklar "iki grubun neden aynı sayılamayacağını" ispatlamaya çalışan görüşlerle dolu.

3 Kelimelere yüklenen bu anlamların değerlendirmesi için Nurcan Baysal'ın Boğaziçi Üniversitesi'nde gerçekleşen "Türkiye Artık Göçmenler Ülkesi" panelinden izlenimlerini aktardığı yazısına bakılabilir. http://t24.com.tr/yazarlar/nurcan-baysal/misafir-soylemini-birak-multeci-haklarina-bak,10717

rülen argümanlar farklılaşabiliyor.

Birinci grup "soycu" argümanın temelinde Bulgaristan'dan gelenlerin Türk, oysa Suriyelilerin Arap olduğu "gerçeğinden" doğan milliyetçi bir tepki var. (Benzer argüman, Kürt göçmenler aleyhine de kullanılmıştı.) Bu tepkiyi, yerleşik Türklerle Bulgaristan göçmenleri sık sık paylaşıyorlar. Suriyeliler "Osmanlı'yı sırtından bıçaklayan Araplar" olarak tarif ediliyor. Oysa Bulgaristan göçmenleri ile yaptığım görüşmelerde, bilhassa ilk geldikleri yıllarda toplumun bir bölümü tarafından "gâvur", "dinsiz", "soyu/kanı bozuk" olmakla itham edildiklerini ve bu şekilde tanınmaktan dolayı üzüntü duyduklarını dile getirmişlerdi. Bugün, göçmen olmayanlar tarafından "onlar aslında göç etmedi, anayurtlarına döndüler!" dense ve birçok göçmen de Türkiye'yi anayurt olarak gördüğünü söylese de; en azından ılk yıllarda Bulgaristan göçmenleri de pek kabul görmemiş, ancak diğer göçmen gruplarla kıyaslanarak ehveni şer kabul edilmişler.[4] Kıyas, burada çok önemli bir meşrulaştırıcı/kabullenişi kolaylaştırıcı mekanizma işlevi görmüş.

Şüphesiz 1989 Göçü'nde gelenlerin kendilerini Türk olarak tanımlamaları ve toplumun tamamı olmasa da ciddi bir kesimi tarafından da öyle görülmeleri (meşhur "*Karaman'dan gitmişiz*" söylemi) kabullenilmeyi kolaylaştıran etmenlerdi. Dahası, Osmanlı'dan beri var olan tarihî bir Balkan göçü çizgisi ve 1989'dan önceki göçlerin hatırası, burada yerleşik olanlar açısından 1989 Göçü'nü "normalleştiren" unsurlar olarak görülebilir.[5] Bunun diğer tarafında ise, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan beri devletçe yürütülen Millî Nüfus yaratma politikaları duruyor. Devletin kuruluşunun daha ilk yıllarında yapılan anlaşmalara bakıldığında, 31 Ocak 1923 tarihinde Yunanistan'la imzalanan ve Lozan sonrası onaylanan Mübadele Anlaşması'yla 500.000 kişilik ve 1925'te Bulgaristan'la yapılan ikamet sözleşmesi sonrası 200.000 kişilik "soydaş"ın Türkiye'ye gelişi, bu politikaların ilk göstergelerinden.[6] Tabii bu ilk göçler, hukukî, sosyal ve ekonomik açılardan 1989 Göçü'nden farklıydı; bilhassa Yunanistan'la olan sade bir göç değil, bir karşılıklı millî nüfus oluşturma aracı olarak "mübadele" şeklindeydi. Ayrıca o dönemde gelen "soydaş"lara, gidenlerin bıraktıkları mülklerin bir kısmının verilmesi, durumu ciddi şekilde değiştiriyordu. Bunun bir yansımasını edebî eserlerde de görmek mümkün. Orhan Kemal'ın bugün bir tipleme haline gelmiş olan Bekçi Murtaza karakteri, bir Yunan mübadiliydi. Kitapta, Yunanistan'daki mal varlığını abartarak Türkiye'de daha fazla mal mülk edinmeye çalışan mübadillerin aksine, orada da yoksul olduğunu söylediği için "enayi" damgası yiyen bir karakterdi üstelik.

Edebî eserlere de yansımış ve bireylerin zihnine yerleş(tiril)miş bulunan tarihî Millî Nüfus yaratma projeleri, açıkça Kürt ve Suriyeli göçmenlerin Türkiye'ye gelişiyle uyumlu gözükmüyor. Balkan göçmenleri bugün bile sosyal anlamda ayrımcılıkla karşılaşsalar da, diğer iki grup karşısında "makbul" konumda olabiliyorlar. 1989 sonrasındaki Türk ve Kürt karşılaştırmasının bir örneğini Aziz Nesin'in *Bulgaristan'da Türkler Türkiye'de Kürtler* adlı eserinde de görmek mümkün. Nesin, Kürtlerin o dönemki siyasal bağımsızlık/özerklik taleplerine atıfta bulunarak siyasi bağımsızlıktan yana olmadığını belirtiyordu (*İkibine Doğru* dergisine verdiği bu röportajda Kürt sorununu dillendirdiği için 1988'in Ocak ayında Nesin aleyhine dava açıldığını da belirtelim). Bugün ulusalcı kesim hâlâ Bulgaristan göçmenleri ile Kürtleri "bir tutmamak" için "terör" kavramına sık sık gönderme yapıyor. Türk-Kürt karşılaştırmasında ulusalcı kanattan gelen "Türkler Bulgaristan'da Kürtler gibi terör faaliyetleri yürütmediler, göçmen Kürtler buradaki Kürtlerle bir olup ülkeyi bölmeye çalıştılar" söylemi, bugün Suriyeliler karşısında "onlar kendi ülkelerini terk edip savaştan kaçtılar, onurlarıyla savaşmadılar" söylemine dönüş-

4 Yazıda bahsi geçen görüşmeler saha araştırması olarak gerçekleştirilmiş olup, görüşmelerin bir kısmı da belirtilen makalede kullanılmıştır. Bkz. Merin Sever, "Ülkelerin Sahipleri ve Misafirleri: Azınlık ve Göçmen Kadınların 'Misafirperverlik'le İmtihanı", *Kadın Hayatlarını Yazmak Sempozyum Bildirileri*, Yeditepe Üniversitesi Yayınları.

5 Ali Dayıoğlu, İletişim Yayınları'ndan çıkan *Toplama Kampından Meclise. Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı* adlı çalışmasında bu göç dalgaları ve yarattığı etkileri oldukça iyi açıklıyor.

6 Rakamlar için bkz. Raif Kaplanoğlu, Ozan Kaplanoğlu, *Bursa'nın Göç Tarihi*, Nilüfer Belediyesi Kültür Yayını.

KEMAL VURAL TARLAN

müş durumda. Bulgaristan'daki Türklerin mezalimden kaçan mağdurlar oldukları hakkaniyetle teslim edilirken, aynı paye Suriye'den kaçanlara verilmiyor. Bu da, soy dışında, kullanılan bir başka argümana işaret ediyor: Balkanlar'ın bir zamanlar Osmanlı toprağı olması ve Balkanlar'daki Türklerin Kurtuluş Savaşı'nda savaşarak bu ülkede yaşamayı "hak etmiş" olması. Bir ülkede yaşama ve çalışma hakkını o ülkenin *kurucu savaşına* katılıp katılmamış olmayla ilişkilendiren bu anlayış da, günümüz çalışma izni ve vatandaşlık anlayışının çok gerisine düşen bir noktada kalıyor

Bu kıyaslamada soy dışında yöneltilen ikinci bir başka argümansa, Bulgaristan göçmenlerinin eğitim ve kültür düzeyinin yüksek olduğu, Suriyelilerin ise yalnızca dilencilik yaptığı, olur da onları işe alan olursa onları öldürebilecek kadar onursuz oldukları (basında sık sık faillerin Suriyeli olduğunu vurgulayan haberler de buna zemin hazırlıyor), zaten "daha ucuza gelsin" diye onları işe alanların da bu sonu hak ettikleri noktasına varan bir söylem silsilesi... Burada hep unutulansa, Bulgaristan göçmenlerinin yalnızca başka bir ülkeden değil, başka bir sistemden geldiği. Eğitimin ücretsiz olduğu ve gerçekten yaygınlaştırılabildiği bir sosyalist modelden gelen 1989 göçmenleri, eğitim yönünden Bulgaristan'dan gelen önceki göç dalgalarından bile farklılaşırken Suriyelilerden neden farklılaşamasın? "Balkan göçmenleri çok çalışkan oluyor" gibi klişeleşmiş bir söylem varken, bireyleri bu şekilde yönlendiren sistemin ne kadar belirleyici olduğu unutuluyor. Bulgaristan'dan, Suriye'den ya da başka ülkeden gelen bir göçmenin, geldiği yerde tutunma amacı varsa çalışkan olmama "lüksü" var mı ki? "Çalışkanlık" yalnızca bir kişilik özelliği değil, aynı zamanda koşulların da dayatabildiği bir özellliktir. Nitekim İkitelli ayakkabı imalathaneleri bölgesinden görüştüğüm bir atölye sahibi, Suriyeli ustalardan çok memnun olduğunu, işlerini çok titiz yaptıklarını, asla işe geç kalmadıklarını, Türk ustaya ödeyeceği maaşın aynısını Suriyelilere vermeyi tercih ettiğini söyledikten sonra kendisi eklemişti: "Zaten bu işleri ellerinde tutabilmek için öyle olmaya mecburlar. Yoksa kim niye dilini bile bilmeyen adamı işe alsın?"

İki grup karşılaştırılırken, mevcut koşulların

farklılığını görmezden gelen, yüzeysel argümanlar üretiliyor. Her şeyden önce, Suriyeli göçmenlerin dörtte üçü savaştan kaçan kadın ve çocuklardan oluşuyor,[7] bugün Türkiyeli ya da Suriyeli, çocuğu olan ve çocuğuna paralı bakıcı-kreş imkânı sağlayamayacak hangi kadın, nasıl bir iş bulabilir? 1989 Göçü'nde gelenlerde aktif savaş durumu olmadığı gibi, göçmenler aileleriyle gelmişlerdi. Bahsi geçen eğitim olanaklarına erişmiş ve meslek edinmiş olma durumu da, kısa vadede olmasa da uzun vadede Bulgaristanlı göçmenlerin sosyal statüsünün yükselmesini sağlayan temel faktördü. Balkan göçmenlerinin de ciddi bir dil sorunu vardı, ancak bu asla Arapça ile Türkçe arasındaki farkla kıyaslanabilir düzeyde değildi. Eğitimli olunsa dahi, dil sorununu ve Suriyeli çalışan önyargısını yıkıp iş bulabilmek kolay değil. '90'larda köyleri yakılan Kürtler büyük şehirlere aktığında nasıl aynı dilencilik argümanıyla eleştirildiyse, bugün Suriyelilere karşı da aynısı yöneltiliyor.

İki grubun birbiriyle yarıştırılacak şekilde kıyaslanması, ne yazık ki bazı ortaklıkları unutturuyor. Oysa 1989 Göçü'nde gelenler de dışlanmaktan, –bilhassa okula giden çocuklar arasında– konuşmasıyla dalga geçilmesinden, "Aman şimdi bunlar evime yirmi kişi doluşurlar!" diye kendilerine ev verilmemesinden yahut fahiş fiyata kiralanmasından, bu kazanç için evlerinden çıkarılan kiracıların kendilerine düşman olmasından, iş bulamamaktan, iş bulduklarında yerli halk tarafından işlerini çalmakla suçlanmaktan mustariptiler. Tüm bunların aynısı, şimdi de Suriyeli göçmenler için söylenmiyor mu? Yazıda fazlaca anmasam da, göçmen olan ve olmayanlar arasında elbette bunları gözden kaçırmayanlar da var. En nihayetinde tüm insanların en temel ihtiyacının barınak, aş, iş olduğunu unutmayan bu kesim, tüm göçmenlerin benzer ithamlarla yaşadığına ancak hepsinin benzer ihtiyaçları paylaştığına dikkat çekerek; göçmenleri geldikleri ülke ya da milletlerine göre ayırmaya, hele hele de yarıştırırcasına kıyaslamaya karşı çıkıyorlar. Henüz iki taraftan da fazlaca destek göremeseler de, bir gün esas bu ortak paydalara dikkat çeken tarafın galip geleceğini umalım.

7 Rakamlar ORSAM'ın Nisan 2014 tarihli, 189 no.lu raporundan alınmıştır. Online olarak incelemek için http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2014424_orsam%20rapor%20189tur.pdf

IŞİD kurgu değil, uzağımızda da değil

METE ÇUBUKÇU

IŞİD (Irak Şam İslam Devleti) ya da İD (İslam Devleti) adlı örgütün gücünün ötesinde bir şiddet haresi yayarak etkisini arttırdığı biliniyor. Örgüt şiddeti bir sindirme, korkutma, ikna, biat ettirme ve propaganda yöntemi olarak kullanırken üzerine oturduğu tüm zeminlerde aşağı yukarı aynı manzara ile karşılaşmaktayız.

Birincisi, örgütün gücünün nesnel koşullara dayanması, yani var olduğu bölgelerde hiçbir otoritenin bulunmaması ya da orada bulunan grupların dışlandığını hissetmesi sonucu örgütün o bölgede bu kırılgan yapı üzerine kendi yönetimini oluşturması. Irak, Suriye, Libya gibi ülkelerde özellikle Sünniler arasında hayat bulan (her ülkede gerekçeler farklı olsa bile) hatta Sünnilerin kendi aralarındaki sorunlardan yararlanan bir anlayış IŞİD.

Suriye ve Libya gibi ülkelerde meydana gelen ayaklanmaların 'kirletilmesi'; Suriye'de artık Suriye'nin olmayan bir iç savaşın yaşanması, Libya'da NATO müdahalesiyle Kaddafi'nin devrilmesi sonrasının hesaplanamaması, her iki ülkede de önce IŞİD dışı radikal İslamî eğimli örgütlerin, ardından da IŞİD'in güçlenmesi ile sonuçlandı. Irak'ta Amerikan işgalinin sonuçları geç de olsa 'meyvelerini' veriyor; Sünniler işgal sonrası yaşadıklarının rövanşını IŞİD'e verdikleri destek ile almaya çalışıyorlar.

IŞİD savaşçı bir yapı. Ancak, şartların eşit olduğu ve rakibinin direnç gösterdiği noktalarda gücü kırılabiliyor. Irak ve Suriye'de koalisyon uçaklarının alanda askerî durumu eşitlemesi sonrasında Kobane ve Irak Kürdistan'ında YPG, PKK ve peşmergenin (sonradan) direnişi ve IŞİD'e darbe vurması bunun en somut örneği.[1]

IŞİD'in bir kurgu olduğu, gerçeklikten uzak birçok istihbarat örgütünün güdümünde bir örgüt olarak ele alınması, kimlik sorunu yaşayan insanları cezbetmesi, her ülkenin kendi çıkarı yönünde kullanıldığı, örgütün gücünden çok yaydığı korku ile büyüyüp geliştiği ve özellikle denetimin kaybolduğu alanlarda hakimiyet kurduğu, silahlı bir örgüt olduğu kadar bir propaganda makinesi gibi çalışarak korku yarattığı, Batı'nın yarattığı bir örgüt olduğu vb. tezler belli oranlarda doğruluk payı taşısa bile tüm bunlar IŞİD'i açıklamıyor.

Çünkü IŞİD bahane aranmayacak bir realite. Irak, Suriye, Libya, Nijerya ve daha sayacağımız başka ülkelerde hangi koşullarda güçlendiği biliniyor. Bu açıdan, IŞİD'i yaratan politikaların sorumluluğu göz ardı edilemez ancak IŞİD sadece Batı'yı suçlayan, istihbarat, strateji temelli komplo

1 Bu darbenin örgüt içinde ciddi tartışmalara ve infazlara neden olduğu biliniyor ve yine bu darbe sonrası IŞİD deyim yerindeyse bunun acısını Ürdünlü pilotu farklı bir biçimde infaz ederek çıkarmaya çalıştı.

teorileriyle açıklanmayacak kadar gerçek bir örgüt. Zaten komplo yaklaşımı da IŞİD'i anlamaktan çok, IŞİD'e göz yuman, üstü örtük bir sempati ile yaklaşan, sorunları görmezden gelen ya da IŞİD karşısında sessiz kalmayı tercih eden ülkeler ve politikaların tercih ettiği bir durum. Sorulara yanıt bulamayınca komploya yaslanmak tipik bir bölge 'geleneği'. IŞİD göz ardı edilmemesi, küçümsenmemesi gereken bir örgüt. Çünkü IŞİD şiddeti bir 'ikna' aracı gibi kullanmasına rağmen, bu anlayışın normal karşılandığı bir zemin ya da bu zemininin üzerine oturduğu zihniyet üzerinden daha çabuk yayılabiliyor. Bu tehlike ileriye yönelik olarak Türkiye için de geçerli. Bu açıdan IŞİD'le sadece askerî yöntemle mücadele yeterli olmaz derken, IŞİD karşısında sessiz kalmak da örgütün zihnî anlamda taban bulmasına zemin hazırlayacak bir yaklaşım. Tabii ki IŞİD ittifak yapan, göz yuman her ülkenin bumerang gibi kendisini vurduğu da bir yapı. Suriye ve Irak'ta hangi örgüt IŞİD'le ittifak yaptıysa ya da IŞİD'le birlikte savaştıysa ardından örgüte biat etmek zorunda kaldı. Şimdi bu durum Libya için geçerli, şeriatı savunan Ensar-el-İslam örgütünün yakında IŞİD'e teslim olmak zorunda kalması kuvvetle muhtemel.

IŞİD'i Ortadoğu'nun koşullarının yarattığı klasik bir sorun olarak gören oryantalist yaklaşımın doğruluk payı var ama eksik. Çünkü IŞİD artık Mağrip'de, Sahraaltı Afrika'da ya da dünyanın farklı bölgelerinde de var olabiliyor.

Bu nedenle klasık ve geleneksel El Kaide yapısından farklılık gösteriyor IŞİD'in yapısı. El Kaide stratejik olarak sarsıcı, ses getiren, korku salan, belli bir bölgede egemenlik kurarak değil dünyanın farklı bölgelerinde şaşırtıcı eylemler yaparak kendini var ediyor. Tek bir merkeze bağlı olmakla birlikte çok gevşek bir örgütlenme halinde ve daha az iletişim içindeler. Emirleri merkezi yapılanmadan aldıkları gibi, yerel unsurlar inisiyatif de kullanabiliyor. Bu açıdan uluslararası dolaşım ağına daha fazla dahiller.

El Kaide bir kök. 35 yıldır üzerinde büyüyen dallar ise aynı anlayışın stratejik ve taktiksel olarak farklı kolları. Yani El Kaide artık hem Usame Bin Ladın'in kurduğu örgüt hem de değil. El Kaide anlayışını savunan akımlar artık merkezî bir yapılanmadan bağımsız olarak hareket edebiliyor. Afrika'da Boko Haram gibi toplu katliamlar yapan savaş baronlarını görebiliyoruz, ya da Mağrip El Kaidesi gibi daha çok adam kaçırma, fidye isteme gibi mafyavari çetecilik faalıyeti gösteren yapılar mevcut. Hepsi El Kaide anlayışına bağlı ama kendi bölgelerindeki yapılara uyarlıyorlar örgütlerini. Merkezî değil daha esnek hareket tarzına sahipler

IŞİD ise merkezî yapıyla ters düşen, kendi başına farklı bir yöne evrilen bir yapı. Geleneksel El Kaide bir bölgeye yerleşmek ve yerleştiği alanda bir yönetim oluşturmak, devletleşmeye çalışmak değil dünyanın farklı yerlerinde 'düşmanlarına' darbe vurmayı amaçlar.

Irak Şam İslam Devleti ya da İslam Devleti ise bir alanda var olmak, o alanı yönetmek, kural koymak, vergi toplamak, yerleştiği alanı savaşarak büyütüp devletleşme amacı güden bir yapı. Geleneksel El Kaide'nin lideri Ayman El Zevahiri, IŞİD'in giderek kendilerinden koparak yeni bir yapıya doğru yönelmesine tepkili. Suriye'de El Kaide'nin kolu olarak El Nusra'yı kabul ediyor. IŞİD ise kendisi geleneksel yapıdan koparak yeni bir liderlik oluşturdu. El Kaide'ye, Zevahiri'ye bağlı değil, Bağdadi'ye biat eden bir yapı. Sadece yabancı savaşçılar değil bulundukları bölgelerden de savaşçı devşiren, yerli katılımlar sağlayan ve son dönemde vahşi metotlarıyla kendinden çok söz ettiren bir yapı. Irak'ın işgaliyle tırmanan süreçte El Kaide'den başlayan serüvenin IŞİD olarak devam etmesi cihatçı örgütler arasında liderlik mücadelesini ve rekabeti de beraberinde getirdi.

Örgütü dört katmanda incelemek mümkün. Birinci katmanı Irak ve Suriye'deki gibi cihatçı/Selefi anlayışa sahip Sünni militan grup ki örgütün 2003'ten bu yana varlığını üzerine bina ettiği taban bu. Bu tabanı yok etmek pek kolay değil. Yani koalisyon ülkelerinin bombardımanı IŞİD'e ciddi hasar verse ya da varsayalım ki örgüt bugün yara alıp geri çekilse bile koşullar bu şekilde devam ettikçe örgüt varlığını genişleterek sürdürecek. Bu grup kimilerince 'öfkeli Sünni hareketi' olarak nitelendirilip hafife alınmayacak kadar önemli.

İkinci katmanı, örgütün en vahşi kanadı olan yabancı savaşçılar yani Türkiye dahil olmak üzere dünyanın dört bir yanında gelenler oluşturuyor. Örgütü 'sahiplerinden' daha fazla sahiplenen bu uluslararası unsurlar aynı zamanda en vahşi yöntemleri kullanan propaganda unsurları. Yani IŞİD içindeki Ortadoğulu, Afrikalı ya da Asya kökenlilerin yaratmayacağı paniği Avrupalılar nezdinde bu militanlar yaratıyor.

Üçüncü katman IŞİD'in yönetim kurduğu Rakka, Musul gibi bölgelerde isteyerek ya da zorla örgüte uymak zorunda kalan büyük bir kitle. Burada aşiret bağları ve iktisadi bağlar önemli bir yer tutuyor.

Dördüncü ve asıl önemli katman ise propaganda katmanı. Çünkü IŞİD'in propaganda makinesi bu üç unsurdan kimi zaman daha fazla işlev görüyor. Yarattıkları korku ortamı, alandaki askerî güç ve kabiliyetlerini katlayarak aşıyor. Karşısındaki güçlere silah kullanmadan korku salarak bir tür Moğol savaşçılarını andıran taktikle ilerliyorlar.

Yani ele geçen/geçirilen yerlerde kendilerini uymayanları ya da kendilerinden olmayan kimselere, ki kendileri dışında kimse onlardan değil, neler yapabileceklerini göstermek istiyorlar ve bunda da maalesef başarılı oluyorlar.

IŞİD'in sıkıştığı oranda daha saldırganlaşabileceğini, yakın coğrafyadaki insan ve ülkelere daha fazla zarar verebileceğini tahmin etmek güç olmaz. Japon gazeteci ve Ürdünlü pilotun infazı buna bir örnekti. Bu iki infaz, örgütün sıkıştığı noktada hâlâ ayakta olduğunu "göstermek" amacıyla yaptığı propaganda faaliyetinden başka bir şey değil.

Aynı zamanda bu infazlar IŞİD'in Kobane'de aldığı ağır yenilgi, Irak Kürdistan'ında peşmerge karşısında geri çekilmesi, koalisyon uçaklarının verdiği ağır zarar karşısında kendisini yeniden konsolide etme çabasıydı. Bu nedenle Kobane'de gösterilen direniş, Irak Kürdistan'ında örgütün gerıletilmesi, IŞİD'in geleceği açısından dönüm noktaları. IŞİD güç kaybetmeye bu iki noktadan itıbaren başlamış durumda. Tabii ki tüm bu darbeler örgütün sonlanması anlamına gelmiyor.

Örgüt yeniden kendisinden konuşulmasına ihtiyaç duyuyor; korku yayma üzerine kurulan iktidarını ve imajı tazelemeye, kaybettiği alan ve moral hakimiyetini hem örgüt içinde hem de dünyaya karşı yeniden ele geçirmeye çalışıyor. Aynı zamanda örgüt, alan kaybettiği oranda daha tehlikeli hale gelecek gibi görünüyor.

IŞİD'e komşu ülkelerden söz ederken Türkiye'yi unutmamak gerek. IŞİD'in Kobane'ye yüklenmesi nedensiz değildi. Kobane'yi ele geçirip Türkiye sınırındaki doğu-batı hattını tamamlayacak, Suriye'de orta bölgeden kuzeye, Türkiye sınırına kadar uzanacaktı. Yani Türkiye sınırında elinde bulunan kapılara Kobane'yi de ekleyecekti. Olmadı.

Son dönemde Türkiye'nin sınırlarını daha sıkı kontrol etmesi, bazı yabancı ve Türkiye'den IŞİD'e katılan birkaç kişinin gözaltına alınması gibi, IŞİD'e yönelik politikanın değiştiğine yönelik mesajlar var tabii ki. Ama genel algı Türkiye'nin IŞİD karşısında suskun kaldığı, Kobane'den IŞİD'in Türkiye'nin inisiyatifi dışında uzaklaştırıldığı yönünde.

Kobane'de tutunamayan IŞİD hâlâ Türkiye sınırında. Diğer yanda, Libya, Lübnan, Ürdün ve Mısır'ın Sina bölgesinde gücünü göstermeye ve buralara yüklenmeye çalışıyor.

Ürdünlü pilotun öldürülmesi de Ürdün içinde gövde gösterisinin başlangıcı. Çünkü Ürdün, Selefi örgütler için uygun hedeflerden birisi; kolayca istikrarsızlaşabilir. Mısır'ın Sina bölgesindeki örgütün IŞİD'e biat etmesi sonrası saldırılar artmış durumda.

Ancak şunu unutmayalım ki IŞİD sadece kendisini sıkıştıran değil sıkıştığı oranda kaçtığı ülkelerde sorun çıkaracak bir yapı. Üstelik o ülkeler içinde irili ufaklı şekilde varlık gösterip zihniyet olarak var olabiliyorsa ve belli bir dönem de ses çıkarılmamışsa. Önceleri desteklenen sonra kaale alınmayan sanki yokmuş gibi davranılan benzer bir yapının Pakistan serüveni ortada.

İslâm ve şiddet

SAİME TUĞRUL

IŞİD, İslâmi devlet, şeriat, cihad tanımları şiddet sözcüğü ile birlikte kulaklarımızın ardında tınlamaya devam ederken, çok temel soruları da beraberinde getirir. İslâmofobi'nin düz klişe, ürkütücü ilkelliğine düşmeden, barış içinde yaşamaktan başka kaygısı olmayan milyonlarca Müslüman'ı unutmadan sorulara cevap aramak ise hassasiyet gerektiriyor.

Bunlara rağmen, Tanıl Bora ve Kerem Ünüvar'ın da altını çizdikleri gibi,* geçmişteki El Kaide'yi ve eylemlerini ılımlı statütüsünde bırakan IŞİD'in kıyımları, Boko Haram'ın şiddet gösterileri, Libya, Suriye, Irak, Afganistan, Mali, Nijerya vb. ülkelerde devam eden savaşların dinle alakalarını da sorgulamamak mümkün değil.

Kuşkusuz bu sorgulamanın hemen ardından başka, daha genel sorular gelir:

Bütün dinlerde var olan, öldürmeyeceksin yasası cihad adına nasıl kırılır? Bir insan başka bir insanı, hatta dindaşını, çığlıklarına, bakışlarına rağmen, nasıl işkence ederek öldürebilir? Benjamin'in tanımıyla, "saf şiddet", kuralların yokluğu, her şeyin yıkılması, beklenmeyenin ortaya çıkması ise, bunu akıl ve mantık yoluyla nasıl anlayabiliriz? (2007: 230) Bireyler, bu yok etme mantığının içine nasıl girerler? Siyasi iktidarlar, öldürme yasağının garantisi değilse, din, şiddete karşı ruhani bir engel olamıyorsa kim engelleyebilir? Radikal İslâmcılığa atfettiğimiz şiddetin arkasında, daha derinlerde başka etkenler var mı ya da İslâm ile şiddet arasında bir bağ olabilir mi?

Bu soruları yanıtlamak hiç kolay olmasa da, ilk aşamada, çok derinlerde, insan-şiddet-kültür ilişkileri içinde ve bu üçlünün gelişim süreçlerinde aranabilir ve radikal İslâmiyet'in bazı özgün niteliklerini biraz anlamamıza yardımcı olabilir.[1]

1. Şiddet ile insan arasında kopmaz bir suç ortaklığı bulunur. En arkaik kültürel olgudur şiddet. Bu bağlamda, bütün kültürlerde, şiddete ve kontrol altına alınmasına ilişkin yasalar vardır. Tek Tanrı'lı kültürün içinde de "Öldürmeyeceksin" yasası mutlak bir emirdir; Benjamin'e göre, hukukun ve yargının da ötesindedir, çünkü hiçbir yargılama kriteri getirmez (2007: 239). Bilincin, dolayısıyla ahlak yasalarının ilki bu "öldürmeyeceksin" buyruğudur.

Freud'a göre, bu yasağın çıkması bile hepimizin çok eskiden beri bir katiller türünden geldiğimizin yeterli ispatıdır. Böyle bir güçlü yasanın ortaya çıkmasının nedeni, o denli güçlü bir itkiye karşı direnmek içindir. Hatta, nefretin en belirle-

(*) Tanıl Bora, Kerem Ünüvar, "Sunuş. İslâmcılık ve AKP: Mazeret ve kibir", *Birikim*, sayı 303-304.

1 Bu yazıda, sorulara cevaplar bulma arzumuz olmadığı gibi buna hiçbir yetkinliğimiz olmadığını da başından kabul ediyoruz. Amacımız, sadece bu soruları biraz daha derinleştirmek ve sorgulamak.

yici duygumuz olduğunu, çocukluğa dek uzandığını ve insanı saldırıya, yıkıma ve zalimliğe götürdüğünü ekler.[2] Şiddet bir gerçeklıktir ancak bu gerçeğin içinde "bizim" fantazmalarımızın payı nedir?

Bu gerçekliği, yukarda belirttiğimiz gibi, kontrol altına almak bütün toplumların temel ilkesidir. İlk kurucu yasa ile şiddet, toplumu ve bireyleri koruma amaçlı meşru şiddete dönüşür.

Şiddeti tamamen yok etmek mümkün olmadığı için şiddet ve düzeni birlikte tutabılmek hiç kolay değildır. Özellikle, demokrasiler, düzeni tehdit edebilecek şiddet unsurlarını, içinde taşımak durumundadırlar. Karşıtlığı içine almak ve kolonize edebilmek, demokrasilerin gücünü gösterir ama paradoksal bir biçimde, şiddet ve anarşi fantazmalarını da güçlendirir. Bu kez bastırılmış, kontrollü şiddet *süblime* edilerek, romanlar, filmler, oyunlar, vs yollar ile fantazmalarımız düzeyine taşınır.

Çünkü şiddet, bizi terörize ettiği kadar da büyüler; ölüm korkusunun kristalleşmiş şeklidir. Karanlık ve pornografik bir çekici gücü vardır, şiddetin her seferinde beklenmeyen, şaşırtıcı bir tarafı da olduğundan, çekici gücü ile iticiliği bir aradadır. İnsaniyetsizlik de insanlığın parçasıdır.[3]

Aynı zamanda, evcilleşmiş, uygarlaşmış kabuklarımızı kırıp vahşete, Hobbes'un "doğal durumuna" dönme arzumuzdur.

Öte yandan, şiddet, kültürümüzün temelinde yer aldığından, kutsallık ile de doğrudan bağlantılıdır. "Şıddet kutsalın gerçek kalbi ve gizli ruhunu oluşturur" (Girard, 1972: 52). Kutsallık atfettiğimiz her şey bir kurbanlık yani öldürme eylemi içerebilir.[4] Kutsala ulaşmanın yolu kurbanlık mekanizmalarını harekete geçirir ama her dinin içinde kurbanlık eylemi katı kurallara bağlıdır. Bu kurbanlar ve bazen de günah keçileri sayesinde yeni grup, kurucu temellerini atar. Homojen bir topluluk oluşması için şiddet ve hatta öldürme yoluyla kurbanlar verilerek "organik safiyet"(Mann, 2005) gerçekleşir.

Her halk, kendini başka bir halka göre, saf-temiz olarak tanımlayabilir. Eğer bir toprak sınırları içindeki bir nüfus, kendini kolektif bir egemenliğe ait kabul ediyorsa, aynı zamanda bu organik bir bütünlük" demektir ve tüm ötekiler bu bütünlüğü tehlikeye düşüren "yabancı organik" maddelerdir. Bütün insanlar aslında birbirine benzese de, küçük farklılıkları değerlendirip öne çıkarırlar. Ötekine bakış, kendisini ötekinden ayırmak ve kendi narsisizmini güçlendırmek içindir. İnsan grupları da aynı şekilde, yakın oldukları ölçüde, birbirlerinden haz etmezler. (Freud, 2010)

Ötekini dışarıya atmak, aslında kendi içine kapanarak, narsisistik,ahenkli bır ünite, monadık bir ılışki oluşturmaktır. Eriyik bir bağ yaratmak, çelişki unsuru olabılecek farklılığı dışarı atmak, tek bir bütün olma fantazmasının ifadesidir.

II. İslâmiyet'in ve özellikle radıkal İslâmcılığın kendi içındeki nıtelıksel özelliklere bağlı olarak kullandığı şiddet ve uygulama biçimlerinin bır yönü de, doğrudan bizim şiddete bakışımız ile ilgilidir.

Şiddetin temsiliyeti, her kültür içinde farklılıklar göstermesine rağmen hep problematiktır, çünkü şiddet eylemlerinin sonuçları; korkunç cesetler, parçalanmış bedenler, kan vb. görüntüler insanlık tarihi kadar eskiyse de, şiddetin temsiliyeti hiçbir zaman kolay olmamıştır.

Savaş, en eski ve en iyi bildığımiz şiddet eylemidir. Hatta, Kilani'ye göre, savaş arkaik toplumlarda bir değış–tokuş biçimidir. Dığer tür karşılık vermelerden farklı olarak "negatif bir değiştokuş"tur. Bu anlamda, sosyal ilişkilerin alanındadır. (Kılani, 2006: 44) Levi-Strauss ise, karşılıklı alışverişi, pasifist yollardan çözümlenmiş savaşları da değiş-tokuşların talihsizliğe uğramış biçimleri olarak tanımlar. (1967: 78). Her iki durumda da, arkaık toplumlarda savaş, akrabalık ya da ittifak ilişkisinin olduğu gruplar arasında gerçekleşir. (Kilani, 2006: 54) Savaşlar, modern zamanlara dek, bu ilişkısel nıteliğini ve dolayısıy-

2 1932'de Einstein Freud'a yazdığı bir mektupta insanları savaşın yazgısından kurtarabilecek bır yol var mıdır? sorusuna cevap olarak, "Neden savaş?" adlı yazısında bu noktaya değınır

3 Hatırlanacağı gıbı, *Mekanik Portakal* romanından uyarlanmış filmin kahramanı Alex Delarge, aşırı şiddet düşkünü bır psikopattır ve çetesiyle rastgele seçilmiş insanlara şıddet uygularlar. Ancak, yakalandıktan sonra rehabılitasyon yoluyla "topluma kazandırılmak" amacıyla bütün şiddet pulsiyonlarından arındığında, geriye kalan sadece mekanik bir robottur

4 Kutsal ve kurban Latince'de aynı kökenden gelir (*sacré – sacré-facere*), Kutsal ve kurbanlık mekanizmaları için, bkz. Saime Tuğrul (2010)

la dönüştürülebilir özelliklerini korurlar. Sonuçta, barış yapmak için önce savaşmak gereklidir, ya da tam tersi.

Modern dünyada ise, kitle savaşları ve sonuçları, savaşa ve şiddete bakışımızı da değiştirir. Bu nedenle, şiddetin görünme biçimleri çağdaş dünyada farklılaştığı gibi temsiliyet biçim ve perspektiflerimiz de son 50 yılda çok değişmiştir. I. ve II. Dünya Savaşları'ndan sonra, Batı Avrupa'da şiddet bir 'tabu' özelliği kazanır; hiç umulmadık şekillerde ortaya çıkabilecek şiddeti kontrol altına almanın ve önleyici tedbirler ile şiddetin yolları kapatılmaya çalışılır. Ya da, her türlü şiddet olayı bir 'sosyal olgu' olarak incelenmeye başlanır. Özellikle, II. Dünya Savaşı ile, Avrupa "barbarlığa geri dönmenin" mümkünlüğünü bizzat yaşar: Bu korkuyla ve kolektif canavarlığın geri gelmesini engellemek üzere, şiddeti düzen içinde kontrollü bir şekilde tutmaya hatta uzaklaştırmaya çalışır, barış içinde yaşamak arzusu bir çeşit gevşemeye dönüşür

TERÖR İLE GELEN ŞİDDET

Kuşkusuz, demokratik Batı toplumlarında şiddet bitmemiştir ama açık ve arınmış değildir. Giddens'ın deyimiyle, şiddetin kendisi "sosyal düşüncenin" parçası olmuştur. (1987: 108) Uzun bir tarihsel süreç içinde, bu "sosyal düşünce", bir kolektif bilinç edimine, olayların algısını ve onlara karşı davranışları belirleyerek değişimlerine yol açar. (Giddens, 1987: 111) Bu nedenlerle, Batılı toplumlarda şiddetin kontrol ve yönetiminin sınırlarını tanımlanır ve şiddetin kendi toplumlarının da kurucu unsuru olduğu gerçekliği kolektif bilincin derinliklerine itilir.

Oysa, Batı toplumlarında da sivil hayatın kurulması ve meşruiyeti savaşların kazanılması yoluyla gerçekleşir. Gerektiğinde vatandaşlar vatanları için canlarını feda ederler; bu fedakarlık kurucudur ve toplumun yapısını oluşturur. Ancak, çağdaş dünyada artık bu kazanılmıştır ve vatanı, sivil hayatı koruma görevi profesyonellere, kontrat ile bunu kabul edenlere devredilmiştir. (Michaud, 2002: 162). Siyasi otorite, "yasal-rasyonel" ilkeler etrafında meşruiyetini sağlamlaştırır.

Sloterdijk'ın deyişiyle "Hobbes kastrasyonundan" geçmemiş başka toplumlarda, (2005) şiddet daha açık yaşandığı gibi, temsiliyeti de farklıdır. Şiddet bizzat hâlâ hayatın içindedir, kolektif bilincin algısı farklı olabildiği gibi, kontrol ve yönetimi de daha zordur.

Terörizm ile birlikte şiddet beklenmedik bir biçimde, pasifikleşmiş Batı'nın dünyasına da geri gelir.[5] Terörizmin tanımı zordur ama en genel şekliyle; herhangi bir yerde, herhangi bir zamanda öldürmeyi amaçlayan şiddet eylemidir. Terör eylemlerinden doğan hasar ve yaralar savaşlardan daha az olsa bile daha korkutucudur Terörizmin amacı, sadece düşmanı değil, yakınlardakini de sindirmektir.

Derrida'nın vurguladığı gibi, asıl travma saldırının bitmeyeceği korkusu ve gelecekte daha kötüsünün olabileceğidir. Üstelik, tehlike bir devletten değil, ne olduğu bilinmeyen anonim bir güçten gelir. Teröristlere karşı eylem, baskı, kontraterörizme yol açar ve bir kısır döngüye dönüşerek, giderek artan bir şiddet sürecini de başlatır. Aynı zamanda ve aynı nedenlerden ötürü, (nereden, ne zaman, kimden geleceği belli değil) bir terörist olay, Batılının bilinçaltı düzeyinde, belirsiz, geçici, reddedilebilecek bir olay olarak da değerlendirilir. (2004: 145)

Bin Ladin'in söyleminde, Tanrı'nın eliyle, 11 Eylül gerçekleşmiş ve Amerikalılar cezalandırılmışlardır. Bu 'dini terörizm' retoriği arkaik kutsal şiddet ilişkisini, modernite içine "kutsal terör" olarak sokmayı başarır. Pasifikleşmiş, risk ve ekonomik hesapların belirlediği Batı dünyasını ve değerlerini temelden sarsar. Çünkü, bazı insanlar (teröristler) aynı hesabı, rasyonaliteyi ve üretimi, ticaretin yumuşak-pasifik etkisini reddederler (Michaud, 2002: 249). İslâmi terörizmi, Baudrillard, arkaik elemanları modernite içine sıngalayarak, sembolik bir kafa tutma olarak tanımlar. Batı toplumlarının değerler sisteminde, bu terör eylemleriyle, çatlaklar oluşturur. Bunlar, iman ile bilgiyi kompartımanlara ayırıp tek-

5 Terörizm, ilk önce bir hükümet politikası, devlet terörizmidir en başında. 1793'te, Fransız Devrimi'nin ardından Vendée bölgesindeki halk ayaklanmasını bastırmak için, devrim orduları (*colonnes infernal*) gönderilir bu bölgeye ve Eylül 1793'te çıkan bir yasa çerçevesinde 500.000 kişi hapse atılır Bu döneme adını veren devlet politikasına da terör ve terörizm denir

nolojiye sahip çıkarak kullanırlar (2002).[6]

Şiddeti pasifize eden Batılı için şiddete karşı koymanın yolu, yukarda değındığimiz gibi, "kontrat"tan geçer. Modern Batılı risk alma koşulunu da kendi belirler, –yani nereye kadar ve hangi koşullarda risk alabilir– korunma haklarının bilincindedir. Bu nedenle, risk alma işi de bir kontrattır. Batılı, prensipleri doğrultusunda, insan haklarını ve hayatını olduğu kadar konforunu da koruyarak, "asgari risk" koşullarında yaşama kaygısındadır (Michaud, 2002: 158-160). Terör eylemlerinin yarattığı çatlaklar içinde ikircikli bir tavır sergiler: Bır yandan şiddetle gelen ölüm korkusu, ve şiddetın doğal yıkıcı sonuçlarına karşı hassasıyet, tahammülsüzlük de doğurur. Öte yandan, yeni insaniyet etiği, insan hakları, moral sorumluluk çerçevesinde doğrudan şiddet uygulayanları da anlamaya yönelik bir çaba oluşur (Michaud, 2002: 148)

MURAT GÜL

Bu çabalara rağmen, Batı'lı için, dın uğruna ölümü göze alanlar, –hele bunlar kıtleler olduğunda– bir bulmacadır. Batı'nın kontratlı korunma sistemi içinde siyasi ıktidarın, düşmanını veya baskı altında tuttuklarını korkutmanın yolları, baskı kurmak, cezalandırmak ve en son aşamada ölümle tehdıt etmektir. Ancak, kendını kurban etmeye hazır birisi için, ölümle tehdidın anlamı nedir? Şiddet ile insan arasındaki bağın çok arkaik bir özü olsa da, din ve "saf şiddet" ilişkisini anlamak kolay değıldır.

Her yeni düzenin kurucu unsurunun şiddet, sonuçta terörün de bir kurucu şiddet olduğunu kabul etsek bile, radikal İslâmcıların talep ettiği gibi, dinin ana eksen olduğu yeni siyasi düzen de hangi yollarla meşruiyetını kurar? Şiddeti nasıl meşrulaştırır?

En totalıter iktidarlar bile otorıtelerını meşrulaştırmak zorundadırlar. Bu kritık aşamada, sembolık sistem ve onların retorık ifadeleri ideoloji sayesinde meşrulaşma sürecıne eklemlenırler. İdeoloji, bu "*nexus*" içinde yer alır; siyasi otoritenin meşruiyet talebi arayışı ile yönetılenlerin "inanç" yanıtı arasındaki çatlağa yerleşir[7] ve inan-

6 'Batı'nın teknolojisini almak ve kullanmak ama değerlerini kabul etmemek' sadece radikal İslâmcılığın değıl, bırçok Müslüman'ın da paylaştığı ortak, yaygın bir görüştür.

7 Buradakı "çatlak", meşruiyet sürecinin ilk aşamasında, meşruiyet talebı ile gelen sıyası otorıte ile toplum arasındaki düzey farklılığı, küçük boşluklardır; ideoloji sayesinde bu boş-

cımıza bir artı-değer katar. "Böylece ideoloji eklenen bir artı-değerden, iktidarın meşruluğuna inanç statüsüne yükselir" (Ricoeur, 2000: 103)

Dıger bır deyişle, siyasi otorite, inançlar sayesinde meşrulaşır. Otorite itaat edilen meşru iktidardır, hiyerarşik bir emir-itaat ilişkisidir. İdeolojinin fonksiyonu da düzenin otoritesini ve yöneten ile yönetilenler arasındaki hiyerarşik yapıyı korumaya yarar. Bu inanç çatlağına yerleştikten sonra, ideoloji ve terör birlikte işlevsel olabilirler. Bu dıyalektik mantık, ideolojiyi terör yoluyla yerleştirilirken, ideoloji adına işlenen suçları ve terörü de haklı çıkarır.

Bu bağlamda, dinsel temeller üzerine kurulmuş bir iktidarın (bu bir devlet olabildiği gibi, İŞİD gibi İslâmî devlet kurma projesi de olabilir) meşruiyetini gerçekleştirmesi hiç zor olmayacaktır, çünkü gücünü doğrudan inanç sisteminden alır.

Özellikle İslâmiyet gibi, dın ve siyaset ilkelerinin birbirine geçtiği bır düşünce yapısı içinde, İslâmî ideoloji, otorite ile yönetilenlerin inançları arasında bir "çatlağa" bile yerleşmek zorunda değildır, çünkü bir çatlak, yarık yoktur. İnananların gözünde dını otorite zaten meşru bir iktıdardır. Hatta, bu ıktidarın meşruiyetini tanımayanlara, terör yoluyla kabul ettirmek de meşrudur.

Yanı sıra, Derrida'nın belirttiği gibi, ilk kurucu yasa yapmak, bir güç uygulaması, performatif bır şiddet olduğundan, ne haklı ne de haksızdır çünkü kurucudur. Daha önceki bir ölçüte bağlı değildır. Bu nedenle, mistik bir kökeni bulunur. (2005: 32) Allah'ın ve şeriat yasalarının tek meşru kurucu sistem olduğunu savunan İslâmiyet, böyle mistık bir kökenden alır gücünü.

KUL ÖZNE

İslâmiyet'te özne, her şeyden önce Tanrı'dır ve kimse ile karşılaştırılamaz, her şeyın üstündedir (Chebel, 2002: 60) Bu tek özne hiçbir karşı koyma, sorgulama kabul etmediği gibi, dünyada kendini ve gücünü temsil edecek başka bir varlığa da izin vermez. Çünkü, Tanrı ne denli büyükse, kulinsan da o denli küçüktür. (Chebel, 2002: 60) Bu bağlamda, Müslüman'ın bireysel bır bilince ve öznel yargılama gücüne sahip olması gerekmediği gıbi, özne olamayan bu varlıktan rasyonel aklını kullanarak kararlar vermesi de beklenemez. Herhangi bir güçlü otorite altında, çözülüp parçalanır ve itaat eden, suskun ve ondan istenileni yapan birine kolaylıkla dönüşebilir. Çünkü, öznenin öznelliğinde bir tekillik, karşı koyma, direnme olmadığı gıbi, ümmet bılıncı ile özdeşleşmiştir.

Şiilerdekinin tersine,[8] Sünni İslâmiyet'te ara dini kurumların ya da otoritelerin olmayışı, şiddet kullanımını da kolaylaştırır, çünkü, dını bır kurum temsilcisi olmayan herhangi birisi bile kendısine dini otorite atfederek, kitleleri şiddet eylemlerine yönlendirebilir. (Chebel, 2002: 207)

Bu mezhep özelliği, aynı zamanda bir kimlik sorunu da yaratır. İnsan öznenin, tek özne olan Allah referansı ile bir bağımsız kimlik oluşturması zaten mümkün olmadığı gıbi, Sünnilik içinde, bireyin, ümmetin yani kendı gıbilerin kolektif kımliği içinde erimesi beklenir. (Chebel, 2002: 269) Müslüman kişi, Allah, Muhammet ve Ümmet ile birlikte var olabilir. (Chebel, 2002: 86) Allah'ın buyruklarına itaatkar ve saygılı bir varlık olarak sadece ümmetin monolıtık bilincinin parçasıdır (Chebel, 2002: 103)

Genel anlamda, zaten eriyik bir ilişki içinde olan bireyin gerçekleştirdiği en korkunç eylemlerin ve vahşetın bile yoldaşlarının gözlerinde onaylandığını görmesi devam etmesi için kafidir. Çünkü, bir grubun içinde olmak (bu tüm benzer gruplar, örgütlenmeler için geçerlıdır) bireyın kendi imajından tecrit olabilmesi sonucunu da getirir. İmajından kopartılan bireyin kendisine ait yeni bir imaj yaratacak alanı da yoktur. (Terestchenko, 2005: 142) Nitekim, İŞİD gruplarının bedensel bir bütünlük sergileyen (ünıforma, maskeler, aynı askeri yürüyüş vs.), ellerinde fallık silahlarla donanmış kara-magma ordusunun imajları bu eriyik kimlıksiz bedenlerin iyi örneklerını oluştururlar. Öznesizler ordusunu yönlendirenler böylece en radıkal söylemleri bile kolayca eyleme dönüştürebilirler ve katlıamları gerçekleştirebilirler.

8 Bu, Şiilerde şiddet yok anlamına gelmiyor, sadece şıddetın meşrulaştırma yollarını farklılaştırıyor; en yüksek dini mertebe sorumlusu İmam, doğrudan şıddet yollarını önerebilir Yanı tek bır kurumsal otorıtenın egemenliği söz konusudur

luklar doldurularak, ideoloji inançlar ile eklemlenır ve sıyası iktidar 'inanılan otoriteye' dönüşür

Bu bağlamda, Kuran'da aktarıldığı biçimde Allah kelamı dışında savunulan her düşünce ve bunları savunanlar, her şey yok olmalıdır. Kuran olarak ifadesini bulan, Allah kelamı yoluyla, insan kurtuluşunu ve yeniden doğuşunu kutlayacaktır. Allah'ın hükümranlığının gerekli kıldığı kulluğa döndükten sonra tüm diğer dünyevi kölelikler-den azade olacaktır. (Meddeb, 2005:108)

SAFİYET İDEALİ VE KÖKENE DÖNÜŞ

Radıkal İslâmcılık için, bugünkü yozlaşmış siyasetten arınmanın yolu, kökene, dinin en saf haline geri dönülerek gerçekleşebilir. Bu kökene geri dönüş, siyasetin en saf formu olduğuna inanılan, Muhammed ve Halifelik dönemini geri getirmek fantazması ile ifadesini bulur. (Benslama, 2004: 21)

Kitleleri, kökene döndürme fantazmasının temeli ise, hafızayı çocukluğun saflığına geri götürmeye izin vererek anakronik bir ideali yeniden gündeme getirmektir. (Benslama, 2004: 29) Kökene geri dönme ideali bugünü reddederek bugünden intikam almayı da beraberinde getirir, çünkü geçmişin saflığı bugünün yozluğu içinde kaybolmuştur.

Ancak, bu ilke dönme arzusuna eşlik eden terör ne demektir? İslâmiyet'in geleceğe yönelik her umudu kapatmak ve "köken saflığı" takıntısı nereden gelir? Benslama, bir Freud okuması ile bunun öteki ve yabancı ile karşılaşma korkusundan kaynaklandığına dikkat çeker. Öteki ile karşılaşmak ise, "kökensel bir karışma ve saf olmama" durumudur. (Benslama, 2004. 31) (El Bağdadi'nin Kureyşi Kabilesi'nden, Muhammed'in sülalesinden geldiği ve Hilafet iddiası gibi)

Freud, Musa'nın hikâyesinde, Musa'nın önce kendi halkına "yabancı" olduğunu ve sonra halkını bir yabancı olarak keşfettiğini anlatır. Yani, kendisinin ve halkının özne olabilmesi için kökensel saflığından kurtulmuş olarak geri döner (Freud, 1939)

Bütün dinlerin, kültürlerin, dillerin ve kolektif hafızanın temelinde "kendın olmak için" kendinden, kendin gibi olanlardan uzaklaşmak gerekir. Nitekim, Kuran'da da, Muhammed dinin başlangıç aşamasında, kendinden geri çekilme, inziva ve kendininkilerden uzaklaşma süreci yaşar. Bu nedenle, Müslüman'ın kökensel saflık ideali, bugünün gerçeğinde bulamadığı dinsellığı bulma yanılsamasıdır (Benslama, 2004: 48). Bu amaçla, radıkal İslâmcılar, saflığını kaybetmiş, ötekileşmiş Müslümanları, kökene döndürerek gerçek Müslüman'a dönüştürecekleri söylemi ile hareket ederler ve bu amaçla öldürmek, ötekileri de günahlarından temizlemektir. Bu "kökene dönüş *delirium*" u aynı zamanda her türlü yorumu da imha etmek ve öldürmektir (Benslama, 2004: 52-53).

Sembolık yorumdan yoksun kitleler, bu söylemin içinde ılksel-cemaatsal bir bedenleşme ile diğer bedenleri parçalayıp yok edebilirler. (Benslama, 2004: 53) Dıger bir deyişle, ötekinin ölümü ve kanı ile cemaatsal bütünlük ve saflık yenıden oluşturulur

Normal barış zamanlarında, küçük farklılıklar, daha önce belirttiğimiz gibi, önemli değildir. Ancak, kriz zamanlarında, bu ufak farklılıklar içimizdeki düşmanı yaratmaya ve oluşturmaya yarar. Kurumların "hayali temelleri bir topluluk içinde krize girdiğinde, "biz"i oluşturan unsurlar, kolektıf imgelem işlevsellığını ve istikrarını kaybederler. "Biz bir şikayet, yırtıklık ve acıya dönüşür" (Semelin, 2005: 92).

Bu paranoya belirli bir rasyonaliteye oturtulduğunda, toplumsal düzeyde işlevsel olabilir. Semelin, bunu "çılgın rasyonalite" olarak tanımlanır (2005: 68). Paranoyak bır söylem, kolektif duygusallığı kolayca harekete geçirir; bu duyguları bir düşmana yönlendirmek ve grubu eyleme geçirmek artık zor değildir.

PARANOYADAN KOLEKTİF EYLEME GEÇİŞ

Nefret, şiddet mantığı ve söylemi kıyıma götürürken, belirli mekanizmaları harekete geçirir; günah keçileri bulunur, dost-düşman ayırımı giderek radıkalleşir ve daha sonra "öldürme" eylemi bir "arındırıcı" olarak kendini gösterir. Bu dışlama eylemi aynı zamanda temizlemektir. Toplu kıyım-yok etme-parçalama eylemlerinin altında yatan, söylem ve amaç ise, imgelem düzeyinde, özünü kutsaldan alır

Temiz-murdar ikilemi ve ayrımı da kutsala yapılan bır göndermedır.

Her iktidarın kendi aşkınlığını ispatlamak için kullandığı en çarpıcı yol, düşman olarak tanımladıklarının bedenlerini parçalamak, hatta işkence etmektir (Semelın, 2005: 92). Vahşi uygulamalar, ötekinin insanlığını bedeninde kırmaya yarayan, öncelikle "mental" bir operasyondur. Kurbanlarla, araya radikal ve psişik bir mesafe koyma ihtiyacından doğar. Bu yolla, toplum temizlenerek kutsala yaklaşır. Bu paranoyak söylemi rasyonalize etmenin bir yolu da, kendisini korumak için saldırmaktır. Düşman, tamamen bir ötekiye dönüşür, hatta ortak insan özelliğini kaybeder. Weil'in belirttiği gibi, şiddet herhangi birini bir şey haline getirmektir. Sonuna kadar uygulandığında, kelimenın gerçek anlamında insanı şeyleştirir, çünkü kadavraya dönüştürür (Weil, 1953: 12).

Ölümle temizlenmek ve hayatın hazlarına karşı nefret, radikal İslâmi kültür içinde öylesine yüceltilir ki, kendi canını bu yolda feda etmek en kutsal eylem olarak tanımlanır. İntiharın günah olduğu bu kültür içinde fedayin ve şehit geleneğinin bu denli yüceltilmesi Khosrokhavar'a göre bir kimlik sorunudur: Ölüme gönüllü gidenler, Allah yolunda ölmekten çok, parçalanmış kimliği ile baş edemezler ve ancak mutluluk ve huzuru ölüm sonrasında bulabilecekleri inancıyla şehit olmak isterler (2000: 165).

Bu yeni bır şehıt, bir "fedayın" figürüdür. El-Kaide örgüt üyelerinin eylemlerinde aynı motivasyon bulunur; hem herkese hem de kendine karşı duyulan bu nefret, özünde hayata karşıdır. Aslında yok edilmek istenen, kutsal olana ihanet edenlerdir. Bu yeni şehit türü, kutsal ideale ihanet edenlere karşı genel bir nefretle donanmıştır. Bu genel nefret içinde, kutsal ideali de giderek belirsizleşir ve geriye sadece kutsallık olarak "ölüm" kalır

YENİ ŞEHİT TÜRÜ: FEDAYİN

Fedai, "f d y", bırının hayatını kurtarmak için fıdye ödemek, dava için kendini feda etmeye hazır kişi anlamına gelir. Meddeb ve Lewis, İslâmi yasa, gelenek içinde insanın kendini feda etmesi, ya da ayinsel cinayetin olmadığını belırtirler. İslâmi gelenek içinde varolan şehadettir; Allah yolunda düşen kışidır. Tanrı'nın davasında ölündüğünde, bu hakikatın Tanrı nezdinde tanıklığına gönderme yapar, çünkü aslında her şeyi bilen yani Şahit Tanrı'dır ve Kuran'da sadece Tanrı'ya tahsis edılmıştır. (2005 159, 1985:172)

Bu anlamın ötesinde kullanılan tek bir ayette, şehıtlerin ölmedığı, Allah'ın katında onların dirı oldukları anlatılır (3. sure, ayet 169) Allah yolunda savaşırken ölenler şehitlik mertebesinde en yüksek yeri alacaklardır. Cennetteki ıktidar adına, dünya iktidarından vazgeçmek en büyük mükâfata gidˈen yoldur:

> Öyleyse, bu dünya hayatını ahıret ıle takas etmek isteyenler Allah yolunda savaşsınlar. Allah yolunda savaşan herkese, ister öldürülmüş olsun, ıster zafer kazansın, zamanı geldiğinde büyük bır mükafat ihsan edeceğız (Esed, 2002: Nısa suresi, 4-74).

Teröristler, Allah katında diri olduklarına inanırlar ve öldükten sonra, semavi bir düğüne hazırlanırlar. Bunun ise ne kurbanlık ne de şehitlik ile ilgisi bulunur.

Özellıkle Sünnılık geleneği içinde, feda kültürü yüceltılır. Oysa gene İslâmiyet içinde çok önemli bir gelenek kendini kollama, hayatı koruma geleneği olan "Takiye"dir. Hatta, hayatı korumak için, baskı altında olduklarında, müminlere inançlarını gizlemesi bile tavsiye edilir. Ancak, Sünnıler, cihadı ve şahadeti zayıflattığını düşünerek bu kültüre karşı çıkarlar ve takiyeye başvurmak yerine çile çekerek ölmeyi ve şehitlığı tercih ederler. (Meddeb, 2005: 167)

SONUÇ

Bu yazıda İslâm, radıkal İslâm hareketleri ve şiddet arasındaki bağlara ilişkin sorulara yanıt vermekten çok bu soruların nedenlerini insan-şiddet-kültür ilişkileri içında anlamaya çalıştık.

Şiddet, hiçbir toplumda, –Batı toplumlarında da– bitmemiştır ama açık ve arınmış değıldır: Kontrol altında ve "kontrat" içinde tutulmaya çalışılan bir sosyal fenomendır. Özellıkle, II. Dünya Savaşı travmasından sonra, Batı Avrupa'da tabuya dönüşen şiddet ve şiddete bakış artık çok değıştiğinden, doğrudan temsiliyet biçimleri de uzaklarda kalmıştır. Şiddetın en çıplak şekilde temsilıyeti şaşırtıcı ve korkutucudur. Bu nedenle, din adına

şiddet ve terör eylemlerini, artık uzak olduğumuz ama hep kolektif bilinçaltımızda varolan "barbarlığa dönüşün" arkaik bir tehdidi olarak algılarız.

Öte yandan, din adı altında şiddet uygulamanın yolları İslâmiyet'in ve özellikle radıkal İslâmcılığın kendi içindeki nitelıksel özelliklere bağlıdır ama gücünü şiddet ile insan arasında kopmaz bir ilişkinin varlığından alır. "Öldürmeyeceksın" yasası kültürümüzün temelinde olsa bile, her yasal sınırlamada olduğu gıbi bu temel yasa da sürekli kırılır, çünkü hep bir "kutsal amaç" içındır ve kutsallık atfettiğimiz her şey bir kurbanlık eylemi içerebilir.

Özellikle İslâmiyet'te siyasi amaçlar da kutsallığın parçasıdır, çünkü İslâmiyet içinde din ve siyaset sınırları hiç olmadığından, din adına yapılan her eylem aynı zamanda siyasidir; tek egemen Tanrı'nın ılkeleri belirleyicidir ve tüm yaşama alanlarını (siyasi, sosyal, ekonomık, hukuk, vb) kapsayıcıdır.

Tanrı'nın hükümranlığını kulları sorgulayamaz. Allah tek gerçek öznedır ve karşı konulamaz. Kullar ancak, Allah'ın buyruklarına ıtaat etıkleri ve ümmetin monolıtık bılıncinin parçası oldukları ölçüde var olabılırler. Bu ümmet bilinci ise "organık safiyet" takıntısı ile kökene, dının en saf halıne geri dönme fantazmı etrafında birlık oluşturur. Kökene geri dönme ideali bugünü reddederek bugünden intıkam almayı da beraberinde getirir. Müslüman'ın kökensel saflık idealı, bugünün gerçeğinde bulamadığı dınsellığı bulma illüzyonudur. Sembolden yoksun kitleler, bu söylemin içinde ılksel-cemaatsal bir bedenleşme ile dığer bedenleri parçalayıp yok edebılırler. Bu fantazm etrafında nefret ve nefret nesneleri oluşturulur (Batılılar, seküler kültür ve Batılılaşmış Müslümanlar, vs olabilir) ve yok etme arzusunu da beraberınde getirır. Kolektif paranoya en yüksek düzeye çıktığında ise, bır süre sonra, "nefret nesnesi" unutulur ve sadece nefretin kendisi kalır. Geriye kalan, ölüm, şiddet ve hınçla beslenen bir kudret fantazmasıdır.

KAYNAKÇA

Baudrillard Jean (2002), *L'Esprit du terrorisme*, Galılée.

Benjamın Walter (2000), "Critique de la violence", *Oeuvres I*, Folıo-Gallımard, Parıs.

Benslama Fethi (2004), La psychanalyse â l'epreuve de l'Islâm, Flammarion, Paris.

Chebel Malek (2002), *Le sujet en Islâm*, Seuıl, Paris.

Derrıda Jacques (2005), *Force de loi*, Galılée, Paris.

Derrıda Jacques, Habermas Jürgen (2004), *Le concept du 11 septembre, Dialogues a New York avec Giovanni Borradori*, Galilée, Paris.

Freud Sıgmund (2010), *Pulsions et destin de pulsions*, Payot.

Freud Sıgmund (1933), "Actuelles sur la guerre et la mort", Paris.

Gıddens Antony (1987), *The nation-state and violence*, University of Calıfornıa Press.

Lewıs Bernard (1985), *Le retour de l'Islam*, Gallimard.

Girard René (1972) *Violence et Sacré*, Grasset.

Kılanı Mondher (2006), *Guerre et sacrıficie*, PUF.

Khosrokhavar Farhad (2000), "La haıne et le sacré", in E. Benbassa et J.-C. Attias (haz.) *La haine de soi. Difficile identités*, Parıs.

Mann Mıchael (2005), *The dark side of democracy, explaining ethnic cleansing*, Cambrıdge Universıty Press, Cambrıdge.

Meddeb Abdelwahab (2005) *İslâmın Hastalığı*, Metis.

Michaud Yves (2002), *Changement dans la violence*, Odile Jacob, Parıs.

Mann Michael (2005), *The dark side of democracy, explaining ethnic cleansing*, Cambrıdge Universıty Press, Cambrıdge.

Rıcoeur Paul (2000), *L'histoire, la mémoire et l'oubli*, Seuil, Paris.

Semelin Jacques (2005), *Purifier et detruire. Usages politiques des massacres et génocides*, Seuıl, Paris.

Sloterdıjk Peter – Fınkıelkraut Alain (2005), *Les battements du monde*, Plurıel-Fayard, Parıs.

Strauss Claude-Levi (1967) *Les structures élémentaires de la parenté*, Mouton et Cie, La Haye-Parıs.

Terestchenko Michel (2005), *Un si fragile vernis d'humanité, banalité du mal, banalité du bien*, La Découverte, Paris.

Tuğrul Saime (2010), *Ebedi Kutsal Ezeli Kurban, Çok Tanrılıktan Tek Tanrılığa Kutsal ve Kurbanlık Mekanizmaları*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Weil Simone (1953), *L'ilhade en poeme de la force dans la source grecque*, Gallimard, Paris.

Türkiye'de solun temsil krizi ve tebliğ siyaseti

AKSU AKÇAOĞLU

Toplumsal uzamda çeşitli sermaye türlerinin eşitsiz dağılımından kaynaklanan hâkim olanlar ve tâbi olanlar konumları ve bu konumlar arasında tahakküm ilişkileri mevcuttur. Siyaset alanına kabaca sağ ve sol[1] arasındaki ayrım olarak yansıyan bu bölünme kendiliğinden siyasi grup üretmez. Toplumsal uzamda birbirinden habersiz halde bulunan bireylerden siyasi bir grup üreten toplumsal sihir, temsil ilişkilerinde gizlidir. Vekilin[2] sözcülüğüne soyunmasıyla ortaya çıkan grup, vekile kendisini temsil etme yetkisi verdiğinde siyasi varlığını lağvedip, kolektif bir varlığa bürünür. İster sağda ister solda olsun, vekilin önce sembolik eylemle kurduğu, daha sonra da temsil etme yetkisi aldığı grupla özdeşleşmesi, siyaset alanına özgü çıkarın ortak çıkar gibi görünmesine yol açarak hâkim olanlar ve tabi olanlar arasındaki ilişkiye, temsil edenler ve temsil edilenler ilişkisini de ekler. Böylelikle, tahakküm ilişkileri daha da katmerlenir. İşin kötüsü, temsil ilişkilerinin kaçınılmaz bir parçası olan bu siyasi yabancılaşmayla mücadelenin en yaygın yolunun, başka temsil ilişkileri (örneğin yeni partiler, hareketler) kurmaktan geçmesidir.[3]

'Türkiye'de toplum muhafazakârdır' yargısının, nesnel gerçekliğin ifadesi olduğunu ileri süren *muhafazakârlar*, icat edilmiş siyasi grupların en güncel örneklerindendir. Şüphesiz vekilin temsil sihrinin sonuç üretebilmesi, grubun sembolik kimliğiyle, temsil edilenlerin grup kurulmadan önceki algı şemaları arasında bir eş-mantıklılık bulunmasını gerektirir. Birbirinden habersiz dahi olsalar toplumsal güzergâhları benzeyen bireyleri muhafazakâr olarak çağırmak için yeterli ortak nesnel koşullar bulunur: Sermaye karmaları ve algı şemaları arasında asgari bir uyum mevcuttur. Tüm bu ortaklıklar ancak vekil tarafından adlan-

1 Siyaset alanındaki sağ ve sol ayrımı evrensel değil, tarihseldir. Bu ayrımın oluşumundaki temel etmenler toplumsal uzamdaki tahakküm ilişkilerinin genel yapısı, siyaset alanında girişilen rekabetin biçimi ve yine siyaset alanındaki faillerin bu ayrımı dayatma gücüdür (başka bir deyişle sembolik iktidarıdır). Örneğin Türkiye'nin siyaset alanını kuran laik-muhafazakâr (ya da Batıcı modernler ve gelenekçi modernler) ayrımı tarihsel süreç içinde sol ve sağ ayrımına dönüşmüş, bunlara en son etnik ayrımlar eklenmiştir. Bugün Türkiye'nin siyaset alanında birbirleriyle kesişerek aynı anda bir arada bulunan bu üç ayrım temel siyasi konumları oluşturur.

2 Burada vekil, parti liderinden ilçedeki en küçük temsilciye kadar siyasi temsile talip olan bütün siyasi girişimcileri ifade ediyor.

3 Bourdieu'nün bu paragrafta kısaca özetlemeye çalıştığım argümanının ayrıntıları için bkz. Bourdieu P. (2013) Vekâlet ve Siyasal Fetişizm. *Seçilmiş Metinler* içinde. Ankara: Heretik Yayıncılık, s. 231-252. Çev. Levent Ünsaldı. Grupların oluşumuna dair önemli bir diğer metni için bkz.: Bourdieu P. (1985) The Social Space and the Genesis of Groups. *Theory and Society* 14(6): 723-744. Bourdieu'nün eylem teorisi ve siyaset ilişkisi üzerine daha genel bir tartışma için bkz. Wacquant L. (ed.) (2005) Pierre Bourdieu and Democratic Politics: The Mystery of Ministry. Cambridge: Polity Press.

dırıldıktan sonra siyasi bir grubu ifade eder. Fakat, grubu ifade edecek sembolik repertuvar oldukça geniştir. Muhafazakâr, dindar, gelenekçi, Müslüman, mütedeyyin, İslâmcı gibi adların her biri grubu farklı düzeylerde ifade etme kapasitesi barındırır. Bunlar arasından tercihi, çoğu zaman siyaset alanında oynanan oyunun gereklılıklerine göre, vekil yaparak gruba kendi varlığını bıldırir. Fakat vekil, her fırsatta grupla özdeşleşerek, kurduğu temsil ilişkisinin kendinde nedeni olduğunu gizler: "Yaptığımız yurt gezilerinde halk bize daha ne duruyorsunuz diyerek parti kurma görevi verdi."[4] Böylece vekıl, kendi ürünü olan siyasi grup adına kendısini yetkilendirmiş olur.

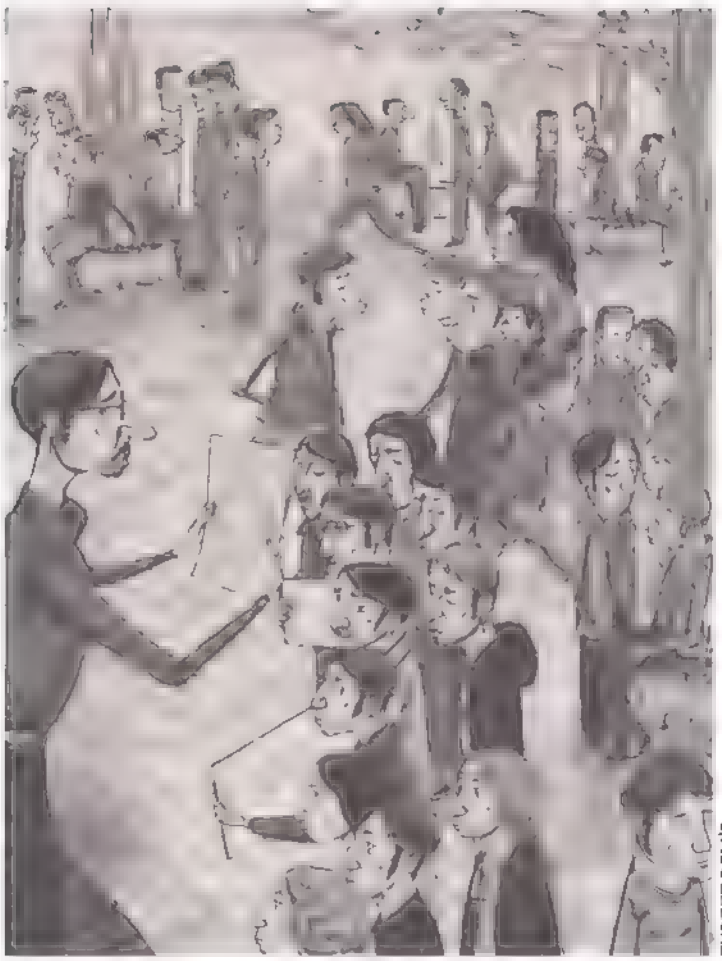
TURGUT DEMİR

Yukarıda siyaseti kurucu niteliğini vurgulamaya çalıştığım temsil ilişkilerının özellıkle 1980 darbesi sonrasında Türkiye'de sol siyaset için çifte krize[5] dönüştüğünü düşünüyorum. Darbenın sol açısından zayıflatıcı etkisi, vekil ve grup arasındaki özdeşlik bağlarını koparması oldu. Yani, vekil yurt gezilerinde halktan yetki aldığını dile getirse de, bu söylem hiçbir zaman gerçeğe dönüşmedi. Fakat darbenin asıl yıkıcı hamlesi, uyguladığı fiziksel şiddetten ziyade, bu şiddetin gereklı ve faydalı, solun ise bu şiddetten daha tehlıkelı olduğu inancını üreterek uyguladığı sembolik şiddettir. Darbeyi takip eden sağ iktidarların tüm imkânları seferber ederek güçlendirdiği bu inanç, vekil ve grup arasına aşılması güç sembolik bir duvar ördü. Anonım kalabalıkları temsil edeceği siyasi gruba dönüştürme sıhri her defasında bu sembolik duvardan geri dönen vekıl, zamanla siyasi girişimcilik vasfını kaybetti. Önceleri sloganlaşan sözleri sıhrinden arındırılınca, hayalperestlığı ifade eder oldu.

Yalnızlaşan vekıl, oyunda kalabilmek için kimileyın darbenin kutsadığı mıllıyetçi ve liberal konumlara göç etti. Solda kalmayı sürdürenlerse, geri tepen her temsıl hamlesinin sonunda biraz daha püritenleşti: Temsıl edilmeyi reddeden dünyayı reddederek toplumsal sorunları düşünsel sorunlar olarak tercüme etti. Kimi zaman entelektüalizme bulanan bu siyasal tutum, akıl terazisinde tarttığı çözüm önerilerini parti programına aktardığında işini tamamlanmış saydı. Akılcılaştırılmış bu temsil ilişkisi bır sonuç üretmese de, sol içindeki birbirine rakip vekıller (ya da vekil adayları) arasında siyasi yeterlılık ölçütüne dönüştü. Başarısız olan her temsıl girişimının nedenleri, solu gerektiği gibi temsil etmediği düşünülen parti programında arandı. Sonuç olarak, anonim bireylerden siyasi grup üreten temsil ilişkisi, toplumsal sorunların düşünsel inşasına dönüştü. Buna göre,

4 Tayyip Erdoğan'ın AKP'nın kuruluşunda yaptığı konuşmadan alıntı. bkz.: http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2001/08/14/15523.asp

5 Temsıl krızine femınist perspektıften ışık tutan, kısa süre önce yayımlanmış bir değerlendirme için bkz : Bora A. (2015) Anlatılan Senın Hıkayendir! Bırıkim-Haftalık Yazılar, http://www.birikimdergisi.com/haftalik/anlatilan-senin-hikayendir

mevcut dünyanın olanca açıklığıyla gözler önünde duran 'tahakküm ilişkileri altında ezilen tâbi olanlar başkaldırmaya hazırdır.[6] Tâbi olanlar eğer vekilin yanında yer almıyorsa, sebebi sorunların siyasi olarak doğru ifade edilememesidir. Vekilliği, sorunları doğru şekilde ifade edip akılcı çözüm önerileri tebliğ etmekle eşitleyen bu tutum, böylelikle yoksulları değil yoksulluğa çözüm önerisini, kadınları değil kadına yönelik şiddete karşı çözüm önerisini temsil etmiş olur. Hâlbuki tebliğ edilen çözümler sonuçsuz kalıyorsa sorun her zaman siyasi söylemin doğruluğunda ya da insanların bilincinde değildir. Daha ziyade, söylemin düşünsel ve iletişimsel sınırlarını aşan, inanç üretme kapasitesindedir. Solla doğrudan alâkalı değil ama yukarıda savunduğum fikri çok iyi örneklendirdiği için yolsuzluk skandalına değinmeden geçemeyeceğim. İnsanlara 'yolsuzluk var; işte bunlar da kanıtları' dediğinizde beklediğiniz karşılığı alamıyorsanız, nedeni kanıtların güçsüzlüğü ya da insanların yolsuzluğa aşinalığı olmayabilir 'Yolsuzluk yok; tüm bunlar milli iradeye darbe girişimi' söyleminin inanç üretme kapasitesi daha yüksek olabilir. Eğer söylenen söz kendinde bir hakikat taşısaydı ya da değiştirilmesi mümkün olmayan evrensel bir anlamla yüklü olsaydı, o zaman tebliğ siyaseti karşılık üretebilirdi.

Merkez soldan, solun soluna kadar yaygın olan bu tutum, bakış açısının toplumsal ilişkiler içinde inşa edinildiğini görmezden gelerek (ya da göremeyerek) siyasetin öznesi olarak gördüğü bilinçli bireylerin, adeta market alışverişindeki tüketici gibi, düşünsel olarak en mantıklı çözüm önerisinin yanında yer alacağını varsayar. Bu, kendi konumuna özgü bakış açısını, konumundan bağımsız ortak akıl olarak gören, her seçim ertesinde seçmenleri hatalı bulan ya da sınıf bilinci eksikliğinden şikâyet eden vekilin varsayımıdır. Ancak toplumsal ılışkiler dolayımını yok saydığımızda geçerli olabilecek bu varsayım, insan edimini yavan bir akla mahkûm eder. Buradaki yavanlık, vekilin tasavvur ettiği ideal seçmen aklının saf ekonomik çıkara kilitlenmiş olmasındandır. Örneğin bu akla göre, mevcut iktidar döneminin kaybedenlerini oluşturan esnaf, çiftçi, atanamayan öğretmenler ve işsizler gibi çeşitli kesimleri temsil edebilmek için daha müreffeh ekonomik koşullar sunmak yeterlidir. Oysa, burada sözünü ettiğimiz tüm toplumsal sorunların var oluş nedeni ekonomik olsa da, belirli bir zamana yayılıp tarihselleştikten sonra artık sadece bir bütçe sorunu olmaktan çıkarak çeşitlenmiş ve çoğalmışlardır. Bu da demek oluyor ki, işsizlik sadece düzenli gelirden mahrum kalmak değil, aynı zamanda bu mahrumiyetin ürettiği değersizleşme ve yalnızlaşma gibi acılar ve ruhun diğer ızdıraplarıdır. Tüm bu acılar hiç yaşanmamış, insan ruhunda ve bedeninde iz bırakmamış gibi, saf akılcılaştırılmış çözümlere dayanan tebliğ siyaseti, vekile temsil ilişkilerinden grup üretme sihrini bahşeden inancı üretmekte zorlanacaktır.

İnsan şüphesiz akıl yürütebilen ve bu doğrultuda hareket edebilen bir varlık. Fakat bu akıl yürütme, evrensel kurallara göre işleyen, aşkın bir aklın ürününden ziyade, eylemden doğan, bir akıl yürütmedir: Geçmiş zamanda edinilip bedenselleşmiş eğilimlerin gelecek zaman sezgisine dayanan stratejik eyleme özgü bir akıl yürütme.[7] Böylesi bir yaklaşım bize toplumsal sorunların nedenlerine dair akılcı bir anlatı sunmak yerine, eylemden doğan ve bu eylemi (bazen yeni biçimlerde) yeniden üreten mantığını sunacaktır. Bu da, yoksulluğu yapısal nedenleri kadar yoksulların deneyimleri etrafında anlamayı kolaylaştıracaktır. Eylemden doğan mantığa yönelik siyasi bir merak, vekilin temsiline talip olduğu toplumsal sorunların faillerinin sadece sorunlardan ibaret olmayan toplumsal gerçekliğiyle temas etmesini sağlayarak, solun temsil krizi için bir çıkış yolu sunabilir. Yoksulların yoksullukla sınırlı olmayan toplumsal gerçekliğini anlamak, kendiliğinden temsil ilişkisi kurmaz. Fakat, faillerin toplumsal hayatına yakınlaştırarak temsil sihrini mümkün kılan nesnel toplumsal koşullarla teması kolaylaştırır.

6 Bourdieu'nün entelektüeller arasında yaygın olan bu popülist mitolojiye karşı tutumu için bkz.. Wacquant L (2014) Yönetici Sınıftan İktidar Alanına: 'Devlet Soyluları' Üzerine Pierre Bourdieu ile Söyleşi. *Birikim* (307): 73-86 [özellikle s. 82]. çev Aksu Akçaoğlu.

7 Bourdieu'nün eylem teorisinin merkezinde yer alan 'eylemden doğan mantık' üzerine ayrıntılı bir tartışma için bkz Bourdieu P (1990) The Logic of Practice. Cambridge: Polity Press.

Fakat temsil krizi vekilin bakış açısını onarmakla çözülmeyebilir. Çünkü, tâbi olanların mevcut temsil ilişkilerinden kaynaklanan bakış açıları sofulaşmıştır. Dolayısıyla, toplumsal olanı temas ederek anlamanın önünde, temsil krizinin ikinci kaynağını oluşturan sofulaşma engeli bulunur. Bugün Türkiye'de tâbi olanları temsil etmeye talip olan vekiller, solla farklı biçimlerde eş-mantıklılık ilişkisi bulunan ana akım iki siyasi grup üretiyorlar: CHP'nin temsil ettiği (kısmi ve giyabi olarak Alevileri de içeren) 'laikler' ve HDP'nin temsil ettiği 'Kürtler' Kendi içinde (farklı sermaye karması ve niceliği gibi) farklılıklar barındıran bu iki siyasi grubun vekilleri, farklı tarihsel dönemlerde iktidar alanıyla zıt ilişkiler kurdukları için siyaset alanındaki çıkarları çatışır ve nesnel olarak birbirlerine yaklaştıkları mevcut tâbi olanlar konumunda, sembolik olarak birbirini iterler.[8] Yukarıda sözünü ettiğim zıt ilişkiler içinde edinilmiş algı şemaları kabaca ötekinin potansiyel tehlikesini vurguladığından, bir taraftan ortak temsili imkânsızlaştırırken diğer taraftan her iki grubu siyasi sofulaşmaya mahkûm eder. Toplumsal grupların kendinde neden olarak doğrudan siyasi temsiline dayanan sofulaşma.[9] Heterodoks siyasi tutumun ön koşulu olan sembolik girişimciliği engelleyerek her iki grupta da milliyetçi damarı güçlendirir ve sembolik sınırları perçinler. Daha da önemlisi, vekilin siyasi grupla özdeşleşmesiyle doğallık kisvesi kazanan temsil ilişkilerinin görünmezleşmesiyle, siyaset alanına özgü vekiller arasındaki çatışma, temsil edilen gruplar arasındaki çatışmaya dönüşme potansiyeli barındırır. Dolayısıyla, solun temsil krizinin, bir taraftan vekilin tebliğ siyasetine diğer taraftan tâbi olanlar arasındaki sembolik çatışmaya dayanan iki kaynağı bulunur. Türkiye'de hem vekilin hem de tâbi olanların bakış açısını değiştirerek heteredoks bir siyasi grup üretecek sembolik devrim henüz yaşanmadı. Fakat meydanda siyasi flamaları ve liderlerin konuşma yapmasını istemeyen, mevcut temsil ilişkilerine küskün muhalif toplumsal grupların ya da mutsuz seçmenlerin sembolik devrim arzusu, Gezi'ye damgasını vurdu. Gezi hiçbir siyasi temsil ilişkisi üretmeden sönümlenmiş olsa da, temsil ilişkilerinin yeniden tesis edilmesine yönelik arayışın miladı oldu.

Temsil ilişkilerini, grubun siyasi niteliğinin gaspı olarak tanımlamanın ve hemen arkasından yeniden tesis edilmesini önermenin birbiriyle çelıştiğinin farkındayım. Fakat muhafazakâr otoriterliğin önce gasp ettiği, ardından da mutlaklaştırmak için tüm gücünü seferber ettiği temsil ilişkilerinden, siyasi yabancılaşmaya yol açtığı için uzak durmak, yukarıda eleştirdiğim naif entelektüalist tutumun kusursuz bir örneği olmaz mı? Bunun yerine, yüzleşmeci bir siyasi tutumla, siyasi yabancılaşmayla mücadele etmeyi de mümkün kılan temsil ilişkilerini icat etmeye çabalamanın önemli bir imkân oluşturabileceğini düşünüyorum. Sosyal demokrasiyi de kapsayan solun tüm yorumlarının yaşadığı temsil krizinin aşılması güç başka yapısal nedenleri de var elbette. Fakat solla ilgili her değerlendirmenin bu zorlu engellerin analiziyle başlayıp bitmesi, genel bir demokratık talebe dönüşmediği sürece, maruz kalınan sembolık şiddetın bir de kurban tarafından yeniden üretilip daha da ağırlaşmasına sebep olmuyor mu? Entelektüel faalıyeti sol açısından değerli kılan potansiyelin, mevcut toplumsal ilişkilerin doğallık kisvesi altında gizlediği keyfiyeti gün yüzüne çıkarabilmesinde yattığını düşünüyorum. Solun mevcut temsil ilişkilerinin ve onu doğallaştıran düşünce biçiminin altında yatan keyfiyeti sorgulamakta yarar var. Başka türlü bir dünya hayalının, dünyanın farklı bir bilgi kümesiyle yeniden inşa edilmesinden geçtiğinin farkındayım; bu yeni dünyanın köklerinin mevcut dünyanın ilişkilerinden kaynaklandığının da

8 Türkiye'nin siyaset alanındaki konumların toplumsal kaynaklarına dair sembolik formların ekonomi-politiğine dayanan bu sınıflandırma, tarihsel olandan toplumsal kader üreten merkez-çevre yaklaşımından ve toplumsal olanı ancak evrensel aklın filtresinden geçirdikten sonra sözde nesnel sınıflara ayıran çeşitli Marksist yaklaşımlardan ayrılır. Her iki yaklaşımdan farklı olarak tarihsel olanda mevcut toplumsal ilişkilerin keyfiliğinin kaynağını, toplumsal olanda ise sembolik iktidarın etkilerini arayan bu yaklaşımla ilgili daha ayrıntılı bir tartışma için bkz. Bourdieu P (1984) Classes and Classifications. *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste* içinde. Cambridge: Harvard University Press, s. 466-484

9 Türkiye'nin siyaset alanında sofulaşmaya yönelik bir değerlendirme için bkz. Akçaoğlu A. (2014) Türkiye'nin Siyaset Alanında Sofu Kaleler. *Birikim-Güncel*, http://www birikimdergisi.com/guncel/turkiyenin-siyaset-alanında-sofu-kaleler

Cahil Hoca'nın "imkânsız" eğitimi

SAVAŞ KILIÇ

JACQUES RANCIÈRE
Cahil Hoca
Zihinsel Özgürleşme Üstüne Beş Ders
Metis Yayınları, 2014

Bilindiği üzere Türkiye Cumhuriyeti bir eğitim devletidir; kurucusunun vasıflarından biri "başöğretmen"dir. Tabii bununla kastımız eğitimi her şeyin üstünde tutan yücegönüllü bir devlet olduğu değil; daha ziyade, modernleşme projesini eğitimin sırtına yüklemiş bir devlet olduğu. Kurucu kadronun "geri kalmış" halkın "muasır medeniyetler seviyesi"ne ancak eğitimle geleceğine kani olduğu bellidir. Eğitimin birinci araç olarak seçilmesinde, ekonomik girişimler için para birikiminin bulunmaması, yoksul bir devlet olması da önemli bir faktördü ama, zengin bir devlet olsa bile, kurucular belki önceliği yine eğitime verecek bir zihniyetin, eğitimi toplumsal dönüşümün aracı olarak görme zihniyetinin aktörleriydi.

Devlet için eğitim öncelikle milliyet bilincini kazandıracak, imparatorluk bakiyesini ulus-devlete dönüştürecek araçtı. Onun için de eğitim milliyetçi içeriğini, militer ritüellerini hâlâ tam anlamıyla terk edememiştir.

Eğitim "alan" (!), "eğitilmesi gereken", eğitimin muhatabı olanlar içinse kurumsal, yani örgün öğrenim, "tahsil", bir sınıf atlama aracı, statü hiyerarşisinde dikey hareketliliğin otobanı olmanın ötesine geçmemiştir kolay kolay.

Buna karşılık –belki daha doğrusu, tam da bu nedenle– bir eğitim düşüncesi, onun kapsamlı ve yaygın bir eleştirisi de gelişmemiştir. Devletin ideolojik eğitiminin dışında kurumsal veya bireysel eğitimin nasıl olabileceği üzerine yeterince kafa yorulmuş değildir.

Bu noktada Jacques Rancière'in *Cahil Hoca*'sı bizim için bir başka ihtimale, bir potansiyele dikkat çekmesiyle önemli bir kitap: özgürleşme aracı olarak eğitim.

I. BİRAZ ARKAPLAN

20. yüzyılda pedagoji yaygın, saygın ve battal bir akademik disiplin haline geldiyse de siyasal ve sosyal olan üzerine kafa yoran filozoflar eğitime –bilebildiğim kadarıyla– pek eğilmediler. Bunun nedeninden söz açılınca diyelim ki Foucault için eğitimin ve okulun, bir delilik ve klinik, bir göze-

tim ve hapishane kadar "renklı" bir konu olmadığı söylenir.[1] Üzerinde düşünülmeye değer bir nokta bu. Düşündükçe başka nedenler bulmamız da muhtemel.

Öte yandan Fransa'da Pierre Bourdieu gibi bir sosyoloğun eğitimi konu alan önemli, döneminde etkili olmuş çalışmaları vardır.[2] Bourdieu'nün temel tezi eğitim sisteminin yoksulların çocuklarını eliyormuş gibi görünmeden elediğidir: Sınavlarda, giriş ve yerleştirme sınavlarında, başarısız oluyorlarsa, tabii ki yoksul oldukları için değil, gerekli donanıma, "yeteneğe" sahip olmadıkları, derslerine çok çalışmadıkları içindir, der eğitim sistemi. 1980'de François Mitterrand'ın başkanlığında "sol"un iktidara gelmesiyle birlikte, Bourdieu sosyolojisinin önerileri üzerine eğitim sisteminde alt sınıfların "ezilmemesi" için reform girişimi gündeme gelecekti: Alt sınıfların (ve özellikle göçmenlerin) çocukları aslında klasik eğitime ulaşmalarını sağlayacak kültüre sahip olmadıkları için (oysa burjuva çocukları ailelerinden miras alıyorlardı bu birikimi), eğitim hayatında başarılı olamıyor, üniversite eğitimine ulaşamıyorlardı. Öyleyse onların önünü açmak için, eğitimin içeriğini değiştirmek, konuları basitleştirmek lazımdı. Bu anlayışa göre cumhuriyetçi eğitim, farklı toplumsal katmanlardan gelen öğrencileri eşitleştirecekti.[3] Dolayısıyla eşitlik, eğitim sisteminin çıktısı olan bir hedeftir bir bakıma.

Sözünü ettiğimiz "sol" reforma yine soldan eleştiriler gelmiştir; tartışmaya katılan filozoflardan özellikle ikisi önemli kitaplara imza atacaktı: Biri, reformu yetersiz eğitim almış öğretmenler, basiretsiz idareciler ve indirgemeci pedagogların komplosu olarak gören, cumhuriyetçi eğitimin amacını entelektüel seçkinler yetiştirmek olarak tanımlayan, öğrenciyle öğretmen arasındaki ilişkinin bilgi aktarımından ibaret olması gerektiğini, dolayısıyla hocanın merkezi ve üstün konumda olduğu klasik eğitimi savunan Lacancı dilbilimci Jean-Claude Milner'in kitabı *De l'école*.[4] Öbürüyse, eşitliği varılacak bir hedef değil çıkış noktası (aksiyom) olarak alan, 19. yüzyılın aykırı (ve meçhul) adamı Joseph Jacotot'nun hikâyesini ve felsefesini anlatarak konuya müdahil olan Jacques Rancière'in *Cahil Hoca*'sı.[5] İki kitabın ortak noktası Bourdieu sosyolojisinin *olan*'ı (gerçekliği) mutlaklaştırmaya meyilli olmasını eleştirip, *olmayan*'ı yani *mümkün ama (belki) gerçekleşmemiş*'i ve hatta *imkânsız*'ı sahneye çıkarma arzusudur.

Tartışmanın Türkiye'ye büsbütün yabancı olduğunu düşünemeyiz. Nitekim Türkiye'de devasa bir merkezi sınavlar mekanizması var ki haliyle en çok merkezi sınavlara hazırlanmak için gerekli maddi ve gayri maddi (zaman gibi) imkânlara sahip olmayanları eliyor. Ara sıra bilmem nerede bir çocuğun hem çobanlık yapıp hem de sınavda üstün bir başarı gösterdiğine dair bir haber okur, biz de cumhuriyetimizin eşitlikçi olduğunu

1 Denis Kambouchner, "Foucault ve Okul: Stéphane Thibierge ve Anne Videau ile Söyleşi", çev. Suat Başar Çağlan, *Duvar dergisi*, sayı 9 (*La Célibataire: Revue de pschanalyse* in "Foucault ve Lacan'da İktidar" başlıklı özel sayısından [no. 9, Sonbahar 2004, s. 85-98] kısaltılmış çeviri). E-metin için bkz: http://duvardergisi.tumblr.com/

2 Örneğin Jean-Claude Passeron la birlikte kaleme aldığı *Varisler: Öğrenciler ve Kültür*, çev. Aslı Sümer ve Levent Ünsaldı, İstanbul: Heretik, 2014 (ilk yayın tarihi: 1964). Yine Passeron'la birlikte: *La reproduction: Eléments pour une théorie du système d'enseignement*, Paris: Minuit, 1970; Türkçesi: *Yeniden Üretim. Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri*, çev. Aslı Sümer, Levent Ünsaldı, Özlem Akkaya, İstanbul: 2015 (çıkacak)

3 Bu anlayışın bizdeki versiyonunda "bir potada eriterek" eşitleme (!) niyeti öne çıkar. Okulda önlüğün, üniformanın klasik savunusu tekip kıyafetin sınıf farklarını ortadan kaldırdığı iddiasına dayanır (oysa aslında en iyi ihtimalle sadece gizler).

4 Paris: Seuil, 1984; yeni baskısı. Paris: Verdier, 2009. Göndermeler ikinci baskıya.

5 *Cahil Hoca: Zihinsel Özgürleşme Üstüne Beş Ders*, çev. Savaş Kılıç, İstanbul: Metis, 2014 (ilk yayın tarihi: 1987).

hatırlayıp rahatlarız. Farklı yansa, Türkiye'de alt sınıf çocuklarının eğitim sisteminin dışında kalmaması için bulunan çözümün mesleki eğitime yönlendirme olmasında yatar: Zorunlu eğitimin kâğıt üstünde 12 yıla çıkmasıyla birlikte yoksul ailelerin çocukları için çizilmiş yol endüstri-meslek liseleri, vb'dir; "Bir mesleği olsun yeter," denir – hem ailesi tarafından hem de aslında bütün bir sistem tarafından. Son zamanlarda durumun bir nebze değiştiği doğrudur: "Düz" liseler lağvedilip bütün liseler ya "Anadolu" ya da "İmam-Hatip" lisesi olduğundan beridir, yoksul çocuklarının seçenekleri arasına herhalde İmam-Hatip okulları daha güçlü bir şekilde eklenmiştir. (Ama seçkinlerin okulları değişmemiştir, orası kesin.) Eğitim konusunda da tartışma (daha doğrusu, "kavga") yaşam tarzı ekseninin dışına çıkamıyor. Oysa eğitimin temellerini tartışmayı başarsak, tepedekiler belki değişse de yöntemi değişmeyen eğitim sisteminde gerçek anlamda bir değişiklik yapma ihtimalini düşünmeye başlayabiliriz.

MILNER VE RANCIERE

Tartışmayı daha iyi anlayabilmek için Milner ve Rancière'in eleştirilerine bir göz atalım. Önce Milner'in kitabında bizi en çok ilgilendiren kısma yönelelim doğrudan: kimin ne öğreneceğine karar verilmesi meselesi. Seçkinlerin özellikle yoksulların ne öğreneceğine karar verme konusunda sergiledikleri yücegönüllülük dikkat çekicidir. İkide bir birileri çıkıp "Falanca teoremi, yazarı, filozofu veya bilgi dalını öğrenip de ne yapacaklar?" diye celallenir (s. 140). Bu sözde sorunun amacı belli bilgi türlerinin belli kesimlerden bireylerin işine yaramayacağını bildirmek ve –aslında onların bu tür bilgileri zaten hep öğrenmekte zorlandıklarından yola çıktığı için– bir bakıma öğrenemeyeceklerini de kesinlemektir. Bu tezin bir de yumuşatılmış versiyonu vardır: Halktan insanlar sadece belli bilgi türleriyle ilgilenir, geriye kalanlar onlar için ya yararsızdır ya da düşman (s. 142). Bu noktada Milner ılk olarak, yoksul çocuklarının da dille, dolayısıyla bilgiyle bir ilişkileri olduğunu, bu ilişkinin inkâr edilemeyeceğini ve bu konuda "tek dürüst tavrın" kimin ne öğreneceğine karışmamak olduğunu ortaya koyar:

> Halktan insanların her türlü bilgiye, üretken olmayan soyut bilgiler de dahil, erişmeye hakkı vardır; bu bilgilerin hiçbiri onlara ne doğal olarak yabancıdır, ne de yararsız veya düşman. Her koşulda bu ilkesel hakkın –maddi olarak mümkün olduğu ölçüde– gerçekleşmesini sağlayacak biçimde hareket etmek gerekir. Halktan insanların artık gidebildiği varsayılan okul, bilgi konusunda da, bilgilerin soyutluk, karmaşıklık veya seçkinlikleri konusunda da tavız vermemelidir. (s. 142)

Bu noktadan sonra ise Bourdieu ve Passeron'un eğitim sistemiyle ilgili tezlerini özetleyip eleştirir Sosyologların zikredilen kavramlaştırmasına göre, eğitim sınıf temelli ilkelere dayanır ve bu ilkelerin başlıca iki özelliği vardır: Birincisi, bu ilkeler örtük niteliktedir, dolayısıyla eğitim almaktan ziyade, ancak belli ortamlarda bulunmakla aktarılır; ikincisi, belli bir sınıfın tekelindedirler. Bir tür *miras* gibi, adeta aile içinde, kuşaktan kuşağa aktarılırlar. Bu nitelikleri dolayısıyla eğitim sisteminin kapıları "doğru" sınıftan olmayanlara kapalıdır. Milner'e göre bu eleştiriler üzerine Aydınlanma'da olduğu gibi kamusal ile özel olan arasındaki sınırı ortadan kaldırmayı amaçlayan bir eleştirinin dile getirilmesi beklenebilirdi: "Zikredilen gözlemlerle uyumlu bir program olabilirdi: Bütün ölçütleri ilan edilmiş, belirtik bilgilere bağlı kalan ve belli bir grubun gizli ve itiraf edilemeyecek tercihlerini safdışı bırakan bir eğitim sistemi kurmak." (s. 143) Ama bu gözlemler, dilbilimciye göre, reformda tam tersinin hayata geçirilmesini meşrulaştırmıştır. Yani, Milner'e göre sosyolojinin gözlemleri kadar bu gözlemlerin kullanımı da sorunludur. Ve çare, bilgi aktarımının ideal bir şekilde gerçekleşmesi için, istatistik eşitlik üstüne kafa patlatmak yerine, hakların tanımlanması ve hak eşitliğinin hayata geçirilmesidir

Rancière, Bourdieu'den de Milner'den de farklı bir konuma yerleşir. Bourdieu ile temel ayrılığı ezilenlerin, plebin anlama kapasitesi konusundadır. Bu ayrılığı özellikle *Filozof ve Yoksulları*'nda ortaya koyar. Bourdieu sosyolojisinin kapitalizmin mekanizmalarını tam da çarklar arasında ezilenlerin anlayabilmesi için eleştirme, maskesini düşürme iddiasını (ezilenlerin kendi başlarına anlayamayacaklarını varsaydığı için), Platoncu hiyerarşik toplum tasavvurunun bir parça-

sı, bir devamı olarak kıyasıya eleştirir.[6] *Cahil Hoca*'da adı hiç geçmez, ama "cahiller"in anlama kapasitesini ortaya koyan kitap başkalarının yanı sıra Bourdieu'ye de verilmiş örtük bir cevaptır.[7] Nedenini, nasılını anlamak için önce Rancière'in ilk kitabı olan *Leçon d'Althusser / Althusser'in Dersi*'nin 2011'de yapılan yeni baskısına yazdığı önsöze uzanalım.

> Kitabım [*Althusser'in Dersi*], tahakkümü hedef alan sözde eleştirinin canevinde duran "zekâların eşitsizliği" teorisine savaş ilan ediyordu. Her türlü devrimci düşüncenin bunun tam tersi varsayım üstüne, yani *tahakküme uğrayanların anlama kapasitesine sahip olduğu varsayımı* üstüne kurulması gerektiğini ilan ediyordu. O günden beri bu kapasitenin koşullarını ve büründüğü biçimleri analiz etmeye verdim kendimi; işçi özgürleşmesinin tarihe gömülmüş biçimlerini ve Joseph Jacotot'nun zihinsel özgürleşmeyi herkese duyurduğu unutulmuş metinleri gün ışığına çıkarmak için uğraştım.[8]

Milner karşısındaki tutumuna gelince, *De l'école* ile ilgili kitabiyat yazısında[9] belirttiği ve 8. dipnotumdaki alıntıda görüldüğü üzere, Rancière dilbilimcinin gerek reforma gerekse sosyolojiye getirdiği eleştirileri benimser, ama ondan da iki noktada ayrılır: Birincisi, Lacancı hoca yüceltmesinin reddi; ikincisi, nötr bilginin, nötr bilgi üretim ve aktarımı varsayımının eleştirisi. İlki gayet açık; ikinci noktayı daha iyi anlamak içinse Rancière'in serüveninde biraz geriye gitmemiz gerekiyor.

RANCIERE: BİLİMİN ELEŞTİRİSİNDEN EĞİTİM ELEŞTİRİSİNE

Çağdaş Fransız felsefesi üstüne verdiği bir konferansta, Alain Badiou, bu felsefede ayrım çizgilerinden birinin Descartes'a yönelme ve Descartes'tan kaçış olduğunu söyler.[10] Tabii genel olarak Descartes'ın metafiziği ve fiziğinden ziyade epistemolojisi ya da bilim felsefesi söz konusudur. Bu ayrımda Rancière, Descartes'tan kaçanlar arasındadır – yani, epistemolojiden kaçanlar.

Fransızlar *epistemoloji* kelimesini kendilerine özgü bir tarzda "bilim felsefesi" anlamında kullanıyorlar ve genellikle Descartes'tan başlayıp Condorcet ve Comte'a, oradan da Bergson, Koyré ve Bachelard'a, Bachelard üzerinden de Althusser ve Foucault gibi siyaset felsefesiyle de yakından ilgili düşünürlere uzanan bir çizgi çekerek "Fransız usulü" bir epistemolojinin olduğunu kabul ediyorlar. Rancière'in bu çizgiyle biyografik bir ilişkisi vardır: Althusser Bachelard'ın öğrencisiydi, Rancière, Badiou ve Jean-Claude Milner gibi '68 kuşağından olduğunu söyleyebileceğimiz nice filozofsa Althusser'in.

6 *Filozof ve Yoksulları*, çev. Aziz Ufuk Kılıç, İstanbul: Metis 2009, ikinci basım 2013, s. 205-39.

7 *Cahil Hoca* resmi makamlara akıl vermek, resmi politikaları değiştirmek için kaleme alınmış bir metin değil; bu bakımdan da Bourdieu'nün *Sanat Sevdası* gibi çalışmalarıyla köklü bir karşıtlık içindedir. Böyle bir hedef "evrensel eğitim"in doğasına aykırıdır: "Evrensel eğitim" kurumlaşamaz. Kitabın muhatapları bireylerdir: okurlar, öğretmenler, öğrenciler...

8 *La Leçon d'Althusser*, Paris: La Fabrique, 2011, s. 13; vurgu benim. *Cahil Hoca*'nın bütün bir kitap olarak temsil ettiği örtük eleştiri, Brezilya'da yapılan Portekizce baskıya filozofun yazdığı önsözde açıkça ifade edilir: 1980'lerin Fransası'nda bu sesi yankılandırmanın doğru olduğuna hükmettiysem, bunun nedeni, Okul üzerine düşünme çabasını "eşitsizlikleri azaltma"ya yönelik iki büyük strateji arasındaki bitmek bilmeyen tartışmadan kurtarmaya uygun tek düşünürün o [Jacotot] olduğuna kanaat getirmiş olmamdı. Sosyalist Parti'nin iktidara gelmiş olması, özellikle Pierre Bourdieu'nün eserinin ete kemiğe büründürdüğü ilerlemeci sosyolojinin önerilerine güncellik kazandırmıştı. Bourdieu, okuldaki eşitsizliğin canevine simgesel şiddeti yerleştirir ki bu şiddet "varisler"in yeniden üretilmesini ve halk sınıflarından gelen çocukların kendiliğinden elenmesini sağlayan kültürel oyunun yazıya geçirilmemiş kurallarıyla uygulanır. Yine ilerlemeciliğin mantığı dolayısıyla bu düşünceden iki sonuç çıkar. Birincisi, oyunun kurallarını belirginleştirerek ve öğrenme biçimlerini rasyonelleştirerek eşitsizliği azaltmayı önerir. İkincisiyse, sözü edilen simgesel şiddeti olanaklılık koşullarını sonsuza dek yeniden üreten bir sürece dönüştürür ve böylece her türlü reformun boşuna olduğunu iddia eder örtük olarak. Hükümetteki reformcular ilerlemeci her pedagojiye özgü olan bu iki yönlülüğü görmeye çalışmazlar. Dolayısıyla Bourdieu'nün sosyolojisinden Okul'un eşitsizliklerini azaltmayı hedefleyen bir program çıkarırlar: Yöntemleri de meşru olan yüksek kültürün Okul'daki payını azaltmak ve orayı, dezavantajlı toplumsal katmanların çocuklarının (...) sosyalleşmesine daha uygun, daha şenlikli bir yer haline getirmektir. Gelgelelim bu indirgenmiş sosyolojizm, ilerlemeciliğin –bilenden eşitsizlerin "erişebileceği yerde" olmasını isteyen ve böylece müstakbel eşitlik adına mevcut eşitsizliği perçinleyen– temel varsayımını daha iyi olumlamaktan başka bir işe yaramaz. (http://strassdelaphilosophie.blogspot.com.tr/2013/05/le-maitre-ignorant-jacques-ranciere.html)

9 Aktaran Kristin Ross, "Translator's Introduction", Jacques Rancière, *The Ignorant Schoolmaster* içinde, çev. Kristin Ross, Stanford: Stanford University Press, 1991, s. xiv-xv.

10 Bu metnin hem Fransızcasına hem de İngilizcesine internette ulaşılabiliyor: http://www.lacan.com/badfrench.htm ve http://www.lacan.com/badenglish.htm.

Biyografik ilişkinin ötesine geçtiğimiz andaysa aradaki yakınlık yerini bir karşıtlığa bırakır. "Genç" Rancière'in epistemolojiyle ilgili iki metni var: *Kapital'i Okumak* (1965) içinde "*1844 Elyazmaları*'ndan *Kapital*'e Eleştiri Kavramı ve Politik İktisadın Eleştirisi", ve *Althusser'in Dersi* (1974). Rancière'in öncelikle Louis Althusser'in, dolayısıyla da modernliğin bilim tasavvuruna karşı çıkmasının ilk nedeni, Althusser'in farz ettiğinin aksine, bilim ve ideoloji diye iki ayrı şeyin bulunmaması, bilimin "ideoloji"nin ötekisi, bir başka deyişle bilimin ideolojiden arınmış bir şey olmamasıdır:

> İdeolojinin Ötekisi olan bir bilim yoktur. Üniversite "bilimi" o sözümona saf özüyle öğretmez, *bilme nesneleri* olarak eklemlenmiş bilimsel bilgilerden bir kesit belletir. Bilimsel bilgilerin aktarımında kaynak, bilim kavramı değildir. Aktarım olgusu bilimsel bilgiyi *temellük biçimlerinin* bir parçasıdır; temellük biçimleri de *sınıfsaldır*. Bilimsel bilgiler, burjuva ideolojisinin varoluşuna tekabül eden bir söylemler, gelenekler, kuramlar sistemi aracılığıyla aktarılır. Bir başka deyişle, bilimin ideolojiyle arasındaki ilişki, bir kopuş değil, eklemlenme ilişkisidir. Egemen ideoloji, bilimin saf ışığının zifiri karanlık Ötekisi değildir; aksine bilimsel bilgilerin kaydedildiği, belli bir toplumsal oluşuma ait bilgi unsurlarının eklemlendiği yerdir. Bilimsel bilgi ancak egemen ideolojiye ait biçimler içinde bilme nesnesi haline gelebilir.[11]

İkinci nedeni ise bilim/ideoloji ayrımının metafiziğin klasik dikotomisini devam ettirmesidir. Peki nedir bu klasik dikotomi? Kabaca, idealar ile gölgeler arasındaki indirgenemez karşıtlık. İlk çift ile ikincisi arasında kurulan ilişkiyi anlamak için Althusser'in derslerinde dilinden düşürmediği Bachelard'a ait "Yalnızca gizli saklı olanın bilimi olur" düsturuna şöyle bir göz atmamız lazım.

Bachelard'ın ayan beyan bir şeyi veciz bir üslupta söyleyen formülü, bilimin "olanaklılık koşulu"nu ifade eder. Ancak bir bilinmeyenin, meçhulün, *incognito*'nun olduğu yerde bilim olabilir. Bilim bilinmeyeni araştırma usullerinden biri, modernliğe göreyse yegâne makbul olanıdır. Dolayısıyla bilim (hele ki Descartesçı bilim) duyulardan, dolaysız gözlemden saklanan, gizli bir bilinmeyen olduğunu varsayarak yola çıkar; görünürün (kaos) ardındaki görünmezin (kozmos), duyumsanabilirin ardındaki kavranabilirin peşine düştüğünü ilan eder.

Rancière bu "gizli saklı meçhul" varsayımında felsefe geleneğinin eski çiftlerinin, karşıtlıklarının izini bulur: Hep "yüzeysel olanı" paysızlara, nasipsizlere, kısmetsizlere; "derin olanı" ise Platon'un üç maden teorisinde olduğu gibi cevheri –güya– altından olanlara pay eden idealar âlemi / gölgeler âlemi, öz / görünüş, içerik / biçim, düşünce / duyu, kavranabilir / duyumsanabilir gibi –üstü örtülü biçimde hiyerarşik olan– kavramlaştırmaların izini.

İdeolojiden arınmış bir bilim olmadığı gibi ideolojiden arınmış bir eğitim de yoktur.

Bütün ömrünü sözünü ettiğimiz hiyerarşi metaforlarını redde, paysızların payına düşenin hakkını vermeye adamış ve bilim-ideoloji (karşıtlığını değil) kardeşliğini varsayan Rancière'e, nötr bilgi aktarımı iddiasında olmayan bir eğitim modeli lazımdı, onu da Jacotot'da bulacaktı. Farklı gerekçelerle de olsa, Jacotot için eğitimin konusu bilgi değil, beceriydi.

II. "İMKANSIZ"IN SAHNEYE ÇIKARILMASI ÜSTÜNE NOTLAR

'68'den sonraki düşüncede "imkânsız" kavramının önemli bir yer tuttuğu bilinir.[12] Mevcut sistemlerin "imkânsız"ları düşünülmüştür hep – tabii gerçekçi olunup istenmek için. Peki eğitim sistemlerinin "imkânsız"ı nedir? Öğretmensiz eğitim değil, çünkü o epey zamandır bizzat eğitim sistemlerince tasavvur ediliyor. Eğitim düşüncesinin, pedagojinin "imkânsız"ı "cahil hoca"dır; bilmediğini öğretmektir. Yani aslında öğretmemektir, *öğretme*'nin ve *öğretmen*'in büsbütün değişmesi.

Hikâyeyi yeniden anlatmaya gerek var mı? Fransa'da Restorasyon dönemiyle birlikte kendini sürgünde bulmuş hukuk mezunu bir retorik uzmanı, tek kelime Fransızca *bilmeyen* Flamanlara, kendisi de tek kelime Flamanca *bilmediği halde*

11 *La Leçon d'Althusser*, Paris, La Fabrique, 2011, s. 237-8.

12 Bu kavramla ilgili Türkçede güzel bir kitap var: Jean-Michel Besnier, *İmkânsızın Politikası*, çev. Işın Gürbüz, İstanbul: Ayrıntı, 1996.

felsefe öğretmek zorundadır – ikidilli bir Fénelon baskısı koşar imdadına; "öğrencileri"nin (!) kendi kendilerine Fransızca ve *Telemak*'ı öğrenmelerine kılavuzluk eder. Bu tuhaf deneyin sezdirdiği kaçınılmaz sonucu anlamakta hiç gecikmez Jacotot: Bilen ile bilmeyenin, öğreten ile öğrenenin, kısacası zekâların eşitliği.

Jacotot ve Rancière bu ilk sonuç üstünde uzun uzun ve çok güzel duruyor. Ekleyebileceğim bir şey yok. Ama çıkardığım bir sonuç daha var: Eğitimin konusu bilgi değil, beceridir. "Evrensel eğitim"in[13] amacı "eski yöntem" dediği yaklaşımın âciz gördüğü insanın kudretini, potansiyelini ortaya çıkarmak; âciz olduğunu kabullenmiş insanı kudretlendirmektir. Zorunlu, klasik, örgün eğitimin amacı ise bunun tam tersidir: çocuk bırakmak, âcizleştirmek.

"EVRENSEL EĞİTİM"İN METAFİZİĞİ VE AHLAKI

Evrensel eğitim bir hakikat telkin etmez ("Hakikat söylenmez, sezilir", s. 133), herhangi bir ahlak tebliğ etmez (s. 134). Ama buradan "evrensel eğitim"in bir prosedür, bir usul meselesinden ibaret olduğu sonucunu çıkarmak doğru olmaz. "Evrensel eğitim"in de her "usul" gibi "esas" hakkında bir tasavvuru, bir metafiziği (hakikat tasavvuru) ve bir ahlakı vardır (zekâların eşitliğine dayalı bir iletişim ve ilişki kuralları manzumesi). Bu ikisinin kesiştiği bir yer var ki yukarıdaki ilkesel önermelerin anlamı orada yatar: Öğrencileri hakikat ve ahlak tebliğ edilecek birer nesne olarak görmez, çünkü cahil hocanın amacı zihinsel özgürleşmedir... ve nesneler özgürleşemez. Özgürleşme bir özne ister. Özgürleşen birey de dışarıdan telkinle hakikate mazhar olacak biri değildir, onun için hakikat başlı başına bir serüvendir.

Dolayısıyla cahil hocanın özgürleşme tasavvuru, zekâların eşitliği temelinde karşısındakinin zekâsına saygı duymayı gerektiren bir ahlak olduğu gibi, hakikat üstüne söz almaktan imtina etmesiyle de aynı saygının gereğini yerine getiren bir metafiziktir.

Hal böyle olunca "evrensel eğitim" geleneksel eğitimin nesnelerinden ikisini kendiliğinden elemiş veya dışlamış oluyor: değer ve bilgi. Bu tür bir eğitimin, sözgelimi, "muasır medeniyetler seviyesi"ne çıkarmakla da "dindar nesil" yetiştirmekle de bir ilgisi olamaz. Bireylerin yaşam tarzını, inançlarını, vb. dert etmez. Onun derdi, insanın kudretinin bilincine varması ve kadir olmasıdır, o kadar.

EŞİTSİZLİĞİN YENİDEN ÜRETİMİ

Devletin her bireye eğitim verme, bu eğitimi mecbur tutma hakkının temeli nedir? Modern eğitimi meşrulaştıran ne? Hangi hakla bir devlet vatandaşlarına merkezi bir otoritenin uygun bulduğu, hatta şart koştuğu bilgileri, becerileri ve değerleri öğretiyor? "Eğitim şart" da, neden? "Cehalet kötü şey" diye mi okullar kurar, üniversiteler açar, öğretmenler tayin eder devletler? Bunca zahmete ve masrafa girmesinin nedeni gerçekten vatandaşlarını bilgilendirmek gibi ulvi bir amaç olabilir mi? Eğitimle modern iktidar arasındaki ilişki nedir? Eğitim bir hizmet mi? Öyleyse... devletin vatandaşa verdiği bir hizmet mi, yoksa vatandaşın –tıpkı askerlik gibi– devlete hizmeti mi? Peki neden zorunlu – yine askerlik gibi?

Bu soruları ilk sorduğumda (sanayi toplumlarının örgütlenmek için okuma-yazma bilen bireylere, teknolojik araçları kullanabilecek "nitelikli" elemanlara ihtiyaç duyması dışında) verecek bir cevabım yoktu. Ama *Cahil Hoca*'dan sonra kafamda şekillenmeye başlayan birbiriyle bağlantılı iki cevap taslağı var. Birincisi: Modern eğitim, toplumun eğitim alan kısmı çocuk kalsın diye var. İkincisiyse: Eğitimin işlevlerinden biri eşitsizliğin yeniden üretimi.

İlkini açmak için, hayatını toplumları gözlemleyerek geçirmiş birinin, Claude Lévi-Strauss'un kişisel bir gözlemine yer verdiği bir metne uzanalım:

> Bilindiği gibi, eğitim sistemimiz 17. yüzyılda şekillenmiştir, geçmişi Cizvitlere kadar gider. O

13 Bu tamlamada "evrensel" kelimesinin anlamına dair bir not: Kelime modernliğin sonraki aşamalarında olduğu gibi "kültürleri aşan" anlamından ziyade "kimseyi dışlamayan" anlamını taşır – tıpkı dilimize "genel oy hakkı" (önceleri "toplumsal sınıf" ayrımı yapmayan, sonraları ise ayrıca "cinsiyet" ayrımı yapmayan anlamlarında) diye çevrilen *suffrage universel* teriminde olduğu gibi. Dolayısıyla Jacotot'nun döneminde "evrensel eğitim" toplumsal sınıf ayrımı yapmaksızın herkes için eğitim demekti.

yüzyılda bile yaratıcı insanlar eksik değildi; çok erken bir yaşta kendini gösterebilmiş olanların oranı günümüzdekinden çok daha yüksekti. Ortaöğretimin doruğuna çıktığı 19. yüzyılın ikinci yarısında ve 20. yüzyılın başında lisede aldığı eğitimden yakınan öğrencilerin tanıklıkları nadirdir. Buna karşılık günümüzün lise öğrencilerinde pek göremediğimiz bir *olgunluk* ve yaratıcılık yeteneği sergilemiş olanlar çoktu. Jaurès, Bergson, Proust gibi insanlar, bildiğimiz kadarıyla, lisede çok rahat etmişlerdi. Felsefe şubesinin birinci sınıfında dahi daha o zamandan *olgun* zihinler, kullanacakları araçlara tam hâkim olan kişilerdi bunlar. Örneğin, şu sıralar sahnelenen *Sürgün* oyununu Montherlant on sekizinde yazmıştı.[14]

Bugün eğitim süresi uzadıkça, öğrencilerin çocuk kaldıklarını bizler de gözlemleyebiliyoruz.[15] Sınıf çocuğa göre bir yerdir, sınıfa giren de yaşı kaç olursa olsun çocuklaşmaya başlar. "Eğitim görmekte olan her insan yarım insandır," diyordu Jacotot ve ekliyordu Rancière: "Bilgi konusunda akla dayalı ilerleyiş sürekli tekrarlanan bir sakatlamadır" (s. 28). Neden sakatlama? Çünkü:

> Aydın pedagogun kaygısı şudur: Çocuk anladı mı? (...) Ama *açıklamalara muhatap olan* ufaklık zekâsını "anlamak" denen yas çalışması için kullanacaktır – yani, kendisine açıklama yapılmazsa konuyu anlayamayacağını anlama çalışması için. Şimdi boyun eğdiği şey korku değil, zekâ dünyasının hiyerarşisidir. (s. 15)

"Yas çalışması", yani yitirdiğini kabullenme çalışması. Öyleyse, eşitlikçi olmayan eğitim, "çocuğun" veya çocuk sayılanın kendi başına anlama yetisini yitirmeye razı edilme çalışması, görece âcizleştirilmesidir. "Bütün toplumun pedagojikleştirilmesi," diyor Rancière, "yani toplumu meydana getiren bireylerin çocuklaştırılması" (s. 131). Peki çocuk bırakmaktan ne gibi bir çıkarı var devletlerin? Çocuk, yani yetişkinle eşit olmayan. Reşit olmayan. Vesayet edilen.

Çocuk olmanın eşitsizliği ile bilgi ve zekâca eşitsizlik iç içe geçer. "Sen çocuksun, bunları bilmiyorsun ve kendi başına anlayacak düzeyde değilsin," denir. Çocuk için büyüme ve öğrenme süreci eşitlik hakkını talep etme mücadelesidir. Kitabi bilgilere sahip olmayan yetişkine de, çocuk gibi, bilenle bir olmadığı telkin edilir. Bu siyasetin en belirgin örneği, yakın zamana kadar "ilkel" denen, insanlığın çocukluğunda kaldığı varsayılan toplumlar karşısında takınılan tavırda gizliydi; nasıl ki "modern" ile "ilkel" arasındaki hiyerarşinin lağvedilmesi için *Yaban Düşünce* "ilkel"in sistematik olmayan bilimsel bilgisini öne çıkararak önemli bir adım atarsa, *Cahil Hoca* da zihin emeği ile kol emeği arasındaki hiyerarşiyi, zekâ hiyerarşisini lağvetmek için önemli bir adım atar: İşçiler, köylüler, eğitimsizler kitabi bilgiye sahip olmasalar da anadillerini (dilbilimcilerin daha doğru adlandırmasıyla "birinci dilleri"ni), keza toprağın veya maddenin dilini pekâlâ bilirler, hem de iyi bilirler.[16]

Zekâ eşitsizliği metafiziğinin gerisinde de, geçmişte frenoloji (herhalde bu görev bugün nörolojiye yüklenir) gibi sahte-bilimsel bir yaklaşımla başvurulan doğallaştırmanın yanı sıra, kitabi bilgi alanındaki olgusal eşitsizlik yatar. "Ben bunları biliyorum, sen bilmiyorsun. Ben öğrenebilmişim, sen öğrenmekte zorlanıyorsun. Öyleyse, ben senden üstünüm, sen de bana tâbi olmak zorundasın."

Okul bu eşitsizliğin yeniden üretim mekânlarından biridir: "Zorunlu eğitim" de denen yas çalışmasının siyasi amacı, bilenler ile bilmeyenler, başkası adına konuşabilenler ile kendi adına konuşamayanlar, yönetenler ile yönetilenler arasındaki eşitsizliğin, "temsili demokrasi" denen çözümün kabullenilmesidir.

14 Claude Lévi-Strauss, "Propos retardataires sur l'enfant créateur", *La Nouvelle revue des deux mondes*, 1975, s. 10-19; ayrıca bkz. *Le regard éloigné*, Plon, 1983, s. 357-370; İngilizcesi için bkz. "A Belated Word about the Creative Child", *The View from Afar*, Peregrine, s. 268-69; vurgu benim. Fransızca metnin bir kısmına şu adresten ulaşılabiliyor: http://www.r-lecole.fr/gene/levistr.htınl. Hannah Arendt de "yeni" eğitim yöntemlerinin öğrenciyi çocuklaştırma özelliği olduğuna dikkat çekiyor: http://skhole.fr/hannah-arendt-extrait-1-les-trois-id%C3%A9es-de-base-expliquant-des-mesures-catastrophiques

15 Çocuğun ve çocuksu davranışın teorik tanımından ve ampirik teşhisinden başlamak üzere bir dizi soruna hiç girmeden sağduyuya yaslanıyorum. Bu yaklaşımın sorunlu olduğunu kabul etmemek mümkün değil, ancak şu anda ayrıntıya girme imkânından mahrumum.

16 Bu paralelliğin güzel bir açımlaması için bkz. Demet Şahende Dinler, "Jacques Rancière'in Cahil Hoca'sıyla Bir Diyalog", *Ayrıntı Dergi*, Ocak-Şubat 2015, no. 8, s. 42-52, özellikle s. 46-48.

birikimdergisi.com

BİRİKİM GÜNCEL'DE BU AY

EVAN BARTLETT ▪ *Uruguay'ın Başına Buyruk Devlet Başkanı Jose Mujica'yı Niçin Özleyeceğimize Dair 8 Neden*
Geçtiğimiz günlerde devlet başkanlığı görevini devreden Mujica'nın renkli kişiliğini ele alan sekiz madde.

ELÇİN ARABACI ▪ *Çocukluğunun Masallarına Karışasın*
28 Şubat günü kaybettiğimiz Yaşar Kemal'in ardından...

ÇİĞDEM AKGÜL ▪ *Bir Asimetri ki...*
Akgül, kadına yönelik şiddete karşı mücadelede benimsenecek ve uygulanacak tedbirlerin neler ve nasıl olabileceği konusunda kadın hakları savunucularının, kadın sivil toplum kuruluşlarının ürettiği sözlere, önerilerine ve verilere kulak vermenin önemine dikkat çekiyor.

INGOLFUR BLÜHDORN ▪ *Demokrasinin Erozyonu mu Tükenişi mi? Sosyal Avrupa'nın İtirazı*
"...Zaman ve mekân kazanmak için bir alternatif yaratmaksa amacımız, demokrasiye yeniden güven kazandırmak akıllı ve gerçekçi bir politikadır..."

FÂRÈS GILLON ▪ *Gayrimedeniler Çatışması*
"... Medeniyetler çatışması yoktur, zira birbiriyle çatışabilecek medeniyetler kalmamıştır; bütün medeniyetler, küreselleşmiş ve tekbiçimlileşmiş bir 'kültür'ün lehine biçimde ortadan kaybolmuşlardır..."

DERVİŞ AYDIN AKKOÇ ▪ *Skandal, Kitle, İdam*
Özgecan Aslan'ın öldürülmesiyle tekrar gündeme gelen idam cezası konusunu ele alan Akkoç, idam cezasının "bir canavarlığı bir başka canavarlıkla telafi etmekten başka bir şey" olmadığına değiniyor.

KIVANÇ KOÇAK ▪ *"Nefret Toplumu" Türkiye*
Türkiye'nin bir "nefret toplumu" haline dönüştüğüne dikkat çeken Koçak, bunun onyıllardır, adeta sistematik biçimde körüklenen bir olgu olduğundan söz ediyor.

SÜREYYA EVREN ▪ *Aşağıdan Yas ve İsyan: Suudi Kralı mı Özgecan mı?*
"... 12 yaşında çocuklar okul üniformalarının altına, sağına soluna giydikleri siyahlarla okula gittiler. Birbirlerini örgütleyerek. İşe siyahlarını kuşanıp gitmiş kadınların toplu fotoğraflarına baktığımda Suudi Kralı için indirilen bayrağın geri göndere çekildiğini ve bu kez Özgecan için indirildiğini görüyorum."

B i r i k i m Y a y ı n l a r ı
Birbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han, Cağaloğlu 34122, İstanbul • t (0.212) 5162260 f (0.212) 5161258
www.birikimdergisi.com • birikim@iletisim.com.tr • www.twitter.com/birikimdergisi
Genel Dağıtım PUNTO t (0.212) 4961050 f (0.212) 5513013 • www.puntokitap.com • punto@puntokitap.com